KAIS.KÖN.HOF BIBLIOTHEK
7.843-B
ALT-

Digitized by Google

S.A.g.F.157

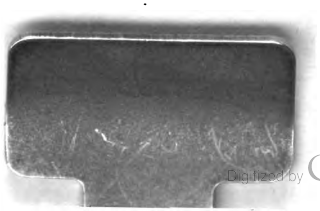

Digitized by Google

7843-B.

Digitized by Google

Digitized by Google

Organon-a
(Életmüve)
a'
Gyógymüvészségnek,
vagy
Hahnemann Sámuel
Homoeopathia-ja
(Hasonszenve).

Aude sapere.

163.

A' negyedik jobbított és bővített kiadat után magyarítva.

Pesten,
Wigand Ottónál
1830.

Digitized by Google

Digitized by Google

Előszó

a'

Negyedik Kiadathoz.

Volna csak azon természet, melynek önsegedelme a' betegségek gyógyításában az eddigleni gyógytanodától mint meghaladhatatlan gyógymód vétetek föl, és melynek követése a' gyógyász legfőbb czélának tartaték, ő maga a' nagy természet, vagyis a' végtelen természet-egyetemben munkálódó nagy müvencz mindentudalmának szózata, úgy ezen csalhatatlan szózatot követnünk kellene, ámbár akkor nem láthatnók által, miért kellene nekünk majd mint Orvosoknak ezen (kétesen úgynevezett) természetsegedelemnek ráfogva meghaladhatatlanoknak tartott készületeit vagy intézeteit a' nyavalyák orvoslásában gyógyszereink által történő müvészi beavatkozásainkkal megzavarnunk, vagy czélellenkezőleg fölmagasztalnunk; de egészen másként van a' dolog! Azon természet t. i., mellynek önsegedelme az eddigi gyógytanodától mint meghaladhatatlan, 's egyedül követésre méltó gyógymód tekinteték, nem

Digitized by Google

más, mint az életmüves embernek egymis természete, nem más, mint belingerféle, észtelen, meggondolni nem biró, testünk életmüves törvényeihőz kötött életerő, mely a' Teremtőtől csak arra rendeltetett, hogy az embernek ép létekor életmüségének munkásságát és érzeményeit csudálásra méltó tökélyes ép folyamatban tartsa, nem pedig arra teremtetett, de nem is arra való, hogy a' fölbomlott vagy elvesztett egésségnek visszatérését eszközölje. Mert ha életerőnk ekként a' külvilág ellenséges behatásai által egészségében megváltoztatik, úgy ezen erőlény belingerként és mintegy önmozgonyosan fog azon iparkodni, hogy magát lázzadó készületei által a' már elkezdődött megváltozástól (a' betegségtől) megmentse; de az ő törekedése maga is betegség, maga is csak az eredeti helyébe következő második rosz; ő az életműség intézeteinek törvényei szerint, melyeken maga alapodik, egy másféle, különböző betegséget támaszt, hogy ekként a' benne támadttól megmenekedjék, a' mit ő fájdalom, letételek, s. a' t., leginkább pedig kiürítések, a' test sok folyó és merő részeinek vesztessége által, erőlködött, olykor kétes, kelletlen, gyakorta szomorú kimenetellel törekszik eszközölni.

Ha az emberek azon belingerféle, észtelen életerőnek a' betegségek orvoslására czélzó önsegítsége vak törekedéseit, 's ezeknek tö-

Digitized by Google

kélytelenségöket, és a' czéllal nem ritkán ellenkező voltokat már régóta nem ösmerték volna; úgy ők jobb gyógyszerek segedelmével az egyebként magában gyáva, szenvedő életerőn segíteni, a' kórfolyamatnak egy rövidebb és bíztosabb úton eszközlendő bevégezésén, 's annak a' kivánt egésségbe való átváltoztatásán elanyira nem iparkodtak, szóval, a' gyógymüvészséget fölfedezni oly igen nem törekedtek volna.

De mivel, a' mit eddig gyógymüvészségnek hívtak, csupán csak azon gyámoltalan, a' czéllal ellenkező, nem ritkán, magára hagyva, a' betegségek elhárításában rosz törekedésű, és káros intézetű, belingerféle, észtelen (seteül természetnek nevezett) életerőnek (tökélytelen) utánozásában állott, azért engedelmet reménylek, ha azt állítom, hogy a' valódi gyógymüvészség előttem föl nem találtatott.

Hogy pedig a' Hasonszenvtanitmány (Homöopathik) ezen eddig hasztalanul keresett gyógymüvészség legyen, azt alaptételei tanítják, és tettei bizonyítják.

Köthenben 1829-dik Boldog Asszony havában.

Hahnemann Sámuel.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tartalom.

Bevezetés.

I. Tekintet az eddigleni gyógytanoda különszenvére.

II. Az öreg tanoda eddigleni gyógyászai által akaratjok ellen tett hasonszenves gyógyításoknak példaji.

A' műveletbeli hasonlóságból lett gyógyításokat még nemorvos személyek is csak egyedül üdvhozóknak tapasztalák.

Sőtt az ősidőnek gyógyászai is sejdítették, hogy ez legyen a' legjelesebb gyógymód.

Szöménye az Életműnek.

1. 2. §. Az orvosnak egyetlen egy rendeltetése a' gyors, enyhe és állandó gyógyítás.

Jegyz. Nem pedig az észképi rendszereknek és megfejtési iparoknak kohólásai.

3. 4. Hogy 'ő a' gyógyszert a' betegséghöz jól odaillesztni tudja, a' betegségben a' gyógyítandó dolgot, a' gyógyszerben pedig a' gyógyító erőt kell ösmernie, 's egyszersmind azt is értenie, miként kelljen az emberek egészségét megtartani.

5. 6. A' nyavalyákot magokban mint belső változásokat nem ösmerhetni, de kórjeleiknél fogva világosan ismerhetni.

Jegyz. A' mondottaknak megfejtése.

7. Segíti a' gyógyítást az alkalomadásra, alapokokra, és egyéb környülményekre való figyelés.

8. A' betegség az orvosra nézve egyedül a' kórjelek öszvességében áll.

9. Azon környülményekre (7. §.) figyelvén, hogy az orvos a' betegséget meggyógyíthassa, csak azon kórjelek öszveségét kell hogy semmivé tegye.

Jegyz. a.) A' betegséget nyilván előhozó és föntartó okot szükség eltéritni.

Jegyz. b.) A' kórjeles, csak egyetlen egy kórjel ellen irányzott, palástoló gyógymód megvetést érdemel.

10. 11. 12. Minden kórjelek kiirtatván, maga a' betegség is az ő belső mivoltával együtt mindenkor meggyógyul.

Digitized by Google

13. §. A' kórjelek öszvesége az egyetlen egy jelentés, az egyetlen egy útmutatás a' választandó gyógyszerre.

14. A' mintlétnek elváltozása a' betegségekben (a' kórjelek) a' gyógyszerek által nem gyógyíthatatik másképp, csak a' mennyiben ezek azon erővel birnak, hogy az ember mintlétének elváltozásait szinte képesek eszközölni.

15. A' gyógyszereknek ez a' hogylétet változtató erejök, azoknak csak az (ép) emberre történt behatások által vétethetik észre.

16. A' kórjelek, melyeket a' gyógyszerek az egésséges emberben okoznak, azon egyetlen egy intelmek, melyekből az ő kórgyógyító erejöket kitanúlhatjuk.

17. Azt mutatván a' tapasztalás, hogy azon gyógyszerek, melyek a' betegséghöz hasonló kórjeleket okoznak, egyszersmind ezt legbíztosabb és legállandóbban meg is gyógyítják, úgy a' gyógyításra hasonló kórjeleket támasztó gyógyszereket kell választanunk; — ha pedig ugyan a' tapasztalas azt tanitja, hogy a' betegség legbizonyosabban és legtartosabban ellenkező gyógyszéres kórjelek által orvosoltassék meg, úgy a' gyógyításra ellenkező kórjelű orvosságokat szükség kikeresnünk.

Jegyz. Azon gyógyszerek használtatása, melyeknek kórjelei nincsenek tulajdonképp (szenvbeli) öszvekötetésben a' betégség kórjeleivel, hanem a' testet különböző módon támadják meg, vagyis a' különszenvesnek nevezett gyógymód megvetést érdemel.

18. Az ellenkező gyógyszeres kórjelek által (ellenszenves gyógymód) az állandó betegségbeli kórjelek nem gyógyíttatnak meg.

19. 20. Csak a' még hátramaradó hasonszenves, hasonló kórjelű gyógyszerek által eszközlendő gyógymód bizonyodik be a' tapasztalás által mint széltiben 's egyedül segedelmes.

21. Ez azon természeti gyógytörvényen alapodik, mely szerint az élő emberben a' gyöngébb erőbeli bántalom, egy hozzá hasonló, csak fajára nézve különböző, erősebb által töröltetik el állandólag.

Jegyz. Ugyanez történik a' nagytermésszetbeli bántalmaknál, valamint az erénybeli roszakban is.

22. Az orvosságok gyógytehetsége tehát azoknak a' betegséghöz hasonló kórjeleiken alapodik.

23 — 27. Törekedés ezen természeti gyógytörvényt fölvilágositani.

28. Az emberi test sokkal hajlandóbb magát mintlétében gyógyszerek által megváltoztatni hagyni, mintsem természetes betegség által.

29. 30. A' hasonszenves gyógytörvénynek igazsága az által bizonyodik be, hogy egy öregebb bajnak hasonszenvetlen gyógyítása sem diszlik, és, hogy két a' testben öszveütköző természetes betegségek, mihelyt ők egymáshoz hasontalanok, egymást el nem törlik, meg nem gyógyítják.

31. I. A' testben régebben lakozó betegség, egyenlő erősségű vagy erősebb lévén, új hasontalan betegségtől megmenti az embert.

Digitized by Google

32. §. E szerint a' hasonszenvetlen orvoslások után is, ha ezek nem éppen igen erősek, az idült betegségek a' magok voltokban megmaradnak.

33. II. Avagy a' már beteg embert meglepő új erősebb betegség, a' testben már letelepedett, hozzá hasonlatlan, régi nyavalyát fölfüggeszti ugyan, a' medig ő tart, de meg soha sem gyógyítja.

34. Az erős, különszenves gyógyszerekkel eszközlött orvoslások az idült betegségeket éppen e szerint soha sem gyógyítják meg, hanem ezeket csak addig függesztik föl, míg az erős, magokban a' betegséghöz hasonló kórjeleket előhozni képtelen gyógyszerekkel tett megtámadás tart, melynek multával az idült betegség éppen oly gonoszan, sőtt még gonoszabban jelenik meg.

35. III. Avagy az új betegség, tartós behatása után a' testre, a' régihöz, hozzá hasonlatlanhoz, adja magát, 's ekként egy kettős (szöveközött) betegség származván, egyik a' másikát, hasonlatlanságok miatt, el nem törülheti.

36. Még sokkal gyakrabban, mint a' természet folyamatában történni szokott, adja magát a' szokásban lévő gyógybánásnál valamely hoszszasan alkalmozott, erőszakos, nem illő (különszenves) orvossággal támasztott művészi nyavalya a' hozzá hasonlatlan (tehát általa gyógyíthatatlan) régi természetes betegséghöz, és az idült beteg most kétszeres bajban szenved.

37. Az ekként szöveköző betegségek közül mindenik, hasonlatlanságok miatt, az életműségben a' neki szánt helyen telepedik meg.

38. 39. De egészen másként van a' dolog, midőn egy erősebb betegség a' hozzá hasonló régihöz szegődik, mert illykor ez amaz által kiirtatik, meggyógyítatik.

40. Ezen tüneménynek megfejtése.

41. Példák idült betegségeknek valamely más, hasonló, erősebb, történetből közbejött nyavalya által lett meggyógyulásaikról.

42 — 44. A' természet folyamatja szerint magoktól öszveütköző betegségek közül is csak a' hosonló kórjelű betegség képes a' másikot kiirtani és meggyógyítani, mit a' hasonlatlan betegség soha sem tehet; — a' gyógyászt arra tanítván, mily nemű gyógyszerekkel gyógyíthasson bíztosan, t. i. egyedül a' hasonszenvesekkel.

45. A' természet csak keves betegségekkel bir, hogy ezekkel másokat hasonszenvesen gyógyíthasson, és az efféle gyógyítás mindenkor nagy bajjal jár.

46. Ellenben a' gyógyász azoknál sokkal derekabb, számtalan gyógyhatalmakkal bir.

47. 48. Ezentúl tehát az orvos a' természetnek ama folyamatjából megokosodhatik, hogy a' betegségeket soha másképp, mint hasonszenvesen választott gyógyszerekkel ne orvosolja, és csak ekként gyógyítsa, nem pedig másfélékkel (különszenvesekkel), melyek soha sem gyógyítanak, csak a' beteget rontják meg.

49. 50. A' betegségek ellen a' gyógyszerek csak háromféleképp alkalmoztathatnak:

1.) Az egyedül segedelmes hasonszenves módon,

51. 2.) a' külön-vagy idegen szenves módon,

52. 3.) az ellenszenves, (egészen ellenkező), palástoló módon.

Digitized by Google

53. §. Oly módon, mely szerint a' betegségnek egy egyes kór-jele ellen oly gzógyszer rendeltetik, mely avval ellenkező müveleteket nyilatkoztat (Contraria contrariis). Erre példák.

54. Ezen ellenszenves gyógybánás nem csak azért hibás, hogy a' betegségnek csak egy egyes kórjele ellen van intézve, hanem azért is, hogy tartós bajokban a' rája következett rövid szinlett enyhülés után, valóságos roszabbodás következik.

Jegyz. A' tudósok bizonyságai.

55. Némely ellenszenves orvoslásoknak ártalmos következései.

56. Az ugyanazon palástoló szernek ismételve öregbitett adagai sem gyógyítonak meg soha idült bajokat, sött annál nagyobb szerentsétlenséget okoznak,

57. a' honnét a' gyógyászok az ellenkező, egyedül jó gyógyutnak, a' hasonszenvesnek segedelmességére hozhattak volna következést.

58. A' palástoló gyógyszer-alkalmozás ártalmosságának, és a' hasonszenves egyedülös gyógyítékonyságának oka

59. a' gyógyszerek behatásánál történő előműveletnek és erre az élő életmüség (az életerő) által előhozott ellen-vagy utómüveletnek különbségén alapodik.

60. Az elő-és utómüveletnek fölvilágosítása.

61. Példák mind a' kettőre.

62. Csak a' legparányibb hasonszenves gyógyszeradagokkal tett gyógyításoknál, egyedül az egésség súlyegyenének helyreállítása által, lesz nyilvánná az életerö utómüvelete.

63. A' hasonszenves gyógybánásnak gyógyítékonysága, valamint az ellenszenves (palástolóénak) visszás volta, ezen igazságokból kerekedik ki.

Jegyz. Esetek, melyekben a' gyógyszereknek ellenszenves alkalmozata még egyedül használtatható.

64. Miként következik ezen igazságokból a' hasonszenves gyógymódnak gyógyítékonysága?

65. Miként következik ezen igazságokból az ellenszenves gyógybánásnak ártalma?

Jegyz. Az emberi érzegóczban az egymással ellenkező érzemények nem ímámodnak; — nem tehát úgy, mint a' Chemiában két ellenkező állományok egymással.

66. A' hasonszenves gyógymódnak rövid foglalma.

67. A' gyógyításra szükséges három pontok: 1.) a' betegség kitanulása, 2.) a' gyógyszerek müveleteinek kikémlelése, és 3.) ezeknek czélirányos alkalmozata.

68. Közönséges átnézete a' betegségeknek; — forrók, idültek.

69. Az egyes emberek forró betegségei, szórványosak, járványosak, forró gerjek.

70. Nem valódi idült betegségek.

71. Valódi idült betegségek; mindannyin idült gerjekből származnak.

72. Bujasenyv, és fügölykór.

73. 74. A' Rüh; ő minden valódi idült betegségeknek anyja, a' bujasenyveseket és a' fügölykórosokat kivévén.

Jegyz. A' szokott kórtudománynak betegség-elnevezései.

Digitized by Google

75. §. Az ezen idült gerjek, leginkább a' rüh ellen talált önhatásúbb gyógyszerek közül az idült betegségeknek mindenik esetére, hogy meggyógyuljon, egy különös gyógyszernek szorgalmos kikeresése annál szükségesebb.

76. Mik kivántatnak a' kórképnek fölfogására?

77. — 92. Útmutatás, miként kell az orvosnak a' kórképet kikérdeznie és föltennie.

93. — 95. A' járvány betegségek kitanulása különösen.

96. Hasonlóképp kelle a' (nem bujasenyves) idült betegségek alapokát kifürkészni, és a' rühnek nagy öszképét föltenni?

97. Az irásban föltett kórképnek haszna az orvoslásra, és az orvoslás folytatására nézve.

98. — 107. Eleve-emlékeztetés a' tiszta gyógyszermüveleteknek kikémlelésére az ép emberen. Előmüvelet. Utómüvelet.

108. A' gyógyszerek váltómüveletei.

109. 110. Különezségek.

111. 112. Minden gyógyszer különös és a' többiéitől eltávozó müveletekkel bir.

Jegyz. Pótolékok tehát ninosenek, és nem is lehetnek.

113. Szükség tehát minden gyógyszert az ő különös müveleteinek sajátságára nézve szorgosan kikémlelni.

114. — 134. Mit kell tenni, ha a' gyógyszerek tulajdonságait más személyen iparkodunk kitanúlni.

135. Az egésséges orvosnak a' gyógyszerekkel önnön magán tett kisírtései mindég a' legnevezetesebbek maradnak.

136. A' gyógyszerek tiszta müveleteinek kitapogatása a' betegségekben nehéz.

137. 139. A' gyógyszereknek efféle, az ép testen észrevett tiszta műveleteikből kerekedik ki a' valódi gyógyszertudomány.

140. A' saját műveleteiknél fogva ösmert gyógyszereknek legczélerányosabb alkalmosata a' gyógyitásra.

141. A' hasonszenvesen legillőbben választott gyógyszer a' legsegedelmesebb, 's az önhatólagos segédszer.

142. Annak előadása, miként mehet a' hasonszenves gyógyitás véghez.

143. A' hirtelen támadt betegségnek hasonszenves gyógyitása csak hamar véghez megy; de az idült sínlegeké arányként több időt kiván.

144. Csekély rosszullétek.

145. A' nevezetesebb betegségeknek több kórjeleik vannak.

146. A' több, szembetünőbb kórjelekkel járó betegségek számára biztosabban találhatni hasonszenves gyógyszert.

147. Ezek mellett minémű kórjelekre kell leginkább figyelnünk?

148. A' lehetségig tökélyes hasonszenves szer minden nagyobb bajok nélkül gyógyít.

149. Az efféle gyógyulás baj nélkül járásának oka.

150. Az emintiből kisebb kivételek oka.

151. — 154. Az eredeti betegséget erősségénél fogva valamiben meghaladó, igen hasonló gyógyszerkór, vagy a' másként hasonszenvesnek nevezett elnehezedés.

155. Az idült (rühös) betegségekben a' (rühellenes) hasonszenves gyógyszerekre a' hasonszenves elnehezedések több napok alatt jőnül időre köszöntenek be.

Digitized by Google

150. — 168. §. A' tökélyesen hasonszenves gyógyításra szükséges szernek kiválasztásakor az ösmert gyógyszerek száma csekély lévén, miféle rendszabásokhoz kell magunkat tartanunk?
169. — 181. Rendszabások az igen keves kórjelekkel járó betegségek, egy oldalú betegségek gyógyításánál.
182 — 200. A' helybeli kórjelekkel járó betegségek orvoslása; — külső gyógyítások mindenkor veszedelmes.
201. 202. Minden valódi (nem csak a' rosz közélettől származott és ez által ápolt) idült bajok és sinlegek a' nekik alapul szolgáló gerjhez illesztett hasonszenves gyógyszerekkel egyedül belsőképpen kell hogy orvosoltassonak.
203. Az alapúl szolgáló egyszerü gerjnek, vagy ennek másikkal (vagy olykor harmadikkal) történt szöveközésének eleve kitudakozása.
204. Az eddig alkalmozott orvoslásnak kikérdezése.
205. 206. Az idült baj kórképének fölvétele elött szükséges egyebb eleve kitudakozások.
207. — 227. Az úgyhivott lélek- vagy kedvélybetegségeknek orvoslása.
228. 229. A' megmegjövő betegségek, és a' váltogatók.
230. 231. A' nyomdás megmegjövő betegségek.
232 — 239. A' hideglelések.
240 — 251. A' gyógyszerek használtatásának módja.
252 — 256. A' kezdődő javulásnak tündéi.
257. 258. Hasztalan különszeretet némely kedvelt gyógyszerek iránt, és igazságtalan megvetése a' többieknek.
259 — 261. Közélet az idült betegségekben.
Jegyz. A' közéletben közbejövő ártalmos dolgok.
262. 263. Közélet a' forró betegségekben.
264. — 266. Az legerőteltebb legvalódibb gyógyszerek választása.
Jegyz. Némely anyagoknak megváltozása, midőn táplálmányokká készítetnek.
267. A' hevenyében szerzett zöld növényekből miként készítetnek a' legtöbb erővel biró és legtartósabb gyógyszerek.
268. Száraz növényállományok.
Jegyz. Porkészítés az eltételre.
269. A' gyógyszerek legjobb képe a' betegeknél való használtatásra, az olvadék.
270 — 272. Csak egyetlenegy egyszerü gyógyszer adassék a' betegnek egyszerre.
273 — 285. Az adagok nagysága hasonszenves czélra — azok miképpen erősítetnek vagy gyöngítetnek. — Az ő hatalmítások.
286 — 290. A' gyógyszerek behatása iránt mely részei a' testnek többé vagy kevesbé fogékonyak?
291. 292. Az állati mágnesség (Mesmeriség). Ennek tevőleges és tagadólagos használtatása.

Digitized by Google

Bevezetés.

I. Tekintet az eddigleni gyógytanoda különszenvére.

Azon érdemeket nem feledvén, melyeket több Orvosok a' Gyógytudomány segédtanítmányaiban, a' Természettudomány 's a' Chemia utján talált természetbeli ösmeretek körül, a' Természetrajzolásban 's ennek ágaiban, különösen az emberre nézve, sok ember-életés boncztudománybeli fogatok szerzésében arattak, itt egyedül a' Gyógytudománynak üzönczi részével van dolgom, hogy azt megmutassam, mily tökélytelenül orvosoltattak mind eddig a' betegségek. Azon kézművesi rögzöttség még is mélyen marad szándékomon alul, hogy a' minden kincsnél drágább emberi életet a' gyógyrendelményekkel töltött zsebkönyvek után orvosolnám, melyeknek folyvást tartó megjelenésök oh fájdalom még mind eddig azoknak a' község által való nagy használtatásokra mutat. Őket mint az orvosi pórnép seprejének botránkozalmait figyelmemre éppen nem méltatom. Itt egyedül azon eddigleni gyógymüvészségről szólok, mely megőszült öregségében elbízva, magát tudományosnak képzeli.

Ezen ősz gyógytanoda azon állításaiban igen kevélykedék, t. i. hogy ő érdemelje meg egyedül az okoskodásbeli gyógymüvészségnek a' nevét, mivel, úgy mond ő, ő az, ki a' betegségokát fölkeresi, 's azt á' maga módja szerint eltávoztatja, ő az, ki egyszer'smind a' betegség orvoslásában a' természet nyomdokit követi.

Tolle causam! így kiáltozik ő ismételve. De a' dolog rendszerint ezen üres hangnál marada. A-

Digitized by Google

zon tanodabeliek azt vélték, hogy a' betegség okát föl lehessen találni, a' mit ugyan föl nem leltek. Mert mivel többnyire, de a' legtöbb betegségek erőbeli eredetűek, és erőbeli természettel birnak, okaik tehát érzékiképp föl nem foghatók, azért is azon iparkodának, hogy egy a' félét koholhassonak, költhessenek magoknak, és a' szabdaszeres holt emberi test részeinek tekintetéből (Boncztudomány, Anatomia) a' betegségekben elholt emberek ezen belső részeinek látható változásaikkal öszvehasonlítva (Kór-boncztudomány), valamint abból, mi az ép élet tüneményei, és foglalatosságainak (Élettudomány), a' számlálhatatlan kórállapotok alatt történő véghetetlen eltérésekkel tett öszvehasonlításából kitündökleni látszaték, a' betegségek alatt az ember belső mivoltában történő változások láthatatlan folyamatjára hoztak következést, ekként ők egy oly ábrándozásbeli homályos képet készítettek eszökben, melyet az észképi Gyógytudomány azok prima causa morbi — jának tartván, neki kelle mind a' betegség legközelebbik okának, mind a' betegség mivoltának, vagy is magának a' betegségnek lennie, ámbár az ép emberi ész szerint valamely dolognak az oka ön maga a' dolog egyszer'smind nem lehet. Ugyan is hogy tehették ők öncsalódásokon kivül ezen ösméretlen belső mivoltot gyógytárgyúl, és ez ellen hogy rendelhettek oly gyógyszereket, melyeknek gyógyczélja tőlök többnyire elrejtve vala, még pedig több efféle ösmeretlen gyógyszereket az úgy nevezett gyógyrendelményben hogyan vegyíthettek együve?

Ezen föllengező kitett czél efféle belső láthatatlan előleges betegségokot fölfedezni legalább az értelmesebb gyógyászoknál még is egy oly mire változott által, a' mi ugyan szinte a' kórjelek származódéka; — azon föltett czél mondom egy oly fölkeresésre változott, melyet gyanítólag a' jelenvaló kóreset közönséges béllegeűl kellene venni, mely görcs, vagy gyöngeség, szélhüdés, vagy láz, vagy gyuladás, keményedés, vagy ez vagy ama résznek dugulása, vérbőség (Plethora), a' nedvekben a' savitó, szénő, gyuló és fojtónak szüke, vagy kicsapongása, fölmagasztalt vagy elesüggedt üt - vér - vagy hajszáleresség,

Digitized by Google

az érzékenység, izgékonyság és újratermődés gyáratói viszonyos arányának fogata alatt képzeltethetnék? — oly gyanítások, melyek az eddigleni gyogytanodától okbeli jelentés nevével föltiszteltetvén, és a' Gyógytudomány egyetlen egy lehetséges okoskodmányának tartatván, sokkal inkább csalárd, gyanítólagos fölvételek valának, mint hogy ők az orvosi gyakorlásban mint használatosak bebizonyíttattak volna — oly gyanitások mondom, melyek ha megálhattak, vagy megállottak volna is, elégtelenek arra, hogy a' jelen köreset ellen a' legillőbb gyógyszert megjelentsék, á' tanult Föltaláló önszeretetének ugyan hizelkedvén, de müveleteikben többnyire setéül esvén ki, inkább a' hiú mutogatás, mint a' gyógyjelentés komoly föltalálása végett alapíttattak meg.

És hányszor nem látszott az életmüség egyik részében görcs vagy szélhüdés jelen lenni, midőn a' másikban tetszőleg gyuladás telepedett meg?

De valjon, más részről, ezen állítólag köz bélegek mindenikére nézve bizonyosan segítő gyógyszerek honnét-is vétethetnének? a' bizonyára segítők valóban nem mások lehettek volna, mint az önhatólagosak, vagy is a' köringernek működésökben hasonneműleg megfelelő *) gyógyszerek, melyeknek használtatása még is az öreg gyógytanodától szer fölött ártalmosnak tartatván, megtiltaték **) és mintegy átok alá veteték, csak azért, mert a' tapasztalás azt tanítá, hogy a' betegségek alatt a' hasonnemű inger iránt el annyira fölmagasztalt ösztönfogékonyság miatt afféle gyógyszer az adott nagy adagban élet veszedelmeztetőnek találtaték. De a' kisebb sőtt a' szerfölött parányi adagok tehetségét sejdítni sem tudta az öreg tanoda. Azért is az egyenes (legtermészetesebb) úton a'

*) Most hasonszenvesnek nevezett.

**) „Hol a' tapasztalás a' hasonszenvbeliképp működő orvosságok gyógyerejét fölvilágositotta, melyeknek művelésbeli módjokat eddig megmagyarázni nem lehetett, ott azokat önhatólagosaknak nevezvén, iparkodtak az eddigleni orvosok magokon segíteni, mely éppen semmit sem jelentő szóval az a' felől való tovább gondolkozást altatták el. De a' hasonnemű ingerszerek (az önhatólagosak, hasonszenvesek) mint igen igen ártalmos behatások, már régen éltiltattak.“ Rau Ueb. d. homöop. Heilverf. Heidelb. 1824. 101. 102. l.

Digitized by Google

hasonnemű önhatólagos gyógyszerekkel nem vala szabad gyógyítani; de azt tenni nem is lehetett, mivel a' gyógyszerek legtöbb műveletei ösmeretlenek voltak, 's azok maradtak.

Az eddigleni gyógytanoda azt hitte még is, hogy, mivel okosabbnak tartá, a' hol lehet, egy más egyenes utat keresni, mint félre vezetőn indulni, hogy, mondom, a' betegségeket még az által enyésztetheti-el egyenesen, ha részint a' fontosabb kórjeleket ellenkezőleg munkálódó szerekkel az az, az ellenszenves (palástoló) gyógybánás által (mire a' gyógymüvészség életmüvének szöményében figyelni fogunk) elnyomja; részint az (úgy hitt) anyagos betegségoknak félremozdítását eszközli. — Mert a' közönséges gyógytanodának a' betegség tekintete- és megitílésénél, úgy a' gyógyjelentés fölkeresésénél ezen anyagos fogatoktúl megmenekednie, és a' lelkestesti életmüségnek természetét oly magosra hatalmított valóságnak ösmernie, lehetetlen volt; valamint azt sem vala képes fölfogni ő, hogy az életmüség életének érzeményeiben és tehetségeiben történő elváltozások, melyek betegségeknek mondatnak, főképp, sőtt majd csaknem egyedül erőbeli behatásokon alapodnak, és hogy azok által eszközöltetnek, de hogy másképp nem is eszközöltethetnek.

Az eddig való tanoda a' betegség által elváltozott mind duzzadozó, mind pedig elválasztott szabdaszertelen anyagokat kórgerjesztők gyanánt vette egy általában, vagy az ő úgytartott viszszahatások miatt legalább kórapolók helyett tekinté, a' mit egész maiglan is tesz.

Azért is okbeli gyógyítást vél végbe vinni, midőn a' betegség ezen képzeleti és csak egyedül föltett anyagos okainak elhárításán iparkodik. Innét érthetni tanítványainak szorgalmát az epe kitakarításában az epés lázoknál, *) az ő hánytatóikat az úgy nevezett

*) Tiszteletet érdemlő Rau Tanácsos (über d. Werth des homöop. Heilverfahrens. Heidelb. 1824. 176. és köv. l.) midőn még nem volna a' hasonszenvbe tökélyesen beavatva, ezen lázoknak eröbeli okáról belsőképp meg lévén győződve, ezt minden kiürítő szer nélkül valamely hasonszenvés gyógyszernek egy vagy két csekély adagával gyógyította, miről két nevezetes gyógytörténetet beszél el.

Digitized by Google

gyomorromlagoknál *), a' takonynak, a' gelisztáknak általok végbevitt kihajtását az arczsáppadásnál, a' mohó étvágynál, a' hasfájnál, és a' gyermekek vastag

*) Oly hirtelen gyomorromlagnál, mely állandó, a' romlott eledel tulajdonaitól rosz ézü böfögéssel, rendszerint a' kedvélynek elcsüggedésével, hideg kezekkel és lábakkal 's a' t. jár, a' közönséges orvos eddiglen a' gyomor megromlott tartalmának esett neki, melyet egy jó hánytatónak tisztán kelle kitakaritania; mely czélt ő rend szerint dárdacsos borkősavas hamaggal, hánygyökerrel vagy ez nélkül adva éré el. De hát a' beteg ép, jókedvü, földerült lett e' azután? Valóban nem! Rend szerint e'féle gyomorromlag erőbeli eredetü, mely a' kedvélynek megzavarodási (harag, ijedség, boszonkodás) meghülés, a' testnek és léleknek közvetetlen megerőltetése által az étel után, olykor a' mértékletes evés után is, tapasztaltatik. Ezen erőbeli változásnak megorvoslására ezen két gyógyszer éppen nem alkalmas, valamint az általok okozott lázzadásbeli okádás sem. Sőtt az említett hánytatók ezen kivül az ő egyébkénti különös betegségbeli körjeléket gerjesztő tulajdonoknál fogva a' beteg mintléthéhez áj ártalmakat tudnak, az epecelválasztás pedig rendetlenné lesz, úgy hogy ha a' szenvedö nem éppen rosz természetü, nekie még ezen okbelinek tartott orvoslásra néhány nap roszul kell lenni, a' gyomor tökélyes 's erőszakos kitakarításának ellenire is. — De ha a' szenvedö az e'féle erőszakos, olykor káros kiüritő gyógyszer helyett, csak egyetlen egy izromban a' szerfölött föleresztett kökörcsin nedvhöz (az ezzel megáztatott repczemagnyi hinttekecshöz) szagol, mi által hogylétének elváltozása általában, és a' gyomrát különösen ismét jóva tétetik; úgy ő két óra alatt tökélyesen fölépül, és ha még egyszer böffent is, böffenése ézetlen és szagtalan lég, 's a' gyomor tartalma nem romlott többé, a' következő étel idejekor pedig megtér már illendő tökélyes étvágya, egy szóval ő ép és jókedvü. Ez ám a' valódi okbeli orvoslás, amaz csak képzelt, nem más mint a' testnek ártalmos rongálása.

Még a' nehéz emésztésü eledelekkel megterhelt gyomor sem kiván soha is gyógyszeres hánytatót. A' természet a' fölösleget undorodás, émelygés, és magától támadt hányás, legfölebb az inyvitorla és torok izgatásának segedelme által a' garaton keresztül legügyesebben ki tudja takaritani, midőn is az orvosi hánytatók gyógyszeres mellékmiveletei elmellőztetnek, — egy keves kávé által a' gyomor maradékát tökélyesen kitakaritja aláfelé.

De ha a' gyomornak nagy megterhelése után az önokádásra a' gyomor ingerlékenysége nem lenne elég, vagy ez már elenyészett volna, úgy annyira hogy a' gyomortájnak nagy fájdalma közt minden errahajtandóság eltünnék, úgy a' gyomornak ezen beállt állapotjában effele hánytató csak ve-

Digitized by Google

hasoknál *), innét az ő érvágásokat a' vérszivárnál **), főképp pedig vérbocsátásoknak minden nemeit ***), mint a' gyuladásoknál használt főjelentetőket. Eként válik

---

szedelmes és halálos belrészlobot okozna, míg a' többször nyujtott kis mennyiségnyi erős kávé ital a' gyomornak csüggedt ingerlékenységét erőbeliképp fölemelné, és őtet azon állapotba helyezné, hogy ön még annyira kicsapongó tartalmát is fölül vagy alol kiüríthesse. Azon okbelinek tartott gyógyítás, itt sincs ám a' maga helyén.

Még az idült betegségekben duzzadozó éles gyomorsav is nagy bajjal és még is hasztalanúl ürítetik ki hánytató által még pedig úgy, hogy a' mi ma kitakarodék, holnap vagy legalább a' következő napokban hasonló éles, rendszerint több gyomorsav gyarapodik öszve; mely baj magától is elpusztulna, ha erőbeli eredete az igen fölhigított kénsav kis adagával támadtatnék meg, vagy még inkább, ha az egyebb kórjelekhöz is hasonlólag alkalmozván magunkat, az egészet valamely jól hozzá illesztett rühellenes szernek kis adagával lerontjuk. — 'S eként van a dolog az öreg tanodának több okbelinek tartott gyógyításával, melynek kedvenczipara abban áll, hogy az erőbeli elváltozásnak anyagos természetét, bajos készületekkel, nagy munkával, de még is ártalmosan takarítsa ki, a' kivül, hogy a' bajnak erőbeli forrását elösmervén azt folyadékaival egyetemben hasonszenvesen megsemmítené, 's eként azt ész szerént orvosolná.

*) Oly környülmények, melyek egyedül rühsínlegen alapodnak, és (erőbeli) enyhe, rühellenes szerek által, minden hánytatás és hashajtás nélkül is meggyógyíthathatnak.

**) Ámbár csaknem minden betegség érszivárok az életerő (a' mintlét) erőbeli elváltozásán alapodnak, az öreg tanoda még is azoknak okát a' bővérüségben keresi, és az érvágástól meg nem tartoztatja magát, hogy eként ezen életnedvnek vélt kicsapongását elhárítsa; de az ennek rendszerénti rosz következését, t. i. az erők csüggedését, és az ehhöz kapcsolkodó hagymázra való hajlandóságot sött abba menetelt, a' betegség gonoszféleségére kénvén, gyakorta ebből ki nem gázolhat becsülettel, — elég az hozzá, hogy ő még is azt hiszi, ha bár a' beteg kése bele törik is, hogy választott közmondása szerint causam tolle orvoslást vitt legyen véghöz, akármi történt is.

***) Bátor az emberi testben talán soha sem volt csak egy cseppel is kelleténél több vér, az öreg tanoda még is a' vérnek vélt haladó mennyiségét a' gyuladások anyagos fokának tartotta, melyet érmetszések (véres köpölyök) és nadályok által elhárítatandónak és lecsapoltatandónak gondolt. Ezt tartja hát ő okoskodásbeli bánásnak, okhárító orvoslásnak! A' közönséges lobházokban, a' forró oldalnyilalásban, még a' hegedékeny nyirkot is látja a' vérben, az úgy nevezett szalonapillét pedig materia peccans-nak nézi, melyet

Digitized by Google

ök, hogy valódi okjelentést tellyesítsenek, és az okosság törvényei szerint orvosoljanak. Továbbad az öreg eddigleni gyógytanoda azt is hiszi még, hogy a'

---

is a' hogy csak lehet, érmetszésekkel törekedik elhárítani, bátor ez nem ritkán a' megújított vérbocsátások után nyulósabb és vastagabban jelenik meg. E' szerint vért ömleszt ő akkor, midőn a' lobláz nem akar csillapodni, olykor egész a' halálig, csakhogy a' szalonapillétől, és a' vélt bővérüségtől megmenekedhessék, a' kivül hogy csak gyanítaná is, hogy a' lángbaboruló vér csak terménye a' forró láznak, csak terménye a' beteges anyagtalan (erőbeli) gyulasztó, és az edényrendszerben lakadalmaskodó, zivatart okozó ingernek. Talán bizony nem lehet az efféle bajt valámely hasonnemü (hasonszenves) gyógyszernek legkisebb adagával elhárítani; p. o. a' növénysavak elmellőzése alatt egy decilliomnyiszor föleresztett sisakfünedvvel áztatott finom hinttekecscsel, úgy hogy a' legnehezebb oldalnyilalásféle láz minden fenegető tüneményeivel együtt minden vérkevesbités, és minden legcsekélyebb hüvesitő szerek nélkül is nehány, legfölebb 24 óra alatt egésségbe menjen által, 's meggyógyitassék (bizonyságul, hogy a' most bocsátott véren nyoma sincs a' szalonapillének), holott egy igen hasonló beteg az öreg gyógytanodának azon okoskodása szerint orvosoltatván, ha a' többszöri vérbocsátások után nagy ügygyel bajjal a' kimondhatatlan szenvek után megmenekedik is a' halál torkából, nekie megis több hónapokat által kell sinlenie, minekelötte, kiszáradván, ismét lábra kap, ha csak ötet a' közben (mint ez, az efféle korcs gyógybánásnak gyakor következése) a' hagymáz, vagy fehérturhaság el nem sepri.

Ki a' forró oldalnyilalásban szenvedőnek érverését, az ezen bajt megelőző borzogatás előtt nyugalmosnak találja, lehetetlen hogy ne álmélkodjék azon, ha a' forróságnak kiütése után két órával azt akarják vele elhitetni, hogy a' temérdek bővérüség az érnek többszöri fölnyitását szükségessé teszi, és azt kérdezi magától, mily csudának kell annak lenni, mely a' most kibocsátandó több fontnyi vért két óra lefolyta alatt a' beteg ereibe tudta igézni? Azon erekbe, melyeket ő ez előtt két órával, nyugalmosaknak tapasztalt? Nem, csak egy nehezékkel sem kerenghet most több az erekben, mint ez előtt két órával a' beteg épségekor.

A' különszenvencz tehát a' forró lázban szenvedőnek ereiből, ezeknek metszése által koránt sem a' vérnek haladó mennyiségét csapolja le, mert efféle nincsen, ötet tehát az életre és fölépülésére szükséges a' szabdaszeres vérnek mennyiségétől fosztja meg: az az oly veszteséget okoz, melyet gyógyászi hatalom nem képes ismét jóvá tenni! — 's ő mégis oly balgatag, hogy (roszul értett) c a u s a m t o l l e közmondása szerinti gyógyitást véljen véghözvittnek lenni; holott itt mégis a' c a u s a m o r b i sehogy sem lehetett a' nem lévő

pőfetegek elkötése, vagy a' hideg mirígydaganatok fölhevítő helybeli szerekkel mesterkézett elgenyedése vagy kimetszése, a' tömlő- (szalona, méz) daganatok kiirtása, az ütérdagok, a' könny- és végbélfavorák művitései, a' kőkemes csecsnek metszéssel eszközlött félremozdítása a' szuvas tag csonkítása, 's más effélek által a' beteget gyökeresen megorvosolta, 's okbeli gyógyítást vitt véghöz, sőtt akkor is azt véli, ha az ő v i s z s z a h a j t ó szereit alkalmozza: ha az idült eves lábszárfekélyeket (minden esetre az alapsinleget nem enyhítő, hanem csak gyöngítő hashajtókat egy időben adván) öszvehuzó borongatások, ólmag, rézag, és horgag által kiszárítja, a' bujasenyves rákot eléteti, a' fügölyöket helybeliképp elrontja, a' rühöt kén, ólmag, higag, vagy horgagból készült írekkel a' bőrről elkergeti, a' szemlobokat ólom vagy horgany olvadékokkal elnyomja, és káforos szappankenettel, röpírral, vagy higanykénetből, borostyánkőből kifejlődött füsttel a' huzadozó fájdalmakot a' tagokból elűzi; ezen és efféle esetekben mindenütt azt hiszi ő, hogy a' beteget a' gonosztól megmentette, a' betegséget meggyőzte, és a' józan okosság törvényeihöz szabott okbeli gyógyítást eszközlött. De a' f o g o n a t, a' f o g o n a t! az az-

---

kicsapongó vér, hanem az egyedülös, valódi c a u s a m o r b i a' vérkeringésnek beteges erőbeli lobingerében állott, mint az említett köz lobláznak az ezen ösztönt eltörlő hasonszenves sisakfünedvnek finom és kis adaga által eszközlött gyors és állandó meggyógyítása bizonyította, és az efféle esetekben maiglan is bebizonyitja.

E'ként hibázza el a' dolgot az öreg tanoda a' helybeli gyuladásoknak helybeli vérbocsátásokkal eszközlött orvoslásánál is, föképp a' Broussais-i dühvel alkalmozott temérdek nadalyok által. Az eként elintén származó palástoló enyhülést gyors és tökélyes meggyógyulás éppen nem követi, hanem az imígy bántott részneK (olykor az egész testnek) gyöngesége és betegeskedése eléggé megmutatja, mely hasztalanúl keresteték a' helybeli gyuladásnak oka a' helybeli bővérüségben, és mely szomorúk az efféle véreresztéseknek következései, — holott ezen egyedül erőbeli tetszőleges helybeli lobinger a' sisakfünek, vagy a' környülményekhöz szabva a' szepnönyének hasonlóképp kis adaga által gyorsan és állandó kiirtatik, és az egész baj, minden affele ok nélkül választott vérvesztegetés nelkül is fölmentetik, 's meggyógyítatik.

Digitized by Google

tán korán vagy később általa okozott beköszöntő kóratváltozások, (de ezek ekkor új betegségeknek tartatnak) melyek az előbbeni roszaknál mindenkor gonoszabbak, úntig megczáfolják az eddigleni tanoda gondolkodását 's gyógybánását, és valóban képesek volnának szemeit fölnyitni, hogy a' roszaknak mélyebben fekvő, anyagtalan természetét, 's annak erőbeli és csak erőbeliképp lerontandó eredetét átlátnák.

Általában a' közönséges tanoda egész az újabb (bár ne mondhatnám, egész a' legújabb) időkig a' betegségekben olykor igen saja kóranyagot (és csipősségeket) tett föl örömest, melyeknek kigőzölés és az izzadság, a' pöséletművek, vagy a' nyálmirígyek által is a' vér, és nyirkedényekből, a' gőgsip és légcsövek mirígyei által mint kihurutolat, a' gyomor és bélhuzamból hányás és székletetelek által kellene kiüritetniök, hogy a' test e'ként a' betegséget szerző anyagos októl megtisztulván, (az említett tolle causam alaptétel szerint) gyökeres okbeli orvoslás eszközöltethetnék.

Nem tagadom azt, hogy az emberi gyöngeségnek könnyebb vala a' gyógyítandó betegségeknél valami érzékiképp megfogható kóranyagot fölvenni (annyival inkább, hogy magok a betegek is a'féle kóranyaggal könnyebben kimagyarázhatták bajokat) mivel e'ként aztán semmire sem kelle figyelni, csak hogy honnan lehessen elegendő vér- és nedvtisztító, pös- és izzadsággüző, a' kihurutolatot elősegítő, és a' gyomor meg beleket kisikárló gyógyszereket fölkergetni. Azért is Dioscorides óta minden gyógyszertanítmányokban egész az újabb e'féle könyvekig az egyes gyógyszerekről alig van följegyezve, mely légyen az ő egyébb különös 's tulajdon müveletök, hanem a' kórtudománybeli ez vagy amaz körnév ellen vélt hasznok följegyzésén kivül egyedül az tétetik ki, valjon azok a' vizelletet, az izzadságot, a' kihurutolatot, vagy havi tisztulást segitsék e elő, valjon azok a' gyomorbúl meg bélhuzamból alol vagy fölül eszközöljék-e a' kiürítést? mivel az üzönczgyógyászoknak minden jártok keltök leginkább az ez és másféle, a' betegségeknek alapúl szolgálni gondolt (költött) anyagos kórokoknak kikergetésére korlátoltatott.

Digitized by Google

De mind ezek hiú álmok, alaptalan előleges föltételek és be nem bizonyodott gyanítmányok valának, a' Gyógyszertanítmány hasznára furcsa okossággal kigondolva, mely is az anyagos kórokok (simodo essent!) elmozdítása által reménylette az egész gyógyítást bevégezni.

Hanem a' betegség mivolta, és gyógyítása e'ként álmainkhoz és kényelmünkhöz nem szabhatja magát; a' betegségek esztelenségünk kedvéért lélekféle életünknek érzelmekben és tehetségekben való (lelki) erőbeli elváltozásai, az az mintlétünknek anyagtalan elfordulásai nem szűnhetnek meg lenni.

Betegségeink okai anyagbeliek nem lehetnek, mivel a' legcsekélyebb idegen féle állomany *) ha tetszőleg még oly enyhe volna is, edényeinkbe vitetődvén, az életerő által méregként csak hamarjában kivettetik a' testből, mi ha nem történik, halál köszönt be. Csak ha a' legcsekélyebb szálka jut is érzékeny részeinkbe, a' testünkben mindenütt jelen életelv még sem nyugszik adig meg, míg az fájdalom, láz, genyedés, vagy fene által ki nem taszítatik. És ezen elbágyadni nem tudó munkás életelv lenne e' képes egy húsz évig tartó küteges kórnál húsz évek folytáig egy idegen ellenséges kütenyagot, úgy sömör, görvély, vagy köszvény csipősséget, és más e'félét a' nedvekben jókedvűleg tűrni? Melyik kórtudós látott valaha e'féle kóranyagot, hogy ő oly bizodalmosan beszélhessen arról, és hogy ő arra valamely gyógybánást épithessen? ki volt valaha képes köszvényanyagot vagy görvélymérget a' szemek eleibe terjeszteni?

Ha az anyagos állománynak a' bőrre vagy valamely sebbe lett alkalmozása fertezés által betegséget

*) Az élet veszedelemben forgott, midőn egy vérérbe víz fecskendtetett be (l. e. Mullen Birch-nél in History of the royal society vol. IV.)

Az erekbe kéntetett gőzkörnyéki lég halált okozott. (l. e. J. H. Voigt. Magazin für den neuesten Zustand der Naturkunde. I. III. 25. l.

Még a' legenyhébb a' vérerekbe nógatott nedvek is életveszedelemmel fenegettek (l. Autenrieth, Physiologie II. 784 §.)

Digitized by Google

szült is, ki fogja azt (a' mi Kórertanitmányainkban állitatott) bebizonyitani, hogy azon állományból nedveinkbe valami anyag nemű férkezhetett, vagy azok közé fölszivódott legyen *). A' tenyészrészeknek még oly szorgalmas, pontban végbevitt megmosogatása sem menti meg az embert a' bujasenyves rákbetegségnek fertezésétől. Már a' himlődző betegtől átlengedező szellőcse is elég arra, hogy az ép gyermekben ezen iszonyú betegség előhozatassék.

Sulyára nézve mennyi anyagnak kellett a' nedvek gyurmájába fölvétetődnie, hogy az előbbeni esetben egy gyógyitatlan, csak a' legtávolabb életvégével vagy csak a' halállal kialudó kinzó sinleg (a' bujasenyv), a' második esetben pedig hogy egy csak nem közönséges genyedéssel **) járó, olykor igen korán ölő

---

*) Glasgow-ban egy ádáz ebtől megharaptatott nyolczesztendős leánynak sebét azonnal kimetszette a' sebész tisztán, és 36 nap mulva mégis meglepte őtet a' viziszony; melyből két nap múlva megis halt. (Med. comment. of Edinb. Dec. II. vol. II. 1795.)

**) Hogy a' betegségek alatt rohadó bélsárnak, és fekély-evnek származását megmagyarázhassák, és rájok azt foghassák, hogy ők legyenek a' betegséget szülő és ápoló okok, holott mégis fertezéskor a' gerjből semmi észrevétethető, semmi anyagféle nem hathatott a' testbe, azon gyanitmányhoz folyamodtak némely orvosok, hogy a' még oly saja fertező anyag is a' testben mint érv munkálkodjék, a' nedvekben hasonló romlást okozzon, és azokat is ekként azonféle kórérvvé változtassa, mely is a' betegség alatt mindétig bujálkodjék, és a' betegséget ápolja. De mely mindenható, és mindentudó tisztító italok által akarjátok ti ez esetre ezen szüntelen újraterműdő érvet, ezen kóranyagnak tartott gyurmát az emberi nedvekből oly tisztán kiválasztani, és kitakarítani, hogy az efféle kórérvből csak egy porcsa sem maradna visszsa azokban? mely a' nedveket mind úntalan mint először, ezen gyanitmány szerint, új kóranyagokká változtatná 's őket megvesztegetné? Hiszen nem volna aztán lehetséges ezen betegségeket a' ti módotok szerint meggyógyitani! — Láthatni innét, hogy a' még oly finomúl kikoholt gyanitmányok is mily kézzel tapintható sete következtetésekre vezethetnek bennünket, ha azok bizonytalan alapokra épitetnek. — A' még annyira elterjedt bujasenyv ha a' vele oly gyakran szöveközö rüh elhárítatik, a' quintillionyiszor hatalmitott higacsnak egy két igen csekély adagával könnyen meggyógyitatik, és a' köz bujasenyves nedvromlag (erőbeliképp) örökre lerontatott, elenyészett.

Digitized by Google

betegség (a' himlő) hozattassék elő? Lehet e' itt, és minden e'féle esetekben a' vérbe á szállítot kóranyagról csak gondolkozni is? A' kórteremben írt levél távol vidékről az olvasóval ugyan azon gerjes betegséget közölte nem ritkán. Lehet talán itt is valamely a' nedvek közé hatott kóranyagot föltenni? De minek alkalmatlankodom mind ezen bizonyságokkal? Hányszor nem okozott csak egy megbántó szó is már veszedelmes epelázt? hányszor nem a' babonás haláljövendölés az előre kijegyzett időben elhalást? hát a' váratlan szomorú vagy az örömmel teljes üzenet nem okozott-e már eleget hevenyében halált? Hol itt az érzékbe ható kóranyag, mely a' testbe testileg ment volna által, mely a' betegséget támasztotta és ápolta volna, és melynek gyógyszeres anyagos elhárítása és kiüzése nélkül, az alapos orvoslás éppen meg nem eshetett volna?

Az ily durvaérzékileg fölvett kóranyagok védelmezői piruljonak el, hogy életünk lelki természetét, és a' betegséget szülő okok lelkes erőbéli erejét nem ismerték, rá nem akadtak.

Valjon a' betegségek alatt a' roszféle, olykor igen undorító kiürülések egyenesen az őket szerző és ápoló anyagok e? *) valjon azok nem inkább a' betegségnek, az egyedül erőbeli képp zavart, és elváltozott életnek kiüritései és termények e mindenkor?

E'féle a' betegségek támadások és mivoltokrul képzelt csalfa anyagos tekintetek mellett mi csuda hát, hogy századoktul fogva a' csekélyebb hirű üzönczöknél kezdvén, az előkelőbbeken átmenvén, egész a' legfellengezőbb orvosi rendszerek költőikig mind annyin többnyire az általok képzelt, beteggé tevő anyag kiválasztásán 's kiüritésén iparkodtak, 's általok leggyakrabban azon jelentés tételték föl, hogy a' kóranyag fölolvasztassék, 's mozgékonnyá tétessék, és ugyanaz a' nyál, a' gőgsipmirígyek, izzadság és vizellet által kiüritessék, hogy a' vérnek a' gyök- és faitalok értelmessége által hűségesen 's engedelmesen eszközöltessék (a' csípősségek-

*) Úgy minden nathának, ha még oly soká tartana is, egyedül orrfuvás, és az orrnak tisztán tartása által csalhatatlanul és gyorsan kellene meggyógyulnia.

Digitized by Google

től és tisztátalanságoktúl) megtisztítása azon kóranyagoktúl, melyek soha sem valának; hogy a' koholt kóranyag genyszalag, kuticsák, huzomos hólyagtapasz, boroszlányhéj segedelmével a' tár és szivárgó fölevett bőrön által mintegy munkamüvesen csapoltassék le; leginkább pedig hogy a' materia peccans (bünhödő anyag) vagy mint ők azt nevezék, az ártalmos anyagok a' bélhuzam által széklágyító és hashajtó gyógyszerek segedelmével, melyeket ők, hogy nekiök mélyebb jelentésü értelmet, és hizelkedőbb tekintetet adnának, (dugulásokat) fölelvasztó, enyhén nyitóknak neveztek, a' testből kitakarítassonak; — mindannyi az ellenséges kóranyagok kiigazítására tett intézetek! de a' melyek a' lelkes elvvel élesztett emberi életmüség betegségeinek támadásaiknál 's ápolásaiknál, és azon betegségeknél, melyek nem egyebek mint az érzeményeiben és tehetségeiben megváltozott életnek elfordulásai, azok, mondom, soha nem voltak, de nem is lehettek valamik.

Föltévén tehát azt, min kételkedni nem lehet, hogy a' betegségeknek — ha csak azok az elnyelt, egészen emésztetlen maradott, vagy más ártalmos, az első utakba vagy más nyilások és üregekbe jutott állományok, a' bőrön áthaladó idegen testek 's más e'félék által nem származtak, — egyike sem alapodik valamely anyagos állományon, hanem hogy mindenik a' hogylét különös erénynemü 's erőbeli elváltozása legyen: érteni fogjuk, hogy mily czéliránytalannak kelljen minden értelmes férjfi előtt azon költött anyagok kitakarítására *) intézett gyógybánás-

*) Az úgy nevezett féregkórokban a' gelisztak kitakarítása némüképp szükségesnek látszik. De ezen tetszemény is csalárd. Egynehány de csak keves orsó-férget találhatni talán több gyermekeknél, nem keveseknél nehány nyüférget is lelhetni. Hanem ez vagy amaz gelisztafajnak legalább kicsapongó mennyisége mindenkor valamely egészségtelen közélettel kezet fogó közönséges sinlegtől (a' rühöstől) származik. Ekkor javitsuk meg a' közéletet, gyógyitsuk meg hasonszenvesen a' rühös sinleget, mely ezen életkorban könnyen gyógyul, úgy ezen gelisztak többnyire, vagy mindannyin vagy nagyobb részint kitakarodnak; azon gyermekek pedig, kik ekként levének épek, azokkal többé soha nem bajoskodnak, holott amazok még a' gelisztürömmel ve-

Digitized by Google

nak tetszeni, mely által az emberek főbetegségeik, t. i. az idült betegségek ellen semmit sem nyerhetünk, sőtt inkább mindenkor árthatunk.

---

gyített hashajtók után is csak hamar megszáporodnak ismét.

„De a' szalagférget", hallom suttogni, „ezen az emberek kínzására teremtödött szörnyeteget minden erővel csak még-is ki kell üzni!"

Igenis ő némelykor kiüzettetik, de mily utófájdalmakkal, mely életveszedelemmel! Én nem szeretném lelkemre vállalni oly sok száz emberek halálát, kiknek a' legmerészebb, legiszonyúbb, a' szalagféreg ellen intézett hashajtók életökbe kerültek; vagy azoknak esztendő számra tartó sinlegeit, kik a' hashajtó haláltól megmenekedének. Hát ezen kívül mégis még ezen évekig tartó, az életet 's egésséget veszedelmeztető hashajtó orvoslásokra is hányszor nem üzettetik ki a' szalagféreg, és hányszor termödik újolag!

Hátha ezen állatoknak erőszakos olykor kegyetlen, nem ritkán életveszedelmeztető elüzetése és megölése talán nem is szükség?

A' szalagféregnek külömbözö neméi csak a' rühsimlegnél találtatnak, és ennek meggyógyítására mindenkor eltünnek. De minekelötte ezen gyógyulás megesnék, az embernek meglehetös mintléte mellett nem közvetetlenül a' belekben; hanem az eledelek maradékaiban, a' belek tisztátalanságában; mint a' nekiök tulajdon világban tengödnek tellyes nyugalomban, a' kívül hogy bennünket csak legkevésbé is bántanának, mert a' bélsárban mind azt föllelik, mi az ö táplálásokra szükség, beleink falait nem érintik, egy szóval ártatlanok. De ha talán az ember forró betegségbe esik, úgy a' belek tartalma ezen állatnak türhetetlenné lesz, ekkor ö összevissza tekergödzik, és roszul érezvén magát, a' bélnek érzékeny részeit éri és sérti; midön aztán a' betegnek bajai a' görcsös ködcsömörnek ezen különös faja által nem lévessel örvegbednek. — (Ekként lesz a' magzat is az anya hasában nyugtalan, viczkandozik, lökköd, de csak akkor, midön az anya beteg, ki is ép lévén, a' magzat is nyugalmosan uszkál vizében, a' kívül hogy anyjának fájdalmát okozná).

Figyelemre méltó az, hogy az ezen időben magát roszul érző embernek kórtündéri nagyobbrészt affélék, hogy azok a' férj-páfrángyökfestvénynek legtisztább adagában (hasonszenvés) enyhitő gyógyszerőket lelik, a' mennyiben az, mi a' betegben a' nyugtalanná lett állat által beteges származik, ezen szer által jóvá tétetik; a' szalagféreg ismét jól érzi magát, és nem nyugtalankodván többé, csöndesen éldegél a' bélsárban, a' kívül hogy a' beteget, vagy ennek beleit különösen szutongatná; mely idö közben ha a' rühellenes gyógyítás annyira díszlik, hogy a' féreg a' kiirtott rüh után a' béltartalmat eledelül alkalmatlannak találja, akkor régi lakását örökre odahagyja minden hashajtó nélkül.

Digitized by Google

A' betegségek alatt látszatossá lévő elfajzott anyagok és tisztátalanságok egy szóval, mit tagadni nem lehet, nem mások, mint magának a' szabdaszeretlén elváltozásba ejtett életműség betegségének terményei, melyek attól magától olykor elég erősen, máskor nagy erőhatalommal hárítatnak el, a' kiürítő művészség minden segedelme nélkül is, melyeket az életműség úgyis mind addig újolag termeszt, míg csak a' betegség tart. Ezen anyagok a' valódi gyógyász érzékeibe olykor úgyis úgy férnek mint kórjelek, 's őtet a' betegség tulajdona és képének kiösmerésében elősegítik azért, hogy egy hasonló gyógyszeres kórhatalom által egyszersmind félre is mozdítathassonak.

Az öregebb tanoda újabb és jobb követői azonban azt magokról el akarják mégis hárítani, mintha ők orvoslásokat az állományos kóranyag kiürítésére intéznék; ezek sok 's mindenféle kiürítéseiket egy az elszolgáltatás utján segítő gyógyutmódnak mondják, melyben őket a' beteg életműség magán segíteni iparkodó természetének jó példája vezetné, a' mennyiben ez a' lázt izzadság és vizellet által birálná meg, az oldalnyilalást pedig orrvéráradás, izzadság, és kihuruttolat, más betegségeket végre okádás, hasmenés, és seggvérözön által, az ízfájdalmakot evesedő lábszárfekélyek által, a' toroklobot nyálszivár segedelmével 's a' t. vagy a' baj helyétől távol eső részekben támasztott áttételek és tályogok által gyógyítaná még.

Azért is legjobbnak vélik, ha a' természetet utánozzák, a' mennyiben ők is, mint a' magára hagyott beteg életerő a' betegségek gyógyítását félre utakon 's nem egyenesen *) eszközölnék; a'ként, hogy a' betegség székétől távol eső, és a' beteg képeletekkel legkevesbé atyafi (hasonlatlan) életművekben erősebb különnemű ingerek alkalmozása által kiürítéseket vinnének végbe, sőtt azokat, hogy a' bajt onnét mintegy másuva szolgáltassák, apolnák is.

---

*) A' helyett, hogy egyenesen az életműség beteg pontjai ellen irányzott hasonnemű, erőbeli gyógyszerekkel, (mint ezt a' hasonszenv míveli) a' bajt gyorsan és minden keringés nélkül kiirtanák.

Digitized by Google

Ezen úgy nevezett elszolgáltatás a' gyógyutmódok közül egyik legnevezetesebbnek tartaték az eddigleni gyógytanoda által.

A' magán segítő természetnek ezen utánozása által azon iparkodtak ők, hogy, mint mások magokat kifejezék, azon képeletekben, melyek legkevesbé betegek, és melyek a' gyógyszerkórt legkönnyebben elviselhetik, új kórjeleket mintegy erőszakosan gerjesszenek, melyek a' bíralások álorczája és az elválasztások képe alatt az előbbeni betegséget mintegy elcsucsúlnák, 's máshová szolgáltatnák, hogy e'ként a' természet gyógyerejének lassú oldalmat *) engednének.

Ezen szándékokat izzasztó és vizeltető szerek, vérbocsátások, genyszalagok és kuticsák, leginkább mégis a' bélhuzamnak részint fölülről hánytató, részint alúl, egyszersmind fölnyitó és olvasztó **) szereknek nevezett, hashajtók segedelmével eszközlött kiürítő ingerlése által vitték végbe.

Ezen elszolgáltató utmódhoz melléksegedelemül az a'féle orvosságokkal testvér ellenmunkálódó ingerszerek adattak, u. m. juhgyapjú a' puszta bőrre, lábfordók, az undorgyógyhánás, az éhséggel kínzott gyomor és belek (éhenvoslás), a' közel és távol eső részekben fájdalmat, gyuladást és genyedést eszközlő szerek, p. o. a' föltett fekete retek, repczetészta, hólyagtapasz, boroszlány, genyszalag (kuticsák), az Au-

*) Csak a' mértékletesen forró betegségek, természetes lefolyások idejének vége lévén, a' nem éppen mérsa különszenvcs gyógyszerek alkalmozása mellett, vagy ez nélkül, engedik magokat, ugy mondván, imámitani, és szoktak nyugalmosan bevégződni; a' most magát neki duráló életerő ekkor a' kigerázdálkodott mintlét változásának helyébe, lassanként előbbeni szabdáját adja ismét viszsza. Hanem az igen forró, és a' számokra nézve minden egyébb emberi betegségeket meghaladó idült nyavalyáknál ezt a' nyers természetnek, és az öreg tanodának érintetlenül kell hagyniok, itten sem az életerő önsegedelme által, sem az ezt utánozó különszenv nem bir oldalmat elöhozni; legfölebb fegyvernyugvást képesek ők kialkudni, melynek tartása alatt az ellenség neki erősödvén, korán vagy később annál nagyobb erővel tör ki.

**) Oly név, mely azt árulja el, hogy mégis fölolvasztandó és kitakarítandó kóranyag tétessék föl.

Digitized by Google

tenrieth írje, a' lángkúp, az izsövas, a' tőszurgatás, 's a' t. hasonlólag a' betegségek alatt segedelemül magára hagyott nyers természetnek folyamatjához tartván magokat, mely is az erőbeli betegségtől (ez idűlt lévén, hasztalanűl) a' test távol részeiben támasztott fájdalom, áttételek, és tályogok, gerjesztett kütegek és evesedő fekélyek által iparkodik megmenekedni.

Az öreg tanodát tehát nyilvánságosan nem észbeli okok, hanem egyedűl az utánozás téritette félre ezen mind elszolgáltató, mind ellenmúnkálódó, egyebként gyámoltalan, egyenetlen gógyutmódra; csak azon okok, mondom, indítették ezen tanodabelieket ezen oly kevéssé alkalmos, annyira gyöngitő, és oly mérész bánásmódra a' betegségeket enyhíteni, vagy elhárítani; mert bánásokat gyógyításnak nem lehet nevezni.

Ők egyedül a' nyers természetnek csak a' középszerű forró kóresetekben *) szorultságból kijövő törekedé-

*) Az öreg tanódában az életműség természetének önsegedelmét a' betegségekben ott, hol semmi gyógyszer nem alkalmoztaték, mint utánozásra méltó remek gyógyítást tekintették. De vajmi eltévelyedének annak követői. Az életerőnek a' forró betegségekben önsegedelmén iparkodó gyámoltalan, szer fölött tökélytelen erőlködése nem más, mint egy látomány, mely az emberi nemet munkás szánakozásra, és eszes lelkünk minden ereinek föláldozására szólítja, hogy ezen önkínzásnak valódi gyógyításunk által véget vessünk. Ha a' természet az életműségben már jelen betegséget, egy más új hasonló (38. 39. 41. §) által, milyen nem igen van szolgálatjára nekie (45. §), hasonszenvesen meg nem gyógyíthatja, és ha ezek tellyesítése csak magára bízatik az életműségre, hogy önerejénél fogva, minden külső segedelem nélkül, az újon származott betegséget meggyőzze, (az idűlt gerjeknél az ő ellentállása a' nélkül is igen tehetetlen) úgy egyebet nem tapasztalunk, mint az egymi természetének kinnal tellyes, gyakorta veszedelmes erőlködéseit, arra nézve, hogy magán segitsen akár mibe, ha bár olykor földi létünk föloldódzásaba, a' halálba kerüljön is.

A' hogy mi halandók az egésséges élet gázdálkodásában történő folyamatot nem ösmerjük, és a' mint bizonyos az, hogy ezen folyamat a' teremtmények érzékei előtt éppen elanyira rejtetik el, mint az az ő terményeinek mindenlátó teremtője és megtartója szemei előtt tárva áll; éppen oly kevessé foghatjuk mi meg a' zavart életnek a' betegségek alatt bel-

sei járását követték, ők egyedül a' betegségekben magára hagyott életmentő erőt utánozták, mely is egyedül a' test életműves törvényein alapodván, egyedül csak ezen életműves törvények szerint mun-

---

sőképp történő folyamatját. A' betegségek alatt ezen folyamat csak az észrevehető változások, bajok, és kórjelek által adja magát tudtunkra, az élet a' belső bomlásokat egyedül ezek által teszi megfoghatókká, még pedig úgy, hogy mi minden előjövő esetben még csak azt sem tudhatjuk meg, mely légyen a' betegség kórjelei közül a' beteges ártalomnak előmívelete, avagy mely legyen a' magán segíteni iparkodó életerőnek visszahatása. Mind a' két rendbelieknek szemeink elött együve folynak, és a' belső közszenvnek kifelé perdült képét függesztik elönkbe, a' mennyiben a' magára hagyott életnek a' baj elhárítására költött gyává törekedései, magának az egész életműségnek szenvei legyenek. Honnét is a' hirtelen támadt betegségek végével rendszerint a' természet által eszközlött kiürítések, melyek bíralmányoknak nevezetnek, több bajt mint segedelmet okoznak.

Ezen bírálásoknál mit tegyen az életerő, és miként intézze el azokat, elöttünk, mint az élet életműves gazdálkodásának minden egyébb belső folyamata, rejtve marad. Annyi azonban bizonyos, hogy ő ezen egész erőlködésében, hogy a' többit megtarthassa, a' szenvedő részekből többet kevesbet föláldoz, meg semmisít. A' forró betegség elhárításánál az egyedül testünk életműves készülete szerint foglalatoskodó, nem pedig lelkiképp meggondolni képes életerő, többnyire nem más, mint á' különszenvnek egy faja; mely, hogy az eredetileg szenvedő életműveket bírálás által megmenthesse, az elválasztó életművekben öregbedett, gyakorta zenebonás munkaságot támaszt, hogy akként amazoknak baját ezekre szolgáltassa. Okádások, hasmenések, pőáradás, izzadság, tályogok 's a' t. származnak, hogy a' távol részeknek ezen föliigatása által az eredetileg szenvedő részektől az elszolgáltatásnak bizonyos neme eszközöltessék, mert ekként az erőbelileg megtámadott idegerő magát anyagos termény képben látszatik kisütni.

Csak az életműség egy részének lerontása és föláldozása által képes az embernek magára hagyott természete a' forró betegségekből becsülettel kimenekedni; és ha bár a' halál nem következik is be, az életnek öszhangzása, az egésség, még is csak lassanként, és tökélytelenül tér viszsza.

A' magoktól történő lábbadásoknál a' szenvnek kitett részek, sőtt az egész testnek nagy gyöngesége, a' soványság, 's a' t. eléggé megmutatják ezt.

Egy szóval az életműség önsegedelmének egész folyamatja a' támadott betegségekben a' természet buvárának szenvnél egyebet nem mutat; nem semmit, mit, hogy gyógymüvészileg bánnánk, utánoznunk kellene, és lehetne.

Digitized by Google

kálkodik, és mely értelem és meggondolással valamit végre hajtani éppen képtelen; azon nyers természetet követték tehát ők, mely a' tátott ajakú sebeket öszvetenni, azoknak ajkait egyíteni koránt sem képes, mint az értelmes sebész, mely a' csontoknak egymástól ferdén elállá törvégeit, ha bár olykor még oly sok csontkocsonyát (néha talán kicsapongólag) izzadjon is ki, egyenesre igazítani, és egymáshoz illeszteni nem tudja, mely a' sértett üteret elkötni nem képes, sőtt inkább a' sértettet halálra engedi vérzeni, mely a' kificzamodott fölkar fejének visszatételéhöz nem ért, hanem inkább az általa csak hamar támasztott daganat miatt a' művészséget is gátolja a' beigazításban, mely a' szarvhártyába szúrt szálkának félremozdítása végett az egész szemet genyedés által rontja el, és a' fölakadt lágyéksérvet minden erőlködése mellett is csak a' belek fenéje és halál által képes fölszabadítani, az erőbeli betegségekben pedig átváltozásai által a' beteget szerencsétlenebbé teszi, mint az elött volt. Hanem a' mi több, ugyanő az (a' természet), mely a' mi földi létünknek legnagyobb kinzóit, azon számtalan sok betegségeknek gyujtagait, melyek alatt az emberi nem már századok sőtt évezredek óta nyög, t. i. az idült gerjeket (rüh, bujasenyv, fügölykór) minden értelem és figyelem nélkül fölveszi a' testbe, de azok közül csak egyet sem képes még csak enyhíteni is, annál kevesbé pedig öntevőleg az életműségből kiűzni, sőtt inkább azokat ebben bujálkodni, sarjadzani engedi, mind addig, míg végre a' halál az olykor hosszu de szomorú életidő után a' szenvedő szemeit örökre el nem húnytatja.

De azon tanoda, mely magát okoskodónak nevezi, az oly sok értelmet, gondolkodást, itéletbeli erőt kívánó magos munkában, mint a' gyógyfoglalatosság, hogy is választhatta azon értelmetlen életerőt legjobb tanítójának, vak kalaúzának? hogyan utánozhatta annak egyenetlen, lázzadozó intézeteit a' betegségekben minden figyelem nélkül, őtet mint non plus ultra-t, mint kigondolhatólag legjobbat ugyan hogy is követhette már? holott mégis az emberi nem javára, hogy bajai közt segedelmet nyerne, nekünk az aztat véghetetlenül

Digitized by Google

meghaladó értelem, azon szabad, mindent meggondolni tudó ész adaték?

Ha e'ként az eddigleni gyógyművészség azon nyers, észtelen, erőműként munkálódó élethatalmat meggondolatlanúl utánolván, ellenmunkálódó, és elszolgáltató gyógyutmódja által, a' mint legközönségesebben cselekedni szokott, az ártatlan részekbe és életművekbe kap, és azokat vagy előkelőleges fájdalmakkal bántja, vagy azokat, mint többnyire történni szokott, az erőknek és nedveknek elpazarlásával a' kiürítésekre kénteti, ugy ő az életnek beteges tehetségét az eredetileg szenvedő részekből el-, és azt a' művészileg bántottakra kivánja odaszolgáltatni, 's e'ként görbe úton akarja a' természetes betegségnek elszélledését az ép részekben egy sokkal nagyobb másféle betegséget előhozó, az erőket elpazarló, többnyire fájdalmos félre vezető út által eszközölni *).

A' betegség ugyan, ha ő forró 's így lefolyása csak rövid tartásra határoztatott, ezen más távol és nem hasonló részekre tett idegennemű megtámadások által is elszélled, — de ő ilykor meg nem gyógyítatik. Ezen lázzasztó gyógybánásban, melynek az eredetileg szenvedő képeletekre semmi egyenes, közvetetlen, szen-

*) Ezen zaklatás az idült betegségekben mily szomorú fogonattal eszközöltessék, azt a' mindennapi tapasztalás tanítja. Gyógyulás legkevesbé következik. De hogy is neveznők azt győzedelemnek, ha a' helyett, hogy az ellenséget torkon kapván, 's fegyvert fegyvere elienébe szögezvén, őtet öszvemorzsolnók, hogy eként az egész ellenségesködésnek egyszerre vége szakadna, hogy mondom e helyett kisszivüleg az ellenség hátmögé huzódván adót sarczolnánk, minden eledelhordást keté vágnánk, köröskörül meszszére mindent elemésztenénk, dúlnánk, pusztítnánk, égetnénk; az ellenségnek ugyan eként végre minden bátorsága elesnék az ellentállásra, de azért a' czél még nem érődnék el, az ellenség nem volna még semmivé téve; sőtt inkább kenyérre és élelemre kapván, fejét annál böszültebben emelné föl; — az ellenség mondom még nincs tenkretéve, hanem a' szegény ártatlan ország annyira megrongáltatik, hogy sok időre is alig bir ismét fölépülni. — Eként van a' dolog a' különszenvvel is az idült betegségekben, ha ő az életmüséget iránytalan, az ártatlan, a' kór székétől távol eső részekben eszközlött megtámadásai által, a' kivül hogy az ellenséget meggyógyítaná, tenkre teszi. Ezek az ő jótékonytalan müvészségei!

Digitized by Google

ves iránya nincsen, semmi olyast nem találok, mi a' gyógyításnak dicsnevét megtudná érdemelni. Nem ritkán a' forró betegség ezen az egyebb életre tett fon-os megtámadások nélkül, még pedig kevesebb utóbajok, kevesebb erővesztegetés nélkül magától és korábban is le birna folyni. Az erőket megtartó, a' betegséget közvetetlen és hirtelenül kiirtó, egyenes, erőbeli (hasonszenves) gyógybánással úgy sem hasonlítathatik egyik sem öszve, sem a' nyers természeterő által történő, sem pedig ezen utolsónak különszenves utánzata.

A' sokkal nagyobb számú betegségekben pedig, az idűltekben, ezen lázzasztó, gyöngítő, czéleránytalan gyógybánásai az öreg tanodának soha talán egy csepp jót sem eszközölhettek. Ez vagy amaz kórnyilatkozást csak nehány napra képesek fölfüggeszteni, mely mégis, ha a' természet a' távoli ösztönnek neki szokott, ismét viszszatér, sött nagyobb dühvel jő vissza újolag a' betegség, mivel az ellenmunkálkodó fájdalmak *) és a' czéliránytalan kiürítések által az életerők csüggedésbe hozattak.

A' míg e' szerint a' legtöbb különszenvenczek a' magára hagyott nyers természetnek segédigyekezeteit általánosan majmolván, gondolatok szerint (ha őket az az ő képzeletökben lebegő jelentés odavezette) e'féle hasznosnak tartott elszolgáltatásokat vinnének végbe; mások, kik egy magosabb czélt tűztek föl magoknak, a' betegségekben kiürítések, és ellenmunkálkodó áttételekkel segíteni iparkodó életerőt, erővel kívánták elősegíteni, és hogy ennek eszén mintegy keresztül járnának, ezen elszolgáltatásokat és kiürítéseket még

*) Mily jótékony fogonatúk voltak hát azon oly gyakorta alkalmozott, müvészileg ápolt, gonosz szagot terjesztő fekélyek, melyek kuticsáknak neveztetnek? Ha ők az első két hétben, meddig sok fájdalmat okoznak, az idült bajt valamennyire ellenmívelőleg föl is birják tartani, aztán mégis, ha már a' test a' fájdalomnak neki szokott, semmi más hasznot nem tesznek, minthogy a' beteget gyöngítik, és hogy az idült sinlegnek tágabb czikázó tért engednek. Vagy talán azt hiszik még a' 19-dik században is, hogy eként a' kiürítendő materia peccansnak tartassék tárva a' csaplik? — Csak nem így látszik a' dolog!

Digitized by Google

öregbítették, 's e'ként ezen sete bánások által vélték, duce natura, hogy munkálkodjanak, 's e' szerint tartottak a' ministri naturae névbeli megtiszteltetésre számot.

Mivel az idült betegségekben a' beteg természete által eszközlött kiüritések nem ritkán terhes állapotok, gonosz fájdalmak, szélhüdések, görcsök, 's a' t. enyhedelmeinek látszatnának lenni, azért is az öreg tanoda ezen elszolgáltatásokat a' betegségek gyógyításának valódi útja gyanánt tartotta, 's a' végre az e'féle kiüritéseket elősegítette, ápolta, sőtt öregbítette. De ugyanő nem látta azt által, hogy mind azok a' magára hagyott természet által eszközlött kivetődések, és kiválasztódások (tetszőleges birálások) az idült betegségekben, csak palástoló, rövid ideig tartó enyhülések legyenek, melyek oly kevessé segitik a' valódi gyógyulást elő, hogy ellenkezőleg az eredeti belső sínleget az erőknek és nedveknek e'ként származó elpazarlása által öregbitsék inkább. A' nyers természetnek e'féle törekedéseitől soha senki csak egy huzomos beteget sem tapasztalt tartós egésségre épülni, soha az életmüség e'ként eszközlött *) kiürítései által csak egy idült betegséget is meggyógyúlni. Sőtt inkább az e'ként mind úntalan csekélybedő enyhődések után mindenkor nyilván öregbedik az eredeti sinleg, és a' folyvást tartó kiürülések ellenében is gyakrabban és nagyobb erővel jőnek meg a' támadások, kitörések. — Úgy ha a' magára hagyott természet az életnek belső idült bajtól fenyegetett romlagainál magán másként nem segíthet, mint némely külső helybeli kórjelek előhozása által még pedig azért, hogy a' veszedelmet az életre elkerülhetetlenül szükséges képeletektől elhárítsa, és azt az életre nem éppen szükséges részekre áttételek által szolgáltassa; úgy a' tehetséges de észtelen és meggondolni vagy előrelátni semmit sem tudó életerőnek ezen intézményei semmit sem tesznek kevesbé mint azt, hogy segedelmet nyujtanának, vagy hogy gyógyulást eszközölnének; azok nem mások, mint a' veszedelmes belső szenveknek pálastoló, rövid tartású enyhítései, melyek alatt az erők és nedvek nagy részt vesztegetődve

*) Es éppen oly kevessé a' müvészileg végbe vittek által is.

Digitized by Google

fogynak, a' nélkül hogy az eredeti baj csak egy hajszálnyira is kisebbednék; ők a' valódi hasonszenves orvoslás nélkül kimaradhatatlan vészt legfölebb is föltartani képesek.

Az öreg tanodának különszenve a' nyers természeterőnek ezen erőlködéseit érdeménél nagyobbra becsülte, azokat setéül tartotta valódian üdvöseknek, azoknak azon esztelenségből való fölmagasztalásán és elősegítésén pedig, mintha azok által az egész baj megsemmítődnék, és gyökeresen meggyógyúlna, hasztalanúl iparkodott. Ha az életerő az idült betegségeknél a' belső mintlétnek ez vagy azon bajos kórjelét p. o. valamely nedveskedő küteg által enyhíteni látszaték, úgy a' nyers természeterőnek szolgája (minister naturae)a' támodott evesedő bőrfölületre hólyagtapaszt, vagy hámtatószert (boroszlányt) tett, hogy duce natura a' bőrből még több nedvet kiszivárgathasson, 's e'ként a' természet czélját, a' gyógyítást (a' betegséganyagnak kiüzése által a' testből) előmozdíthassa, ápolhassa; hanem ő, vagy ha a' szer behatása igen erős, vagy a' szivárgó sömör már régi, a' test pedig igen ingerlékeny volt, az eredeti bajra nézve hasztalanúl öregbítette sokkal a' külső szenvet, nagyobbította a' fájdalmakat, melyek a' beteg álmát elűzték, 's erejét elcsüggesztették, (sőtt lázzal járó gonoszféle orbánczot (erysipelas) okoztak); vagy pedig a' talán még új helybeli bajra való enyhébb behatásánál az ezzel valamiképen roszul alkalmozott külső hasonszenvség által, a' természettől a' belső szenv enyhítésére a' bőrre adott helybeli kórjelet helyéről elűzvén, a' belső veszedelmesebbet újolag előhozta, és e'ként ezen helybeli kórjelnek elszélleszése által az élőtehetséget más nemesebb részekben történendő gonosz átváltozásokra csábította, a' beteg pedig a' helyett veszedelmes szemlobot, nehezhallást, gyomorgörcsöket, vagy neheznyavalyabeli rángásokat, vagy fulladásbeli, gutaütéses kitöréseket kapott, a'vagy lélek és kedvélybeli betegségekbe, 's a' t. esett. *)

*) Az efféle helybeli kórjelek elüsésének természetes következései, — oly következések, melyek a' különszenves orvostúl, egészen más, újonnan támadt betegségek gyanánt adatnak ki.

Digitized by Google

A' minister naturae ugyan azon kábaságból, hogy az életerőt gyógyerőlködéseiben ápolná, akor midőn a' beteg természeterő a' végbélnek vagy seggnek vérereibe vért nyomkodott (vak aranyér), hogy a' vérnek rést nyisson, nadályokat, olykor nagy mennyiségben teve föl, mire egyedül rövid, olykor csak megemlítetni is alig méltó könnyebbedés következett, sőtt inkább, a' nélkül hogy az eredeti baj csak legcsekélyebbnyire kisebbednék is, a' test elgyöngülésére, és ezen részekbe történő nagyob torlódásra adatott alkalom.

Csak nem minden esetben, hol a' beteg életerő valamely belső veszedelmes szenvnek enyhítésére hányás, köhögés 's a' t. által egy keves vért iparkodott kiüríteni, a' minister naturae duce natura ezen üdvhozóknak tartott természet-törekedéseinek előmozdításán erőlködött, azért is a' vért a' következőleg beköszöntő ártalom, és a' testnek nyilvánságos gyöngítése nélkül soha sem vesztegette.

A' gyakrabb idült imelygéseknél, a' természet intéseinek engedelmeskedni akarván a' természet szolgája, a' gyomrot hánytató kiürítés által ugyancsak kitakarította, de a' miben köszönet soha sem volt, sőtt arra inkább rosz, félelmes, és veszedelmes bajok köszöntöttek be.

Az életerő némelykor, hogy valamely belső sínlegen könnyebbítsen, a' külső mirígyekben hideg daganatokat támaszt, midőn is a' magát természet szolgájának tartó orvos a' természet rendeléseit véli tellyesíteni, ha ő azokat mindenféle tüzesítő bekenések és tapaszok által gyuladásba hozza, hogy az e'ként az érett tályogban öszvegyülekezett rosz kóranyagot metszés által kiutasíthassa. Mely huzomos baj származzék e'ként csaknem minden kivétel nélkül, azt százszoros tapasztalás tanítja.

Mivel pedig ugyanő a' hosszas betegségekben a' magoktól támadt éjizzadások, híg székletételek után holmi apró könnyebbedést vett észre, azért is just tarta a'hoz, hogy ezen természet intelmét (duce natura) követvén, azon kiürítéseket tökélyes izzgyógybánás vagy év számra folyvást tartó, enyhéknek nevezett hashajtásokkal elébozná 's ápolná, 's e'ként

Digitized by Google

reményli ő, hogy a' természetnek (az észtelen életműség erejének) az egész idült szenv gyógyulására vezérlő igyekezetait elősegítse 's öregbítse, és hogy a' beteget nyavalyájától annál előbb és annál bizonyosabban megmentse.

Hanem a' következés mindenkor ellenkezőleg esik ki, az eredeti baj t. i. mindanyiszor öregbedik e' szerint.

Ezen eleve fölkapott, bátor alaptalan vélemény következésében a' különszenvencz a' beteg éléterő törekedéseinek azon előmozdítását *) folytatja, de azokat a' diszlett czélig soha nem lévén képes szaporítani, az elszolgáltatások és kiüresítések által csak a' beteg romlását eszközli, a' nélkül, hogy észrevenné, hogy a' magára hagyott életerő által az eredeti idült szenv enyhítésére véghözvitt és ápolt helybeli bajok, kiürítések, és tetszőleges elszolgáltató iparok, az egész betegség tündéihöz tartoznak, melyek ellen mind öszve tulajdonképp csak a' hasonlatosságbeli müvelet szerint választott hasonszenves gyógyszer lett volna az egyetlen egy segédeszköz.

Mivel, mit a' magán segíteni iparkodó puszta természet mind a' forró, mind még inkább az idült betegségekben tesz, szer fölött tökélytelen, azért is kön-

*) Ezen gyógybánásnak ellenében szabadságot vett magának az öreg tanoda nem ritkán az ellenkezőt cselekedni, t. i. a' belső sinlegnek kiürítésekkel eszközlött enyhítésével foglalatoskodó életerőnek törekedéseit, valamint az ez által a' testnek külső részein támasztott helybeli kórjeleket, ha talán terhesek volnának, gondolatja szerint az ő repercutiantia-i (viszszaverő) és repellantia-i (viszszaüző) által elnyomni; az idült fájdalmakot, az álomtalanságokat és régi hasmenéseket nyakra főre öregbített mákonyadagokkal, a' hányásokat szörtyögő sóvegyítékkel, a' büzös lábizzadást hideg lábfördőkkel, és öszvehuzó borongatásokkal, a' kütegeket ólom, és horganykészítményekkel elüzni, a' méhvéráradásokat eczetbefecskendezéssel, az olvasztó izzadságokat timsóssavóval, az éjji ondözőnöket szapora káfor használással, a' test és arcz szállékony fölhevülésinek többszöri támadásait salétrommal, és növény-meg kénsavval, az orrvérzést az orrlikak bórlél, vagy öszvehuzó nedvekbe mártott dugaszszal tett kitöméséval megakadályozni; élmag és horgaggal a' nagy belső szenveket enyhíteni, az életerőtül intézett eves lábszárfekélyeket kiszárítani, 's a' t. de többnyire mily szomorú következésekkel tette az említett tanoda mind ezeket, azt ezerszeres tapasztalás bizonyítja.

Digitized by Google

nyen megfoghatni, hogy ezen tökélytelenségnek művészi elősegéllése még inkább ártott, a' forró bajoknál pedig a' természet segítségén legalább semmit sem jobbíthatott, mivel a' gyógyművészség azon rejtett ősvényeken, melyeket az életerő birálásainak elintézéséül követett, járni nem vala képes, azokat merész szereivel egyedül kivülről támadta meg, melyek e' tekintetből kevesbé jóltékonyak, mint az, mit a' magára hagyott természet a' maga módja szerint mivel, mellyek is ellenben rontóbbak, az erőket jobban pusztítják. Mert azon tökélytelen könnyebbedést, melyet a' természet elszolgáltatásai és birálásai által eszközöl, sem képes a' különszenv a' hasonló utakon elérni, ő törekedéseiben azon gyámoltalan segedelmen túl, melyet a' magára hagyott életerő eszközölni képes, még jóval hátra marad.

Némelyek karczoló eszközök által a' természetes-hez hasonló orrvérzést igyekeztek előhozni, hogy e'ként p. o. némely idült fejfájnak támadásain könnyebbítnének. E' szerint ugyan akár menyi vért ki lehetett folytatni az orrüregből, a' beteget jól meg lehetett gyöngíteni, de az innét származó enyhülés sokkal csekélyebb vala annál, melyet a' belingerfélo életerő maga jó szántából, más időben, ha bár csak nehány cseppek által is eszközlött.

A' megbosszonkodás, ijedség, a' nagy emelés, meghülés által hirtelenül okozott megbetegedésre a' mindenkor munkás életerőtől előhozott, birálásbelinek nevezett izzadság és hasmenés sokkal ohajtottabb kimenetelű leend, 's legalább a' jelen időben a' forró szenveket sokkal inkább fogja széllleszteni, mint akármely gyógyszertárbeli izzasztó vagy hashajtó szer, mint ezt a' tapasztalás tanítja.

Ezen csak magában egyedül életmüségünk szükségei szerint munkálkodni képes, nem pedig az ész, belátás, meggondolás után bánni (tudó) életerő az embernek nem azon czélból adatott, hogy mi őtet a' lehetségig legjobb gyógyítónak tartván, azt higyük felőle, mintha ő az egésségnek szomorú eltéréseit a' szabdaszeres arányhoz maga magától visszavezetné; és még kevesbé rendeltetett arra, hogy a' gyógyászok annak tökélytelen erőlködéseit (ön magát a' betegségekből

Digitized by Google

kiszabadítani) martalékként, és czéllalellenkezőbb meg merészebb intézeteik által, mint az övéi, kövessék, és hogy e'ként (kényelmökböz képpest) a' minden emberi müvészségek közt legnemesebbik — a' valódi gyógymüvészségnek föltalálására, és véghözvitelére megkivántatott ész, gondolkozás, és megfontolásbeli fáradságokat kéméljék, a' nyers természet azon kevessé jóltékony ön segitségének ügyetlen utánzatát adván ki a' gyógymüvészség helyett.

Nem! azon az emberrel született, az életet ennek egésségekor a' legtökélyesebbképp vezetni rendelt, derék erő, az életmüség minden részeiben, ugy az érzékeny mint az izgékony rostban egyenlően elszélledő, mindennemű szabdaszeres természetes testi foglalatosságoknak fáradhatatlan rugtolla, ezen erő mondom koránt sem arra teremtődött, hogy a' betegségek alatt maga magán segítsen, koránt sem, hogy utánozásra méltó gyógymüvészséget gyakoroljon. — A' gyógytudományban, ezen a' megfontolásra oly méltó foglalatosságban a' föllengzőbb emberi léleknek, a' szabad meggondolásnak, és a' választó, az okok szerint különözni tudó értelemnek kötelessége az, hogy azon belingerféle, értelmetlen és magáról nem tudó, munkamű gyanánt munkálódó életerőt, ha ő a' betegség által szabdaszeretlen tehetségekre változott, némely hasonszenvesen választott gyógyszer által okozott hasonló bántalom segedelmével gyógyszerbetegül a' szerint megváltoztatni, hogy a' természetes kórbántalom réá többé ne munkálkodhassék, 's e'től megmenekedvén, képes legyen az új (gyógyszer-) bántalom kora eltűnése után, az egésség szabdájához, és az ő tulajdon rendeltetéséhöz „az életműség élesztéséhöz és épentartásához" visszatérni, a' nélkűl, hogy ezen változáskor fájdalmos és gyöngítő megtámadásokat állott volna ki. Mit a' hasonszenves gyógymüvészség tanít ezzközölni.

Az öreg tanodának ezen említett gyógyutmódjai által nem kevés betegek menekedtek meg betegségeikből, de még sem az idűltekből (nembujasenyvesekből), hanem csak a' forrókbúl, nem veszedelmesekből, és ekkor is terhes félreutakon, és olykor oly tökélytelenűl, hogy az orvoslásokat az enyhe müvészség

által tellyesített gyógyulásnak nem lehetett nevezni. A' forró betegségek azon tanodabeliek által a' nem igen veszedelmes esetekben vérbocsátások, vagy a' főkórjelek közül valamelyiknek bizonyos ellenszenves palástoló szerrel (contraria contrariis) eszközlött elnyomásának segedelmével mind addig tartóztatának le, vagy a' más, mintsem a' beteg, pontokra tett elleningerlő, és elszolgáltató (antagonistice et revellendo) szerek által egész azon időpontig függesztetének föl, míg a' rövid bajnak természetes lefolyásideje el nem telt, tehát az erőket és nedveket tékozló félre utakon még pedig a'ként orvosoltattak, hogy az e' szerint gyógyíttatott beteg öntermészetének a' betegség tökélyes elhárítására és az elveszett erők, meg nedveknek viszszapótolására a' legtöbb foglalatosság maradott viszsza; igen is a' legtöbb, mert az ő életmegtartó erejének kellett a' legközelebbik foglalatossá gán vagy is a' természetes forró bajnak elhárításán kivül, még a' czeliránytalan orvoslásnak következéseit is meggyőznie, mely is öntehetsége által a' nem veszedelmes esetekben, olykor mégis nagy fáradsággal, tökélyetlenül és külömbféle bajok közt szokta a' test természetes foglalatosságainak szabdaszeres arányát lassanként viszszatéríteni.

Oldatlanúl marad azon kérdés, valjon a' gyógyulásnak maga a' természet által eszközlött folyamatja a' forró betegségekben az eddigleni gyógymüvészség ezen beavatkozása által valóban csak valamennyire is megrövidítetett vagy enyhítetett legyen-e, mivel ez nem másként, mint amaz, csak czéliránytalanul fogha tott a' dologhoz, sőtt ennek elszolgáltató, és ellenmunkálkodó gyógybánása még inkább belekapván az életmüségbe, több erőt vesztegetett el.

Van még az öreg tanodának egy más gyógybánása is, az ugy nevezett ingerlő, és erősítő utmód *) (az excitantia-k, nervina-k, tonica-k, confortantia-k, roborantia-k által). Csudálkozhatunk, hogy az miként kevélykedhetek ebben.

Hát az öreg tanoda a' testnek az idült sinleg által támasztott és a'tól ápolt vagy nagyobbodott gyön-

*) Ez igen tulajdonképp ellenszenves, melyről az életmü szüményében (55. §) többször emlékezendem.

Digitized by Google

geségén az égényes Rén-bornak, vagy a' tűzesítő Tokaj-inak rendelése által, mint sokszor iparkodott, segíthetett e' valaha? Az erők e' mellett (mivel a' gyöngeség oka, az idült betegség, azoktúl meg nem gyógyúlhatott) lassanként annál alább csüggedtek, minél több bort beszéltek a' betegbe, mivel az életerő a' mesterkélt indításokra az utóműveletben elhágyadást következtetet.

Avagy a' kínaháj vagy a' rosszúl értett sokjelentésű A m a r a-k (keserű gyógyszerek) adtak e ezen szapora esetekben erőt? valjon ezen minden környülmények közt zsongöregbítő és erősítőknek tartott növényállományok a' vas szerekkel egyetemben nem tudtak e különös, betegséget okozó, műveletáknél fogva új szenveket az öregekhöz, a' kívül hogy az ösmeretlen örög betegségen alapodott gyöngeséget elháríthatták volna?

Ugyan hát, mint történni szokott, az idült sinlegből támadt kezdődő bénúlását a' karnak, vagy lábnak, a' sínleg meggyógyítása nélkül az úgy nevezett u n g v e n t a n e r v i n a-k (idegírek) vagy más léles, bálzamos bedörzsölések által tartósan, legalább egykevessé, tudta-e valaki csak könnyebbíteni is? vagy ugyan ezen esetekben a' berzéczes és Volta-nemű ütetések bírtak e más egyebet az említett tagokban végh hez vinni, mint minden izomizgékonyság, és idegingékonyságnak halkkal tökélybedő sőtt tökélyes szélhüdését, elhalását? *)

Valjon a' híres e x c i t a n t i a-k (félingerlők), és a p h r o d i s i a c a-k (nőszvágyébresztők) az ambra, a' tengergyík, a' kőrösfestvény, a' szarvasgomba, a' paradicsommagok, a' fahéj, a' vanill, a' lassankánt hanyatló nőszteheteséget (mely mindenkor valamely rá nem figyelt idült gerjen alapodik) nem változtatták e mindenkor tökélyes nőszteheteslenségre?

---

*) A' gyönge hallásuk Jever' gyógyszerésznek Volta - szerelpátúl, a' mértékletes ütetésekre csak néhány órányi javulást tapasztaltak, — melyek nem sokára semmit sem segítének, kinek is, hogy hasonló foganatot nyerjen, az ütetéseket szaporitnia kellett, míg csakugyan ezek sem segítének, mert már ekkor a' legerősebb ütetések eleintén a' beteg hallását rövid időre fölizgatták, de csak hamar tökélyes siketség állott be.

Digitized by Google

Már hogy kevélykedhetünk a' nehány óráig tartó fölizgatatásban, a' neki erősödésben? ha az utómaradó következés minden palástoló szerek természetének törvényei szerint az ellenkező fogonatot állandólag eszközli?

Azon keves jó, melyet az excitans, és roborans-ok a' (régi mód szerint orvoslott) forró esetekből való föllábadásnál okoztak, azoknak ártalmaitól az idült esetekben ezerszerte fölülhaladtatik.

Ekként gyógyítgatott hát a' különszenvecz. Hanem a' betegeknek ezen szomorú sorshoz kelle magokat alkalmozniok, mivel ők az egyebb különszenvenczeknél sem találtak több segedelmet, kik ugyan azon tévelyedésekkel tellyes könyvekből lettek okossá.

Az idült (nem bujasenyves) betegségeknek alapokát, ezek az okbeli gyógyítással hasztalanúl kevélykedő üzönczök gyógyszereikkel egyetemben nem-ösmerék, de miként is lehettek volna ők képesek a' huzomos betegségeknek azon temerdék sorát iránytalan gyógyításaik által megorvosolni, melyek az értelmetlen életető a' gyógyításban nem előképül rendelt önsegedelmének még tökélytelenebb utánozásai valának!

A' bajnak véleményes bélegét a' betegség okának tartották, azért az általok annak tartott okbeli orvoslásokat a' görcs, a' gyuladás, bővérűség, (plethora) a' láz, a' köz és helybeli gyöngeség, a' takony, rohadás, dugulások, 's a' t. ellen fordították, melyeket ők (az általok csak imígy amúgy ösmert) görcsszéllesztő, lobüző, erősítő, indító, posellenes, olvasztó, oszlató, elszolgáltató, kiürítő, ellenmunkálódó szereik által iparkodtak elhárítani.

De az efféle közönséges jelentések szerint a' gyógyszerek segedelmökben várakozásunknak meg nem felelhetnek; mert az öreg tanoda eddigleni gyógyszertanitmánya, mint azt más helyett *) megmutatám, többnyire csak vélekedésen, és hamis következtetéseken a b u s u i n m o r b i s épült.

És éppen oly merészen léptettek a' még gyanítmányosabb, a' savító, gyuló, fojtó, és szénőnek a'

*) A' „reine Arzneimittellehre" harmadik része előtt: Quellen d. bish. Materia Medica.

Digitized by Google

nedvekben kicsapongása vagy hijánya, az ingekenység, érzékenység, ütemmódos, tiszta vér- és hajlékonyság fölmagasztaltatása vagy elesüggedtetésének ügyében a' gyógymezőre, a' melyen, hogy az ezen ábrándozásbeli czéljok elérésére czélszerűnek segédszereket ösmerték volna. — Csak hiú mutogatás volt az egész dolog. — Ezek is orvoslások voltak, — de nem a' beteg javára!

A' betegségek czélszerűs orvoslásának azonban minden színe elvétetett egészen az által, hogy, mint a' legészebb időktől fogva szokásban vala, és mi csakugyan törvénnyé is vált, a' gyógyszerelmények ben a' fogonatjaikban' mindenkor és minden kivétel nélkül egymástól annyira különböző gyógyállományok vegyítettek össze. Ezekben egy (gyógyfogonatjai kiterjedésében nem ösmert) gyógyszer tétetett az alapszernek (basis) legelől hozzá, melynek a' betegségnek a' gyógyászt ól fölvett főbélegét kelle meggyőznie; e'höz ez vagy amaz (gyógyfogonatjai kiterjedésére szinte ösmeretlen) szer azon okból toldaték, hogy ez, ez vagy azon mellékjelentést hárítaná el, vagy mint segédszer (adjuvans) szolgálna, melyhöz még egy annak tartott (gyógyszereinek kiterjedésére nézve hasonlóleg ösmeretlen) javitószert (corrigens) függesztettek; mind ezek (főzve vagy kivonólag) vegyítettek öszve, miként is olykor egy más orvosságos szörp vagy leparolt viz által ilő képba (formába) hozattak. Ekként vélték a' régi tanoda tanitványai, hogy ezen vegyitésbeli részek (Ingredientia) közül mindenik az ő gondolatjaikban kiköltött, a' testben végbevivendő foglalatosságaikat tellyesitsék, a' kivül, hogy a' többiektől munkásságokban zavartatni, vagy magokat eltévesztetni engednék, a' mit eszünknél fogva tőlök még sem várhatunk. Hiszen az egyik a' másikot műveletében részint vagy egészen is elenyésztette, vagy annak és a' többinek egy nem sejtett, de nem is gyanitandó tehetségbeli tulajdonságot, és fogonatbeli irányt adott, úgy annyira hogy a' várt fogonatra lehetetlen volt számot tartani. Gyakorta, mi a' vegyitésnek megmagyarázhatatlan találós meséjéből nem várattaték, de mit reményleni sem lehetett, a' számtalan kórjelek tolongása közt egy oly észre vehetetlen betegségelváltozás származ-

zott, mely a' gyógyrendelmény hazomos folytatása alatt szakadátlan megmaradt, — tehát egy az eredetihöz szegődött vele szöveközött müvészi betegség, az eredeti betegségnek megroszabbodása támadott; vagy ha a' gyógyrendelmény nem vala gyakorta ismételve, hanem egy más, vagy több újonnan rendelt, csak hamar egymás után adott gyógyszervegyítékkel elnyomattaték, úgy még-is legalább az erőknek öregbedett csüggedése legkevesbé szármezett, mivel az ilyen értelemben rendelt állományoknak az eredeti bajra keves vagy éppen semmi egyenes szenvbeli viszonyok nem vala, de lenni nem is kelle, hanem csak a' betegségtől legkevesbé érintett pontok hasztalanúl és ártalmos módon támadtattak meg.

Többféle gyógyszereket, ha bár mindeniknek az emberi testre tett müveletét még oly szorosan ösmernők is (melyeknek a' gyógyrendelményíró olykor talán ezredrészét sem ösmeri) többféle ily gyógyszereket mondom, melyek közül némelyek már magok is öszvetéve valának, és melyek közül egyik egyiknek müvelete nem ösmerteték, de mely mégis a' többitől egészen külömbözik, együve egy rendelménybe vegyíteni hagyni, hogy ezen megfoghatatlan egyvelék a' betegtől nagy mennyiségben, olykor ismételve vétessék, 's ezzel valamely bizonyos gyógyfogonatot tellyesíteni akarni, ezen esztelenség mondom minden el nem fogódott gondolkozót föl kell hogy bosszontson. *)

---

*) A' gyógyszervegyítékek képtelenségét a' közönséges gyógytanoda követői közül is többen átlátták, bátor ők üzönczségökben ezen örökös megrögzött szokást meggyőződések ellen is követték. Ekként fejezi ki Herz Marcus (a' Hufel. Jour. d. pr. A. II. 53. l.) lelkiösméretbeli illetődését következő szavakkal „A' gyulasztó állapotot akarván elhárítani, sem fojtósavas hamaggal, sem sósavas hugyaggal, sem növenysavval magával nem élünk, hanem rendszerint többeket, olykor igen sokféle, lobüzöknek nevezett szereket vegyítünk öszve, vagy legalább egymás után szedetjük őket. A' rohadást akarvan meggátolni, nem elégszünk még egy ösmert posellenes szert p. o. Kínát, ásványsavot, kappanőrt vagy kigyógyököt, 's a' t. nagy mennyiségben adni, 's ezek közül egytől czélunkot reményleni, hanem közülök többet teszünk öszve, és az ő egyesült fogonatjokra tartunk számot, vagy azt nem tudván, a' jelen esetben melyik legyen a' legczélerányosabb, sokféle szereket öszvezavarunk, és mintegy a' sorsra hagyuk azt, hogy közülök az egyik eszközölje a' föttett czélt. Ekként

A' következés természetesen minden bizonyos várakozásnak ellenmond. A' változások és következések megjőnek ugyan, de nem a' czélszeresek, nem a' jók. Szeretnék én annak szemébe nézni, ki e'féle, az emberi testbe tett vak beavatkozásokat, gyógyításnak akarná nevezni!

II. Az öreg tanoda eddigleni gyógyászai által akaratjok ellen tett hasonszenves gyógyításoknak példáji.

E'ként gyógyíttattak tehát az emberek betegségei nem a' természet és tapasztaláson épült alapok szerint,

támasztunk izzadást, tisztítjuk a' vért (?), oszlatunk dugulásokat (?), mozdítjuk elö a' kihurotolást, sött az elsö utakot is csak ritkán ürítjük ki egyes szerekkel; rendelményeink ezen czélból mindenkor öszvetettek, majd soha sem egyesek, tiszták, következőleg a' keverékben foglalt egyes anyagok fogonatjaiból gyüjtögetett tapasztalások sem (azok). Igaz ugyan hogy rendelményeinkben a' szerek közt bizonyos tanodaszeres rangszerkezést tartunk, és azon szert, melyre a' várt fogonatot bizzuk, alapszernek (basis) nevezzük, 's e'höz képpest a' többit gyámolszernek (adjuvans) javítónak (corrigens) hivjuk, hanem ezen elrendelés csupa szabad akaraton alapodik. A' segéd- és gyámolszereknek az egész fogonatból nem kevesbé jut rész, mint az alapszernek, bátor a' mérőeszköznek hijánya miatt a' müveletnek fokát meghatározni nem birjuk. A' javítóknak befolyása az egyebb szereknek ereire hasonlólag nem lehet ímámos; mert ezeket majd fölmagasztalják, majd leverik, majd más irányt adnak nekiök; azért is nekünk azon üdvességes (?) változást, melyet e'féle rendelményekkel eszközlünk, mindenkor mint az egész öszvetett tartalék eredményét szükség tekintenünk, honnét is az egyik egyik szernek különös miveletéről tiszta tapasztalást soha sem szerezhetünk. Valóban az arról való fogataink, minn alapodik tulajdonképp gyógyszereink mivoltának ösmerete, valamint azon talán százféle atyafiságoknak ösmerete is, melyekbe öszvevegyítetvén lépnek, sokkal csorbábbak, mint hogy mi azt minden bizonnyal meghatározni tudnók; mily nagy és hányféle légyen a' még oly tetszőlegesen csekély anyagnak tehetsége is magában, ha az másokkal öszvekeverve hatott az emberi testre.

Digitized by Google

nem a' czéleranyos szerekkel! hanem inkább részint az önkényesen kikoholt gyógyczélok szerint, részint az önseged elmében magára bízott, a' betegségek alatt csak testünk életmüves intézetének törvényei szerint munkálódni nógatott, nem pedig a' megfontolás után a' legjobbat kitalálni és kiválasztani képes, az észtelen, egyedül állati életerő iránytalan intézeteinek utánozása által; azon életerő utánozása által, mondom, mely óh fájdalom! a' *gyógy*gyümüvészség legbölcsebb tanító mesterének tartaték, és melynek a' betegségek alatt az ellenkezőleg működő enyhítő és palástoló szerek után való belingerféle vágyakozása az ugy nevezett contraria contrariis gyógymód által majmoltaték.

Észrevételeim, gondolkozásom és tapasztalásom után úgy találtam, hogy ezen utolsó alaptételnek ellenében, a' való, az igaz, a' legjobb gyógyítás a' similia similibus curentur állításban foglaltassék: Hogy enyhén, gyorsan, bíztosan, és tartósan gyógyíthass, minden kóresetben egy oly gyógyszert válaszsz, mely maga magában a'hoz hasonló szenvet (ὅμοιον πάθος) gerjeszthet, melyet gyógyítnia kell.

Ezen hasonszenves gyógyutat senki sem tanította eddig, senki sem hajtotta tökélységre azt. De ha az igazság ezen gyógybánásban rejtezik, mint ezt velem együtt találandják, úgy hinnünk lehet, hogy, ha bár ő évezredek által sem találtaték is föl, az ő tételes nyomaira mégis minden időkorban fogunk akadni *).

És éppen így is van a' dolog. A' betegek, kik valóban, gyorsan, állandólag, és szemlátomást gyógyszer által gyógyúltak föl, minden időben egyedül (bátor az orvos tudta nélkül) oly (hasonszenves) gyógyszer által gyógyultak meg, mely maga magában hasonló kórállapotot tud gerjesz-

*) Mert az igazság a' mindentudó jóságos Istenséggel egyenlően örök eredetü. Az emberek azt sok ideig észre nem vehetik, míg azon időpont el nem jő, melyben az ő sugára a' gondviselésnek rendelése szerint az előítéletek ködén átrontván, a' hajnalt és a' virradó napot meg hozza, hogy ekkor ő az emberi nem jovára tisztán és eloíthatatlannl világoskodjék.

Digitized by Google

teni. Természetesen ide nem tartoznak azon kóresetek, melyek más valamely jótékony történet, vagy a' forró betegségeknél ön lefolyások által, vagy végre idő jártával különszenves és ellenmunkálódó gyógybánás segedelmével a' testi erőknek lassanként es győzedelme által gyógyultak meg; mert az egyenes meggyógyítás igen meszsze távozik, az iránytalan úton történt gyógyulástól.

Magoknál a' sokfélékből öszvetett gyógyszer által eszközlött valódi gyógyításoknál is, mi mégis igen ritkán történt, úgy találjuk, hogy a' főmüveletü szer mindenkor hasonszenv féle vala.

De még szembetünőleg meggyőzőbben találjuk ezt ott, hol az orvosok a' megszokott szertartás ellen, — mely eddiglen csak gyógyszervegyítékeket gyógyrendelménybe alkalmozva engedett meg — olykor némely egyszerű gyógyanyaggal vitték végbe a' meggyógyítást, még pedig gyorsan. Itt vehetni egész a' bámulásig észre, hogy a' gyógyulás mindenkor oly gyógyszer által ment végbe, mely maga is alkalmos vala a' kóresethöz egy hasonló szenvet támasztani. Ámbár ezen gyógyászok, a' mit itt tevének, nem tudák, és azt tanodájiknak ellenkező tanítmányaiba merülve mintegy feledékenységök tamadásában tették. Ők oly gyógyszert rendeltek, melynek gyógytanitmányokkal egyezőleg, éppen az ellenkezőjét kelle választaniok, és csak e'ként gyógyíttattak hamarjában meg a' betegek.

A' következendőkben nehány oly hasonszenves gyógyításoknak példányait hozom föl, melyek tagadhatatlan értéköket a' most fölfödözött, és élni kezdő hasonszenvben lelik, de korántsem azért említem őket, hogy ők ennek ápolúl szolgáljonak, mert ez idegen oltalom nélkül is erősen áll! *)

*) Ha a' következő esetekben alkalmozott gyógyszeradagok nagyobbak valának, mintsem a' biztos hasonszenves gyógymüvészség rendeli, azoknak meggyógyításaik természetesen oly veszedelem közt történtek, a' milyet csak rendszerint várni lehet a' hasonszenves gyógyszerek nagy adagaitól. Az azomban mégis nem ritkán megtörténik, hogy nem mindenkor fölfödözendő környülmények közt a' hasonszenves gyógyszerek-

Digitized by Google

A' Hippocrates irományainak tartott könyvnek ἐπιδημιῶν (lib. 5. a' kezdetnél) szerzője zászpagyökérrel egy oly hánygatnéjlást gyógyított meg, mely másként semmiképp sem orvosoltathaték meg, ugy de ugyanezen gyógyszer magában is képes hánygatnéjlást támasztani, mint azt Forestus, Ledelius, Reimann és mások *) is tapasztalták.

Az angoly verítéklázot, mely 1485 évben jelent meg először, és minden más dögkérnál öldöklőbb lévén, Willis tapasztalásai szerint 100 betegből 99-et végzett ki, nem lehete előbb megszelídíteni, míg azt ki nem tanulták, hogy a' betegnek izzüző szereket kellesék adni; midőn aztán Sennert **) tapasztalásai szerint csak kevesen halának meg.

Egy évekig tartó, elkerülhetetlen halállal fenyegető, léptápfoly, hol minden egyebb gyógyszerek fogonatlanok valának, mint Fischer ***) csudálkozólag (de nem én) tapasztalá, egy oktondi kuruzsolótól hashajtók által gyorsan és állandólag gyógyíttaték meg.

Murray (sok más bizonyságok képében) és a' naponkénti tapasztalás a' dohányzástól a' többi kórjelek közt főképp szédülést, imelygést, és szívszorulást vett észre. És éppen szédülés, undorodás, és szivszorulás voltanak azok, melyektől Diemerbroek *) dohányzás által, a' Német Alföldön járványosan uralkodó betegségeket orvosolván, menekedék meg.

---

nek nagyobb adagai által is minden különös ártalom nélkül eléretett a' gyógyításnak czélja, p. o. az által hogy a' növenyi állomány huzomos állásában erőtlenné lesz, vagy hogy a' gyógyszer vételére több kiürülések következtek, melyek a' szer fogonatjának nagyobb részét semmivé tették, avagy az által is, hogy egyszer'smind más állományok is jutottak a' gyomorba, melyek mint ellenszerek az adagnak erősségét sokkal csekélyebbé tették.

*) L. az idevaló helyeket az én Reine Arzneimittellehre-mben III. Th. 2. Ausg. Dresden 1825. — Ebben és a' következő példákban vigyázva választottam, nem az én sem tanítványaimnak az egyes szerek saját müveleteikről tett észrevételeiket, hanem csak a' régibb orvosokéit, hogy azt megmutassam, hogy a' hasonszenves gyógymüvészséget elöttem is fölfedezhették volna már.

**) De Febribus. IV. Cap. 15.

***) A. Hufel. Journal-jában f. pr. A. Vol. X. IV. 127. l.

****) Tract. de Peste. Amstel. 166[illegible]. 275. l.

Digitized by Google

Azon ártalmos következések, melyeket nehány Írók, ezek közül közelebbről Georgi, 1) a' légygalócza divata után a' Kamtschatkabelieknél tapasztalának rezkedés, ráng ások, és nyavalyatörés voltak, de Whistling Ch. G. 2) kezei közt éppen azon gyógyszer volt a' rezkedéssel járó rángásnál, Bernhardt J. Ch. 3) észrevétele szerint pedig a' nehéznyavalya bizonyos faja ellen hasznos.

A' Murray-nál 1) föllelendő észrevételen, hogy az ánizsolaj a' hashajtóktúl támasztott hasfájást, és szelekkel járó kődcsömört megállítja, nem álmélkodunk, ha azt tudjuk, hogy Albrecht G. P. 2) gyomorfájt, Forest P. 3) pedig sulyos kődcsömört tapasztalt ugyan azon olaj után.

Ha Hoffmann Fr. a' cziczkórót több vérözönök ellen dícsérte, ha őtet Stahl G. Buchwald, és Löseke az arányér szertelen folyásában jónak találták, ha a' Boroszlói gyülekezet és Quarin a' vérpökésnek cziczkoróval tett gyógyításait emlegetik, Thomasius pedig Hallernál a' méhvérözönnél ugyanazt szerencsével adta; úgy ezen gyógyítások okokat nyilvánságosan ezen növénynek azon eredeti tulajdonában lelik, hogy ő vérfolyokat, és vérpösölést okoz, mint ezt Hoffmann G. 1) tapasztalta, Boecler 2) észrevétele szerint pedig, hogy orrvérszivárt szokott okozni.

Scovola 1) másokkal együtt a' genyes hugynak fájdalmos kiürítését kukojczával gyógyította meg, mely ezt nem mivelhette volna, ha ő már magában is pösétést, taknyos hugynak elmenésével együtt nem okozna, mint azt Sauvages 2) tapasztalta.

---

1) Beschreibung aller Nat. des russischen Reichs 78. 267. 281. 321. 329. 352. l.
2) Diss. de virt. Agar. musc. Jen. 1718. 13 l.
3) Chym. Vers. und Erfahr. Leipz. 1754. obs. 5. 324. l. — Gruner is Diss. de virib. agarici musc. Jen. 1778. 13. l.

1) Appar. Medicam. edit. secund. I. 429. 430. l.
2) Misc. Nat. Cur. Dec. II. ann. 8. obs. 169.
3) Observat. et curationes. lib. 21.

1) De Medicam. Officin. Lugd. Bat. 1738.
2) Cynosura. Mat. Med. Cont. 552. l.

1) Girardi-nál: de Uva ursi Patavii 1764.
2) Nosol. III. 200. l.

Digitized by Google

Ha azt Stoerk, Marges, Planchon, du Monceau, Junker F. Ch., Schinz, Ehrmann és mások tapasztalásai be nem bizonyítják is, hogy az őszi kökörcsin (zászpa kikerics) a' vízkórnak valamely nemét megorvosolta légyen, ezen erejét mégis már azon tulajdon miveletéből eleve is ki lehetne tudni, hogy ő kevesbedett pösválasztást, az annak kiürítésére való szűntelen erőltetéssel, és egy keves lángvörös hugy elmenetével szokott okozni már magában is, mint ezt Stoerck-en 1) kivül még de Berge 2) is tapasztalta. — A' Göritz-től 3) tapasztalt őszi kökörcsinnel meggyógyított rásztos fulladozás, és a' Stoerck-től 4) észrevett azon szer által meggyógyított tetszőleges mellvízkórral járó szűkmellűség mégis igen nevezetes azért, hogy ezen növénynek gyökere hasonszenves erejénél fogva nehéz lehelést, és fulladozást szokott magában is okozni, a' mit de Berge 5) vett észre.

Muralto, szerint 1) mit még eddiglen mindég tapasztalhatni, a' Jalap hasfájdalmon kivűl, még nagy nyugtalanságot, és hánykolódást okoz, mely tulajdonságából (a' hasonszenv igazságába beavatott gyógyásznak egészen megfoghatólag) annak azon jótékony ereje származik, hogy általa a' kis gyermekek hasfájdalma, nyugtalansága, sivalkodása előzetetvén, aztán nálok nyugalmos álom áll be, mit Wedel G. W. 2) dicsírettel említ felőle.

Tudva van minden előtt, mint Murray, Hillary, és Spielmann is úntig megmutatják, hogy a' szennalevelek különös hasfájt, Hoffmann Gáspár 1) és Fridrik szerint 2) pedig sze-

---

1) Libellus de Colchico. Vien. 1765. 12. l.
2) Journal de Médec. XXII.
3) Andr. Elias Büchner Miscell. phys. med. mathem. ann. 1728. Jul. 1212. 1213. l. Erfurt. 1732.
4) Ugyan ott. Cas. 11. 13. Contin. 4. 9.
5) Ugyan ott. a. m. h.

1) Misc. Nat. Cur. Dec. II. a. 7. obs. 112.
2) Opiol. lib. I. S. 1. Cap. II. 38. I.

1) De Medic. Offic. L. I. Cap. 36.
2) Dis. de Manna. 16. §.

Digitized by Google

leket okoznak, ezekhöz a' vér buzgása 3) (mint az álomtalanságnak közönséges oka) járván; és éppen ezen természetes (hasonszenves) minéműsége végett birt velök Dethardinq 4) súlyos kődcsömröket meggyógyítani, e'ként tudta a' beteg álomtalanságát elűzni.

Igen közel volt már az egyébként éles elmejű Stoerck annak belátásához, hogy az általa észrevett ezerjótól 1) okozott ártalomban, mely szerint ez olykor szívós takonynak a' méhhüvelyből való folyását okozza, rejtődzék azon erő, mely által ő ezen gyökérnek segítségével egy fehérfolyt 2) meggyógyított.

Éppen oly kevessé kelle Stoerck-nek furcsának tetszeni, ha ő, az idült, nedves, harapódzó, köz rühféle kütegnek 1) bizonyos faját bercsével gyógyította meg, hiszen ő maga tapasztalta azt, 2) hogy ezen növény már magában is képes az egész testre rühféle küteges virágot árasztani.

Ha Murray 1) szerint a' szálkacsék a' csipás szemet, meg a' szemlobnak valamely nemét meggyógyította, valjon mi által tehette ezt, mint Lobelius-tól 2) tapasztalt ereje által, mely szerint ő maga magában is képes valamelyféle szemlobot gerjeszteni.

Lange J. H. 1) szerint a' szerecsendió a' méhgörcsös ájulásokban segedelmesnek tapasztaltaték; de valóban nem más természetes okból, mint azon hasonszenvesből, hogy ő Schmid J. 2) és Cullen 3) szerint nagy mennyiségben adva az egésségeseknél az érzékek elenyészését, és egy közönséges érzékenytelenséget képes gerjeszteni.

---

3) Murray. a. e. M. II. edit. Sec. 507. l.
4) Eph. Nat. Cur. Cent. 10. obs. 76.
1) Libell. de Flamm. Jovis. Viennae 1769. Cap. 2.
2) Ugyan ott Cap. 9.
1) Libell. de Flamm. Jovis Viennae 1769. Cap. 13.
2) Ugyan ott. 35. l.
1) Appar. Medic. II. Edit. sec. 221. l.
2) Stirp. advers. 219. l.
1) Domest. Brunsvic. 136. l.
2) Miscell. Nat. Cur. Dec. II. ann. 2. obs. 120.
3) Arzneimittel. II. 235. l.

Digitized by Google

A' szemloboknál a' rózsavíznek ősi külső használása a' rózsaszirmokban alattomban ülő e'féle bajt támasztani biró erőben látszatik gyökeredzeni, mint Echtius, 1) Ledelius 2) és Rau 3) az egésségeseknél tapasztalták.

Ha a' méreg- és tő-szömörcze Rossi Pet. 1) van Mons, 2) Monti Jos. 3) Sybel 4) és mások után oly erővel bir, hogy a' testet lassanként küteges virággal borítsa el, úgy az okos ember könnyen megfoghatja, miként gyógyíthatta az meg a' sömörnek nehány nemeit hasonszenvesen Dufresnoy és van Mons szerint. — Mi kénteti ezen növényt Alderson-nál, 5) hogy ő az elme gyöngeségével járó alsó végtagoknak bénulását meggyógyítsa? mint azon nyilvánságos ereje ezen növénynek, hogy ő már magában is a' halál félelmét szülő elme zavaródást, az izomerőnek tökélyes ellankadásával együtt képes okozni, a' mit Zadig 6) vett észre.

Ha a' keserédes venyigék Carere-nál a' legerősebb meghülésbeli betegségeket megorvosolták, 1) az valóban csak onnan származhaték, hogy ezen növény, leginkább nedves hideg időben, igen alkalmos külömbféle meghülésbeli bajokat okozni, mit szinte Carere, 2) és Starcke 3) tapasztalták. — Fritze 4) a' keserédestől rángásokat, de Haen 5) pedig félrebeszéddel járó rángásokat tapasztalt, de ezen utolsó 6) ugyancsak e'féle félre-

---

1) In Adami Vita Med. 72. l.
2) Misc. Nat. Cur. Dec. II. ann. 2. obs. 140.
3) Rau ü. d. Werth des Homöop. Heilverfahrens. 73. l.

1) Observ. de nonnul. plantis, quae pro venenatis habentur. Pisis 1767.
2) Dufresnoy-nál ü. d. wurzelnden Sumach. 206. l.
3) Acta Instit. Bonon. sc. et art. III. 165. l.
4) Medic. Annal. 1811. Juli.
5) Samml. a. Abh. f. pr. Aerzte XVIII. 1.
6) Hufeland Journal d. pr. Arzneik. V. 3. l.

1) Carrère (u. Starcke) Abh. u. d. Eigenschaft des Nachtschattens, od. Bittersüsses. Jena 1786. 20—23. l.
2) Ugyan ott.
3) Carère-nél ugyan ott. 140. 249. l.
4) Annal. d. Clin. Inst. III. 45. l.
5) Ratio medendi Tom. IV. 228. l.
6) Ratio Med. Tom. IV. 228. l. hol ezeket mondja: Dulco

Digitized by Google

beszéddel járó rángásokat gyógyított meg a' keseréd es kisebb adagaival. — A' véleményeknek országában annak hasztalanúl keresnénk okát, hogy Carere-nak 7) Fouquet-nak 8) és Poupart-nak 9) tapasztalásai szerint miért oly hasznos fogonatu a' keserédes a' bőrzuzmónak bizonyos faja és a' sömör ellen, ha csak azon hasonszenves fogonatját nem ösmernénk, hogy ő magától is képes a' bőrzuzmónak bizonyos nemét támasztani; Carere maga tapasztalta azt, hogy ezen szerrel való belső élésre a' bőrön két hétig tartó sömör származott, 10) más alkalommal pedig a' kézen, 11) és ismét mással, hogy a' szemérmajkakon 12) támadott légyen börzuzmó.

Rucker 1) a' fekete csucsórtól (ebszőlőtől) az egész testet földagadni tapasztalta; Gatacker 2) pedig és Cirillo 3) ugyan ezen növénnyel a' vízkórnak bizonyos faját (hasonszenvesen) gyógyította meg.

Boerhaave, 1) Sydenham, 2) és Radeliff 3) a' vízkórnak egy más nemét csak bodzával birták meggyógyítani, éppen azért, mert Haller 4) azt adja tudtunkra, hogy már csak külsőképp föltéve is daganatot (vizdaganatot) okoz.

---

amarae stipites majori dosi convulsiones et deliria excitant, moderata vero spasmos, convulsionesque solvunt. Mily közel vala de Haen a' természettel legmegegyezőbb gyógytörvényhöz.

7) Ugyan ott. 92. l. és tovább.
8) Razouz-nál: Tables nosologiques 275. l.
9) Traitè des dartres. Paris 1782. 184. 192. l.
10) Ugyan ott. 96. l.
11) Ugyan ott. 149. l.
12) Ugyan ott 164. l.

1) Commerc. liter. Noric. 1731. 372. l.
2) Versuche u. Bemerk. d. Edimb. Gesellschaft. Altenb. 1762. VII. 95. 98. l.
3) Consulti medichi. T. III. in Napoli. 1738. 4.

1) Hist. plantar. P. I. 207. l.
2) Opera. 496. l.
3) Haller-nél Arzneimittell. 549. l.
4) Vicat-nál: plantes vénéneuses 125. l.

Digitized by Google

De Haen, 1) Sarcone, 2) és Pringle 3) az igazság és tapasztalásnak bókoltak akkor, midőn jókedűleg azt állították, hogy a' csilla az oldalnyilalást meggyógyította légyen, melynek használását pedig az ő nagy csípőssége végett (az ilyenkor lágyító, lankasztó és hivesitő szereket kivánó) rendszer éppen nem javasolta; az oldalnyilalást még is csak előzte a' csilla, még pedig a' hasonszenves természettörvény szerint, mert Wagner J. C. 4) tapasztalásaként ezen szer önmüveleténél fogva az oldalnyilalásnak, és tüdőlobnak bizonyos faját ókozza.

A' maszlagos redőszirom nak sokak 1) névszerint Crüger Dan., Ray, Kellner, Boerhaave Kaaw és mások által tapasztalt azon fogonatja, hogy ő csudálatos ábrándozásokat, és rángásokat okoz, a' gyógyászokat azon karba helyezte, hogy ők az ördöngösséget 2) (a' végtagok görcsös mozgásaival járó kalandos ábrándozásokat) és más rángásokat, mint ezt Sidrén 3) és Wedenberg 4) tapasztalták, az említett szerrel meggyógyíthassák; — ugy Sidren 5) által a' higanypárától, és ijedségtől támadt Vidtáncz ezen növénynek azon erejénél fogva orvosoltaték meg, hogy ez magamagától is okoz a'féle akarat ellenes mozgásokat, mint ezt Boerhaave Kaaw, és Lobstein 6) tapasztalták. — És mivel a' maszlagos redőszirom sokaknak észrevételei 7) közelebbről a' Schenk-P-éi szerint-is hirtelenében minden öneszmélést, és viszszaemlékezést eltörűl, azért is ugyanő képes Sauvages-nak, és Schincz-nek tapasztalásai szerint az emlékezetnek gyöngeségét meg-

1) Ratio medendi P. I. 13. I.
2) Geschichte der Krankheiten in Neapel, Vol. I. 175. §.
3) Obs. on the diseases of the army Edit. 7. 143. §.
4) Observationes clinicae. Lubec. 1737.

1) A.' reine Arzneimitellehre-mben e' tárgyról szóló helyek nézessenek meg III. K.
2) Veckoskrift for Läkare, IV. 40. 's a' t. l.
3) Disser. de Stramon. usu in malis convuls. Ups. 1775.
4) Diss. de Stramon usu in morb. convuls. Ups. 1775.
5) Diss. morbor. casus spec. I. Ups. 1785.
6) l. az első szám alatt eml. helyeket.
7) Ugyan azt.

Digitized by Google

javítani; — csak e'ként tudhatta Schmalz 8) is a' dörjültséggel váltogató mélaságot ezen szerrel meggyógyítani, mivel a Costa 9) tapasztalásai szerint ez a'féle váltogatódzó lelki és kedvélybeli zavarodásokat maga magában is képes okozni.

A' Kínahéj után többek 1) (Percival, Stahl és Quarin) gyomornyomást; mások (Morton, Friborg, Bauer, és Qvarin) okádást, és hasmenést; ismét mások (Crüger Dan. és Morton) ájulást; sokan nagy badjadságot; többen (Thomson, Richard, Stahl, és Fischer C. E.) a' sárgaságnak valamely faját, végre mások (Quarin és Fischer) a' száj keserűségét, sok mások az altestnek feszülését tapasztalták; és éppen ezen kórbeli állapotok azok, melyeknek eredeti jelenléttökben a' hidegfeléseknél Torti és Cleghorn a' Kínahéj egyedülös használását oly igen sürgették; — valamint ennek a' forró, leginkább a' vérlecsapolás és az erőket tékozló kiürítő szerekkel orvosolt, lázok után maradó gyöngült állapotban, emészthetetlenségben, étvágyhijányban, tapasztalt segédhozó alkalmozata a' kínahéjnak azon tulajdonságán alapodik, mely szerint ő Cleghorn, Friborg, Crüger, Romberg, Stahl, Thomson 2) és mások tapasztalásainak következésében az erőknek közönséges csüggedését, a' testnek és léleknek ellankadt állapotját, emészthetetlenséget és étvágyhijányt képes okozni.

Háta' hánygyökér hogy állíthatott volna meg több véráradásokat, mint azt Bagliv, Barbeirac, Gianella, Dalberg, Bergius és mások tapasztalták, ha csak maga ő hasonszenvesen vérfolyokat gerjeszteni nem birna, mint ezt Murray,

8) Chir. u. Medic. Vorfälle, Leipz. 1784. 178. l.
9) Schenck Pet. nél. lib. I. obs. 139.

1) A' reine Arzneimittellehre-mben e' tárgyról szóló helyek nézzenek meg III.
2) Ugyan ott.

Digitized by Google

De Haen, 1) Sarcone, 2) és Pringle 3) az igazság és tapasztalásnak bókoltak akkor, midőn jókedűleg azt állították, hogy a' csilla az oldalnyilalást meggyógyította legyen, melynek használását pedig az ő nagy csípőssége végett (az ilyenkor lágyító, lankasztó és hivesitő szereket kivánó) rendszer éppen nem javasolta; az oldalnyilalást még is csak előzte a' csilla, még pedig a' hasonszenves természettörvény szerint, mert Wagner J. C. 4) tapasztalásaként ezen szer önmüveleténél fogva az oldalnyilalásnak, és tüdőlobnak bizonyos faját ókozza.

A' maszlagos redőszirom nak sokak 1) névszerint Crüger Dan., Ray, Kellner, Boerhaave Kaaw és mások által tapasztalt azon fogonatja, hogy ő csudálatos ábrándozásokat, és rángásokat okoz, a' gyógyászokat azon karba helyezte, hogy ők az ördöngösséget 2) (a' végtagok görcsös mozgásaival járó kalandos ábrándozásokat) és más rángásokat, mint ezt Sidrén 3) és Wedenberg 4) tapasztalták, az említett szerrel meggyógyíthassák; — ugy Sidren 5) által a' higanypárától, és ijedségtől támadt Vidtáncz ezen növénynek azon erejénél fogva orvosoltaték meg, hogy ez magamagától is okoz a'féle akarat ellenes mozgásokat, mint ezt Boerhaave Kaaw, és Lobstein 6) tapasztalták. — És mivel a' maszlagos redőszirom sokaknak észrevételei 7) közelebbről a' Schenk-P-éi szerint-is hirtelenében minden öneszmélést, és viszszaemlékezést eltörűl, azért is ugyanő képes Sauvages-nak, és Schincz-nek tapasztalásai szerint az emlékezetnek gyöngeségét meg-

1) Ratio medendi P. I. 13. l.
2) Geschichte der Krankheiten in Neapel, Vol. I. 175. §.
3) Obs. on the diseases of the army Edit. 7. 143. §.
4) Observationes clinicae. Lubec. 1737.

1) A.' reine Arzneimitellehre-mben e' tárgyról szóló helyek nézessenek meg III. K.
2) Veckoskrift for Läkare, IV. 40. 's a' t. l.
3) Disser. de Stramon. usu in malis convuls. Ups. 1775.
4) Diss. de Stramon usu in morb. convuls. Ups. 1775.
5) Diss. morbor. casus spec. I. Ups. 1785.
6) l. az első szám alatt eml. helyeket.
7) Ugyan azt.

Digitized by Google

javítani; — csak e'ként tudhatta Schmalz 8) is a' dörjültséggel váltogató mélaságot ezen szerrel meggyógyítani, mivel a Costa 9) tapasztalásai szerint ez a'féle váltogatódzó lelki és kedvélybeli zavarodásokat maga magában is képes okozni.

A' Kínahéj után többek 1) (Percival, Stahl és Quarin) gyomornyomást; mások (Morton, Friborg, Bauer, és Qvarin) okádást, és hasmenést; ismét mások (Crüger Dan. és Morton) ájulást; sokan nagy badjadságot; többen (Thomson, Richard, Stahl, és Fischer C. E.) a' sárgaságnak valamely faját, végre mások (Quarin és Fischer) a' száj keserűségét, sok mások az altestnek feszülését tapasztalták; és éppen ezen kórbeli állapotok azok, melyeknek eredeti jelenléttökben a' hidegfelelseknél Torti és Cleghorn a' Kínahéj egyedülös használását oly igen sürgették; — valamint ennek a' forró, leginkább a' vérlecsapolás és az erőket tékozló kiürítő szerekkel orvosolt, lázok után maradó gyöngült állapotban, emészthetetlenségben, étvágyhijányban, tapasztalt segédhozó alkalmozata a' kínahéjnak azon tulajdonságán alapodik, mely szerint ő Cleghorn, Friborg, Crüger, Romberg, Stahl, Thomson 2) és mások tapasztalásainak következésében az erőknek közönséges csüggedését, a' testnek és léleknek ellankadt állapotját, emészthetetlenséget és étvágyhijányt képes okozni.

Háta' hánygyökér hogy állíthatott volna meg több véráradásokat, mint azt Bagliv, Barbeirac, Gianella, Dalberg, Bergius és mások tapasztalták, ha csak magá ő hasonszenvesen vérfolyokat gerjeszteni nem birna, mint ezt Murray,

---

8) Chir. u. Medic. Vorfälle, Leipz. 1784. 178. l.
9) Schenck Pet. nél. lib. I. obs. 139.

1) A' reine Arzneimitellehre-mben e' tárgyról szóló helyek nézzenek meg III.
2) Ugyan ott.

Scott, és Geoffroy 1) vették észre; — hogy lehetett ugyanő a' szűkmellűség, leginkább a' görcsös szűkmellűségben oly segedelmes, mint ezt Akenside, 2) Meyer, 3) Bang, 4) Stoll, 5) Fouquet, 6) Banoe 7) bizonyítják, ha csak ő, a' nélkül, hogy kiürítést okozna, már magában is szűkmellűséget általában, és görcsös szűkmellűséget közelebről támasztani képes nem lenne, mint ugyanezt ezen gyökertől Murray, 8) Geoffroy, 9) és Scott W. 10) vették észre? Lehetnek e már ennél világosabb ujmutatások, hogy mi a' gyógyszereket a' betegségek orvoslására az ő betegítő miveleteiknél fogva használjuk?

Hasonlóképp azt sem foghatnók meg, hogy az Ignáczbab a' Hermann, 1) Valentin, 2) és egy Névtelennek 3) bizonyitása szerint a' rángásnak bizonyos faját meggyógyítsa, ha csak ugyanő e'féle hasonló rángásokat nem okozna, valamint Bergius, 4) Camelli, 5) és Durius 6) tapasztalták is ezt.

A' lökés és zuzás által sértett személyek oldalnyilalás, hányinger, a' rászttájakban szorongatás, és rezketéssel járó, görcsös, szuró, és égető fájdalmak, akaratellenes, a' berzéczes ütetéshöz hasonló hökkenés, ébrenlétkor és álom közt a' sértett részben érzett viszketeg, és más e'félekbe esnek. Mivel pedig a' kappanőr a' hasonlatosságra nézve éppen

---

1) A' reine Arzneimitellehre-mben e' tárgyról olv. III. 184—185. l.
2) Medical Transact. I. No. 7. 59. 's a' t. l.
3) Diss. de Ipecauanhae refracta dosi usu. 34. l.
4) Praxis medica. 346. l.
5) Praelectiones 221.
6) Journal de Medecine Tom. 62. 157. l.
7) Act. reg. soc. med. havn. II. 163. l. u. III. 361. l.
8) Medicin. pract. Biblioth. 237. l.
9) Traitè de la mat. mèd. II. 157. l.
10) Medic. Comment. von Edinburg. IV. 74. l.

1) Cynosura. mat. med. II. 231. l.
2) Hist. Simplic. reform. 194. l. 4. §.
3) Act. Berol. Dec. II. vol. 10. 12. l.
4) Mat. medica. 150. l.
5) Philos. Transact. Vol. XXI. No. 250.
6) Misc. Nat. Cur. Dec. III. ann. 9. 10.

Digitized by Google

ezen állapotokat okozza, mint ezt 1) Meza, Vicat, Crichton, Collin, Aaskow, Stoll, és Lange J. Chr. tapasztalták, azért is könnyen megfoghatni, hogyan képes ezen növény a' lökés, és zuzásnak, a' roncsolás, és esésnek tüneményeit, tehát a' zúzkórt meggyógyítani, mint ezt egy egész orvoshad, sőtt több népek több századoktúl fogva tapasztalták,

A' szepnőnye (maszlagos nadragulya) a' többi az ép emberben tulajdonlag okozott bajok közt oly kórjeleket is támaszt, melyek öszvevéve a' víziszony és ebdühnek azon fájához hasonló ábrázatúk, melyet de Meyerne Th. 1) Münch, 2) Buchholz, 3) és Neimike, 4) azon szerrel valóban és tökélyesen (hasonszenvesen) gyogyítottak meg 5). Az álomután való hasztalan kapkodás, a' bajos légvétel, az epesztő égető szomj az italiránt, melyet csak alig vesz kezébe a' beteg, midőn már ismét ellöki magától, e'höz vörös arcz, marczona tekintet, szikrázó szemek, mint ezeket Grimm F. C., az italnak a' kicsapongó szomjra fulladást gerjesztő lenyelése, mint Camerarius Cl. és Sauter; általában lehetetlenség a' lenyelésben, mint May, Lottinger, Sicelius, Buchave, d' Hermont, Manetti, Vicat, Cullen; a' félénkséggel váltogató vágy a' körülállók felé kapkodni, mint Sauter, Dumoulin, Buchave, Mardorf, és széjjel köpködni, mint Sauter sőtt el is szökni mint Dumoulin, Gmelin

---

1) A' Reine Arzneimitellehre-mben e' tárgyról olv. I. zweite Ausg. 487—504. l.

1) Praxeos in morbis internis syntagma alterum. Aug. Vindel. 1697. 136. l.

2) Beobachtungen bei angewendeter Belladonne bei den Menschen. Stendal 1789.

3) Heilsame Wirkungen der Belladonne in ausgebrochener Wuth. Erfurt. 1785.

4) J. H. Münchs Beobachtungen I. Th. 74. l.

5) Ha a' szepnönye a' már kitört víziszonynál nem segített, azt kell elgondolnunk, hogy ö itten csak müveletbeli

Digitized by Google

Eb. Bucholcz; és a' testnek állandó ingékonysága mint Boucher, Gmelin Eb. és Sauter 6) tapasztalták, a' szepnőnyének ugyan annyi műveleteit teszik. — A' szepnőnye a' dörjültség és mélaság fajait is meggyógyítá, mint erről Evers, Sehmucker, Schmalz, Münch (atya még fiú) és mások bizonyságot tesznek, t. i. azon erejénél fogva, hogy ő magában is előhozza a' dörjültségnek valamely fajat, milyen a' szepnőnyétől okozott lélekkórt Rau, Grimm, Hasenest, Mardorf, Hoyer, Dillenius és mások jegyeztek föl 7). — Henning 8) egy a' szemek előtt különböző színü fótokkal játszadozó fekete hályogot három hónapig mindennemü gyógyszerekkel hasztalanúl orvosolgatott, míg hányván vetvén eszét, végre a' köszvényre jött, (de melyben a' beteg nem szenvedett); erre történetből a' szepnőnye 9) jutott eszébe, mellyel is az említett betegséget csak hamar, és minden baj nélkül meggyógyította. A' tisztelt férjfi mingyárt eleintén ezen gyógyszert választotta volna, ha azt tudá, hogy a' betegségek, csak a' hasonló müveletü (hasonszenves) gyógyszerekkel gyógyíthatnak meg biztosan és állandólag, leginkább ha egyszersmind azt is tudta volna, hogy a' szepnőnye ezen csalhatatlan, természetbeli gyógytörvény-

---

hasonlatosságánál fogvá segíthet, következőleg a' lehetségig legkisebb adagokban, mint minden más hasonszenves szert, kellett volna őtet is adni; (mint az életmüben a 273—281. §-ig előadva találhatni). De ő többnyire a' legtemérdekebb, legnagyobb adagokban nyujtaték; és így meg kelle a' betegeknek halniok nem a' betegségtől, hanem a' gyógyszertől. — Lehet azomban az ebdühnek és víziszonynak oly foka vagy faja is, melyben a' tüneményekhöz képpest olykor a' beléndek, máskor a' maszlagos redőszírom lehet a' legillendőbb hasonszenves szer.

6) A' Reine Arzneimittellehre-mben olv. az ezen Term. Buvárokról szóló helyeket. I. Th.

7) Ugyan ott.

8) Hufeland Journal. XXV. IV. 70—74. l.

9) A' szepnőnyé csak gyanításból jutott azon becsületre, hogy köszvényüző gyógyszer legyen. Azon betegség, mely némü némü jussal a' mégálló köszvény névhöz számot tarthat, szepnőnyével soha meg nem gyógyítatik, de nem is gyógyítathatik.

Digitized by Google

nél fogva, itt azon okbul hasonszenvesen segítsen, mivel ő maga is a' szemek előtt sokszínű foltokkal járó fekete hályogot okoz, mint ezt csakugyan Sauter 10) és Buchholcz 11) nyilván vették is észre.

A' beléndek de Meyerne 1) Stoerck, Collin, és másoknál oly görcsöket gyógyított meg, melyek a' nehéznyavalyához igen hasonlódtak, sött olykor ez helyett vétettek, csak azon okbul, mivel ő a' nehéznyavalyához igen hasonló rángásokat képes előhozni, mint ezt 2) Camerarius El. Seliger Chph. Hünerwolf Hamilton A. Planchon, a Costa, és másoknál találjuk.

Fothergill 1) Stoerck, Hellwig és Ofterdinger a' dörjültségnek némely fajaiban a' beléndeket haszonnal adták, hol is sokkal több orvosok lettek volna szerencsések, ha azzal a' dörjültségnek nem más fajait orvosolták volna, mint azt, mely a' beléndek előmiveletbeli tüneményeivel megegyez, t. i. a' lélek-zavarodásnak azon kába faját, melyet ezen növénytől Helmont, Wedel, Gmelin J. G. la Serre, Hünerwolf, Hamilton A., Kiernander, Stedman J. Tozzetti, Faber J. és Wendt tapasztaltak 2), — Ezen növény által eszközlött müveletekből, melyeket az utóbik Szerzőknél látni lehet, a' méhgörcs nagy fokának képét is öszve lehet tenni, honnét ugyancsak ezen növeny egy e'höz igen hasonlót gyógyit meg, mint Gessner J. A. P., Stoerck által és az Act. Nat. Cur-ban 3) bizonyíttatik. — Lehetetlen az, hogy Schenkbecher 4) egy húszesztendős szédülést a' beléndekkel meggyógyított volna, ha e-

---

10) Hufeland Journal d. prak. Arzneik. XI.
11) Ugyan ott V. I. 252. l.

1) Prax. med. 23. l.
2) A' Reine Arzneimitellehre-ben olv. az e'felől szóló helyeket. Th. IV.

1) Memoirs of the med. soc. of London I. 310. 314. l.
2) L. A' Reine Arzneimitellehre-met IV. 52—57. l.
3) IV. obs. 8.
4) Von der Kinkina, Schierling, Bilsenkraut u. s. w. Riga u. Mitau 1769 im Anhang. 162. l.

Digitized by Google

zen növény természeténél fogva hasonló szédülést oly közönségesen és nagy mértékben támasztani hajlandó nem lenne, mint ezt Hünerwolf, Blom, Navier, Planchon, Sloane, Stedmann, Greding, Wepfer, Vicat, Bernigau bizonyítják 5) — Meyer Abramson 6) a' maga nőféltékeny dőrjültjét hasztalanúl kínzotta mindennemű szerekkel jó darabig, míg végre nekie történetből, mint álomhozó szert a' beléndeket adta, mely természetesen csak hamar segíte a' bajon; ha ő tudta volna azt, hogy a' beléndek nőféltékenységet és dörjültséget okoz az egésségeseknél 7), és ha a' természetnek egyetlen egy a' hasonszenv által történő gyógytörvényét ösmerte volna, úgy ő mingyárt kezdetben bizodalommal adhatta volna ezen szert, a' nélkül hogy a' beteget orvosságokkal oly soká kellett volna kínozni, melyek mint nem hasonszenvesek ez esetben nem segíthettek. — A' külömbféle gyógyszeres anyagok, melyeket Hecker 8) a' szemhéjak görcsös bezáródása ellen a' legszembetünőbb fogonattal adott, hijában valók lettek volna, ha történetből az ezen esetben hasonszenves beléndek közikbe nem vegyítetett volna, mely is Wepfer 9) állítása szerint az épeknél egészen hasonló bajt szerez. Úgy Withering 10) a' garatnak nyelni lehetetlenséggel járó görcsös öszvehuzódását semmi más féle gyógyszerrel meg nem győzhette, míg csak beléndeket nem adott, melynek tulajdon míveletje az, hogy ő maga is képes a' toroknak görcsös öszvehurkolódzását, 's nyelni tehetetlenséget okozni, mint Tozetti, Hamilton, Bernigau, Sauvages, és Hünerwolf 11) kétség nélkül, és nagy fokban tapasztalák ezt.

---

5) l. A' Reine Arzneimitellehre-met a. e. h.
6) Hufeland. Journal XIX. II. 60. l.
7) l. A' Reine Arzneimitellehre-met IV. 51. 55. 56. l.
8) Hufeland. Journ. d. pr. Arzneik. I. 354. l.
9) De Cicuta aquatica. Basil. 1716. 320. l.
10) Edimb. Med. Comment. Dec. II. B. VI. 263. l.
11) olv- e' helyt A' Reine Arzneimitellehre-mben. IV. 58. 59. l.

Digitized by Google

Hogy ésbetnék az meg, hogy a' Káfor azugy nevezett alattomos, kisbedett testhévvel, csekélybedett érzékenységgel, és csüggedt erőkkel járó idegláz okban oly szembetünő segedelmet nyujthatott, mint ezt az igazságszerető Huxham 1) tanítja, ha csak ő előmiveletében hasonló állapotot gerjeszteni képes nem lenne, mint Alexander Will., Cullen, és Hoffmann Fr. 2) tapasztalták.

A' tüzes bor kis adagokban tiszta lohlázokat hasonszenvesen gyógyit még, mint Crivellati C. 1) Augenius H 2). Mundella Al. 3) és még egy pár névtelenek 4) észrevették. — Már Asclepiades 5) gyógyitott meg egy agylobot a' bornak parányi adagával. — Rademacher 6) borrészegséghöz hasonló betegséget, mely lázbeli, mintegy észtelen mámoros félrebeszédből, hortyogó lehelésből állott, boritalál által egy éjjel gyógyitott meg. Nem lehet-e itt a' hasonló gyógyszeringerre (similia similibus) ráösmerni?

A' Chinai fűszernek erős forrázatja azokban, kik hozzá nem szoktak, szívdobogást, és szívszorulást okoz, és ugyanezen szer az e'féle de más okoktúl származott bajok ellen egy derék gyógyszer, mint Rau G. L. 1) adja tudtunkra.

Egy eset, hol a' magánkívül létellel járó vonaglásshoz hasonló rángások, görcsös kimaradozó lehelléssel váltogatva, mely egyszer'smind csukló és hortyogó vala, az arcz és egész test jéghidegségével, a' kezek és lábak kékségével, gyönge érveréssel egyetemben voltak jelen, (Schweikert és mások tapasztalásai szerint 1) a' mákony müveleteivel egészen meg-

1) Opera. Tom. I. 172. l. és Tom. II. 84. l.
2) L. a' reine Arzneimitellehre-mben lévő helyeket IV.
1) Trattato del, uso e modo di dare il vino nelle febri acute. Rom. 1600.
2) Epist. Tom. II. lib. 2. Ep. 8.
3) Epist. 14. Basil. 1538.
4) Febris ardens spirituosis curata. Eph. Nat. Cur. Dec. II. Ann. 2. obs. 53. és Gazette de Santé 1788.
5) Caelius Aurelianus, Acut. lib. I. C. 16.
6) Hufelands Journ. der pr. Arzneik. XVI. 1. 92. l.
1) Ueber d. Werth des homöop. Heilverf. Heidelb. 1824. 55. l.
1) L. A Reine Arzneimitellehre-met. Th. I.

Digitized by Google

egyezőleg) Stütz 2) által lugsóval hiában orvosoltatott, de mely aztán mákonnyal gyorsan és állandólag elszélleszteték. Ki nem ösmer ittrá, az észrevétlenül eszközlött hasonszenves gyógybánásra? — Éppen (Vicat, Grimm I. C. és mások 3) szerint) az oly nagy, csaknem meggyözhetetlen aludni-hajlandóságot, erős izzadságot és félrebeszédet gerjesztő mákonyt félt Osthoff 4) egy oly járványos lázban adni, melynek kórjelei a mazokhoz nagyon hasonlítának, csak azért, mert a' rendszer (jaj neked nyomorú rendszer!) e'féle állapotokban azt adni tilalmazá. Ugyanő csak akkor midőn, már minden gyógyszerek használtatván, a' halál a' küszöb előtt állott, bátorkodott, törik szakad, mákonyt nyújtani a' betegnek, és, csak lássa az ember, ez közönségesen üdvhozó vala; de az örök hasonszenves gyógytörvény szerint ugyan hogy is lehetett volna másképp? — Így Lind J. 5) is azt valja, hogy „a' fej nehezségei, a' bőrnek égése a' testnek hévsége alatt csak fáradsággal veréjtékző izzadság mellett, a' mákony által vétetnek el, a' fej fölszabadúl, a' láznak égető heve eltűnik, a' bőr meglágyúl, az izzadság pedig könnyen áradozik." De Lind nem tudja ám azt, hogy a' mákony a' gyógytanoda tételeinek ellenében, itt azért segít oly csudálatosan, mivel ő az épeknél igen hasonló kórállapotot hoz elő. — Azomban itt ott akadt mégis egy kettő, kinek agyát ezen igazság villám gyanánt járta meg, a' kivül még-is, hogy a' természet hasonszenves gyógytörvényét csak sejthette volna-is. Így p. o. Alston 6) azt mondja, hogy a' mákony ugyan hevet gerjesztő szer légyen, az azomban mégis igaz, hogy ugyanő a' már jelen meleget enyhitse. — De la Guérènę 7) egy oly lázban adta a' mákonyt mely nagy

2) L. Hufelands Journ. der pr. Arzneik. X. IV.
3) l. A' Reine Arzneimitellehre-met I.
4) Salzb. Med. chir. Zeitung. 1805. III. 110. l.
5) Versuch üb. d. Krankheiten, denen die Europäer in heissen Klimaten unterworf. sind Riga und Leipz. 1775.
6) Edimb. Versuchen. V. P. I. Art. 12.
7) Römers Annal. d. Arzneimitellehre I. II. 6. I.

Digitized by Google

fejfájjal, kemény, feszült érveréssel, érdes, száraz bőrrel, égető meleggel, azért is csak bajjal verejtékző, lankasztó, a' test állandó nyugtalansága miatt minduntalan fölakadó izzadsággal jára; a' mákony ezen esetben segített, de azt az említett Tudós nem tudta, hogy a' mákony itten azért vala oly jótékony, mivel ő az egésségeseknél már magában is hasonló lázos állapotot gerjeszt, mint ezt több természetbuvárok bizonyítják felőle 8). — Egy lázban, melyben a' betegek szótalanok voltak, a' szemhéjak nyílva maradtak, a' tetemek megdermedtek, az érveres kicsiny lett, kikimaradt, a' lehelés elnehezedett, hortyogó, hörgővé vált, a' betegek álomkórba estek, egy szóval egy oly esetben, hol a' tünemények a' mákony által előhozottakhoz egészen hasonlók valának, mint ezt De la Croix, Rademacher, Crumpe, Pyl, Vicat, Sauvages, és sok mások 9) tapasztalták, Hoffmann 10) Chr. Lud. egyedül a' mákonyt vette jótékonynak észre; természetesen hogy nem másként, mint hasonszenvesen! — Éppen e'ként nyujtott Wirthenson 11) a' mákonnyal a' szenderkóros lázokban, Sydenham 12) pedig ismét hasonló álomkóros lázban, és ugyan e'féle kóresetben Marcus 13) is segedelmet. — Azon álomkór, melyet de Meza 14) orvoslott, semmi más szerrel nem nyomathaték el, mint az ez esetben hasonszenves, szinte maga is álomkórt okozó mákonnyal. — Számos de nem czélszeres (hasonszenvetlen) gyógyszerekkel végbevitt kinzás után Matthaei C. C. 15) egy oly konok idegbetegséget orvoslott meg mákonnyal, melynek főtündé iérzékenytelenség, siketség, a' karok-, czombok- és hasban elzsibbadás valának; úgy de a' mákony Stütz, Joung J. és mások

8) l. A' Reine Arzneimitellehre-met I.
9) Ugyan ott.
10) Von Scharbock, Lustseuche u. s. w. Münster 1787. 295. l.
11) Opii vires fibras cordis debilitare etc. Monast. 1775.
12) Opera. 654. l.
13) Magazin für Therapie I. r. 7. l.
14) Acta reg. soc. med. havn. III. 202. l.
15) In Struve-s Triumph der Heilk. III.

Digitized by Google

16) bizonyítása szerint maga is hasonló állapotot támaszt, tehát, mint mindenki láthatja, hasonszenvesen segít. — Hufelandnak 17) napokig tartó halálszender gyógyítása mákonnyal mely más törvény szerint eshetett meg, mint az eddig nem ösmert hasonszenves szerint? — Egy nehéznyavalya mindég csak alvás között tért viszsza, de Haen ezt nem találta természetes álomnak, melyben a' támadások megjőnének, hanem azt hortyogással járó álombódulásnak tartotta (milyet a' mákony az épeknél okoz); azért is azt egyedűl mákonnyal változtathatta egésséges álommá, és csak így üzhette el az egész nyavalyatörést 11). — Hogy eshetnék az meg, hogy a' mákony, mely előmíveleténél fogva az egész világ tudtára minden növényállományok közt a' legnagyobb és legtartósabb székrekedést okozza, (kis adagban) a' legveszedelmesebb székrekedés ellen egy a' legbíztosabb segédszer legyen, ha csak az az oly sokáig el nem ösmert hasonszenves gyógytörvény szerint nem történnék, az az, ha csak a' gyógyszerek hasonló bajt okozni képes tulajdon műveletöknél fogva a' természettől ugyancsak hasonló betegségek kiirtására és meggyógyítására nem adattak volna. Ezen ön előmíveletében a' széket oly annyira gátló, és hast rekesztő mákonyt Tralles 19) a' bélokádás ellen egyetlen egy megmentő szernek találta, minekutánna t. i. a' beteggel hashajtó és sok más czéleránytalan szerekkel bánt volna. — Eként találta Lentilius, 20) Wedel G. W. 21) az e'féle esetben a' mákonyt magában adva segedelmesnek; e'ként Wirthenson, Bell, Heister és Richter 22) is. — A' jámbor Bohn-t 23) is arra taníta a' tapasztalás, hogy a' mákonynemüek a' bélokadásban a' belek tartalmát egyedül-is ki ürithetik, valamint a' nagy

16) l. A' Reine Arzneimitellehre-mben I.
17) Hufeland-s Journ. d. pr. Arzneik. XII. 1.
18) Ratio medendi V. 126. l.
19) Opii usus et abusus Sect. II. 26o. l.
20) Eph. Nat. Cur. Dec. III. ann. I. App. 151. l.
21) Opiologia. 12o. l.
22) Anfangsgr. d. Wundarzneik. V. 528. §. u. Chron. Krauk. Berl. 1816. II. 22o. l.
23) De Officio medici.

Digitized by Google

Hoffmann Fr-t 24) is, ki az ezenféle legveszedelmesebb esetekben csak az ön neve féle cseppekkel (kénégényes léllel) egyelített mákonyban vethette minden bizodalmát. Valjon azon földet terhelő 200000 orvosi könyvekben foglalt észképek ezen, és sok más e'féle lettdolgok felől nyujthattak e valamely értelmes fölvilágítást? holott ők a' hasonszenves gyógytörvényről semmit sem tudnak? Valjon oktételeik bennünket azon minden valódi, gyors és állandó gyógyulásokban általában munkálódó természet törvényéhöz odavezettek e, hogy a' gyógyszereket (az ép embereken kikémlelt) műveletbeli hasonlatosságoknál fogva használjuk a' betegségek orvoslásában?

Rave 1) és Wedekind 2) makacs méhvéráradásokat gyógyítottak meg a' nehézszagú borókával, mely, mint minden lélekismeretlen czefre előtt tudva van, méhvérfolyokat, és ezekkel egyetemben a' magzatnak kora elszülését okozza az egésségeseknél; ki nem ösmer itt rá a' hasonlatosságbeli (hasonszenves) gyógytörvényre?

A' pézsma a' Millar után nevezett görcsös szűkmellűségben hogyan segíthetne másképp csak nem önhatólag, ha ő magában is kurutlatlan, de a' mellnek görcsös fullasztó öszvehurkolódzással járó támadásokat nem lenne képes okozni, mit Hoffmann Fr. 1) tapogatott ki.

Hát a' tehénhimlő védhet e' bennünköt az emberhimlők ellen másként, mint hasonszenvesen? ő t. i., mely egyebb nagy hasonlatosságain kivül ezekkel, és az ő általában hasonlólag csak egyszer lehetséges megjelenésén kivül az életben, szinte hasonló mély sebhelyeket, nem kevesbé hónalymirígydaganatokat, hasonló lázt, minden himlő körül gyulasztó vörösséget, sött szemlobot és rángásokat okoz, mint az emberhimlő! A' tehénhimlő mingyárt megjelenése után képes volna az emberhimlőfertezést meg-

---

24) Medicin. rat. syst. Tom. IV. P. II. 297. l.

1) Beobachtungen u. Schlüsse, II. 7. l.

2) Hufelands Journal d. pr. Arz. X. 1. 77. l. és Aufsatzsi közt. 278. l.

1) Med. ration. system. III. 92. l.

Digitized by Google

akadályozni, tehát ezen utolsót valóságos jelenlétekor is meggyógyítaná, ha csak az emberhimlő nem volna előkelőleg erősebb a' tehénhimlőnél; ezen utolsónak tehát semmi híja sincsen, mint a' nagyobb erősség, mely is a' természet törvénye szerint a' hasonszenves megegyezésen kivül megkivántatik a' gyógyításra (152. §.) Azért is ezen hasonszenves szert csak előleg használhatjuk, az előtt t. i. míg az erősebb emberhimlő a' testet meg nem lepi. Igy hoz a' tehénhimlő egy az emberhimlőhöz igen hasonló (hasonszenves) betegséget elő, melynek lefolyása után, mivel az emberi testet rendszerint az e'féle betegség (a' tehén- vagy emberhimlő) csak egyszer lepi meg az életben, annak a' (tehén-) vagy emberhimlő által történendő ferteződékenységét az egész életre elveszi *).

Tudva van, hogy a' pösfölakadás és a' húgyerőltetés a' kőrösbogárnak legszaporább és legterhesebb kórjelei közé tartoznak, mint ezt Camerarius Joh., Baccius, van Hilden, Forest, Lanzoni J., van der Wiel, és Werlhoff 1) úntig bizonyítják. Azért a' kőrösbogár vígyázva tett belső használásának a' nehéz hugyozás ellen üdvhozó, és hasonszenves főgyógyszernek kellett lenni. De nincs is másként a' dolog. A' görög gyógyászokon kivül csaknem mindöszsze még Fabr. ab Aquapendente, Capivaccius, Riedlin, Bartholin Th. 2) Young 3), Smith 4) Raymond 5), de Meza 6), Brisbane 7), és mások is a' legfájdalmosabb, minden munkamíves akadály

*) Ezen előrebocsátott gyógyítás (mely óvásnak és védésnek is mondatik) más esetekben is lehetségesnek látszik nekünk; p. o. a' ruháinkban viselt kénpor által a' gyapjúmunkások rühe ellen, az előre bevett szepnőnyének kis adaga által a' Sydenham, Withering, és Plencitz járványos sima vörege vagy bibora ellen, mentjük meg magunkat.

1) Az én fragmenta de viribus medicamentorum positivis-imban Lips. 1805. I. 83. 84. l.
2) Epist. 4. 345. l.
3) Philos. Transact. No 280.
4) Medic. Communications. II. 505. l.
5) Auserl. Abhandl. f. pr. Aerzt. III. 460. l.
6) Acta reg. soc. med. havn. II. 302. l.
7) Auserlesene Fälle d. ausüb. Aerzte, Altenb. 1777.

Digitized by Google

nélkül támadott, pösfölakadásokat kőrössel szerencsésen gyógyították. Huxham e'féle esetekben maga is a' legderékabb fogonatokat tapasztalta ezen szer után, és dicséri is, sött örömest használta volna is azt, hanem az öreg gyógytanoda divatban lévő okételei, melyek a' természet és tapasztalás tanitmányainak ellenében (az maga magának bölcsebbnek tetszvén) ezen esetben, enyhítő, lankasztó szereket parancsolnak, őtet ezen az említett esetben önhatólagos (hasonszenves) gyógyszertől ön meggyőződése ellen is viszszatartották. 8) Magában a' heveny gyulasztó tagárban is, melyben Sachs von Lewenheim, Hannaeus, Bartholin, Lister, Mead, és mindenek fölött Werlhoff a' kőrösbogarat legkisebb adagokban a' legjobb fogonattal használták, a' legsürgetőbb kezdődő tüneményeket szemlátomást elűzték ezen szernek hasonlólag azon ereje által, mely szerint ő fájdalmos pösfölakadást, pöségetést, sött hudcsőlobot, (Wendt) vagy a' mi még több, külsőképp használva, a' gyulasztó tagárnak bizonyos faját (mint ezt Wichmann 9) látta) képes maga magában is gerjeszteni 10).

A' kén belsőképp használva érzékeny egymikben nem ritkán székerőltetést, sött e' mellett olykor hasfájat és okádást is okoz, mint Walther 1) bizonyítja, és éppen ezen különös ereje miatt lehetett vele 2) a' vérhasféle tüneményeket, Werlhoff 3) szerint pedig az aranyeres székkéntelmet, vala-

---

8) Opera Edit. Reichel. T. II. 124. l.

9) Auswahl aus d. Nürnberger gelehrt. Unterhaltungen I. 249. l. Anmerk.

10) „A' leghathatósabb kezdödö tüneményeket" mondom, mert a' többi gyógyítás egyéb tekinteteket érdemel. Ugyanis ha a' tagárnak még oly enyhe fajai vannak is, melyek segítség nélkül is magoktól elenyésznek, de vannak ellenben nagyobb jelentésüek, föképp a' franczia háboruktól fogva, melyeket függölytagárnak lehetne nevezni, és melyek szinte elhálásbeli fertezésre következnek, mint a' bujasenyves rakbetegség, bátor e'től természetökre nézve egészen külömböznek. (l. alább Jegyz. a' 220 §-hoz).

1) Progr. de Sulphure et Marte Lips. 1743. 5. l.

2) Medicin. National-Zeitung. 1798. 153. l.

3) Observat. de febribus. 3. l. 6. §.

Digitized by Google

mint Rave 4) bizonysága után az ugyancsak aranyeres kődcsömört meggyógyitani. — Tudva van, hogy a' Töpliczi fürdő, valamint minden más langyos és meleg kintartalmú ásványos vizek gyakorta az úgy hívott fürdőkütéget okozzák, melynek tetszőleg a' gyapjúmunkások rühével nagy hasonlósága van, és éppen ezen hasonszenves erejeknél fogva képesek ezen fördők némely rühnemű kütéget elszélleszteni. — Valjon mi fullasztóbb mint a' kénpára? és Bucquet 5) mégis a' meggyújtott kénből kifejlődő gőzt találta minden másféle fulladásból támadt ietszhalálban a' legczélirányosabb ébresztő szernek.

Az angoly orvosok a' Beddoes írományaiban és máshol a' fojtósavat a' higanytól származott nyálfolyamban igen segedelmesnek találták, valamint az onnét származó szájfekélyekben is; a' mit ezen sav nem mívelhetett volna, ha csak ő már maga magában is, még midőn a' szájon által nem vétetett is be, csak fürdőben jövén a' bőrrel érülésbe, mint Scott 1) és Blair 2) bizonyítják, azon minéműséggel nem birna, hogy nyáláradást, és torokfekélyeket okozzon, mit Aloyn, 3) Luke, 4) Ferriar J. 5) és Kellie G. 6) ezen szer belső vétele után is tapasztaltak.

Fritze 1) az alszénsavas hamaggal terhelt fürdőtől a' dermenetnek bizonyos nemét tapasztalta származni, és von Humboldt Sándor 2) a' fölhigúlt borkősó által (a' hamagnak kissé étető faja) az izmok ingerlékenységét egész a' dermenetig birta serkenteni. A' dermenetnek azon neme ellen,

---

4) Hufelands Journ. d. pr. Arzn. VII. u. 168. l.
5) Edimb. med. Comment. IX.
1) Hufelands Journ. f. d. pr. Arzn. IV. 353. l.
2) Neueste Erfahrungen. Glogau 1801.
3) Mémoires de la soc. d' émulation. I. 195. l.
4) Beddoës-nél.
5) Samml. a. Abhandl. f. Aerzt. XIX. u.
6) Ugyan ott. XIX. 1.
1) Hufelands Journ. f. pr. Arzneik. XII. 1. 116. l.
2) Versuch üb. d. gereizte Muskel- u. Nervenfaser. Posen und Berlin. 1797.

Digitized by Google

mely ellen Stütz és mások az (étető) lugsót oly üdvösnek tapasztalták, ugyan ezen szer gyógyerejének megfogására lehet e egyszerűbb és valodibb kútfejet találni, mint az ő hasonszenves müvelet-beli hasonlóságát?

Az ember hogylétét változtatni képes óriási hatalmú, nem tudni, ha a' merész kezekben iszonyúnak e, vagy a' bölcs kezei közt hecsülni méltónak nevezendő férjany az arczrákban, sok gyógyászok szemöklättára, kik közül itt csak Fallopius G. 1) Bernhardit, 2) és Roennow-ot 3) akarom említeni, oly nagy gyógyításokat nem telyesíthetett volna, ha ezen érczsavitag azon hasonszenves erővel nem birna, hogy a' Portugáli Amatus 4) bizonyitása szerint ön ereje által az ép emberben igen fájdalmos és csak nagy bajjal gyógyulandó csomókat, Heimreich 5) és Knape 6) bizonysága szerint pedig mélyenható gonoszféle fekélyeket, Heinze 7) szerint végre ráknemű fekélyeket okoz. — A' régiek a' magában férjanyt tartó Angelus Sala 8) mágnesesnek nevezett tapaszát a' dögkelevények és pokolvarak ellen egy szóval oly jótékonynak nem találhatták volna, ha csak a' férjany maga magában (mint Degner 9) és Knape 10) bizonyitják) korán fenével végződő gyulasztó daganatokat és feketehimlőket (mint Verzascha 11) és Pfann 12) tapasztalák) előhozni hajlandó nem volna. — És

---

1) De ulceribus et tumoribus lib. 2. Venet. 1563.
2) Journ. de Médecine, chirurg. et pharm. LVII. 1782. Mars.
3) Konigl. Vetensk. acad. Handl. f. a. 1776.
4) Obs. et Cur. Cent. II. Cur. 54.
5) Act. Nat. Cur. II. obs. 10.
6) Annalen der Staatsarzneik. I. 1.
7) Ebers-nél. Hufeland Journ. d. pr. Arzneik. 1813. Sept. 48. l.
8) Anatom. Vitrioli Tr. II. in Opera med. chym. Frft. 1647. 581. 463. l.
9) Act. Nat. Cur. VI.
10) Annalen d. Staatsarzneik. a. e. h.
11) Observ. medic. Cent. Bas. 1677. obs. 66.
12) Samml. merkw. Fälle Nürnb. 1750. 119. 130. l.

Digitized by Google

honnét származnék az ő ezerszer bebizonyodott (csakhogy még nem eléggé vigyázva alkalmozott) gyógyereje a' hideglelések némely fajai ellen, mely már századoktól fogva már Myrepsus Miklóstól, aztán Slevogt, Molitor, Jacobi, Bernhardt J. C., Jüngken, Fauve, Brera, Darwin, May, Jackson, és Fowler-től kétség nélkül elanyira dicsértetett, ha az a' férjanynak különös hideglelést gerjesztő erejében nem alapodnék; melyet több orvosok, u. m. Portugáli Amatus, Degner, Buchholz, Heun és Knappe 13) az ő ártalmos feléhöz számítottak. — Szintúgy el lehet azt Alexander Edw.-nak 14) hinni, hogy a' férjany a' mellgyiknak (némely fajaiban) fő orvosság legyen, mivel már Tachenius Otto, Guilbert, Preussius, Thilenius, és Pyl a' légvételnek elszorulását, Greiselius 15) egy csaknem megfullasztó nehézlehelést, leginkább pedig Majault 16) egy menés közben az erők csüggedésével járó hirtelen támadó fulladozást tapaszaltak a' férjany után.

Azon rángások, melyeket a' réz, Tondi, Ramsay, Fabas, Pyl, és Cosmier szerint a' rezes holmik éldelete, valamint az ismételő nehéznyavalyabeli támadások, melyeket a' lenyelt rézpénz, Lazerme Jac. 1), Pfündel 2) szemeláttára pedig a' rézszalamia okozott, a' gondolkozó gyógyászt eléggé fölvilágosítják, hogy honnét származzék a' Vidtáncsnak azon rézzel eszközlött meggyógyítása, melyet Willan R. 3), Walcker 4) a Thuessink 5) és Delarive 6) tapaszaltak, vala-

13.) l. A' Reine Arzneimittellehre-mben II.
14) Medic. Comment. of. Edimb. Dec. II. T. I. 85. l.
15) Misc. Nat. Cur. Dec. I. ann. 2. 149. l.
16) Samml. a. Abhandl. f. Aerzte. VII. 1.

1) De morbis int. Capitis Amstel. 1748. 253. l.
2) Hufelands Journal der pr. Arzneik. II. 264. l. és Burdach bizonysága szerint az ő System d. Arzneien-ében I. Leipz. 1807. 284. l.
3) Samml. a. Abhandl. f. pr. Aerzt. XII. 62. l.
4) Ugyan ott. XI. III. 672. l.
5) Waarnemingen, No 18.
6) Kühn's Phys. med. Journ. 1800. Jan. 58. l.

Digitized by Google

mint a' nehéznyavalya egy nemének rézkészítményekkel eszközlött megorvosoltatása is, melyet Batty, Baumes, Bierling, Boerhaave, Causland, Cullen, Duncan, Feuerstein, Helvetius, Lieb, Magennis, Michaelis C. Fr., Reil. Russel, Stisser, Thilenius, Weissmann, Weizenbreyer, Whiters és másoknak szerencséjök volt tapasztalni.

Ha Poterius, Wepfer, Wedel, Hoffmann Fr. Vogel R. A., Thiery, és Albrecht az ónnala' sorvadásnak bizonyos faját, aszlázt, huzamos hurutolásokot, és nedves szűkmellűséget gyógyíthattak meg, úgy az az ónnak tulajdon ereje által történt, hogy ő maga is képes a' sorvadásnak bizonyos faját gerjeszteni, mit már Stahl G. E. 1) tapasztalt. — És hogy eshetnék az megmásként, hogy az ón mint Geisschläger adja tudtunkra, gyomorfájdalmat orvosolt meg, ha csak ő e'félét már magában is nem lenne képes előhozni, de ugyan ezt eszközölni képes ám ő, mint maga Geisschläger 2) és elötte Stahl 3) vették észre.

Az ólomnak azon ártalmos ereje, hogy a' legmakacsabb székrekedést sött magát a' bélokádást is okozza, (mit Thunberg, Wilson, Luzuriaga, és mások láttak) nem adja e tudtunkra, hogy hasonló gyógyerővel birjon? Hát az ólom nem e úgy, mint minden egyebb a' világon lévő gyógyszerek, egyenesen betegséget gerjesztő erejénél fogva tétetik-e azon karba, hogy a' hasonló természetes bajokat (hasonszenvesen) meggyőzhesse, és állandólag meggyógyíthassa? Kétség kivül! Angelus Sala 1) ezen érczet belsőképp adván a' bélokádásnak egy nemét gyógyította meg, Agricola J. 2) pedig egy más veszedelmes székrekedést. Azon ólomlabdacsok, melyekkel több gyógyászok a' bélokadásnak egy nemét, konok székrekedéseket gyógyí-

---

1) Mat. med. Cap. 6. 85. l.
2) Hufelands Journ. d. pr. Arzneik. X. m. 165. l.
3) Mat. med. a. e. h.
1) Opera. 213. l.
2) Commem. in J. Poppii. chym. Med. Lips. 1638. 225. l.

Digitized by Google

tottak oly szerencsésen (Chirac, Helmont, Naudeau, Pererius, Rivinus, Sydenham, a' Portugáli Zacutus, Bloch, és mások), nem csak munkaművesen és nehézségök által volták oly fogonatosak (mert másként a' sokkal nehezebb aranyat nálok jobbnak kellett volna találni), hanem inkább mint belső ólomgyógyszer, hasonszenvesen voltak azok gyógyerejük. — Ha Tachenius Otto, és Saxtorph hajdant makacs rásztos bajokat ólommal birtak elűzni; úgy ezen ércznek azon neki tulajdon hajlandóságára viszszaemlékezhetünk, mely szerint ő rásztos bajokat már maga magában is képes előhozni, mint ezt a' Luzuriaga 3) ezen ércz ártalmos fogonatjairól írt munkájában lehet olvasni.

Nem álmélkodhatunk azon, hogy Marcus 1) a' nyelvnek és toroknak gyulasztó daganatját egy szerrel (higannyal) csak hamarjában megorvosolta, mely minden gyógyászok ezerszeres, naponkénti tapasztalásaik szerint a' száj belső részeinek gyuladását és daganatját egészen önhatólag szűli, mely is már annak (a' higanyírnek és higanytapasznak) az egyébb test bőrére tett külső alkalmozatára is, mint ezt Degner 2), Friese 3), Alberti 4), és Engel 5) meg mások tapasztalák, magától is megkerül. Az ész gyöngesége, melyet Swedjaur 6), az észtelenség, melyet Degner 7) és a' kábaság, melyet Larrey 8) tapasztalt a' higanynyal éléstől, ezen ércznek ösmert és csak nem önhatólagos nyáláradást támasztani való erejével egyetemben, könnyen fölvilágítják azt, hogy hogyan gyógyithatott meg Perfect Will 9), egy nyáláradással váltogató mélasá-

3) Recueil périodique de littérat. I. 20. l.
1) Magazin, II. II.
2) Act. Nat. Cur. VI. App.
5) Geschichte u. Versuche einer chir. Gesellschaft. Kopenhagen. 1774.
4) Jurisprudentia medica V. 600. l.
5) Specimina medica, Berol. 1781. 99. l.
6) Traité des malad. vénér. II. 368. l.
7) a. e. h.
8) Mémoires et Observ. in Description de l'Egypte Tom. I.
9) Annalen einer Anstalt f. Wahnsinnige. Hanover 1804.

Digitized by Google

got a' higannyal. — Miért vala Seelig 10) a' kásabíborral járó torokgyiknál, és Hamilton 11), Hoffmann 12), Marcus 13), Rush 14), Colden 15), Bailey meg Michaelis 16) más gonoszféle ugyancsak torokgyikoknál oly szerencsés a' higany használásával? Világosan nem másért, hanem hogy ezen ércz maga is képes egy a' többi közt legnehezebb torokgyikot okozni 17). Hát Sauter 18) azon zsebrével, és nyáláradásbeli bűzzel járó szájlobot a' higany-ketted-zöldletnek olvadékával eszközlött szájöblítéssel, Bloch 19) pedig a' zsebréket ugyan e'ként másféleképp űzte e el higannyal, mint hasonszenvesen? mivel ezen utolsó más szájfekélyeken kivűl szószerint maga magában még a' zsebrének bizonyos faját is okozza; mit Schlegel 20) és Acrey Thom. 21) bizonyitonak.

A' gyógyszereknek több vegyítékét használta Hecker 1) a' himlőtől származó csontszu ellen még pedig látszatós fogonattal; szerencséjére, hogy mind ezen vegyítékekben higany foglaltaték, melytől, mint megfoghatni, a' baj eloszlatását várni lehe-

---

10) Hufelands Journ. d. pr. Arzneik. XVI. 1. 24. l.
11) Edimb. Comment. IX. 1. 8. l.
12) Medic. Wochenblatt. 1787. No I.
13) Magaz. f. Spec. Therapie II. 334. l.
14) Medic. Inquir. and. Observ. No 6.
15) Medic. Observ. and inquir. I. No. 19. 211. l.
16) Richters chir. Bibl. V. 737—739. l.
17) Higannyal a' hártyás torokgyik gyógyitásán is iparkodtak némelyek, ámbár csaknem mindenkor hasztalanúl, mivel ezen ércz a' gögsip takonyhártyájában azon változást, mely ezen betegségben különösen kitünik, hasonlóságára nézve nem okozhatja; de ellenben a' mészféle kénmáj, mely, mint találám, az elszorult lehelésből köhögést csikar ki, még inkább pedig a' pörzs-szivacsból készült festvény tulajdon müveleténél fogva (l. Reine Arzneimittellehre VI. 2-te Ausgabe. Sympt. (143—145) sokkal hasonszenvesebb, következőleg, főképp igen kis adagban a' legsegedelmesebb.
18) Hufelands Journ. d. pr. Arzneik. XII. 11.
19) Medic. Bemerkungen. 161. l.
20) Hufelands Journ. d. pr. Arzneik. VII. 11.
21) London. medic. Journ. 1788.
1) Hufelands Journ. d. pr. Arzneik. I. 362. l.

Digitized by Google

tett, még pedig hasonszenves okból, mert a' higany azon csekély számú gyógyszerekhöz tartozik, melyek magok képesek csontszuvot okozni, mit a' bujasenyv, és más bajok ellen kicsapongó higanyos orvoslások, mint p. o. a' Michaelis G. Ph-éi 2) bizonyítanak. Éppen ezen, huzomos használtatásával csontszuvat okozó, félelmes ércz hasonszenvesen szer fölött jótékony szer a' csontsebzések után hátramaradó csontszuban, miről Schlegel Justus 3), Joerdens 4), és Müller J. Matth 5) ön tapasztalásaikból, valamint másféle szinte nem bujasenyves hasonlóképp higannyal eszközlött csontszuvaknak hasonszenves gyógyításairól Neu J. F. W. 6) és Metzger J. D. 7) tesznek bizonyságot.

Az orvosi berzéczesség felöl szóló könyveket olvasván, azon közel viszonyon el kell szinte álmélkodnunk, melyben az általa itt ott okozott testi bajok és kóresetek, az egészen hasonló kórjelekből álló természetes betegségekkel állanak, azokkal t. i. melyeket ő a' hasonszenv által szerencsésen és állandólag meggyógyított. Számtalanok azon Irók, kik a' tevőleges berzéczességtől előmíveletében az érverésnek gyorsabbodását tapasztalták, de tökélyesen lázféle, egyedül berzéczesség által okozott támadásokat Sauvages 1), Delas 2) és Barillon 3) vettek észre. Ugyan ezen láztámasztó ereje a' berzéczességnek vala annak oka, hogy Gardini 4), Wilkinson 5) Syme 6), és Wesley 7) egyedül vele egy harmadna-

---

2) Hufeland Journal. d. pr. Arzneik. 1809. VI. Jun. 57. l.
3) Ugyan ott. V. 605. 610. l.
4) Ugyan ott X. 11.
5) Obs. med. chir. II. Cas. 10.
6) Diss. med. pract. Goettingae 1776.
7) Adversaria. P. II. Sect. 4.

1) Bertholon de St. Lazare-nál, medicinische Electricität, v. Kühn. Weissenfels u. Leipz. 1788. I. Th. 239. 240. l.
2) Ugyan ott. 232. l.
3) Ugyan ott. 255. l.
4) Ugyan ott. 232. l.
5) Ugyan ott. 251. l.
6) Ugyan ott. 250. l.
7) Ugyan ott. 249. l.

Digitized by Google

pos hideglelést, Zetzel 8) pedig és Willermoz 9) még negyednapost-is gyógyíthattak meg. — A' berzéczesség továbbad, mint tudva van, egy az izmoknak a' rángásokhoz hasonló megrövidedését okozza; de Sans 10) pedig egy lánynak karján állandó rángásokat anyiszor szerzett a' hányszor csak akart; úgy de de Sans 11) és Franklin 12) a' berzéczességnek ugyan ezen rángó ereje által gyógyították meg a' rángásokat, valamint Theden 13) egy menykő-ütte 10 esztendős lánynál, ki szótalanná, bal karja pedig csaknem bénává lett, azonban karjait és lábait állandóan kénytelen volt mozgatni, és bal ujait görcsösen öszvehuzogatni. — A' berzéczesség a' csipfájnak is okozta valamely nemét, (mint ezt Jallobert, 14) és egy más 15) tapasztalták; honnét müveletbeli hasonlósága miatt a' hasonszenv utján a' csipfájnak hasonló fáját csak könnyen meggyógyíthatta, mint erről Hiortberg, Lovet, Arrigoni, Daboueix, Manduyt, Syme, és Wesley tapasztalásoknál fogva tesznek hitelt. — A' szemlobnak bizonyos faját a' berzéczesség által számos orvosok meggyógyították; t. i. azon erejénél fogva, mely szeriut ő hasonló szemlobokat támaszt, mint Dickson Patrik 16), és Bertholon 17) tapasztalák ezt. — Fushel vérérdagokat orvosolt berzéczesség által, mit a' berzeczességnek Jallobert-tól 18) tapasztalt azon tulajdonságának köszönhetett, hogy az említett természeti erő maga is képes hasonló a'féle vérérdaganatokat előhozni.

Egy forró láznak egy időpercz alatt 130 érütés-

---

8) Bertholon de St. Lazere-nál, medic. Electricität von Kühn. Weissenfels u. Leipzig. 1788. I. Th. 239. 240. l.
9) Ugyan ott. 250. l.
10) Ugyan ott 274. l.
11) Ugyan ott 274. l.
12) Recueil sur l' electricité médie. II. 386. l.
13) Neue Bemerk. u. Erfahrungen III.
14) Experiences et Observat. sur l' electricité.
15) Philos. Transact. Vol. 65.
16) Bertholon-nál I. 406. l.
17) a. e. h. II. 296. l.
18) a. e. h.

Digitized by Google

sel járó nagy melege, egy 100 foknyi Fahr. meleg fürdőben igen megenyhedett, az érverés pedig egész 110-re esett alá, mit Albers ad tudtunkra. — A' verőfénytől támadott agylobnál, vagy ha a' fej a' kemencze melegének kitéteték, Löffler 1) a' forró borongatásokat mind a' két esetben, Callisen 2) pedig az agylobban meleg vízzel tett borongatásokat minden szerek közt a' legüdvhozóbbaknak találták.

Ha azon eseteket oda nem tudjuk, melyeken a' közönséges gyógyászoknak (nem a' fölfedező lélek, hanem) a' köz embernek kontársága adta a' magokhoz mindég hasonló betegségek ellen szolgáló önhatólagos 1) gyógyszereket kezeikbe, melyekkel tehát czélirányosan gyógyíthattak, p. o. a' bujasenyves rákbetegséget higannyal, a' zuzkórt kappanőrrel, a' mocsáros hideglelést kinahéjjal, a' hevenyében támadt rühöt kénporral, 's a' t. hogyha mondom mind ezeket oda nem tudjuk, úgy fogjuk találni, hogy egyébb czéliránytalan orvoslásaik közül több százak állonak azon egyhöz arányban, melynek Isteni gondviselésből gyors és állandó gyógyulása olykor történetből átsurrant.

Olykor a' vak tapasztalás vezette őket a' betegségek hasonszenves orvoslására 1), de a' természet azon

---

1) Hufelands Journ. d. pr. Arzneik. III. 690. l.

2) Act. Soc. med. Havn. IV. 419. l.

1) Melyek ilyenkor mindég hasonszenvesek voltak.

1) Ugy a' meghütés után véleményök szerint a' bőrben fölakadt kigőzölgésbeli anyagot a' bőrön által gondolták ők kiüzni; ha a' hülláz hidegében bodzavirág forrázatot adtak, mely saját műveletbeli hasonlátossága által (hasonszenvesen) az efféle lázt meggyőzni, a' beteg egésségét a' leggyorsabban viszsza állítani izzadság nélkül is képes, ha belőle ez kevéset szörpölt, és egyebet semmit sem tett. — A' kemény forró daganatokat, melyeknek szerfölötti gyuladása, kiállhatatlan fájdalmak mellett, a' genyedésbe való átmenést gátolja, gyakran ismételt igen meleg kásával rakogatják, és ime, a' gyuladás meg a' fájdalmak gyorsan enyésznek, a' közben a' tályog érik, mint ezt ennek sárgás, fénylő emelkedettségéből, és tapintható puhaságából tapasztalni lehet; ők ilykor azt vélik, hogy a' keménységet a' kása nedvességével puhították légyen meg, holott az mégis leginkább a' kása-

Digitized by Google

törvényére még sem bukkantak, mely szerint ezen gyógyulások történtek, és történniök kellett.

Azért is az emberi nem javára szer fölöttfontos azt latra vetni, hogy ezen elannyira ritka, kitündöklön üdvhozó gyógyítások tulajdonképp miként történtek. A' fölvilágosítás, melyet mi e tárgy felöl lelünk, a' legmagosabb jelentésű. Azok t. i. mint azt a' fölebbi bevezetésben említett példák tanítják, soha és semmi másféleképp nem történtek másként, mint hasonszenves, vagy is oly hasonló betegséget támasztó gyógyszerek által, mint maga az orvoslandó kórállapot vala; azok gyorsan és állandóan véghöz mentek oly gyógyszerek által, melyeknek orvosi ren-

---

nak nagyobb melegsége által eszközlött gyuladás fölöslegségének hasonszenves megtörettetése által történik, midön is hirtelen megjelenik a' genyedés. — Hát a' vörös higagot a' St. Yves írében némely szemlobok ellen oly jó fogonattal miért használják, hiszen az, ha valami, bizonnyal lángba boritja a' szemet. Nem láthatni e azt itt be, hogy ök itt hasonszenvesen fognak dolgokhoz? — Avagy a' (nem éppen ritka) hasztalan, nyugtalanító pöseröltetésben a' kis gyermekeknél, meg a' közönséges, leginkább igen fájdalmos, gyakor, és csak nem hasztalan pöseröltetésből ösmeretes tagárnál hogyan segít egy kis petrezselyemnedv oly szemlátomást? ha csak ez az épeknél már maga magában is, fájdalmos. csaknem hasztalan hudni-kéntetést nem lenne képes okozni; nem de nem hasonszenvesen segít hát! — A' pipinellával, mely a' légcsökben és a' torokban szapora takony-elválasztást okoz, az úgy nevezett taknyos torokgyikot szerencsésen elüzék ök, és a' magától is méhvérfolyt okozó nehéz szagu boróka leveleiből egy kevessel nehány méhvéráradásokat szerencsésen megállítottak, a' nélkül hogy a' hasonszenves gyógytörvényt elösmerték volna. — A' börtöndzött, hurkolódzott sérveknél és a' bélokádásnál a' székrekedés ellen több orvosok az egyébként székrekesztő mákonyt kis adagban legbiztosabb és legnevezetesebb gyógyszernek találták, és az itt munkálódó hasonszenves gyógytörvényhöz még csak vetni sem tudtak. — Nembujasenyves torokfekelyeket az itt hasonszenves higannyal kis adagban meggyógyítottak; — a' széket elömozdító Rhebarbarának kis adagaival több hasmehést megállítottak; — a' hasonló bajt okozó szepnönyével víziszonyt hárítottak el; — és a' forró láz alatt megjelenö, veszedelemmel fenegető halálálmos állapotot a' hevitöleg bódító mákonynak kis adagával mintegy tündérütéssel, birták elüzni, és mégis rágalmozzák a' hasonszenvet. Valjon mit gondoljunk felölök?

Digitized by Google

delőik azokhoz minden eddigleni rendszerek és gyógytanítmányok alaptételeinek ellenére is olykor mintegy vaktában nyúltak (a' nélkül hogy ők gyakorta csak tudták volna is, mit és miért tennék azt), midőn akaratjok ellen is az egyedül való, természettel megegyező, gyógytörvénynek, a' hasonszenvnek, szükségességét tettel is bebizonyították, azon gyógytörvényét értem, melynek föltalálásán egy orvosi időkor sem iparkodott, a' gyógyászi előítéletektől meglévén vakítva, bátor oly sok lettdolgok, és oly számtalan intemények vezérelhették volna is őket arra.

Mert maga az ép észrevenni-tudással biró nem orvos seregbeli emberek által gyakorlott házi-szeres üzönczség is tapasztalásában ezen gyógybánást a' legbíztosabb, alaposabb, és csalhatatlanabbnak tanúlta ösmerni.

A' hevenyében megfagyott tagokra fagyott savanyu káposzta tétetik, vagy hóval dörgöltetnek.

A' tapasztalt szakács forró lével leöntött kezét bizonyos távolságban a' tűzhöz közelíti, és az e'ként eleintén öregbedett fájdalomra nem figyel, mert tapasztalásból tudja, hogy ő igy rövid idő, olykor nehány időperczek alatt az égetett rész ép 's fájdalmatlan állapotját ismét viszszanyeri. 1)

Más értelmes nemorvosok, p. o. a' fénymázolók, az égetett részre hasonló égetést okozó szert, erős jól megmelegített borlélt 2), vagy terpetin-

---

1) E'ként már Fernelius is (Therap. lib. VI. Cap. 20) az égett résznek a' tüzhöz közeltartását a' legjobb segéd-szernek tartja, mely által a' fájdalom megállítatnék. Hunter John (On the blood, inflammation etc. 218. l.) az égéseknek hideg vízzel tett orvoslását mint igen ártalmost adja elő, és a' tüzhöz tartást sokkal nagyobbra becsüli; — koránt sem a' fölvett orvosi tanitmányok szerint, melyek (contraria contrariis) a' gyuladás ellen hütő szereket parancsolnak, hanem a' tapasztalástól oktatatván, hogy a' hasonló fölhevítés (similia similibus) a' legsegédhozóbb legyen.

2) Sydenham (Opera 271. l.) azt mondja, „hogy a' borlél az égetések ellen, gyakran föltéve, minden más szernél többet ér". Bell Benj.-is (System of surgery. third. edit. 1789), kéntelen a' tapasztalásnak, mely csak hasonszenves gyógyszereket mutat egyedül üdvhozóknak lenni, a' maga tiszteletét megadni; azt mondja ő, „az égetések ellen a' bor-

Digitized by Google

olajt 1) tesznek, mely nehány órák alatt előbbeni épségöket ismét viszsza adja, míg a' hüvesitő írek,

---

lél minden szerek közt a' legnevezetesebb; föltételekör egy pillantatig a' fájdalmat öregbíteni látszik, (l. alább 164 §.) de ez korán enged, melyre egy kellemes, nyúgalmat adó, érzés áll be. Legfogonatosabb az, ha a' részek borlélbe mártatnak, mi ha nem történhetik, úgy azokat borlélbe mártott (viselt) gyolcsdarabokkal szükség szakadatlanúl fedve tartani." De én még e'höz azt adom, a' meleg, sött az igen meleg borlél itt még sokkal gyorsabban és biztosabban segít, mivel ez még hasonszenvesebb mint a' föl nem melegített. A' mit csakugyan a' tapasztalás is egész bámulásig bebizonyít.

1) Kentish Edv. ki a' kőszénbányákban a' gyulékony gőztül oly iszonyún megégetett munkásokat gyogyította „föl melegített terpentinolajt, vagy borlélt rakat föl, mint legnevezetesebb mentő szert a' legnagyobb és legnehezebb égetésekben". (Essay on Burns. London 1798. Second Essay) Ennél egy gyógybánás, sem lehet hasonszenvesebb, de egy se segedelmesebb.

Az őszinte és igen tapasztalt Heister (Institut. Chirurg. Tom. I. 333. l.) tapasztalása után bebizonyítja és dicséri is ezt u. m. „a' terpetinolajnak, a' borlélnek és a' türhetésig meleg kásának föltételét ezen czélból".

Ezen az égetett részekre rakott, magában égető érzést és melegséget okozó, (tehát itt hasonszenves) szernek, a' palástoló, hütő és hidegítő szerek előtt való elökelösegét mégis azon tiszta kísérleteknél legmegczáfolhatatlanabbul látjuk, midön a' két ellenkező gyógyutmódok ugyan azon testen, és az égetésnek hasonló fokán alkalmoztatván, öszvehasonlíttatnak.

Úgy Bell John (Kühn' phys. med. Journal-ában. Leipz. 1801. Jun. 428. l.) egy forró lével leöntött asszonyságnak az egyik karját terpentinolajjal kenette be, a' másikot hideg vízbe mártatta. Az elsőbbik kar már egy óra múlva jól volt, de a' másikban hat óráig tartott a' fájdalom, és ha az csak egypillantatra kihuzatott is a' vízből, a'ban tüstént sokkal nagyobb fájdalmat érzett, a' gyógyulás pedig e'ben sokkal tovább tartott mint amabban.

E'ként gyógyított Anderson John is (Kentish-nél a. e. h. 43. l.) egy asszonyságot, ki arczát és karját forró zsírral égette meg. „Az arcz, mely igen vörös és fájdalmos volt, nehány időperczek múlva terpentinolajjal fedeztetett, de karját már magá hideg vízbe mártotta, és nehány óráig benne kiványa hagyni. Arcza már két óra múlva sokkal jobban nézett ki, és megenyhödött. A' kar számára a' hideg vizet sokszor megújitotta, de ha azt e'ből kihuzta, úgy nagy fájdalmakról panaszkodott, és valóban a' gyuladás öreg-

Digitized by Google

mint ők ezt jól tudják, azt hónapokig tellyesíteni nem képesek, a' hideg víz 1) pedig a' bajt roszabbá teszi.

Az öreg tapasztalt arató, ha ő egyébként nem is iszik égettbort, azon esetben mégis, ha a' nap izzó hevénél szinte a' forró lázig fölmelegedett, hideg vizet (contraria contrariis), az innen származó romlást ösmervén, soha sem iszik; hanem valamely meleget okozó nedvből egy keveset, az égett borból p. o. egy kortynyit nyel le; mert az igazságnak oktatója, a' tapasztalás, ezen hasonszenves bánásnak fő előkelőségéről, és gyógyerejéről megtanította; e' ként az ő heve csak hamar elenyészik, lánkadsága eltávozik 2).

Igenis időről időre orvosok is voltak, kik sejdítették azt, hogy a' gyógyszerek erejeknél fogva hasonló kórjeleket tamasztonak, és hasonló kórállapotokat orvosolnak. 3)

---

bedett is benne. Más nap virradóra ugy találtam, hogy éjjel karjában nagy fájdalmakot szenvedett, a' gyuladás a' könyökön fölül terjedt, külömbféle nagy hólyagok emelkedtek, és a' karon meg kézen vastag varak termettek; a' karra e'kor meleg kása tétetek. De az arcz tökélyesen fájdalom nélkül volt, a' kart ellenben, minekelőtte meggyógyulna, 14 napig szüntelen lágyító dolgokkal kelle kötözni."

Kinem ösmer itt rá a' hasonló fogonatu szerekkel eszközlött (hasonszenves) gyógybánásnak elökelöségére, az ösi közönséges orvosi müvészség (contraria contrariis) ellentétele szerint végbe vitt nyomorú orvoslás fölött?

1) Nem csak Hunter J. (a. e. h.) hozza föl az égetések hideg vízzel eszközlött orvoslásoknak ártalmait, hanem von Hilden Fabric. W. is (De combustionibus libellus. Basil. 1607. Cap. 5. 11. l.). Ez azt mondja: „az égetéseknél a' hideg bórongatások szer fölött ártalmosak, és á' leggonoszabb állapotokat okozzák, általok gyuladás, genyedés, és fene származnak."

2) Zimmermann (üb. d. Erfahrung, II. 318. l.) azt tanítja, hogy a' forró tartományoknak lakosi éppen e'ként cselekszenek, és nagy fölhevüléseik után egy keves léles nedvet isznak.

3) A' hasonszenvet sejdítő Íróknak következő helyeiket is nem mint ezen tanítás alaposságának bizonyságait hozom elő, mely magában is erösen áll, hanem hogy azon szemrehányástól

Digitized by Google

Ugy a' Hippocrates irományai közt talált ezen czímű könyvnek *περί τόπων τῶν κάτ' ἄνθρωπον* 1) írója ezen nevezetes szókra fakad: *διὰ τά ὅμοια νουσος γίνεται, καί διὰ τά ὅμοια προσφερσμενα ἐκ νοσεύντων ὑγιαίνονται, — διὰ τό ἐμεῖν ἔμετος πανεται.* —

De az ezután következő gyógyászok is érzették és ki is gyónták a' hasonszenves gyógybánásnak igazságát. Úgy p. o. Boulduc 2) elösmeri azt, hogy a' Rhebarbará-nak hashajtó tulajdonsága, az ő ugyancsak hasmenést megállító erejének oka egyszer'smind.

Detharding 3) eltalálá azt, hogy a' szennaleveleknek forrázatja a' kődcsömört a' megletteknél, ugyancsak az épeknél kődcsömört okozó erejénél fogva szélleszti el.

Bertholon 4) megvalja azt, hogy a' berzéczesség azon szerfölött hasonló fájdalmat, melyet maga támaszt, tompitja és semmisíti meg a' betegségekben.

Thoury 5) azt bizonyítja, hogy a' tevőleges berzéczesség maga magában ugyan gyorsabbá tegye az érverést, hanem ha már ez magában is betegesen ugyancsak ilyen, a'kor őtet lassúbbá teszi.

Von Stoerck 6) azon gondolatra vetemedik, hogy, ha a' maszlagos redő szirom a' lelkæt elbódítja, az épeknél pedig dőrjültséget okoz, nem lehetne e talán azt felöle föltenni, hogy ugyanő a' dőrjülteknél a' képzeletek megváltoztatása által az ép észt ismét viszszatéríteni képes volna?

Legvilágosabban megvallotta azomban egy Stahl nevezetü dán ezredes Orvos ön meggyőzödését, midőn ezeket 7) mondja: „egészen csalfa és elfordított

---

megmenekedjem, mintha én ezen sejdítéseket szántszándékkal elhalgatván, ezen találmánynak elsőségéről magamot bátorságba kívánnám e'ként is helyzeni.

1) Basil. Froben. 1538. 72. l.
2) Mémoires de l' Academie royale 1710.
3) Eph. nat. Cur. Cent. X. obs. 76.
4) Medicin. Electrisität, II. 15, és 282. l.
5) Mémoire lu à l' acad. de Caen.
6) Libell. de stram. 8. l.
7) I. Jo. Hummelii Commentatio de Arthritide tam tartarea, quam scorbutica, seu podagra et scorbuto „Büdingae 1758. 8. 40—42. l.

Digitized by Google

azon a' gyógyművészségben fölvett rendszabás, hogy ellenkező szerekkel (contraria contrariis) kelljen gyógyítani, ő, úgy mond, a'ról meg van győződve, hogy a' hasonló szenvet (similia similibus) eszközlő szerek által üzetnek el, és orvosoltatnak meg a' betegségek, — t. i. az égetések a' tűzhöz közelítés, a' fagyott tagok fölrakott hó és a' leghidegebb víz, a' gyuladások, és zuzódások lepárolt lél által; és e'ként gyógyítja ő, mond tovább, a' gyomorsavra hajlandóságot a' kénsavnak kis adaga által, még pedig a' legjobb fogonattal, midőn mások számos fölszivó poraikat hiába adák.

Ily közel valánk olykor a' nagy igazsághoz! De az egész dolog csak ezen szállékony gondolatra korlátolódott, és így az öreg kórorvoslásnak, az eddigleni célirányatlan gyógyításnak, valódi és bíztos gyógymüvészséggé való, oly elkerülhetetlenül szükséges átváltozása egész a' mi időnkig maradá hátra.

Digitized by Google

1. §.

Az Orvosnak legfőbb 's egyetlen hivatala az, hogy a' beteg embereket egésségesekké tegye, a' mi gyógyitásnak neveztetik 1).

2. §.

A' gyógyítás legfőbb képremeke, az egésségnek gyors, enyhe, tartós helyreállitásában, vagy a' nyavalyának mindenestől való elháritása és semmivé tételében áll, még pedig a' legrövidebb, legbíztosabb, legártatlanabb úton, világosan értethető okoknál fogva.

3. §.

Ha az Orvos világosan átlátja, mit kelljen a' nyavalyákon, az az, mindenik magános kóreseten külö-

1) Nem pedig (a' mivel e'dig annyi orvosok erejeket 's idejöket oly dicsvágyólag tékozlák) hogy a' láthatatlan, belsőképp történő életfolyamatnak és nyavalya-származásoknak belső mivoltok felöl való észbejutásokat és gyanitmányokat úgynevezett rendszerekbe szője-öszve, vagy hogy a' nyavalyák tüneményeiről 's azoknak (mindég elrejtve maradandó) legközelebbik oka felöl 's a'. t. érthetetlen szókba 's elvont beszédmódok dagályába burkolt számtalan kisértő magyarázatokat készitsen, melyeknek, hogy a' tudatlant bámitsák, tudósan kell pengniök — míg a' beteg világ hijába sohajt segedelemért. Az e'féle rajoskodásokat (észképi gyógymüvészségnek hivják és tulajdon oktatói hivatalok vagynak hozzá) mostanában már szinte megeléglők, és már nagy ideje-lészen, hogy, a' ki magát gyógyásznak nevezi, végtére megszünjék egyszer a' szegény embereket fecsegéssel ámitani, 's ellenben már kezdjen müvelködni, az az, valójában segiteni és gyógyitani.

Digitized by Google

nösen meggyógyitania (kórisme, jelentés); ha világosan átlátja, mi légyen a' gyógyszerekben, az az, mindenik orvosságban különösen, a' gyógyító (a' gyógyszererők ismérete), és az orvosságoknak ezen gyógyító erejét arra, mit a' betegen kétségkívül betegfélének lenni megismért, világos okok szerint úgy tudja alkalmazni, hogy e'ből gyógyulásnak kelljen következni, az az, meg tudja határozni akármely esetben mind a' müvelet módjánál fogva legegyezőbb gyógyszernek illőségét (gyógyszerválasztás, jelentet), mind annak szorosan megkivántató mennyiségét (helyes adag) és az adag ismétlésének szükséges idejét; — végtére ha minden esetben isméri a' gyógyulás akadályait, 's ezeket, hogy a' gyógyulás tartós legyen, el tudja hárítani: ekkor ő czélarányosan és alaposan ért a' müvelködéshöz és igazi gyógyász.

4. §.

Ő egyszer'smind egésség-megtartó is, ha az egésséget rontó és betegséget nemző 's ápoló dolgokat ismeri, és ezeket az egésséges emberektől el tudja távoztatni.

5. §.

Azt bizonnyal tudjuk, hogy akármely betegség is az emberi életműség belsejében valamely változást tegyen föl, de a' melyet a'ból, mit a' kórtündék árulnak el (más féle jelekkel pedig nem birunk a' nemsebészi betegségekben), az értelem csak homályosan és csalékonyul sejdithet, hanem ezen belső láthatatlan változásnak mivoltát magában megfogni és akármi másféle módon csalódás nélkül megösmerni lehetetlen.

6. §.

A' mi belül láthatatlanúl betegesen megváltozott, és a' mit érzékeink által mintlétünkben kivül megváltozottat észrevehetünk (a' kórjelek összesége), azok teszik együtt a' teremtő Mindenhatóságnak látása előtt azt, mit betegségnek, kórnak, nevezünk; de a'

Digitized by Google

betegségnek az orvos felé fordúlt oldalát csak a' kórjelek együttsége teszi, és csak ezt veheti ő észre, 's ez az a' legnevezetesebb, a' mit neki a' betegségről tudnia lehet és kell a' gyógyítás végett. 1)

7. §.

A' gyógyításra az orvosnak mellékségedelmül szolgálnak: a' forró betegségek hivőleges gerjesztésének környülményei, valamint a' húzomos sinlegnek azon legnagyobb jelentésű időpontjai, melyek az ő lefolytának rajzából huzattak ki; e'ként kitapogathatjuk a' sinlegnek alapokát, mely többnyire valamely idült gerjen alapodik, midőn egyszer'smind a' kiösmérhető testi tulajdonságára a' (főképp idült) betegnek, az ő kedvélyi és lelki béllegére, az ő fog-

---

1) Nem tudom azért, miként történhetett, hogy a' betegségnál a' kórjelekre nem figyelvén, vagy a' gyógyításban azok szerint magát nem alkalmozván, mint juthatott valakinek eszébe hogy azt, a' mi a' betegségben gyógyítani való, csupán az életmüség elrejtett 's megismérhetetlen belsejében kelljen keresni és lehessen feltalálni, azt költvén dicsekedve és nevetségesen, hogy ezt a' láthatatlan bent megváltozott mit a' kórjelekre való különös ügyelés nélkül is megismérhetni 's orvosságokkal ismét rendbe hozhatni, és hogy ez légyen az egyedül bizonyos és okoskodmányos orvoslás.

Hát a' jelekből a' betegségekben érzékileg megismértethető mi nem egy e a' belsőképp magában megismérhetetlennel? Ez nem a' tölünk elérhetetlenül ismeretlen oldala-e csupán, amaz ellenben, az ép érzékektől nyilván és bizonyossággal észrevétethető, nékünk a' természettül egyedül gyógyítás-tárgyúl elömutatott, oldala-e ugyanazon betegségnek? Ki bizonyithatja-be az ellenkezőt? Nem a' kábasággal határos e tehát, a' betegségnek megismerhetetlenül láthatatlan, belső állapotját, az úgynevezett prima causa morbi-t, venni fel gyógytárgyúl; ellenben pedig ugyanazon betegségnek érzékileg 's világosan észrevétethető oldalát, a' hozzánk érthetőleg szóló kórjeleket, mint gyógytárgyat, el nem fogadni és különösen megvetni? *)

*) „Az életmüség belsejében elrejtett állapotokat fürkésző orvos naponként hibázhatik, a' hasonszenvencz ellenben, ha ő a' kórjelek sorából készült kórképet szorgalommal fölveszi, biztosabb kalaúzra akad, és ha az diszlett nekie, hogy a' kórjeleknek egész sorát elhárithatta, úgy ő bizonnyal a' betegségnek belső rejtett okát-is meggyőzte." (Rau a. e. h. 103. l.)

Digitized by Google

lalatosságaira, életmódjára, szokásaira, polgári viszonyaira, életkorára, nemi munkálódásaira 's a' t. szükség tekintenünk.

8. §.

Az előítéletlen természetbuvár — ösmervén az érzékfölötti, nem a' tapasztaláson épülő, feszegetéseknek semmiségököt — nem vesz, birjon bár a' legélesebb észszel, akármely egyes betegségen is egyebet észre, mint a' testi és lelki mintlétnek kivűlről érzékileg megösmérhető változásait, a' betegség tündéit, tüneményeit, kórjeleit, az az, a' mostan betegnek előbbi egésséges állapotjától való eltéréseket, melyeket a' beteg maga érez, a' körűlállok rajta észrevesznek, és az orvos tapasztal. Mind ezek az észrevétethető jelek a' nyavalyát egész kiterjedésében tüntetik elő, az az, együtt véve azok teszik egyetlenegy gondolható képét a' betegségnek.

9. §.

Mivel akármely betegségen is, melynél semmi őtet nyilván szerző vagy ápoló ok (causa occasionalis) nincs hogy elmozdítassék 1), egyebet a' kórjeleknél észre nem vehetni; tehát, egyszer'smind a' talán jelen gerjre és az egyébb mellékkörnyülményekre (7. §.) tett figyelem mellett, egyedül a' kórjeleknek kell tenniök azt is, a' mi által a' betegség a' maga gyógyítására való orvosságot megkívánja, és kimutathatja, — tehát a' kórjelek együttségének, a' betegség belső mivolta eme kifelé fordúlt képének kell lenni legfőbb, sőtt azon egyet-

1) Hogy minden értelmes orvos ezt fogja először elhárítani, magától értetődik; ilyenkor aztán a' roszúllét rendszerint magától enyhül. Ő a' szemlobot okozó szálkát a' szarvhártyából kifogja rántani, a' fenével fenegető igen szoros lekötésén a' sebzett tagnak tágítani, azt ügyesebben fogja föltenni, az ájulást okozó sértett üteret ki fogja takarni, és leölteni, a' lenyelt szépnönyebogyókat 's a' t. hányással fogja kivetetni, a' test nyilásaiba (orr, garat, fül, hudcső, végbél, tenyészrészekbe) jutott idegen állományokat kifogja huzgatni, a' hólyagkövet szétmorzsolni, az újszülött benőve maradt alfelét kinyitni, 's a' t.

Digitized by Google

len egy dolognak, a' mi által a' betegség tudtunkra adhatja, melyik gyógy-szerre légyen szüksége, ez az egyedül, a' mi a' legillöbb segédszernek választását meghatározhatja — tehát egy szóval, a' kórjelek együttségének 1) kell lenni azon legfőbb, és egyetlen egy dolognak, a' mit a' gyógymüvésznek minden kóresetben megismérnie és müvészsége által elhárítania kell, hogy az meggyógyúljon és egésségre változzék.

10. §.

Nem gondolhatni, és semmi tapasztalás által a' világon be nem bizonyithatni azt, hogy a' betegség minden kórjeleinek, és az észrevétethető tünemények egész öszveségének elenyésztése után valami fönmaradjon, vagy maradhasson egyeb az egésségnél, úgy hogy a' beteges változás a' test belsejében eltörületlen maradott volna.

11. §.

Ama belső, láthatatlan beteges változás, és a' kivülről észrevétethető betegségbeli kórjeleknek öszvesége tudni illik oly szükségképp függönek egymástól, 's az egész betegséget egész körletében oly egygyé teszik, hogy ezeknek amazzal egyszer'smind kelljen támadniok és enyészniök, egyszer'smind együtt jelenlenniök, 's egyszer'smind együtt el is tünniök, úgy hogy, a' mi a' nyavalyához tartozó észrevehető kórjeleknek sorát támasztani képes, ugyanannak egy-

1) Sok orvosok, mivel másként nem tudtak magokon segíteni, majd mindenkor azon igyekeztek, hogy a' betegségekben a' többféle kórjelek közül gyógyszereikkel ez vagy amaz egyes kórjelen segíthessenek, 's azt, ha lehet, elnyomhassák — a' mi oly egyoldalúság, mely a' kórtünés gyógymód név alatt igazságosan közönséges megvettetést támasztott, mivel általa nemcsak semmit sem nyerhetni, de sokat árthatni is. Egy egyes kórjel a' többi jelenlévők közül oly kevéssé maga a' betegség, valamint egyik láb nem maga az ember. Ezen bánás a'nál megvethetőbb volt, mivel az oly egyes kórjelt csak ellenkező (tehát csupán ellenszenves és palástoló) szerrel akarták elmellözni, melyre az rövid enyhülés után később a'nál gonoszabbá lész.

Digitized by Google

szer'smind az e'höz kapcsolt (a' betegség külső jelenetétől elválhatatlan) belső beteges változást is kellett nemzenie — másként a' kórjelek meg nem jelenhetnének, — és hogy következőleg, mi az észrevehető kórtündéknek együttségét eltörli, ugyanannak egyszer'smind a' beteges változást is el kellett törülnie az életműség belsejében, mert az elsőknek semmivélételök az utolsónak elenyészése nélkül se nem gondoltathatik, sem akármely tapasztalás által a' világon magát nyilvánná nem teszi. 1)

12. §.

Minthogy a' gyógyitásban az észrevétethető kórbeli történetek és jelek egész öszveségének elháritása által egyszer'smind a' betegségnek alapúl szolgáló belső változás is — tehát mindenkor a' nyavalya egésze — enyésztetik el, e'ből az következik, hogy a' gyógyásznak csupán a' kórjelek öszveségét kelljen elháritania, hogy e'vel egyszer'smind a' belső megváltozást is — tehát a' betegségnek egész voltát, a' nyavalyát magát, elháritsa, és semmivé tegye. A' semmivé tétetett betegség pedig a' helyreállott egésség, legfőbb 's egyetlen czélja azon gyógyásznak, ki rendeltetését a' maga hivatalának ösméri, mely nem a' tudósan pengő fecsegésben, hanem segitésben áll.

13. §.

E' kétségtelen igazságból, hogy a' kórjelek ösz-

1) Gyakran megesett már, hogy egy sejtésféle álmodás, babonás képzelődés, vagy valaki halálának bizonyos napon vagy órakor elmúlhatatlan leendőségéről tett pompás jövendölés, a' megmondott órára nem csak a' származandó és öregbedő betegségnek vagy közelgető halálnak minden tündéit, hanem a' halált magát is elő hozta, a' mi a' (kivülről észrevétethető állapotnak megfelelő) belső változásnak egyidőbeli megtörténése nélkül nem lehetett; — és viszontag az e'féle esetekben, ugyan azon okból, egy mesterséges ámitás vagy ellenkező lebeszéllés néha minden halált hirdető betegségjeleket ismét elüzött, 's igy az egésséget egyszerre visszahozta, a' mit ezek az erkölcsi gyógyszerek a' halálszerző belső beteges változásoknak elenyésztésök nélkül nem tehettek volna.

Digitized by Google

veségén kivül, a' betegségekben semmiképpen nem találhatni föl egyebet, a' mi által ezek segítségre való szükségöket kijelenthetnék, ellenmondhatatlanúl következik, hogy akármely egyes kóresetben is csupán az észrevett kórjelek öszvesége teheti egyedűl a' Jelentést, utasithat egyedűl a' választandó gyógyszerre.

14. §.

Igy, a' nyavalyák nem lévén egyebek az egésséges ember hogylétének változásainál, melyek a' kórtündék által jelentik-ki magokat, és a' gyógyítás is csak a' beteg hogylétének egésséges állapotra való változtatása által eshetvén meg, kiki könnyen átlátja, hogy a' gyógyszerek semmiképp nem gyógyíthatnák meg a' betegségeket, ha azokban az embernek érzeményekből és munkásságokból álló hogylétét megmásítható erő nem volna, sött hogy csupán e'ben az emberi hogylétet megváltoztatható erejökben kelljen szükségképp az ő gyógyerejőknek állani.

15. §.

Ezt a' gyógyszerek belső mivoltában rejtezett, majd lelki erőt az emberi hogylétet megváltoztatni (és igy betegségeket gyógyitani), magában, csupán értelmünk erőlködése által sehogy sem ösmerhetjük meg; csupán az emberi mintlétre történt behatásokkor megjelenő tüneményeiből lehet azt a' tapasztalásban, és pedig világosan, észrevenni.

16. §.

Ha tehát, mit senki sem tagadhat, a' gyógyszerekben lévő gyógymivoltot magában meg nem ösmerhetni, és a' tiszta kísirtésekben is az orvosságokon a' legélesebb érzékű természet-buvár sem vehet észre egyebet, a' mi azokat orvosságokká vagy gyógyszerekké tehetné, mint azon erőt, mely az emberi testnek mintlétében ama szembetűnő változásokat okozhatja, különösen pedig az egésséges embert hogylétében megmásithatja és rajta 's benne több, meghatározott kórjeleket támaszthat, következik, hogy,

Digitized by Google

ha az orvosságok gyógyszerképp működnek, szintúgy csak e'vel, az emberi mintlétet saját kórjelek gerjesztésénél fogva megváltoztató, erejőkkel gyakorolhatják gyógyító tehetségöket, és hogy ennél fogva nekünk azon beteges történetekhöz, melyeket az orvosságok az egésséges emberben támasztonak, mint belső gyógyerejöknek egyedűl lehetséges kinyilatkoztatásaihoz kelljen magunkat tartanunk, hogy kitapogathassuk, mindenik gyógyszer mily betegség nemző erővel, az az egyszer'smind, mily kórgyógyító hatalommal birjon.

17. §.

De mivel a' betegségeken semmit sem mutathatni, a' mit rajtok, hogy egésséggé változzanak, el kellene háritani, mint az ő tündéiknek és kórjeleiknek öszveségét, és a' gyógyszerek sem mutathatnak egyeb gyógyerejűséget, mint hajlandóságokat az egésségeseknél kórjeleket nemzeni, és a' betegeknél azokat elhárítani, tehát következik egy felől, hogy az orvosságok csak az által válnak gyógyszerekké, 's tehetik semmivé a' betegségeket, mivel az orvosság bizonyos állapotoknak és kórjeleknek gerjesztése által, az az bizonyos müvészi kórállapotnak nemzése által, a' már jelen kórjeleket t. i. a' gyógyittatandó természetes kórállapotot, elháritja és törli; — más felől pedig következik, hogy a' gyógyittatandó betegség kórjeleinek öszveségére nézve oly gyógyszert kelljen keresni, mely (mint a' tapasztalás mutatni fogja, valjon a' hasonló vagy ellenes gyógyszer okozta kórjelek által 1) lehet-e legkönnyebben, legbizo-

1) A' gyógyszereknek még, eme kettőn kivül, lehetséges használtatások módja a' betegségek ellen (a' különszenves útmód), melyben a' kórállapottal semmi különös öszvekőttetésben nem lévő kórjelü, tehát a' betegség okozta kórjelekhöz se nem hasonló, se nem ellenes, hanem egészen idegennemü, orvosságok rendeltetnek, nem más; mint fölebb a' bevezetésben (I. Tekintet az eddigleni gyógytanóda különszenvére) megmutattam, mint az esztelen, csak tengödő életerönek, magára hagyva, akármely áldozatokkal történjék is az meg, maga magát a' betegségekből meg-

Digitized by Google

nyosabban és legtartósabban a' betegség szerzette kórjeleket elháritani, és egésséggé változtatni) hasonló vagy ellenkező kórjeleket hozhat elő.

18. §.

Úgy de a' tiszta tapasztalásból, és szoros kísértésekből mindenütt az sül ki, hogy az ellenes gyógyszer-szűlte kórjelek által (az ellenszenves vagy palástoló utmódban) a' tartós betegség okozta kórjelek, oly kevessé háritatnak el, és tétetnek semmivé, hogy ezek inkább, egy kis rövid úgylátszó enyhűlés után, csak annál nagyobb mértékben ütnek ki, és nyilván megroszabbúlnak (lásd az 54—56 és 65. §).

19. §.

Nem marad tehát föl egyéb segithető használtatás-módjok az orvosságoknak a' betegségek ellen, mint a' hasonszenves mód, mely szerint a' kóreset jeleinek öszvesége ellen egy oly gyógyszer kerestetik, melynek minden (az egésséges embereken megbizonyodott mintlétváltoztatásaiknál fogva ösmért) orvosságok között á' kóresethöz leghasonlóbb művészi kórállapotot nemzeni, ereje és hajlandósága van.

20. §.

Már pedig a' gyógyművészségnek egyetlen's csalhatatlan jóslója, a' tiszta tapasztalás 1) minden gon-

---

szabadítani való már magában is igen tökélytelen törekedéseinek szinte tökélytelen utánozása, tehát a' nyers életerőnek, mely életmüségünknek csak azért adatott, hogy egésségünkkor életünköt a' legszebb öszhangzásban tartsa, de a' betegségekben elváltozván, magát az értelmes gyógyász által (hasonszenvesen) ismét az egésségre viszszatéríteni engedje, de korán sem azért, hogy maga magát gyógyitsa, mihöz ugyan semmi remekmüves ügyességgel nem ért. Azonban e' czélerántalan orvoslása az eddigi gyógytanodának szintoly kevessé maradhat említtetlenül, mint az emberiség történeteinek leirásából annak ezer évekig tartó elnyomattatásait az esztelen bitorló országlások alatt, ki nem hagyhatni.

1) Nem oly tapasztalást értek, mellyel a' mi közönséges üzönczeink dicsekednek, minekutána több esztendeig egy rakásnyi sokféleképpen öszvetett gyógyrendelménnyel számos be-

Digitized by Google

dos kísirtéseknél azt bizonyítja, hogy valósággal az oly gyógyszer, melyről bizonyos, hogy az egészséges emberi testre lett béhatásakor hasonlóságban legtöbb oly kórjeleket gerjeszthet, melyek a' gyógyittatandó kóresetben találtatnak, illendőleg hatalmított, és kissebbített adagban, ezen betegségbeli állapot kórjeleinek együttségét is, az az (l. §. 8—11), az egész jelen betegséget, gyorsan, alaposan, és tartósan elháritja, és egésségre változtatja, és hogy minden gyógyszerek a' magokhoz, hasonló kórjeleikre nézve a' lehetségig, legközelitőbb betegségeket kifogás nélkül meggyógyítják, 's közülök egyet sem hagynak gyógyulatlanul.

21. §.

Ez a' következő, eddig nem ismért, minden igaz gyógyulásnak elejétől fogva alapúl szolgáló, hasonszenves természeti törvényen épül:

A' gyöngébb erőbeli bántalmat az élő életműségben az erősebbik tartósan eltörli, ha ez (fajára nézve attúl különbözvén), hozzá a' maga nyilatkozásában igen hasonló. 1)

---

tegségek körül forgolódtak, melyeket ők soha szorosan ki nem visgáltak, hanem tanodai módon a' kórtudományban már megnevezettek közül valóknak tartottak, bennök valamely képzelt kóranyagot látni véltek, vagy reájok más gyanitmányos belső szabdaszertelenséget fogtak. Mindég láttak ők itt valamit, de nem tudták, mit, és oly következésekre akadtak, melyeket csak egy Isten 's nem ember magyarázhatott volna meg az ismeretlen tárgyra béható sokféle erőkből, oly következésekre, melyekből semmit sem tanulhatni, semmitsem tapasztalhatni. Ilyen ötven esztendős tapasztalás megegyez egy ismeretlen tarka holmikkal tele lévő, szüntelenül forgó, Kaleidoscópba való ötven esztendei hosszú nézéssel; ezerféle mindég változó alakok vagy képek, és semmi számadás rólok!

1) Ekként gyógyúlnak meg a' külvilági bántalmak és erkölcsi rosszak-is. — Hogyan enyészhetik el a' virradáskor fényeskedő Jupiter az ötet szemlélőnek látidege elöl? egy erősebb a' látidegre igen hasonlóan működő hatalom által, a' hasadó napnak világossága által! — Mivel szokták az emberek a' rossz büzü helyeken orreknak megbántódott idegeit hathatósan megnyugtatni? Pornóval vagy dohányporral, mely

Digitized by Google

22. §.

Az orvosságoknak gyógytehetségök tehát azoknak, a' betegséghez hasonló 's ezt erőre nézve meghaladó kórjeleiken épül, úgy hogy minden egyes kóreset, csak kórjeleinek összeségét (az emberi hogyiétben) leghasonlóbban 's tökélyesebben önként támasztható 's egyszersmind a' betegségnél erősebb gyógyszer által tétetik semmivé, és háritódik el legbizonyosabban, legalaposabban, leggyorsabban és legtartósabban.

23. §.

Minthogy ezen természeti gyógytörvény a' világon minden tiszta kísírtésekben 's minden valódi tapasztalásokban, mint tagadhatatlan löttdolog, megbizonyodik, tehát a' tudományos magyarázástól, hogyan történjék ez meg, kevés függ, 's én keves érdemet helyzek az e'féle iparkodásban. A' következő tekintet mindazonáltal a' leghihetőbb marad, mert az csupa tapasztalásbeli előrebocsátott igazságokon épül.

24. §.

Mivel minden (nem csupán a' sebészséghöz

---

a' szagérzéket hasonlóan de erősebben érdekli! se Muzsika, se nádmézsütemény, melyek más érzék-idegekkel állonak összeköttetésben, nem gyógyitanák meg ezen szaglásbeli undort. — Mely ravaszon tudá a' Hadoncz a' veszszőzők közt futónak sziszegő jajgatásait a' körülállók szánakodó füleikből kizárni? a' perregő dobbal együtt süvöltő finom síp által! És az ellenséges ágyúknak önseregében félelmet okozó távoldurrogását? a' nagy dobnak mélyen rendítő dörgése által! A' mit sem a' czifra öltözetek kiosztása, sem akármely feddés által is ezredében veghöz nem vitt volna. — Ugy a' szomorúságot és bút valamely más új, mással történt, erősebb gyászeset, ha ez csak költött hir lenne is, törli ki az elméből. A' fölöttébb eleven örömből származó ártalmat a' nagy örömre gerjesztő kávéital háritja el. — Az évszázadoktól fogva lassanként inkább 's inkább kénytelen szenvhijányba, és hódoló rabérzésbe merült népeket, mint a' Németeket, előbb egy nyugatról jövő sanyargatónak kelle még mélyebben porba tiporniа egész a' türhetetlenségig; és csak ez által tünt 's háritódott el azoknak önmagok nem-becsülése; emberi méltóságokat ismét érzeni kezdék, 's fejöket újolag mint német férfiak föl kezdték emelni!

Digitized by Google

tartozó) betegség nem egyéb, mint életerőnknek érzeményekben és tehetségekben való különös, egyedül erőbeli elváltozottsága, mely magát érzékileg észrevevendő kórjelek által adja tudtunkra, tehát ezen betegesen megváltozott életerő egy, az értelmes gyógyásztól hasonszenvesen választott gyógyszerhatalom által egymás, de igen hasonló, valami keveset mégis nagyobb gyógyszer-kórrá változtatik, mely által az előbbeni, természetes, betegesen elváltoztató hatalom, mivel ő mindenkor minden anyag nélkül való merő erőbeli változás volt, megszűnik lenni, a' közben míg a' helyibe következett gyógyszeres kórbántalom, természeténél fogva, az életerő által ismét csak hamar meggyőzettetik, sőtt kiirtatik, és ezen a' testet élesztő, 's azt megtartó valóság az ő eredeti egészségében és egésségében hátramarad. — Ezen, az elhitelre igen érdemes folyamat a' következő alaptételeken épül.

25. §.

Az emberi életműség önnön hogylétében (csak azért is, hogy az adagok elintézése hatalmunkban áll) sokkal könnyebben és erősebben hagyja magát gyógyszerek által megváltoztatni, mint a' természetes kóringerek által — mert a' természetes betegségek a' czélerányos gyógyszer által gyógyíttatnak és győzettetnek meg.

26. §.

Ezen földi életben az ellenséges részint lélekbeli, részint külvilági hatalmak, melyek betegesártalmaknak mondatnak, nem is birnak általában azon erővel, hogy az emberi mintlétet betegesen elváltoztathassák 1), hanem mi csak akor leszünk betegek tőlök,

1) Midőn én a' nyavalyákat az emberi hogylét változásainak (Stimmung) vagy elváltozásainak (Verstimmung) nevezem,

Digitized by Google

ha életműségünk éppen elő van készitve, vagy elégé alkalmos a'ra, hogy ő a' jelen betegség-októl megtámadtathassék, és az ő hogylétében el- és megváltoztatván szabdaellenes érzemények, és tehetségekbe tétethessék — ők hát nem minden embert és nem mindenkor betegítenek meg.

27. §.

De egészen másként van a' dolog azon művészi kórhatalmakkal, melyeket gyógyszereknek nevezünk. Minden igaz orvosság tudni illik akármikor is minden körülmények között működik mindenik élő emberre, 's benne a' maga saját kórjeleit (nyilván érezhetőleg is, ha az adag elég nagy volt) fölgerjeszti, úgy hogy nyilván akármely élő életműségben is mindenkor és tellyességgel (föltétel nélkül) meg kelljen a' gyógyszerkórnak fogannia, 's arra mintegy elragadnia, a' mi, mint mondottuk, a' természetes betegségekkel éppen nem történik.

28. §.

Ennél fogva minden tapasztalásokból tagadhatatlanúl kisül, hogy az emberi test a' gyógyszeres erőktől sokkal hajlandóbban és könnyebben hagyja magát ingereltetni 's a' maga mintlétét elváltoztatni, mint a' betegítő ártalmaktól és fertező gerjektől, vagy a' mi égyet teszen, hogy a' betegítő ártalmaknak csak alálhelyzett és föltételes (bedingt) gyakran igen föltételes; a' gyógyszeres erőknek pedig általános, határtalan, amazokénál sokkal nagyobb, hatalmok van az emberi hogylétnek beteges elváltoztatásában.

távol legyen, hogy én általában a' betegségnek, vagy különösen valamely egyes kóresetnek, belső természetéről természetfölötti magyarázatot adni akarjak. Eme kifejezéssel csak azt kivánom jelenteni, hogy a' betegségek, a' mint megvagyon mutatva, miknem legyenek és nem lehetnek, nem az anyagos test-állománynak munkaműves vagy vegyülésbeli változásai, és nem valamely anyagos kórmitől függő — hanem csupán lelki, erőbeli elváltozásai az életnek.

Digitized by Google

29. §.

Azonban a' gyógyszerek által eszközöltetendő művészi betegségeknek nagyobb erejűségök, nem egyetlen egy föltétel a' természetes betegségek meggyógyúlhatásokra. A' gyógyittásra bizonyosan megkivántatik még, hogy az orvosságok a' gyógyittatandó betegséghöz mennél hasonlóbb művészi betegséget támaszthassonak az emberi testben, hogy ama nagyobb erejűséggel párosúlt hasonlóság által a' természetes nyavalya helyébe léphessenek 's ezt e'képpen kiolthassák. Ez oly igaz, hogy valamely régibb betegséget más újonnan odajáróló hasonlatlan betegség által, haez még oly erős is, maga a' természet sem gyógyithat meg soha, valamint az oly orvosságokkal eszközlött gyógybánások sem, melyek semmi hasonló beteges állapotot nem gerjeszthetnek az egésséges testben.

30. §.

Hogy ezt megvilágositsuk, három külömböző esetekben fogjuk megtekinteni mind a' természetben való folyamatot az emberben öszvetalálkozó két természetes, egymáshoz hasonlatlan, nyavalyáknál, mind a' szokott kórorvoslásoknak kimenetelét, oly különszenves illetlen szerekkel, melyek a' gyógyittatandó betegséghöz semmi hasonló mesterséges kórállapotot nem hozhatnak elő, a' honnét ki fog tetszeni, hogy maga a' természet sem elegendő, valamely nem hasonszenves bár erősebb nyavalya által is, egy már jelen hasonlatlan betegségnek elháritására, valamint a' még oly erős gyógyszerekkel való hasonszenvtelen élés sem gyógyithat meg soha is valamely betegséget.

31. §.

I. Az emberben öszvetalálkozó, egymáshoz nem hasonló, nyavalyák vagy mind a' ketten egyenlő erősségűek, vagy pedig a' régibb az erősebbik; ekkor az újat a' régi visszatartja, és nem ereszti a' testhöz. A' ki már valamely sulyos idült nyavalyában szenved, arra a' mértékletes őszi vérhas vagy más

Digitized by Google

járványkór el nem ragad. A' levantai dögkór Larrey 1) szerént, nem jő oda, hol a' süly uralkodik, és a' bőrzuzmós személyekre sem ragad el. Az ohaga Jennerként nem hagyja megfogonni a' védhimlő-oltást. A' fekélyes tűdő-kórságosakra a' nem igen erőszakos járványos lázok el nem ragadnak, von Hildenbrand szerint.

32. §.

Eként a' szokásbeli orvoslásnál is gyógyúlatlan marad a' régi idült betegség, és úgy a' mint volt, ha azt a' szokott gyógymód szerint különszenyesén az az oly szerekkel, melyek magoktól az egésséges emberekben a' nyavalyához hasonló hogylétbeli állapotot nem támaszthatnak, fölöttébb erőszakosan nem orvosolják, bár az orvoslás esztendőkig tartott is. Ezt az üzönczségben naponként láthatni, és nem szükséges példákkal bébizonyitni.

33. §.

II. Vagy az új nem hasonló betegség erősebb. Itt azt, melyben eddig a' beteg sinlődött, mint gyöngébbet, a' hozzá járuló erősebb nyavalya félre veti, és mind addig fölfüggeszti, míg az új ismét le nem folyt vagy meggyógyúlt, a' mikor aztán a' régi áll elő gyógyúlatlanúl. Két nyavalyatörte gyermekek a' fejkosznak (tinea) rajok ragadása után a' nyavalyatörésektől megmenekedtek, de mihelyt a' fejkűteg megint eltűnt, a' nyavalyatörés újra megjelent mint annak előtte, Tulpius 2) észrevetele szerint. A' rüh, miként Schöpf 3) látá, a' sülynek bekövetkezésével elenyészett, de ismét viszszatért a' sülynek meggyógyulása után. Nem különben a' fekélyes tüdőkór is elállott, a' mint a' beteget egy erőszakos hagymáz elővette, de ennek lefolyta után amaz ismét útjára indúlt 4). — Ha a' tü-

1) Mémoires et observations, a' Description de l' Egypte-ben, Tom. I.
2) Obs. lib. I. obs. 8.
3) Hufeland, Journal, XV. u.
4) Chevalier in Hufelands neuesten Annalen der französischen Heilkunde. II. 1. 192.

Digitized by Google

dőkórhoz dőrjültség járúl, ez amazt minden kórjeleivel együtt elháritja; de ha a' dőrjültség elmúlik, akkor a' tüdőkór tüstént viszatér 's halált okoz 1) — Ha a' kanyarók és emberhimlők egyszer'smind uralkodnak 's mindenik ugyanazon gyermekre ragadott el, akkor a' kiütött kanyarókat, az osztán rajta megjelenő emberhimlők félbe szokták szakasztani lefolyásokban, melyet el sem kezdhetnek ismét előbb, míg a' gyermek-csécsek be nem gyógyúltak; de a' beoltás után kiütött emberhimlőket is fölfüggeszték néha az ilykor megjelenő kanyarók négy napig, mint ezt Manget 2) észrevette, melyeknek lehámlások után a' himlők ismét követék lefolyásokat. Ha beoltott emberhimlők már hat napig meg voltak is foganodva, 's most a' kanyarók kiütöttek, azonnal megállapodott az oltás helyeinek gyúladása, és a' himlők nem ütének-ki előbb, míg a' kanyarók hét napi lefolyásokat el nem végezték 3). Az emberhimlők beóltása után negyedik vagy ötödik napon egy kanyarójárvány alatt sokakon kanyarók támadtak, és a' himlők kiütését megakadályozták, és csak azoknak tökélyes elmúlások után jelentek meg a' himlők, és jól végződtek 4). Az igazi, sima, orbánczneműSydenhamtól 5) leiratott, 's torokgyikkal járó bíborlázt negyed napon a' tehénhimlők kiütése meggátlá, melyeknek tökélyes végződésével a' bíborláz újra megjelent; de viszontag, mivel mindketten egyenlő erővel látszanak birni, a' tehénhimlőt is nyolczad napon a' kiütött igazi, sima, Syndenhamtól leirt bíborláz elakasztá, 's annak piros udvarát elenyészté, mig a' bíbor-láz el nem múlt, midőn a' tehénhimlő mingyárt folytatá útját végig 6). A' kanyarók

---

1) Mania phthisi superveniens eam cum omnibus suis phoenomenis aufert, verum mox redit phthisis et occidit, abeunte mania. Reil, Memorab. Fasc. III. v. l. 171.
2) Lásd Edimb. med. Comment. I. Rész. I.
3) John Hunter, über die. vener. Krankheiten 5. l.
4) Rainey in Med. Comment. of. Edimb. III. l. 480.
5) Ezt Withering és Plenciz is derekasan leirták, de ez a' vörnyeghimlőtől (Purpurfriesel, rother Hund), melyet szintúgy bíborláznak szoktak nevezni fölöttébb külömbözik.
6) Jenner, lásd medicinische Annalen 1800. Aug. l. 747.

Digitized by Google

fölfüggeszték a' tehénhimlőket; nyolczad napon, midőn a' tehénhimlők tökélyességökhöz közel voltak, kiütének a' kanyarók, a' tehénhimlők e'kor megállapodtak, és csak a' kanyarók lehámlása után követék a' tehénhimlők ismét útjokat egész végig, úgy hogy ezek tizenhatod napra olyak valának, mint máskor, a' tizediken, a' mint Kortum látá 1.)

A' már kiütött kanyaróknál is megfoganzott a' tehénhimlő-oltás, de lefolyását csak a' kanyarók elenyésztével követé végig, a' mint szintén Kortum bizonyítja 2).

Magam is láték egy Fültőmirígydaganatot (angina parotidea) eltűnni azonnal, a' mint a' védhimlő-oltás megfogant, és tökélyességéhöz közelített; 's csak a' tehénhimlőnek tellyes lefolyta és piros udvarának elenyészte után tért ezen lázos, saját gerjből eredő, fül- és alsó áll-mirigydaganat ismét vissza, 's követte hétnapi lefolyásának idejét.

És igy függesztik föl magokat minden egymáshoz nem hasonló nyavalyák, az erősebbik a' gyöngébbet (ha, mint a' forró betegségeknél ritkán történik, nem szöveköznek) de egymást soha sem gyógyitják meg.

34. §.

Ezt mégis a' közönséges gyógytanoda oly sok évszázadokig elnézte; látá, hogy maga a' természet sem gyógyíthat meg valamely nyavalyát egy más, bár még oly erős, betegségnek hozzájárúlása által is, ha az odajárúló baj a' testben már meglévőhöz hasonlatlan. Mit gondolhatni felőle, hogy mégis folytatá a' betegségeket különszenyes szerekkel orvosolni t. i. oly orvosságokkal, és rendelményekkel, melyek Isten tudja, minő? de szinte mindég a' gyógyitandó nyavalyához csak hasonlatlan betegség-állapotot támasztható, erővel birtak? És ha az orvosok eddig szorosan nem visgálták is a' természetet, még is orvoslásoknak nyomorúlt következéseiből kitudhatták

1) Hufelandnál, Journal der praktischen Arzneikunde XX. th. 1. 3o.
2) A' m. h.

Digitized by Google

volna, hogy czélerántalan, hamis úton jártanak. Nem láták-e, midőn, a' mint szoktak, valamely húzomos betegség ellen e'féle megtámadó különszenvés gyógybánással éltenek, hogy ez által csak az eredetihöz hasonlatlan működrt okoztak, mely, csak a' meddig tartott, hallgattatta-el az eredeti nyavalyát, csupán elnyomá, csak folfüggeszté azt, de mely mégis tüstént ott termett ismét, de ott is kelle termenie, mihelyt a' beteg elerőtlenedése többé meg nem engedte az életnek különszenvés megtámadtatásait továbbá folytatni? Így a' gyakran ismételt, erőszakos hashajtók által ugyan a' rühküteg csak hamar elenyészik a' bőrről, de ha a' beteg a' reá tolt (hasonlatlan) bélnyavalyát többé ki nem állhatja, és a' széksiettetőket többé bé nem veheti, akkor, vagy mint az előtt újra virágzik a' bőrküteg, vagy pedig a' belső rüh valamely gonosz kórjellé fejlődik, midőn aztán a' beteg, a' maga nem kevesedett eredeti baján kivül, még fájdalmosan fölbomlott emésztést, 's erejének veszteségét nyeri ráadásul. Úgy, midőn a' közönséges orvosok valamely idült nyavalyának eltöröltetése végett, a' test külsején művészi bőrfekélyeket és kuticsákot tartogatnak, czéljokat ugyan ők ez által soha sem érhetik-el, a' nyavalyát soha meg nem gyógyíthatják, minthogy ezen művészi bőrfekélyek a' belső szenvhöz képpest egészen idegének és különszenvesek; de mivel a' több kuticsák által okozott inger olykor erősebb (hasonlatlan) baj, mint a' testben lévő nyavalya, ezt amazok gyakorta egy időre elhallgattatják 's fölfüggesztik. De csak fölfüggesztik ám, és pedig a' betegnek lassanként való elfonnyadásával. A' kuticsáktól évszámra elnyomott nyavalyatörés mindég 's roszabbúlva tért vissza, mihelyt amazokat behagyták gyógyúlni, miként Pechlin 1) és mások bizonyitják. Azonban a' hashajtók a' rühre, és a' kuticsák a' nyavalya törésre nézve nem idegenebb-nemű, nem hasonlatlanabb elváltoztató hatalmak, nem különszenvesebb gyógyitásbeli szerek, mint a' szokásban lévő, öszvehordott ismeretlen sze-

1) Obs. phys. med. lib. 2. obs. 50.

Digitized by Google

rekből kevert, rendelmények a' többi nevezhetetlen, számtalan kórképekre nézve az eddigleni üzönczségben. Ezek is csupán elgyöngítik, nyomják 's fölfüggesztik kevés ideig a' betegségeket, a' nélkül hogy azokat meggyógyíthatnák, sőtt, mint gyakran megesik, a' sokáigtartó velek-élés új betegséget ragaszt a' régi bajhoz.

35. §.

III. Vagy az új betegség, minekutána az életműségre sokáig hatott volna, végtére a' régi hozzá hasonlatlanhoz járúl 's ezzel egy szöveközett nyavalyát képel, úgy hogy közűlök az életműségben mindenik tulajdon tájat, az az, a' különösen neki rendelt életműveket, és mintegy csak a' tulajdonképp nekje szánt helyet, foglalja el, a' többit pedig a' másik hozzá hasonlatlannak engedi által. Így lehet a' bujasenyves még rühössé is, és viszontag. Ezek mint két egymáshoz hasonlatlan nyavalyák egymást el nem háríthatják, meg nem gyógyíthatják. Eleintén, míg a' rüh uralkodni kezd, a' bujasenyves kórjelek hallgatnak és fölfüggesztődnek, de időjártával (minthogy a' bujasenyv legalább is van oly erős mint a' rüh) összevetársalkodnak, 1) az az mindenik csupán a' neki szánt részeket foglalja el az életműségben, és a' beteg ez által betegebbé lett 's nehezebben gyógyíttatik meg.

Mikor az egymáshoz hasonlatlan forró ragálykórok p. o. az emberhimlő és kanyaró, öszvetalálkoznak, mint előbb mondottuk, egymást föl szokták függeszteni; voltak mindazáltal e'féle erőszakos járványok is, melyekben, de ritkán, két ily nemű hasonlatlan betegségek egy 's ugyanazon testen jelentek meg, 's

1) Az ily nemű szöveközött betegségeken eszközlött kísírtményeim és gyógyításaim után végtére meg vagyok erősen győződve, hogy azok nincsenek mintegy eggyé olvadva, hanem ilykor azok az életműségben csak egymás mellett tanyáznak, mindenik a' neki szánt részekben, mert mind a' kettőt meggyógyíthatni tökélyesen, ha ellenök a' legjobb higanykészítményt rühgyógyító szerekkel annak idejében fölváltva, legillőbb adagban és készítés szerint adjuk.

Digitized by Google

így magok közt rövid időre mintegy összeszövekőztek. Bizonyos járványban, hol az emberhimlők a' kanyarókkal egyszer'smind uralkodtak, 300 esetek közül, melyekben ezen nyavalyák egymást kikerülték, vagy fölfüggeszték, és a' kanyarók a' himlők kiütése után 20 nappal, a' himlők pedig a' kanyarók kiütése után 17, 18 nappal támadták csak meg az embert, úgy hogy az elsőbbik nyavalya előbb egészen lefolyott, még is volt egy oly eset, melyben Russel P. 1) mind a' két hasonlatlan betegséget ugyan azon személyen egyszer'smind vette észre. Rainey 2) két leányon az emberhimlőt és kanyarót együtt látta. Maurice J. 3) azt állítja, hogy egész üzönczségében csak két ily esetre akadott. Hasonlót találni Ettmüllernél 4) is, és még néhány kevéseknél. Zencker 5) a' kanyaró és vörhönyhimlő (Purpurfriesel) mellett is látá rendesen lefolyni a' tehénhimlőt.

A' tehénhimlők egy bujasenyvnek higanyos orvoslásakor is csendesen követék útjokat, mint Jenner látta.

36. §.

A' természetes, egymással ugyanazon testben összekapcsolódó 's e'ként szöveköző nyavalyáknál fölötte sokkal gyakrabbak az orvosnak szokott művészsége által okozott kórszövemények, melyeket a' czéleránytalan orvosi gyógybánás (a' különszenves gyógymód) az illetlen gyógyszerekkel való hosszas élés által szokott okozni. A' természetes nyavalyához aztán, melynek gyógyittatnia kellene, az ide nem illő gyógyszernek sokáig tartó ismételtetése által, a' szer saját erejének természetéhöz képpest várandó új kórálapotok járúlnak, melyek a' hozzájok nem hasonló idült bajjal (melyet ezek hasonféle elleninger által, az az ha-

---

1) L. Transactions of a soc. for the improvem. of med. and. chir. knowl. II.
2) L. Med. Commentarien von Edimb. III. 1. 480.
3) L. Med. and. phys. Journ. 1805.
4) Opera, II. P. I. C. 10.
5) Hufeland' Journáljában, XVII.

Digitized by Google

sonszenvesen meg nem gyógyithattak) lassanként összevepárosodnak és szöveköznek s' a' régihöz új, hasonlatlan, müvészi, idültféle nyavalyát ragasztonak, 's így az eddig egyszerűen beteget kétszeresen beteggé, az az, sokkal betegebbé és gyógyithatatlanabbá teszik. Ide tartoznak több, az orvosi naptárokban tanácskérdés végett fölhozott kóresetek, valamint más, az orvosok irományaikban elbeszélt, kórtörténetek is bebizonyitják azt. E'félék ama' gyakor esetek is, melyekben a' bujasenyves rákkór, kivált ha rüh betegséggel vagy fügölyszenyves tagárral van szöveközve, nagy adagnyi, illetlen, higany-készitménynekkel való húzamos vagy gyakran ismétlett orvoslás alatt, megnem gyógyul, hanem az eddig lassanként támadott idült higanysinleg 1) mellett az életműségben magának helyet foglal, 's így vele együtt gyakorta kinos szöveközött kórfajta szörnyet képel (melynek közönséges neve: álorczás bujasenyv), mely aztán, ha egészen gyógyithatatlanná nem lész is, de csak ugyan mégis igen bajosan változtathatik egésségre.

37. §.

A' természet maga is hagy, mint mondottuk, nehány esetekben két természetes betegséget (sőtt hármat is) egy 's ugyan azon testben öszvejőni. De ez a' szöveközés, mit jól meg kell jegyezni, csak oly egymáshoz hasonlatlan betegségekkel történik, melyek az örök természeti törvények szerint egymást el nem törülhetik, semmivé nem tehetik, meg nem gyógyithatják, 's pedig úgy, a' mint látszik, hogy közülök mind a' ketten (vagy hárman), úgy szólván, osztozzanak az életműségben, és mindenik a' hozzá tulajdonképp tartozó részeket foglalja el, a' mint ezen betegségeknek hasonlatlanságok miatt, ez meg is történhetik az élet egységének megsértése nélkül.

---

1) Mert a' higany azon kórjeleken kivül, melyek a' bujasenyvet, mint hasonlót, meggyógyithatják, a' maga müveletében bir még sok más, a' bujasenyvhöz nemhasonlókkal is, melyek, ha az orvoslás nagy adagokkal történik, 's kivált a' bujasenyvnek és rühsinlegnek oly gyakor szöveközése mellett, a' testben új rosszakat és nagy károkat tesznek.

Digitized by Google

39. §.

De egészen más a' következés, ha az életműségben két hasonló nyavalyák ütődnek öszve, az az, a' már jelen betegséghöz valamely erősebb hasonló járul. Itt tetszik ki, a' természet folyamata szerint miként eshetik gyógyulás, 's miként kelléne annak az emberek által megesnie.

39. §.

Két oly egymáshoz hasonló betegségek se (mint az I. föltétel alatt a' hasonlatlanokról mondottuk) el nem távoztathatják egymást, se (mint a' II. alatt a' hasonlatlanokról megmutattuk) egymást föl nem függeszthetik úgy, hogy a' régi az újnak lefolyta után ismét megjelenjen, és szintoly kevéssé lehet mind a' két hasonlónak (mint a' III. alatt a' hasonlatlanokról meg van mutatva) ugyanazon életműségben egymás mellett maradniok vagy kettős szöveköszett nyavalyát alkotniok.

40. §.

Nem! két, fajokra nézve 1) ugyan egymástól különböző, de nyilatkozásaikra meg műveleteikre és a' közülök mindenik által okozott szenvekre és kórjelekre nézve, egymáshoz igen hasonló betegségek mindég és minden esetben semmivé teszik egymást, mihelyt az életműségben öszvetalálkoznak, t. i. az erősebbik nyavalya a' gyöngébbet, még pedig ama nem nehezen kitalálható okból, mert (nem úgy, mint két hasonlatlanok, melyek a' szöveközéskor, hasonlatlanságok miatt, a' testben két különböző helyre vehetik magokat) az erősebb, a' másikhoz érkező, kórhatalom műveletbeli hasonlósága miatt, az életműségben ugyanazon részeket támadja meg, még pedig mások fölött azokat, melyek a' gyöngébb kóringer által eddig bántattak, mely következőleg nem működhetik többé, hanem kialszik 2); avagy (más szavak-

1) Lásd fölebb §. 21. a' jegyzést.

2) Valamint a' szemeinkbe eső, erősebb napsúgár által a' mécslángnak képe a' látidegben fölül haladtatván, gyorsan elenyészik.

Digitized by Google

kal) mivel, mihelyt az eddigleni kórhatalom által el. változott életerő az új, igen hasonló, de erősebb e-róbeli kórhatalomtól erősebben megtámadtatik, ő egyedűl ezen utólsótól marad bántva, mi által az előbbeni, hasonló, de gyöngébb, csupán erőbeli, minden anyag nélkűl való erőnek meg kell egészen szűnnie.

41. §.

Igen sok példákat lehetne előhoznunk oly betegségekről, melyeket a' természet hasonló kórjelű betegségek által hasonszenvesen gyógyított vala meg, ha magunkat egyedűl ama (kevés) mindenkor egyenlően maradó, állandó gerjtől származó, 's azért meghatározott nevet érdemlő, nyavalyákhoz nem kellene tartanunk, hogy valami meghatározottról és kétségtelenről szólhassunk.

Szembetűnik ezek között, a' tüzes kórjeleinek nagy száma miatt úgy elhiresedett emberhimlő, mely hasonló kórjeleivel már számos bajokat elháritott 's meggyógyitott.

Mily közönségesek az emberhimlőnél a' vakulásig növekedő erőszakos szemlobok, 's ime! az beóltatván Dezoteux-nél 1) egy sokáig tartott szemgyuladást gyógyita meg tökélyesen, 's egy másikat Leroy-nál 2) tartósan.

Két esztendei vakságot, melyet az elnyomasztott fejkosz okozott, az emberhimlő Klein szerint 3), tellyesen elháritott.

Hányszor nem szűlt az emberhimlő süketséget és nehéz lehelést! 's ugyan az, legnagyobb magosságra jutván, mind a' két sokáigtartó bajt elenyészteté, miként Closs J. Fr. 4) tapasztalta.

A' heredaganat, az igen erőszakos is, gyakor kórjele az emberhimlőnek, 's azért gyógyithatta meg ez, hasonlóság által, a' bal töknek zúzódástól származott nagy, kemény daganatját, a' mint Klein 5)

1) Traité de l' inoculation, 189. l.
2) Heilkunde für Mütter, 584. l.
3) Interpres clinicus, 295. l.
4) Neue Heilart der Kinderpocken, Ulm. 1769. l. 68. és Specim. Obs. No. 18.
5) Ugyan ott.

Digitized by Google

észrevette 's ugyan az egy más természetbuvárnak 1) szemeláttára, hasonló heredaganatot gyógyitott meg.

Az emberhimlőnek súlyos történetei közé tartozik továbbá némely vérhasféle hasmenés is, 's ezért győzött-meg amaz, mint hasonló kórhatalom, egy vérhast Wendt F. 2) észrevétele szerint.

A' tehénhimlőkhez járuló emberhimlőkór, miként tudva van, szintugy nagyobb erőssége mint nagy hasonlósága miatt, az elsőbbeket egészen elenyészti, hasonszenvesen, és nem hagyja elvégződni; de viszont az érettségéhöz közelitő tehénhimlő is, nagy hasonlósága miatt, az utána kiütő emberhimlőt hasonszenvesen legalább sokkal kisebbíti és jobbfélévé teszi, mint Mühry 3) és sok mások bizonyítják.

A' beoltott tehénhimlő, melynek nyirkában a' védhimlő-anyagon kivül, még más természetű közönséges bőrkütegnek gyújtaga is vagyon, mely (ritkán nagyobb, genyedő) többnyire kis, száraz, vörös foltokon ülő, hegyes pörsenésekből (pimples) áll, gyakran közbevegyült piros, kerek foltokkal, néha legnagyobb viszketeggel öszvekapcsoltatva, mely kütegnem kevés gyermekeken a' tehénhimlőnek piros udvara előtt néhány nappal, de gyakrabban utána valósággal meg is jelenik, és kicsiny, piros, kemény bőrfoltokat hagyván maga után, egy pár nap alatt elmúlik; a' beoltott tehénhimlő, mondom, ezen mellék gerjnek hasonlósága által a' gyermekeknek hasonló, gyakorta igen régi és terhes kütegeiket meggyógyítja, minekutána rajtok a' tehénhimlő-oltás megfoganzott, tökélyesen és tartósan a' hasonszenv szerint, miként számos természetbuvárok 4) bizonyítjak.

---

1) Nov. Act. Nat. Cur. Vol. I. obs. 22.
2) Nachricht von dem Krankeninstitut zu Erlangen, 1785.
3) Robert Willan-nál über die Kuhpockenimpfung.
4) Leginkább Clavier, Hurel, és Desormeaux, a' Bulletin des sc. medicales, publié par les membres du comité central de la soc. de médicine du département de l' Eure, 1808. Ismét a Journal de Médecine continué-ban, Vol. XV. 206. l.

Digitized by Google

A' tehénhimlők, melyeknek saját kórjelök kardaganatot 1) okozni, kiütvén, egy megdagadt, félig bénult (szélütötte) kart 2) gyógyitottak-meg.

A' tehénhimlővel járó láz, mely a' piros udvar kezdődésével származik, hideglelést gyógyitott meg hasonszenvesen két személynél, mint az ifjabb Hardege 3) emliti, és megbizonyitotta, mit már Hunter J. 4) megjegyzett, hogy két láz (hasonló betegségek) egy testben megnem állhatnak egyszerre. — *)

A' kanyaróknak a' lázban és köhögés minéműségében nagy hasonlóságok van a' hökhuruthoz, 's e' miatt látá Bosquillon 5), hogy egy járványkor, midőn azok együtt uralkodtak, sok gyermekek kik a' kanyarót akor állották-ki, a' hökhuruttól ugyanazon járványban menten maradtak. A' kanyarók által mindnyájan 's jövendőben is mentek maradtak volna a' hökhuruttól, ha ez, a' kanyarókhoz csak részint hasonló betegség nem volna, az az, la-

---

1) Balhorn, a' Hufeland' Journalában X. u.

2) Stevenson a' Duncans Annals. of medicine-ben, Lustr. II. Vol. I. 2. osztály No. 9.

3) Über die vener. Krankheit. 4. 1.

*) Az ezen helyt az Organon-nak előbbeni kiadataiban fölhozott példák, hüzomos sinlegeknek a' rüh által történt meggyógyulásaikról, azon föltalálásoknak és megvilágositásoknak következkezésében, melyeket az idült betegségekről szóló könyvemnek első részében emlitettem, csak bizonyos tekintetnél fogva vétethetnek hasonszenves gyógyitások gyánánt. Ezen e'ként elenyésző nagy sinlegek (számos évü, fulladással fenegető szükmellüségek, és fekélyes tüdőkórok) már kezdetben is rühös eredetük lévén — a' már belsőképp egészen kifejtődzött régi rühnek messzére diszlett, életfenegető kórjelei valának, mely az új fertőzéssel előhozott rühkuteg által (mint rendszerint e'féle esetekben történni szokott,) a' rühkórnak egyszerü eredeti képére változott, mi által a' régi sinlegek, és az élet-fenegető kórjelek elenyésztenek. Ezen, az eredeti képbe való vissza változás, csak azon tekintetből mondathatik, azon régi, nagyon kifejlödött rüh messzire diszlett kórjeleit meggyógyitani, hogy az új fertözés a' beteget hasonlíthatlanúl kedvezőbb állapotba helyezi, most már rühellenes gyógyszerek által az egész rühtől sokkal könnyebben megmenekedhetni.

5) Elemens de médec, prat. de M. Cullen, traduits P. II. I. 3. ch. 7.

Digitized by Google

a' hökhuruttal is, mint az utólsókkal, valamely hasonló küteg járna. De így a' kanyarók csak sokakat és csak a' jelen járványban menthettek-meg a' hökhuruttól hasonszenvesen.

De ha a' kanyarók főkórjelökre, a' kütegre nézve hasonló nyavalyára akadnak, akkor azt azok ellenmondás nélkül eltörülhetik, és hasonszenvesen meggyógyithatják. E' szerint gyógyult-meg egy sokáigtartó bőrzuzmó a' kanyarók támadása által tüstént egészen és tartósan 1) (hasonszenvesen), mint Kortum 2) észrevette. Egy igen égető, hat esztendős, kásaféle küteg az ábrázatban, nyakon és karokon, mely minden időváltozásra megújult, a' kanyarók hozzá jötte által előbb földagadott bőrzuzmóvá vált; a' kanyarók lefolyta után pedig egészen meggyógyult és többé elé nem jött 3).

42. §.

Lehetetlen e'nél világosabb és meggyőzőbb oktatás a' gyógyászra nézve, milyen müvészi kórhatalmat (orvosságot) kelljen választania, hogy a' természet folyamatja szerint bizonyosan, gyorsan és tartósan orvosolhasson.

43. §.

A' természet, mint ezen példáknak mindenikéből látjuk, maga sem képes, soha és semmi esetben, de az orvos művészsége által sem, valamely jelenvaló szenvedést és roszszullétet hasonlatlan, akármely erős, kórhatalommal is eháritani, és meggyógyitani, hanem örök, megmásolhatatlan törvényei szerint csupán csak egy erősebb de hasonló kórjelűvel birja azt eszközölni, de a' mely törvényekre eddig rájok nem ösmertek.

44. §.

Még sokkal több e'féle valódi, hasonszenves természeti-gyógyitásokra találnánk, ha részint a' ter-

1) Vagy legalább csak azon kórjel törültetett el.
2) Hufeland Journáljában XX. m. 50. l.
3) Rau üb. d. Werth des homöop. Heilverfahrens, Heidelb. 1824. 85. l.

Digitized by Google

mészet buvárok nagyobb figyelmet forditottak volna azokra, részint ha a' természet hasonszenves segédkórok hijjával nem volna.

45. §.

Magának a' nagy természetnek hasonszenves gyógyeszközül, mint látjuk, szinte csak a' kevés gerjes, helytálló betegségek vannak segitségére, (a' rüh), a' kanyaró, az emberhimlő 1), oly kórhatalmak, melyek részint (t. i. az emberhimlő és kanyaró) mint gyógyszerek veszedelmesebbek és rettentőbbek az általok meggyógyitandó bajoknál, részint olyak (mint a' rüh), melyek az általok végbe vitt gyógyitás után magok is orvoslásra szorúlnak, hogy ismét elháritassanak; oly két környülmények, melyek a' velök, mint hasonszenves szerekkel való élést nehezzé, bizonytalanná és veszedelmessé teszik. 'S mily kevés oly' kórállapotok vagynak az emberek között, melyek a' himlőben, kanyaróban és rühben hasonló gyógyszerekre találnának! A' természet járása szerint tehát csak kevés bajok orvosoltathatnak meg ezen gyanús és bizonytalan hasonszenves gyógyszerekkel, 's azok is csak veszedelemmel és nagy nehezen, minthogy ezen kórhatalmak adagait a' környülményekhöz képpest nem kisebbithetni, hanem a' régi hasonló nyavalyában sinlődő, hogy ettől megmenekedjék, az egész veszedelmes és terhes betegséggel, az egész emberhimlő-, kanyaró- (és rüh-) nyavalyával kell hogy elboritassék. És még-is, mint láthatni, szép hasonszenves gyógyitásokat mutathatunk elő ezen szerencsés összvekoczanástól, mint ugyanannyi, meg czáfolhatatlan tanúit ama bennek uralkodó, nagy, egyetlen természeti gyógytörvénynek: Gyógyits kórjelféle hasonlóság által!

46. §.

Azokból ismeri meg az emberi ügyes ész ezen gyógytörvényt, 's erre elegendők is voltak. Ellen-

1) És azon bőrkütteges gyujtag, mely mellesleg a' tehénhimlő nyirkában találtatik.

Digitized by Google

ben, lám! mennyivel haladja fölül az ember a' nyers természetet az ő vak történeteiben! Hány ezerrel több hasonszenves kórhatalmakkal nem bír az ember szenvedő társainak segitségére, a' teremtésben mindenütt elterjedt orvosságokban! Ezekben ő minden lehetséges müveletü külömbféle kórnemzőkkel bir mind azon számtalan, minden csak kigondolható és gondolhatatlan, természetes nyavalyákra nézve, melyeken azok hasonszenvesen segíthetnek — oly kórhatalmakkal (gyógyszerekkel), melyeknek erejök a' végbement gyógyitási haszonvétel után az életerőtől meggyőzetetvén, önként elenyészik, a' nélkül hogy elüzetetésökre, mint a' rühnek, ismét segítség kellene — oly kórhatalmakkal (orvosságokkal), melyeket az orvos a' végtelenség határáig higíthat, eloszthat, hatalmíthat és adagjaikat addig kisebbitheti, hogy csak kevéssel legyenek erősebbek, mint a' velök gyógyitatandó, hasonló, természetes betegség, úgy hogy ő ezen meghaladhatatlan gyógymódnál az életműségnek erőszakos megtámadtatására éppen nem szorúl, akármely régi, makacs bajnak tartós kiirtása végett sem, sőtt hogy ezen gyógymód a' kínos természetes szenvedésekről a' kivánt, állandó egésségre csak szelid, észrevehetetlen és mégis gyors általmenetelt láttat.

47. §.

Azon napvilágként derengő példák után lehetetlen, hogy az értelmes orvos a' közönséges gyógytudományban azon (különszenves) gyógyszerekkel, melyek a' meggyógyitandó idült betegséggel semmi irányos szenvféle (hasonszenves) viszonyban nem állnak, folytathassa a' testet kiürités, elleningerlés, elszolgáltatás 's a' t. 1) által az ő legkevesbé beteg részeiben megtámadni, 's e'ként az erők föláldozásával a' beteg romlására az eredetihöz képpest egészen idegenféle és hasonlatlan kórállapotot okozni a' többnyire ismeretlen gyógyszerekből álló vegyitékek nagy ada-

1) L. fölül a' Bevezetésben, I. Tekintet az eddigleni gyógytanoda különszenvére.

Digitized by Google

gai által, a' melyekkel élésnek egyebb következése nem lehet, mint a' mely magát az örök törvények szerint a' fönn említett és minden más esetekben a' világon mutatja, midőn az emberi életműséghe valamely hasonlatlan nyavalya jut a' másikhoz, t. i. hogy az által az idült betegségekben soha sem gyógyulás, hanem mindég rosszabbulás következik, — tehát semmi más következése nem lehet, mint hogy vagy (mivel a' természetben való folyamat szerint, az I. alatt, a' testben lévő régibb nyavalya eltériti a' hozzá járúló hasonlatlan gyöngébbet) a' szelidebb, különszenves, bár mely sokáig tartó orvoslás mellett-is, a' beteg elerőtlenedvén, a' természetes betegség úgy marad, mint vólt, vagy (mivel a' természet folyamatja szerint a' II. alatt, az új erősebb nyavalyà a' már jelen gyöngébb hasonlatlant csak rövid időre teszi ismeretlenné és fölfüggeszti), hogy a' testnek erős, különszenves szerekkel tett erőszakos megtámadása által, az eredeti baj, egy ideig távozni látszatván, az azokkal való fölhagyás után hasonló erősséggel tér ismét viszsza, vagy (mivel a' természet folyamatja szerint, a' III. alatt, két egymáshoz nem hasonló nyavalyák, ha mindenik huzomos és egyenlő erejű, az életműségben egymás mellé telepednek, és öszve szövekeznek) hogy az ily esetben, ha a' gyógyász a' természetes idült nyavalyát ellenes, hasonlatlan kórhatalmakkal és különszenves orvosságokkal erőszakos adagokban és sokáig ostromolja, az ily különszenves orvoslások, a' nélkül hogy az eredeti (hasonlatlan) idült nyavalyát valaha elhárithatnák, és meggyógyíthatnák, e' mellé csak még egy müvészi betegséget nemzenek, és a' beteget, miként a' mindennapi tapasztalás tanitja, sokkal betegebbé teszik és gyógyithatatlanabbá.

48. §.

Az ember betegségeinek való, enyhe, és tartós gyógyitását könnyen föltaláljuk, ha a' természet folyamatjára tekintünk; mert e'ként egy részről minden oly gyógybánást kerülni fogunk, mellyel az észtelen állati életerő, midőn a' különszenv módjára a' testet legkevesbé beteg részeiben megtámadni, és az eredeti-

Digitized by Google

höz hasonlatlan bajt, mint mindenkor szokta, előhozni törekszik, idült betegségeket soha sem gyógyithat meg, hanem azokat mindenkor csak öregbíti, a' forrókat pedig, ha ezek mértékletesek, csak sok bajjal és veszteséggel háritja el, a' közben míg az erősebb és veszedelmes forró lázokat ezen itt czéleránytalan erőlködésében 1) csak nem egyedül halállal végezheti, — más részről ellenben azon ritka, üdvhozó gyógyulásokat (38—41. §.) követni fogjuk, melyekben egy más, de az eredetihöz hasonló kórhatalom e'höz járúlván, ez által az eredeti szenv korán elháritatik, semmivé tétetik 's meggyógyúl.

49. §.

Ezen gyógyulások, mint látjuk, csupán a' hasonszenves úton mennek végbe, oly úton, mely, mivel azt fölebb is (9—19. §.) másképpen, tapasztalások, és következtetések által megleltük, azon igaz és egyedül való út, melyen a' betegségek a' művészség által is legbizonyosabban, gyorsabban és legtartósabban törültetnek el, mert ezen gyógymód egy örök, csalhatatlan természeti törvényen épül.

50. §.

Ezen hasonszenves útnak, mint fölebb (38—48. §.) látánk, már csak azért is az egyedül jónak 's helyesnek kell lennie, mivel azon egyedül lehetséges három út között, melyeken a' gyógyszerek a' betegségek ellen adathatnak, ő azon egyetlen egyenes út, melyen a' nélkül, hogy másként vele ártalom okoztatnék, vagy a' beteg gyöngitetnék, az enyhe, biztos, és tartós gyógyulás szokott történni.

51. §.

A' gyógyszereknek második alkalmozásbeli módja a' betegségekben, a' külön- és idegenszenves, mely a' tulajdonképp beteges részekhöz való szenvbeli viszony nélkül, a' betegségtől legmen-

1) Mert a' belénk született életerő csak testünk életmüves elintézése szerint munkálkodhatik, de megfontolás után működni nem képes.

Digitized by Google

tebben hagyott részeket támadja meg, hogy e'ként a' bajt máshová elszolgáltassa — és, mint vélik, elháritsa, eddiglen a' legközönségesebb útmód vólt. Ezt fölül a' bevezetésben 1) előadtam, 's róla többé emlékezni nem fogok.

52. §.

A' harmadik, még egyedül hátramaradó és a' két emlitetteken kivül még egyedül lehetséges alkalmozásbeli módjok a' gyógyszereknek a' betegségekben az ellenszenves (egyenesen ellenkező szenvű) vagy is a' palástoló; mellyel az orvos eddiglen még legsegitékenyebbnek látszék, és a' beteg bizodalmát még legbíztosabban reményié föltartani, a' mennyire őtet pillantatnyi javulásával csábitgatta. De mily segedelmetlen és mily ártalmos volt légyen ezen viszszamaradó harmadik út, a' nem éppen sebes lefolyású betegségekben, azt most akarjuk a' világ eleibe terjeszteni. A' különszenvenczek gyógymódjában ez ugyan azon egyetlen egy mi, melynek a' természetes betegség szenvének egy részére irányos viszonya lehetett, de mily viszonya? valóban nem más, mint (a' visszás) melyet, ha az idült beteget csábitani és gunyolni nem akarjuk, mindenek fölött leginkább kell kerülnünk.

53. §.

Hogy e'képpen az ellenszenves módot kövesse, a' közönséges orvos, a' betegségnek sok egyebb, tőle tekintetbe sem vett tündéi közül, egy magános, nehézkés kórjel ellen oly gyógyszert ad, melyről tudva van, hogy ez a' lecsilapittandó kórtündével egyenesen ellenkező változást gerjeszt, melytől ő tehát az őszkori gyógytanodának több mint másfél ezer esztendő óta eleibe irt rendszabása (contraria contrariis) szerint, legserényebb (palástoló) segedelmet várhat. Ő mindenféle fájdalmak ellen nagy adagnyi mákonyt nyújt, mert ezen gyógyszertől az érzés ha-

1) I. Tekintet az eddigleni gyógytanoda külön szenvére.

Digitized by Google

mar megkábúl; és azt a' szert adja a' hasmenések ellen is, mert a' bélcsatornának gelisztaképű mozgását hamar elállitja, 's azt egyszeribe érzékenytelenné teszi, valamint az álmatlanság ellen is, mert a' mákony hamar, bódító, kába álmot hoz elő; széksiettetőköt ad, midőn a' beteg már sokáig hasdugulásban és keményszékűségben szenved; ő a' megégetett kezet hideg vízbe mártatja, mely az égető fájdalmat a' hidegség által egy pillantat alatt mintegy elvarázsolni látszik; a' beteget, ki fázásról és az éltető melegség fogyatkozásáról panaszkodik, meleg fürdőkbe téteti, melyekben az egy pillantat alatt megmelegszik, és a' régtől fogva elerőtlenedettel bort itat, melytől az egy pillantat alatt föléled 's megújul, és így még nehány más ellentermészetű (ellenszenves) segédintézményeket alkalmoz, de ezeken kivül csak még keveseket, minthogy a' közönséges gyógymüvészség csak kevés szereknek ismeri nehány saját (elő) müveletöket.

54. §.

Ha én, ezen gyógyszer-alkalmozásról itélvén, elhallgatnám is azon környülményt, hogy abban igen hibásan (l. Jegyz. a' 9. §-hoz.) csak egyoldalúlag egymagános egyes kórjelre, tehát az egésznek csak egy kis részére, lévén tekintet, tőle, a' mint kiki észreveszi, az egész betegségnek elenyészését, melyet a' beteg egyedül kivánhat, nem lehet várni, — mégis más felől a' tapasztalást is meg kell kérdeznünk, valjon egy sokáig tartó vagy huzamos bajnak ellenszenves orvosoltatásakor, valamely rövid ideig tartott könnyebbülés után, nem roszabbúlt-e meg mindenkor az így palástolólag eleintén lecsilapitott baj, sőtt az egész betegség is? és ebben minden figyelmes természetbuvár meg fog egyezni, hogy az ily ellenszenves rövid könnyebbülés után mindenkor és kifogás nélkül roszabbúlás következik, ámbár a' közgyógyász ezen következő roszabbúlást a' betegnek másként szokta magyarázni, az eredeti nyavalyának csak most nyilatkozó gonoszféleségére kenvén azt. 1)

1) Bár mily kevéssé szoktak is eddig az orvosok vizsgálódni, még-

Digitized by Google

55. §.

A' hózamos betegségekben előkerülő fontosabb kórjeleket, ily palástoló ellentételek szerint, még senki sem gyógyitotta meg a' világon úgy, hogy keves órák mulva ellenkező állapot, ugyanazon nyavalyának visszatérése, sőtt nyilvános rosszabbúlása is, ne következett volna. A' nappali álmosságra való tartós hajlandóság ellen, a' maga előmüveletében vidámitó kávét rendelték, mely midőn kidolgozná magát, a' nappali álmosság növekedett; — a' gyakor éjjeli fölocsódás ellen estkor mákonyt adtak, mely előmüveleténél fogva ez éjjel (bódító, kábúlt) álmot szerze, de a' következő éjek aztán még álmatlanabbak lettek; — az idült hasmenések ellen szint' ezt, a' maga előmüveletében hasdugitó, mákonyt forditották, de a' mulólag meggátolt hasmenés utóbb annál rosszabbá lön; — az erőszakos, gyakran visszatérő mindenféle fájdalmakat csak kevés időre nyomhatták-el az érzést tompító mákonnyal, melyek később mindég nagyobbodva, gyakran kiállhatatlanúl nagyra nőve tértek ismét viszsza, vagy helyettök sokkal gonoszabb bajok állottak be; — a' sokáig tartott éjhurutlás ellen a' közönséges orvos nem tud valami jobbat adni, mint az, előmüveletében minden ingert elnyomó, mákonyt, melytől az, első éjjel talán elhalgat ugyan, de a' következő éjszakákon annál inkább

---

is szemeikbe tünt az ily ürügyszerekre bizonyosan következendő rosszabbúlás. E'féle erősitő példát lelhetni Schulze J. H.-nál: Diss. qua corporis humani momentaneorum alterationum specimina quaedam expenduntur, Halae, 1741. §. 28. E'höz hasonlót bizonyit Willis, Pharm. rat. Sect. 7. Cap. I. 298. l. Opiata dolores atrocissimos plerumque sedant atque indolentiam — procurant, eamque — aliquamdiu ac pro statu quodam tempore continuant, quo spatio elapso dolores mox recrudescunt et brevi ad solitam ferociam augentur. És a' 295 lapon igy: Exactis opii viribus illico redeunt tormina, nec atrocitatem suam remittunt, nisi dum ab eodem pharmaco rursus incantantur. Ugy Hunter J. (über die vener. Krankh. 13. l.) azt mondja, hogy a' bor, az elgyöngülteknél az erők munkásságát gerjeszti ugyan, de őket igazán nem erősiti, és hogy az erők utóbb ahózképpest szállanak ismét alább, a' mint előbb fölingerelteték, a' mi valamint haszontalan, ugy az eröket többnyire igen fogyasztja.

Digitized by Google

hetvenködik, és ha azt megint 's ismét ezen ürügyszernek nagyobbított adagaival nyomja el, úgy láz, és éjjeli izzadság járúl hozzá; — a' hudhólyag gyöngeségét 's az innét származó pösrekedést, a' húgyutakat fölingerlő kőrősfestvény ellenszenves ellentétele által akarák meggyőzni, mely eleintén ugyan űzi a' vizelletet, de utóbb a' hólyag még izgékonytalanabbá és tehetetlenebbé lészen az öszvehuzódásra, és a' hudhólyagbénulás is közel van; — a' beteget gyakor kiürítésre ingerlő, nagy adagnyi hashajtó orvosságokkal és székűző sókkal, a' hasdugulásra való régi hajlandóságot szándékozták elhárítani, de a' has az utómüveletben mindég annál dugúltabbá szokott lenni; — a' sokáigtartó gyöngeséget a' köz orvos borital által akarja meggyógyitani, holott ez csak az előmüveletben ingerli föl az erőket, melyek az utómüveletben annyival mélyebbre sülyednek; — hevitő illanyokkal igyekezik a' régolta meggyöngült 's hideg gyomrot erősiteni és melegiteni, de ezen ürügyszerek a' gyomrot az utómüveletben csak annál munkátlanabbá teszik; — az élet-hevnek sokáigtartó fogyatkozását és a' fázékonyságot meleg fördőktől vélik elmúlni, holott utánok még lankadtabbak, hidegebbek és fázékonyabbak lesznek a' betegek; — a' nagyon megégett részekben a' hideg vízzel való orvoslás hirtelen könnyebbséget szerez ugyan, de utóbb az égés fájdalma fölöttébb nő és a' gyúladás szétterjed 's annál magosbb lépcsőre hág (lássd a' Bevezetést, a' végén); — a' taknyot árasztó Prüszszerekkel régi rekedt náthát akarnak meggyógyitani, de nem veszik észre, hogy az e'féle ellenkező orvoslástól hovátovább (az utómüveletben) a' nátha rosszabbodik, és az orr még rekedtebbé lész; — az izmok mozgását az előmüveletökben erősen fölingerlő hatalmak, a' berzéczesség és a' Galvánosság, a' régolta elgyöngült, szinte szélütötte, tagokat egyszerre serényebb mozgásba hozzák, de a' következés (utómüvelet) az izmok minden izgékonyságának elhalása, és tökélyes bénúlás lett; — a' vérnek a' fejfelé rohanását érvágással akarták elháritni, de e're mindég nagyobb vérpezsgés következett; — a' test és lélek életmüveinek, eszméletlenséggel járó, szélütéses restségök ellen, mint a' hagymáznak sok

Digitized by Google

nemeiben látni, a' köz gyógymüvészség semmi jobbat nem tud használni a' nagy adagokban rendelt gyökönkénél, mert ez egy a' leghathatósabban ébresztő és mozdító orvosságok közül; de tudatlansága elött nem volt ismeretes, hogy ezen munkálat csupán előmüvelet légyen, és hogy utána az életmüség az utómüveletben (ellenmunkálatban) mindég annál nagyobb kábultságba és mozgékonytalanságba, t. i. a' lélek és test életműveinek szélütésébe ('s elhalásába) essék bizonyosan; nem ötlött eszőkbe az orvosoknak, hogy éppen azok a' betegek, kikbe az itt ellenes 's ellenszenves gyökönkét leginkább tömték, haltak meg legbizonyosabban. — Egy szóval, hányszor nagyobbodott a' betegség az ily ellentett (ellenszenves) szerek által az utómüveletekben, és hányszor történt légyen gyakorta még valami rosszabb is, azt nem látja a' hamis észkép, de a' tapasztalás iszonyitva tanitja.

56. §.

Midőn tehát ezek, az ellenszenves orvoslásból igen természetesen folyó, rosz következések elő állanak, akor a' köz orvos a'val tud magán, a' mint hiszi, segíteni, hogy ő a' szert, minden megújult roszabbuláskor, nagyobb adagban nyújtja, melytől aztán szintúgy csak rövid ideig tartó lecsilapodás, és az ürügyszernek aztán még szükségesebb mindenkori nagyobbitásakor vagy más, terhesebb betegség, vagy gyakran életveszedelem és halál is, következik, de egy valamivel régibb vagy régi nyavalyának meggyógyulása soha sem.

57. §.

Ha az orvosok az ellenkező gyógyszeralkalmozásnak ily szomorú kimenetelei felől gondolkozni tudtak volna, már régen meglelték volna azon nagy igazságot, *hogy a' kórjelek ezen ellenszenves gyógyitásának éppen ellenében kelljen találtatnia az igaz tartós gyógymódnak;* megtudták volna, hogy valamint a' kórjelekkel ellenkező gyógyszermüveletre (ellenszenvesen alkalmozott orvosságra) csak kevésig tartó könnyebbü-

Digitized by Google

lés 's annak lefolyta után mindég rosszabbulás következik, úgy szükségképp a' megfordított gyógybánásnak, a' hasonló kórjeleket okozó orvoságokkal való hasonszenves élésnek, kelljen tartós, tökéletes gyógyulást szerzenie, ha egyszer'smind nagy adagaiknak ellenében a' leg de legkisebb mennyiségben adatnak azok. De sem ez, sem az, hogy soha egy orvos sem tellyesitett a' régi vagy öregebb bajokban valamely gyors, tartós gyógyitást, ha csak a' tőle rendelt orvosságban egy hathatós hasonszenves szer nem találkozott (lásd a' Bevezetést II.), sem az, hogy minden gyors, tökélyes gyógyulás, melyet néha a' természet vitt véghöz (41. §.), mindenkor csak a' régihöz járúlt, hasonló betegség által történt vala meg, nem juttatta őket annyi sok évszázadok alatt is ezen, gyógyitást egyedűl eszközlő igazságra.

58. §.

Honnét származzék pedig a' palástoló, ellenszenves orvoslásnak ártalmos kimenetele és a' megfordított hasonszenves gyógyitásnak foganatossága: kitetszik a' következendő, sokféle észrevételeken épűlt tapasztalásokból, melyek én előttem senkinek szemeibe nem ötlöttenek, bármely közel állottak is, bár mely világositók és végtelen fontosságuak legyenek is a' gyógyitás czéljára.

59. §.

Minden az életre beható hatalom, minden gyógyszer többé vagy kevésbé megváltoztatja az életerőt, 's az emberben a' mintlétnek megváltozását hosszabb vagy rövidebb időre eszközli, a' mi is Elő műveletnek neveztetik. Ez, bátor a' gyógyszer- és életerőnek közös terménye legyen, létét még is inkább a' beható hatalomnak köszönheti. Életerőnk ezen behatásnak magát ellene igyekszik szegezni, az innend származó viszszahatás a' mi élet-megtartó-erőnknek műve, a'nak önmozgonyi munkálkodása, és uto- vagy ellenműveletnek neveztetik.

60. §.

A' művészi kórhatalmaknak (orvosságoknak) ép

Digitized by Google

testünkre történő előműveletökkor életerőnk egyedül ösztönfogékony (az elfogadásra kész, mintegy szenvedő) állapotban látszik lenni, és úgy szólván mintegy kéntelenítetik, hogy a' kivülről működő erőnek behatásait megtörténni engedje; de aztán mintegy neki férjfiodván, ezen beléje történt behatásnak (előműveletnek) *a*) ha ennek valamily ellentétele találkozik, éppen az előbbeni hogylétnek egyenesen ellenébe tett állapotot hozza elő (utóművelet, ellenműv elet) még pedig azon egyenlő fokban, a' mily nagy egy részről a' beteges vagy gyógyszeres hatalomnak rája való behatása (előművelet) volt, más részről a' milyen a' viszaható életerőnek mértéke; — avagy *b*) azon esetben, hol a' természetben az előműveletnek egyenesen ellenébe tett állapot nincsen, azon látszatik törekedni, hogy magát ímámithassa, az az, a' kivülről (a' gyógyszerrel) benne végbevitt változásnak eltörlése által fölsőbb hatalomra kapván, az imint említett változásnak helyébe ön szabdáját tegye ismét visza helyére, (utóművelet, gyógyművelet).

61. §.

Az *a*) féle példákat kiki láthatja. A' melegvízben fürösztött kéz eleintén ugyan sokkal hevültebb, mint a' másik nem fürösztött kéz (előművelet), de a' melegvízből kivétetvén és újra egészen megszáraztatván, keves idő múlva meghidegül, 's végre hidegebb lesz, mint a' másik (utóművelet). Az erős testmozgás miatt származó nagy meghevülés után (előművelet) fázás és borzadozás következik (utóművelet). A' bortól tegnap meghevültnek (előművelet) ma minden szellőcse igen hideg (az életműség ellenműv elete, utóművelet). A' leghidegebb vízben sokáig ázott kar eleintén ugyan sokkal halványabb és hidegebb (előművelet) mint a' másik, de, a' hideg vízből kivétetvén és megszáraztatván, majd nem csak melegebb lesz, mint a' másik, hanem még forró, piros és gyúladt is (a' testnek ellenműv elete, utóművelet). Az erős kávé kicsapongó vidámságot okoz (előművelet), de utána sokáig lomhaság 's álmosság marad visza

Digitized by Google

(ellenmüvelet, utómüvelet), ha csak ez mind úntalan új kávéital által (palástolólag ürügylőleg) rövid időre ismét el nem háritatik. A' mákony támasztotta mély, bóditó álom után (előmüvelet) a' következő éj annál álmatlanabb lesz (ellenmüvelet, utómüvelet). A' mákony okozta hasdugúlásra (előmüvelet) lágy has következik (utómüvelet); és a' bélizgató orvosságoktól származó hasmenést (előmüvelet) több napi hasdugúlás és kemény székűség váltja föl (utómüvelet). 'S e' szerint minden nagy adagban adott, az ép test mintlétét erősen megváltoztató gyógyszerre következő előmüvelet után mindenkor az egyenès ellentétel, hol *a*) olyan valóban találkozik, hozatik elő életünk által az utóműveletben.

62. §.

De ily szembetünő ellenes utómüveletet a' megváltoztató hatalmak igen kicsiny hasonszenves adagaiknak béhatásától, mint kiki értheti, az egésséges testben nem venni észre. Az illendő figyelmezéskor észrevétethető előmüvelet hoz ugyan egy keveset mind ebből elő, de erre az élő életműség csak annyi ellenmüveletet (utómüveletet) tesz, mennyi az egésséges állapotnak helyre állitására kívántatik.

63. §.

Ezek a' természetből és tapasztalásból önként folyó ellenmondhatatlan igazságok megvilágositják nékünk a' hasonszenves gyógyitásoknak segedelmes folyamatját, valamint más felől az ellenes müveletű gyógyszerekkel tett ellenszenves, ürügylő kórorvoslásnak fonákságát is megfejtik 1).

---

1) Csupán az igen sürgető veszedelmeknél, a' másként előbb egésséges embereken támadó új nyavalyákban, p. o. a' villám, fojtódás, megfagyás, vízbe vagy egyébb higságba fúladás 's a' t. által okozott tetszhalálban lehet czélerányosan valamely ürügyszerrel p. o. gyönge berzéczes rázásokkal, erős kávéból készült föcskendékekkel, ébresztő szagos szerekkel, lassú melengetésekkel 's a' t. először legalább az ingerlékenységet és érzést (a' természeti életet) ismét fölgerjeszteni; mert ha ez egyszer fölserkent, akkor az élet eszközeinek játéka újra követi a' maga előbbi egésséges menetelét, mint

Digitized by Google

64. §.

A' **hasonszenves** gyógyitásoknál azok megmutatják nekünk, hogy azon igen kicsiny orvosságadagokra (273—281. §.), melyek ezen gyógymódnál kivántatnak, 's melyek kórjeleiknek hasonlósága által csak éppen úgy voltak elegendők a' hasonló természetes nyavalyát meggyőzni és kioltani, ezen utolsónak kiirtódása után eleintén ugyan marad még az életmüségben valami kevés gyógyszerkór egyedül uralkodva, de ez, az adagnak fölöttébbvaló kicsinysége miatt csak ugy átsurran, és magától oly könnyen 's hamar elenyészik, hogy az életmüség a' maga mintlétének ezen kis müvészes változása ellen nagyobb ellenmunkálatot nem kénytelen elővenni, mint milyent az ő mostani hogyléténeк egésséges állapotra emeltetése, az az, egészen tellyes helyreállitása, kiván, a' mi neki a' beteges változásnak tökélyes elenyészte után keves erőlködésébe kerül (61. §. *b*).

65. §.

Az **ellenszenves** (ürügylő) gyógymódnál pedig éppen ellenkező dolog történik. Itt a' betegségokozta kórjelnek az orvostól ellenébe tett gyógyszeres kórjel (p. o. az érzékeny fájdalom ellen beadott mákonytúl, az előmüveletben okozott érzékenytelenség és kábulás) az elsőbbhöz képpest ugyan nem idegennemű, nem különszenves, mert a' gyógyszer-okozta kórjel-

---

ezt egy, előbb egésséges, testtől megis várhatni. Ide tartoznak a' hirtelen méregétetések külömbféle mentőszerei: az ásványsavak ellen a' lúgnemüek, az ércz-mergek ellen a' kénmáj, a' mákonyétetés ellen a' kávé, meg káfor (és hántatógyökér), 's a' t.

Úgy a' hasonszenves orvosság sincs azért valamely kóreset ellen helytelenül választva, ha nehány gyógyszerokozta kórjelek nehány középszerü és kis kórokozta jelekre egyedül ellenszenvesen illenek, csak a' betegségnek többi, erősebb, legkitetszőbb (bélegféle) és különös kórjelei legyenek ugyanazon gyógyszernek hasonló kórjelei által (hasonszenvesen) elfödve és kielégitve, az az fölülhaladva, kiirtva, eltöröltetve; a'kor azon kevés ellenes kórjelek is önként elfognak enyészni az orvosság munkásságának lefolyta után, a' meggyógyulásnak legkisebb hátráltatása nélkül.

Digitized by Google

nek nyilván való viszonyát a' betegség kórjeléhöz láthatni, de megforditva; a' kórokozta jelet itt egy ellenes gyógyszerkórjelnek kellene semmivé tennie, a' mi lehetetlen. Érdekli ugyan az ellenszenvesen választott orvosság is ugyan azon beteges pontot az életmüségben, oly bizonyosan, mint a' hasonlólag betegitő, hasonszenvesen választott gyógyszer; de az elsőbbik, csak mint ellenkező, födi be az ellenes kórjelet 's ezt csak rövid ideig teszi észrevehetetlenné, úgy hogy az életmüség az ellentett ürügyszer béhatásának első perczenetében egyiktől sem érez valami kellemetlenséget (sem a' betegség- sem az ellenes gyógyszer-kórjeltől), mivel egymást mind a' ketten kölcsönösen elenyészteni 's mintegy erőbeliképp ímámítani látszatnak (p. o. a' mákony bóditó ereje, a' fájdalmat). Az első időperczek alatt az életmüség úgy érzi magát, mint egésséges korában, és se mákonybeli bódulást se betegségbeli fájdalmat nem érez. De mivel az ellenes gyógyszerokozta kórjel (mint a' hasonszenves gyógybánásnál) a' jelen beteges változás helyét az életmüségben mint hasonló, erősebb (müvészi) betegség, el nem foglalhatja, tehát az életerőt egy igen hasonló müvészi betegség gerjesztése által, mint a' hasonszenves gyógyszer, meg nem támadhatja, hogy így az eddigi természetes beteges változást benne kioltsa, tehát az ürügyorvosságnak, mint a' beteges változástól ellenessége miatt egészen külömböző szernek, azt a' beteges változást eltörletlenül kell hagynia; eleintén ugyan azt az életmüséggel, mint mondottuk, valamely úgylátszó erőbeli ímámításnál fogva 1) nem

---

1) Az egyezetlen vagy ellenkező érzemények az élő emberben nem ímámodnak állandóképpen, mint p. o. az ellenes tulajdonságú állományok a' chémiai mühelyben, hol p. o. kénsav és hamuzsír egy egészen más valóvá, köz-sóvá, egyesülnek, a' mi már most se nem sav, se nem lúgsó többé, és a' tüzben sem oszlik szét aztán. Érző eszközeinkben az ellenes természetü benyomatok soha sem egyesülnek és olvadnak össze egy maradandó ímámmá és közdologgá, a' mint már mondottuk. Ilykor csak valamely úgylátszó ímámodás és kölcsönös enyésztés történik eleintén, de az ellenkező érzemények egymást tartósan el nem enyésztik. Egy vig nézőjáték csak rövid időre száraztja föl a' kesergőnek könnyeit,

Digitized by Google

érezteti, de mint minden gyógyszerokozta betegség, ez is csak hamar magától elenyészik, és nem csak a' nyavalyát hagyja vissza úgy, a' mint az előtt volt, hanem az élemüséggel is ezen palásteló orvosságra (melyet, mint minden ürügyszert, nagy adagban kelle nyújtani, hogy azon úgylátszó lecsilapodást általa ellehessen érni) valamely ellentett állapotot (59—61. §.) hozat elő, ellenkezőt a' gyógyszer müveletével, tehát hasonlót a' jelenlévő, ki nem irtódott, természetes betegségi változáshoz, melyet ez az életmüségtől származó hozzátétel (az ürügyszerre lett ellenmüvelet) szükségképp erősebbé és nagyobbá tesz 1). A' betegségszülte kórjel (a' betegség) tehát az ürügyszer munkásságának elmulása után roszabbá leszen; ánnál roszabbá, mennél nagyobb volt az ürügyszer adaga. Mennél nagyobb volt (hogy ugyan azon példánál maradjunk) a' fájdalom elfödöztetésére nyújtott mákony-adag, annál inkább nagyobbodik a' fájdalom önnön eredeti erőszakossága fölött is, mihelyest a' mákonynak munkássága megszünt 2).

66. §.

Az eddig mondottakból nyilvánságos: hogy mind

---

de a' tréfát nem sokára elfelejti 's csak annál bővebben hullanak aztán bús könnyei.

1) Bár mely világos legyen is ez, mégis setétül magyaraztaték, és azt veték ezen állitásnak ellenére, „hogy az ürügyszer utómüveletében, mely e'kor a' jelen betegséghöz hasonló lenne, ezt éppen oly jól meggyógyitaná, mint a' hasonszenves gyógyszer azt előmüvelete által teszi." De azt nem gondolták meg, hogy az utómüvelet soha sem légyen a' gyógyszer terménye, hanem mindenkor az életmüség visszszaható erejéé; tehát ezen, az életerőnek az ürügyszer alkalmozására következő utómüvelete egy a' kórokozta jelhöz hasonló állapot legyen, melyet éppen az ürügyszer hagya kiirtatlanúl, és melyet következőleg az életerőnek az ürügyszerre történő visszahatása még inkább erősebbé tett.

2) Mint mikor egy sötét tömlöczben, hol a' fogoly csak nehezen ismérhetett a' közellévő tárgyakra, a' hirtelen meggyújtott borlél a' nyomorúlt előtt egyszerre mindent vigasztalólag világosit meg, annak eloltódása után pedig, mennél erősebb volt a' kialudt láng, most annál feketébb éj környékzi őtet és körüle minden sokkal láthatatlanabbá lész, mint az előtt volt.

Digitized by Google

az, a' mit az orvos a' nyavalyákban valósággal betegest és gyógyítni valót találhat, csupán a' betegnek bajaiban és hogyléténck rajta érzékileg észrevétethető változásaiban, egy szóval, csupán a' kórjelek összeségében, álljon, mely által a' betegség a' maga segedelmére alkalmos gyógyszert megkivánja, ellenben minden arról költött belső ok és rejtett minéműség hijábanvaló álmodozás légyen;

hogy ezen mintlétváltozást, melyet betegségnek nevezünk, csupán egy másik mintlétváltozás hozhatja egésségre gyógyszerek által, melyeknek egyedülös gyógyerejök is tehát csak az emberi hogylétnek megváltoztatásában, az az, a' beteges kórjeleknek saját gerjesztésében, állhat, és ezen erő legvilágosabban és legtisztábban az orvosságoknak egésséges testeken tett kísírtésökkor (kiérésökkor) ismertetik meg;

hogy minden tapasztalások szerint oly gyógyszerek által, melyek az egésséges emberekben a' meggyógyittatandó nyavalyától k ü l ö m b ö z ő, idegennemű kórállapotot (hasonlatlan beteges kórjeleket) gerjesztő erővel birnak, a' hozzájok nem hasonló természetes nyavalya soha sem gyógyúl meg (tehát a' különszenves gyógymód által sem), és hogy a' természetben magában sem történik oly gyógyulás, hol a' bennlakó betegséget egy hozzá járuló, második, a'hoz nem hasonló betegség elenyésztené, semmivé tenné és meggyógyitaná, bármely erős legyen is ezen új betegség;

hogy minden tapasztalások szerint azon gyógyszerek is, melyek az egésséges emberekben a' meggyógyíttatandó kórokozta jellel e l l e n k e z ő müvészi kórjelet nemző erővel birnak, csupán valamely hamar múlékony enyhülést okoznak, de egy régiebb bajnak meggyógyulását, sohasem eszközlik, sőtt úgyan annak utóbbi roszabbúlását munkálják mindenkor; és hogy, egy szóval, ezen ellenszenves és csupán ürügylő, leplező, palástoló orvoslás a' régibb, sulyos nyavalyáknál czélerántatlan légyen;

hogy ellenben a' harmadik, egyedül még lehetséges gyógymód (a' h a s o n s z e n v e s), mely szerint

Digitized by Google

a' természetes betegség jeleinek öszvesége ellen, illő adagban, egy az egésséges emberekben mennél hasonlóbb kórjeleket gerjeszthető gyógyszer használtatik, légyen az egyedül segedelmet nyújtó gyógymód, mely által a' betegségek, mint az életerőnek egyedül erőféle változásbeli ingerei, minden baj nélkül, bizonyosan, tökélyesen, és tartósan kiirtatván, és semmivé tétetvén, lenni megszünnek — a' miben nekünk maga a' szabad természet is az ő történetbeli eseteiben önnön példájával mén elől, midőn a' régi nyavalyához ő is egy újat, a' régihöz hasonlót, ereszt, mely a' régit hamar és örökre semmivé teszi 's meggyógyitja.

67. §.

Mivel továbbá már kétséget sem szenved, hogy az emberi nyavalyákat csupán bizonyos kórjel-csoportok tegyék, valamely gyógyszer pedig csupán azért, mivel hasonló beteges kórjeleket művészileg gerjeszthet, teszi azokat semmivé, és egésségre változtatja (minden igazi gyógyitás így történvén), tehát a' gyógyitási foglalatosság is e' következendő három pontokra szoritódik:

I. Miképp visgálja ki az orvos, a' mit a' betegségről gyógyitás végett tudnia szükséges?

II. Miként visgálja ki a' természetes betegségek gyógyitására határozott eszközöket, a' gyógyszerek betegitő hatalmát?

III. Hogyan forditja ezeket a' művészi kórhatalmakot (gyógyszereket) a' természetes nyavalyák gyógyitására legczéleránYosabban?

68. §.

Mi az első pontot illeti, arra mint közönséges átnézet, főképp a' következő szolgál. Az emberek betegségei részint a' szabdaszertelenül elváltozott életerőnek gyors megbetegedési folyamatjai, melyek lefolyásaikat mértékletes, többé vagy kevesbé rövid idő alatt végezni hajlandók, és forró betegségeknek mondatnak — részint oly nyavalyák, melyek kis, olykor észre sem vett eredettel kezdődvén, az élet-

Digitized by Google

műséget mindenik a' maga saját módja szerint leri meg, és azt lassanként ép állapotjától olyképp távoztatják el, hogy az életerőnek nevezett, az egésség megtartására szánt, önmozgonyféle élettehetség az ő kezdetöknél szintugy, mint lefolytokban csak tökélytelen, czéleránytalan, és hasztalanúl állhatván ellenök, őket maga erejénél fogva el nem törűlheti; hanem, tehetetlen lévén, azokat bujalkodni engedi, még pedig az életműségnek végső megromlásáig, és ezek i d ű l t betegségeknek mondatnak. Ezek idűlt gerjjel lett fertezésből származnak.

69. §.

A' forró betegségekre nézve, ezek vagy olyak, melyek az egyes embert oly ártalmak b e h a t á s a után érik, melyeknek éppen ő most különösen és közvetetlen ki vala téve. Kicsapongás az éldelésben, vagy ennek hijánya, külvilági erőszakos behatások, meghülések, fölhevűlések, zaklatások, nagy emelések, 's a' t. vagy lelki ingerlődések, indulatok 's a' t. okai az e'féle forró lázoknak, a' dolog mivoltánál fogva mégis leginkább a' lappangó rühnek mulékony föllobbanásai, mely előbbeni szunnyállapotjába ismét viszszatér, ha a' forró betegségek nem éppen nehezek voltak, és korán elháritattak, vagy meggyógyíttattak — vagy pedig olyak a' forró betegségek, melyek egyszerre nehány embereket itt ott (s z ó r v á n y o s a n) meglepnek, oly földi vagy égi ártalmakból származván, melyektől mégbetegedni azon időben csak nehány emberek hajlandók; ezekkel határoznak azon betegségek, melyek hasonló okból igen hasonló bajokkal egyszerre sok embereket (j á r v á n y o s a n) bántanak, melyek is ilykor ha szorosan öszve csoportozott embereket érnek, rendszerint fertezőkké (r a g á l y o s a k k á) lésznek. E'kor mindétig saját természetű lázok 1) támadnak, és mivel a' kóresetek egyen-

1) A' hasonszenves gyógyász, ki azon előítéletektől ment, melyeket a' köz tanoda koholt (melyis olyan lázoknak néhány keves neveit meghatározta, melyeken kivül a' nagy természetnek nem lenne szabad másokat elöhozni, hogy e'ként gyógybánásaikat azon kapda szerint eszközölhessek) a' börtön- epe-

Digitized by Google

lő eredetűek, azért a' bennek szenvedőket mindenkor ugyanazonféle kórfolyamatba ejtik, mely azonban, magára hagyatván, nem éppen nagy idő alatt halállal vagy egésséggel végződik. Hadínség, vízáradások, és éhség nem ritka nemző 's támasztó okaik — részint egyenlőképp visszatérő (azért is már köz név alatt ösmert) saját-faju forró gerjek, melyek az embert életében vagy csak egyszer lepik meg, mint az emberhimlő, a' kanyaró, hökkhurut, Sydenham-nak néhai sima, világos vörös bíborlóza 1) az úgy nevezett Mumps-vagyis fültőmirigydaganat, 's a' t. vagy a' gyakran elég hasonlóan visszatérő keleti dögkór, a' tengervidéki sárgaláz, vagy a' kelet-indiai hányganéjlás, 's a' t.

70. §.

Azon betegségek igen tulajdontalanúl neveztetnek idűlteknek, melyek oly embereket bántonak, kik szűntelen elkerűlhető ártalmaknak vannak kitéve, többnyire ártalmos italokkal és táplálmányokkal élnek, külömbféle, az egésséget rontó, kicsapongásokat engednek magoknak, az életre szükséges dolgokban sokáig szükséget szenvednek, egésségtelen, főképp mocsáros vidékeken tartózkodnak, csak pinczékben vagy más zárt helyeken laknak, mozgásokat a' szabad levegőn nem tesznek, vagy kicsapongó testi és lelki erőlködések által magokat egésségöktűl megfosztják, szűntelen boszszongodásban élnek, 's a' t. Ezen ön magoknak okozott éptelenségek, ha egyebként a' testben valamely idűlt gerj nem tanyázik, meg

---

hagymáz- pos- ideg- vagy takonylázoknak neveit el nem ösmeri, hanem mindeníket a' maga sajátsága szerint orvosolja.

1) 1801-dik esztendő után egy nyugotról érkezett kásás bibor (Purpur-Friesel) kicserélteték az orvosoktúl a' biborlózzal, (Scharlachfieber) bátor amannak egészén más tündéi voltak, mint ennek, és ez a' szepnőnyében, amaz pedig a' sisakfűben találta véd- és gyógyszerét, és az első többnyire szórványosan az utólsó pedig járványosan jelennék meg. Az utólsóbb években imitt amott mind ketten ugyan azon de tulajdonnemü küteglázban látszatnak egyesülve lenni, mely ellen sem az egyik sem pedig a' másik gyógyszer nem találtatik hasonszenvesen czélerányosnak.

Digitized by Google

jobbított életmód által magoktól ismét elenyésznek, és az idült betegség nevét meg nem érdemlik.

71. §.

A' való idült betegségek azok, melyek valamely idült gerjből származván, magokra hagyva, és a' rájok illő bizonyos fajta gyógyszerek nélkül szüntelen nőnek, és a' legjobb testi 's lelki köz-életbeli magaviselete mellett is a' betegnek minduntalan magasbra hágnak, és az embert a' szakadatlanúl öregbedő szenvek közt egész az élet végéig gyötrik. Ezek a' legszámosabb és legnagyobb kinzói az emberi nemnek, mert a' legizmosabb testalkat, a' legrendesebb közélet és az életerőnek legmunkásabb visszhatalma őket kiirtani nem képesek.

72. §.

E'dig, úgy szólván, csak a' bujasenyvet ösmérték e'féle idült gerjes nyavalyának, mely gyógyítatlanúl csak az élet végével szünik meg. A' magában és gyógyitatlanúl, az életerő által szinte kiirthatatlan fügölysenyv, nem tartaték saját, belső idült gerjes betegségnek, milyen pedig az mégis tagadhatatlanul, és a' kinöveteknek a' bőrről lett kiirtása által meggyógyúlva lenni gondoltaték, a' nélkül, hogy a' tőle folytontartó sínleg észrevétetnék.

73. §.

De megmérhetetlenül nagyobb és jelesebb e' két nevezetteknél a' rühnek idült gerje, mely, a' közben míg azon kettő, még pedig az egyik a' bujasenyves rák, a' másik pedig a' kartifiola-képű kinövetek által az ő belső önfaju sinlegöket kitüntetnék, maga részéről szinte csak az egész életműségnek tökélyesen végbement belső megfertezése után a' szenvedhetetlen, csiklándozva gyönyörködtető, viszketéssel (és önfajú szaggal) járó sajátféle bőrküteg által ama' belső roppant idült gerjet adja tudtunkra, — t. i. a' rühöt, mint minden egyebb sok, sőtt számtalan kórképeknek 1) egyedülös igaz alapokát, és nemzőjét;

1) Tizenkét esztendeig fáradoztam, hogy azon hihetetlenül szá-

Digitized by Google

mely kórképek az ideggyöngeség, méhgörcs, rásztkór, dőrjültség, mélaság, butaság, dühödés, nehéznyavalya, és mindenféle görcsök, csontpuhulások (ebaga rachitis) hátgörbedés, hátpúposság, csontfene, rák, vértapló, korcséletműzettségek, köszvény, aranyér, sárga- és kék-kórság, vízkórság, méhfolyrekedés, és a' gyomor, orr, tüdő, a' pöshólyag, vagy méhből történő véráradás, fulladozás, tüdőgenyedés, nősztehetetlenség, meddőség vagy magtalanság, fejfájás, siketség, szürke és fekete hályog, vesekő, bénulások, érzékhijányok, ezerféle fájdalmak fajai 's a' t nevek alatt a' kórtudományban, mint tulajdon, másoktúl megvált betegségek fénylve játszadoznak.

74. §.

Abból, hogy ezen őszöreg rágálygyújtag lassanként nehány száz ivadék élte alatt, az emberi élet-

---

mos mennyiségü huzomos szenvek kutforrását fölfedezném, 's ezen az egész elő- és mai-világtól ösmeretlenül maradt nagy igazságot kikutatnám, 's a' valóságig kitanúlnám, 's egyszer'smind a' (rühellenes) gyógyszereket, melyek öszvevéve ezen ezerfejü kórszörnyetegnek az ő oly igen külömbözö nyilatkozásaiban és képeiben legtöbbnyire urai lennének, kitalálnám. Tapasztalásaimat e' részről a' minap megjelent könyvemben: Die chronischen Krankheiten (5. Thle. Dresd. b. Arnold. 1828) adtam köztudomásra. — Minekelőtte ezen ösmereteim tiszták nem volnának, az idült betegségeket öszveségesen csak mint elszakasztott magános egymiket tanithattam orvosolni, még pedig az adiglan az ép emberekben kikisértett gyógyszerek által, úgy, hogy tanitványaimtól minden huzomos kóreset a' rajta találandó kórjelek csoportja szerint mint saját betegség orvosoltatnék, és gyakran anyira meggyógyíttatnék, hogy a' beteg emberiség az új gyógyművészségnek már annyira diszlett segéddúzsságán valóban gyönyörködnék. Mennyivel megelégedettebb lehet ez most már, hogy ő a' várt czélhoz anyival közelebb esik, a' mennyiben a' rühtől származó idült szenvek ellen szolgáló, még sokkal önhatólagosban hasonszenves (sajátabb értelemben rühellenes, rühüző) gyógyszerek, föltaláltattak 's ezek, valamint készítésök és alkalmozások módjáról szóló különös tanitmányom vele közöltettek, melý szerek közül most már a' valódi gyógyász azokat fogja választani, melyeknek gyógyszerokozta kórjeleik a' gyógyitandó idült szenvéihöz hasonlóságokra nézve (hasonszenvesen) legközelebb esnek, és melyektől így, mint ezen gerj ellen sajátabban illő (rühellenes) gyógyszerektől fogonatosabb szolgálatokat várhat.

Digitized by Google

műség sok milliomain ment keresztül 's ugy hihetetlen kifejlődésre jutott, foghatjuk meg némüképpen azt, miként lehetett neki a' nagy emberi nemben oly számtalan kórképekre feselnie, főképp ha azt is figyelemre méltatjuk, hogy az idült betegségek nagy külömbféleségének (a' rüh másodrendbeli kórjeleinek) kifejtődését a' környülményeknek 1) oly nagy sokasága szokta elősegíteni, még az emberek leírhatatlan külömbféleségén kívül is, velök született testi alkotmányaikra nézve, melyek már magokban is oly végtelenül eltérnek egymástól, hogy az éppen nem csuda, ha az oly külömbféle, 's a' rühös gerjtől általjárt életműségekre ható, oly különböző, olykor kivülről és belülről tartólag munkálódó ártalmak, azokon számlálhatatlan különbségű hijányokat, romlásokat, elváltozásokat, és szenveket okoznak, melyek sok különböző saját n e v e k alatt, mint magokban megálló betegségek hordattak eddig elő az öreg kórtudományban 2).

---

1) Ezen, a' rühöt idült bajokká módosító okok közül nehányan világosan részint az éghajlat, és a' lakhelynek különös, természetes tulajdonságában állnak, részint a' testnek és léleknek az ifju korban annyira eltérő növelésében, annak mindkettőnek abanhagyott, elhalasztott, fonákul vitt vagy elkényesztetett kifejlődtetésében, azokkal a' hivatal vagy életbeli összekötetés miatt való visszaélésben, a' közéletben és külömbféle életmódokban, az emberek szenvedelmeiben, erkölcseikben, külömbféle bánásaikban és szokásaikban találtatnak.

2) Hány setéül használt sokértelmü nevek vannak abban, melyek közül mindenik alatt a' legkülömbözőbb, gyakorta csak egyetlen egy kórjelben hasonlító kórállapotok értetődnek, milyek a' h i d e g l e l é s, s á r g a s á g, v i z k ó r s á g, s o r v a t a g, f e h é r f o l y á s, a r a n y e r e k, a' c s ú z, g u t a ü t é s, g ö r c s ö k, m é h g ö r c s, r á s z t k ó r, m é l a s á g, d ö r j ü l t s é g, t o r o k g y i k, s z é l ü t é s, 's a' t. melyeket magokban egyenlően maradó, állandó nyavalyáknak tartanak, és nevök miatt egy megállapitott kapda szerint orvosolnak? Hogyan lehetne ily névvel az egyenlőféle orvoslást kimenteni? És ha az orvoslás nem mindég lehet ugyanaz, minek az egyenlő orvoslást elöre feltévő egyhangú név? „Nihil sane in artem medicam pestiferum magis unquam irrepsit malum, quam generalia quaedam nomina morbis imponere, iisque aptare velle generalem quandam medicinam," igy szól a' szintoly belátó, valamint gyöngéd lelki ismeret-

Digitized by Google

75. §.

Ámbár e' szerint a' gyógymüvészség az idült betegségek ezen nagy kutforrásának föltalálása által,

---

téért becsülést érdemlö Huxham (Op. phys. med. Tom. I.) 's éppen így panaszolkodik Fritze (Annalen I. 80. l.) „hogy a' voltaképp különbözö betegségeket egy néven nevezik.“ Azok a' népkórok is, melyek minden egyes járványkor hihetöleg valamely tulajdon ragály által terjednek el, a' gyógytanodában, mintha mindenkor egyenlöféleképp viszatérö, már ismeretes, állandó nyavalyák volnának, neveket kapnak, mint: Kórház-, tömlöcz-, tábor-, pos-, epe-, ideg-, takonyláz, jóllehet minden e'féle kóborló lázbeli járvány mindég más új, soha egészen így még nem láttatott, nyavalyaképben jelenik meg, mind lefolyására, mind több legszembetünöbb kórjeleire, és a' maga mindenkori egész állapotjára nézve a' többitöl igen különbözik. Annyira elüt mindenik az elöbb volt, így vagy amúgy neveztetett, akármely járványtól, hogy minden gondolkozásbeli szorosságot tagadni kellene a' fogatokban, ha valaki ezeknek a' magokban is annyira különbözö, ragálykóroknak a' kórtudományban bévett nevek közül egyet adni, 's azokat eme helytelenül adott név szerint egyenlöképpen akarná orvosolni. Ezt csupán az öszinte Sydenham látá által, midön (Oper. Cap. 2. de morb. epid. 43. l.) azt sürgeti, hogy semmi járványos nyavalyát sem kell a' már volttal egynek tartani, 's azt egymásik szerint orvosolni, mert mindnyájan, akárhány jöjön is közülök egymás után elö, különböznek egymástól: animum admiratione percellit, quam discolor et sui plane dissimilis morborum epidemicorum facies; quae tam aperta horum morborum diversitas tum propriis ac sibi peculiaribus symptomatis tum etiam medendi ratione, quam hi ab illis disparem sibi vindicant, satis illucescit. Ex quibus constat morbos epidemicos, ut ut externa quadantenus specie et symptomatis aliquot utrisque pariter convenire paullo incautioribus videantur, re tamen ipsa, si bene adverteris animum, alienae esse admodum indolis et distare ut aera lupinis.

Kitetszik mind ezekböl, hogy ily haszontalan és fonák kórneveknek nem lehet az igazi gyógymüvésznek orvoslásmódjába befolyások, a' ki tudja, hogy neki a' betegségeket nem egy külön kórjelnek bizonytalan név hasonlósága szerint, hanem mindegyik beteg egymis állapotja minden jelenek egész öszvesége szerint kelljen megitélnie és gyógyitania, úgymint a' kinek szenvedéseit ö szorosan kitanúlni tartozik, nem pedig gyanitólag csak vetni hozzájok.

De ha még is valaki a' betegségek neveinek némelykori szükséges voltokat hinné, hogy e' szerint, ha valamely betegröl van szó, a' nép elött magát röviden kifejezhesse, az

Digitized by Google

egyszer'smind az önhatólagosabb hasonszenves, név szerint a' rüh ellen szolgáló gyógyszerek föltalálására nézve is, a' betegségek gyógyitandó nagyobb számának természetéhöz nehány lépéssel közelebb jött legyen is, e' mellett mégis bocsáthatatlanúl, valamint azon föltalálás előtt, mindég kötelessége marad az a' hasonszenves gyógyásznak, hogy minden gyógyitandó idűlt (rühös) betegség jelentésének képzésekor, ennek kórjeleit és sajátságait kifürkészsze és szorgalmosan fölvegye, mert ezen szoros sajátbánás (egymisitős) nélkül mindenik kóresetben, sem az idűlt, sem egyebb betegségeknek valódi gyógyitása megnem eshetik, — csakhogy ezen kifürkészésnél valamely külömbséget kell abban tenni, valjon a' baj forró, gyorsan támadt, vagy pedig idűlt betegség legyen-e, mivel a' forróknál a' főkórjelek hirtelenebben föltünnek, 's az érzékektől megösmértetnek, azért is a' kórképnek följegyzésére sokkal kevesebb idő kivántatik, 's egyszer'smind, mivel nagyobbára minden magától ötlik érzékeinkbe, sokkal kevesebb kérdezni valónk van 1), mint a' már több évekig előre haladt idűlt betegség kórjeleinek csak nagy bajjal történő föltalálásoknál.

76. §.

Ezen egymisitő megvizsgálása valamely kóresetnek, melyre itt csak általános bevezetést adok, és a' miből a' kórbuvár csak az előjövő esetre hosználandókat fogja megtartani, a' gyógymüvész részéről, elfogódottlanság és ép érzékeken kivűl, a' vizsgálódásban való figyelemnél, és a' kórkép lerajzolásában való hűségnél egyebet nem kiván.

éljen velök csak mint öszsnevekkel, és mondja p. o. a' betegen a' Vidtáncz féle, vizkór féle, idegláz féle, hideglelés féle betegség van, de soha sem (hogy végre már megszünjék az ily nevekkel való csalódás) azon a' vidtáncza, az idegláz, a' vizkórság, a' hideglelés van, minthogy ily és hasonló nevü, állandó és magokban egyenlően maradó, betegségek sehol sincsenek.

1) Az itt a' kórjelek kipuhatolására föltett következő sorrajs tehát csak részint érdekli a' forró betegségeket.

Digitized by Google

77. §.

A' beteg elpanaszolja önnön bajainak folyamatját; a' hozzátartozók elbeszélik annak panaszait, magaviseletét, és a' mit rajta észrevettek; az orvos látja, hallja és egyéb érzékei által észreveszi, a' mi azon rendkívűl való és megváltozva vagyon. Mindent szorosan fölír ugyanazon kifejezésekkel, melyekkel a' beteg és hozzátartozók élnek. Hallgatva hagyja őket beszélni, ha csak lehet, hol a' beteg mellék dolgokra nem tér, félbe szakasztás nélkűl 1). Csupán a' halk beszélésre intse őket az orvos mindjárt eleintén, hogy a' szükségeseknek leirásában követhesse az elbeszélőt.

78. §.

A' betegnek vagy hozzátartozóknak minden vallomásánál a' sort megszakasztja, hogy a' kórjelek egyenként egymás alá jőjönek. Így mindenikéhöz hozzáadhatja aztán, a' mit neki először igen határozatlanúl, utóbb pedig világosabban vallnak meg.

79. §.

Elvégezvén az elbeszélők, a' mit önként mondani akartak, az orvos minden külön kórjelnek utána veti a' szorosb meghatározást, következőképp tudakozódván: elolvassa a' neki mondott egyes kórjeleket, 's megkérdezi mindeniknél különösen: p. o. mikor esett volt ezen történet? Az eddigvaló orvossággal élés előtt? A' gyógyszer vételekor? vagy csak az orvosság félretétele után néhány nappal? Micsoda fájdalom, minő érzés volt az, szorosan leiratva, mely ezen a' helyen történt? Hol volt éppen az a' hely? Meg-meg szünve 's egyenként, különböző időkben történt a' fájdalom? vagy folyvást, szüntelenül tartott? Meddig? Mely nap- vagy éjtájban, és a' testnek minő fekvésekor volt az legroszabbúl vagy szűnt meg egészen? E' vagy amaz előszámlált történet vagy környülmény — világos szókkal leiratva — milyen volt szorosan?

---

1) Minden félbeszakasztás megzavarja az elbeszélő gondolatjainak sorát, 's azután nem jut minden oly szorosan eszébe, mint eleintén akará mondani.

Digitized by Google

80. §.

'S így az orvos minden külön vallomást még közelebbről is meghatároztat, de a' nélkül, hogy a' betegnek a' kérdéskor már a' feleletet is szájába adja 1), úgy hogy arra aztán a' betegnek csupán egy igennel vagy nemmel kellene felelnie; egyébként annak alkalma lészen, könnyülködésből vagy a' kérdezőnek kedvéért, valami nem igazat, félig igazat vagy másfélét, igenezni vagy tagadni, a' honnét hamis kórképnek, 's helytelen gyógymódnak kell származnia.

81. §.

Ha ezen önkéntes vallomásokban a' testnek több részeiről, vagy működéseiről, vagy kedvélyállapotjáról semmi sem említődött, az orvos kikérdezi, a' mi még ezen részekre és működésekre, valamint lelki és kedvélyi állapotjára nézve 2) is említést érdemel, de közönséges kifejezésekkel, hogy így a' tudósító felölök különösen kmtelenitessék magát közelebbről kinyilatkoztatni.

82. §.

Minekutánna a' beteg (mert ennek kell a' maga érzéseiről, kivéven a' tettetett nyavalyákban, legtöbbet hinnünk) ezen önkéntes 's csupán kicsalt nyilatkoztatások által is az orvost már eléggé tudósitotta, és a' kórképet meglehetősen kitőkélyitette, akkor ennek szabadságában áll, sőtt szükséges (ha még nem eléggé lenne oka) közelebbről különösebb kérdéseket tenni 3).

---

1) Nem szabad az orvosnak p. o. így kérdezősködnie „Úgy-e, e' vagy ama könyülmény is jelen volt?" Ilyen, hamis feleletre és vádra vivő fölnógatásoknak soha sem kell az orvostól eredniök

2) P. o. az emésztte, vizellete miként szokott töle elmenni? Milyen az álma, nappal, éjjel? Minő a' szeszélye 's kedvélye és eszmélésbeli ereje? Milyen a' szomjusága? Micsodás ézt érez szájában? Mely ételeket és italokat szeret leginkább! Melyeket nem szenvedhet! Megvan-e mindeniknek természetes, tellyes vagy más idegen éze? Hogyan érzi magát az evés vagy ivás után? A' feje, tagjai, vagy alteste iránt nincs-e valami mondani valója?

3) P. o. Hányszor volt széke, és tulajdonképp milyen? A' fehé-

Digitized by Google

83. §.

Készen lévén az orvos a' vallomásnak leirásával, följegyzi magának, a' mit ő is észrevesz 1) a' betegen és kitudakozza, mi volt ebből a' betegnek egésséges korában tulajdona.

---

res széküresedés takony vagy ganéj volt-e? A' székürüléskor vóltak-e fájdalmai vagy nem? Melyek különösen és hol? Mit okádott-ki a' beteg? A' szájban lévő rosz éz rohadt-e, vagy keserü, vagy savanyú, vagy milyen? az evés és ivás előtt, vagy után, vagy közben? Mely naptájban leginkább? Milyen ézü a' fölböfögés? Ha csak áll, vagy már a' vizelléskor is zavaros a' húgy? Milyen szinü, mikor azt vizelli? Milyen szine vagyon a' pössalaknak? — Mit csinál és hogyan mozgolódik a beteg álmában? nyöszörög, nyög, zokog, beszél vagy kiáltoz e abban? megrettenik-e alvása közben? hortyog-e a' bé- vagy kileheléskor? Csak hanyatt fekszik-e, vagy melyik oldalán? betakaródzik-e erősen, vagy nem, vagy nem is türheti magán a' födözőket? könnyen fölébrede, vagy igen mélyen alszik? Hogyan érzi magát mindjárt a' fölocsódás után? Hány ízben jő ez, hányszor ama baj; mikor és mitől támad mindenkor? az ülés, fekvés, állás, vagy mozgáskor e? csupán éhomra, vagy csak regvel, vagy egyedül estkor, vagy csupán ebédlés után, vagy mikor szokott megjelenni? — Mikor jött reá a' fázás? csupán fázásbeli érzés volt-e-az, vagy a' teste is hideg volt? mely részeken? vagy talán a' fázás érzésekor a' teste forró volt? az csupán hidegbeli érzés volt-e borzadás nélkül? a' forróságkor piros volt-e arcza? mely részeken lehetett érezni a' forróságot? vagy a' beteg forróságról panaszolkodott a' nélkül hogy a' megtapintáskor teste forró lett volna? meddig tartott a' fázás, meddig a' forróság? — Mikor jött reá szomjúság? a' fázáskor? a' forróságkor? vagy előbb? vagy utóbb? mely nagy volt a' szomjúság, és mire? — Mikor izzad? a' forróság kezdete, vagy vége felé? vagy hány órával a' forróság után? álom közben, vagy ébrenlétekor? mely nagy az izzadság? forró-e vagy hideg? minő részeken? milyen szagú? — Miféle bajokról panaszolkodik a' fázáskor vagy az előtt? miről a' forróságkor? miről aztán? miről az izzadságkor vagy aztán? 's a' t.

1) P. o. Hogyan mozgalódott a' beteg a' látogatáskor, boszonkodó, czivódó, heveskedő, siránkozó, rettegő, kétségbe-eső, szomoru vagy vidám, és nyugodt volt-e 's a' t.; nem volt-e aluszékony, vagy általában magán-kivül? rekedten, igen lassan, vagy félre, vagy miként beszélt? milyen szinü volt az abrázatja és szemei 's általában a' bőre, milyen arczvonásainak és szemeinek elevensége és ereje, milyen a' nyelve, lehelete, és szájának szaga, vagy a' hallása? mekkorák a' szemfények? ezek mely gyorsan és mennyire változnak-el a' sötétben és világoson? minő az érverés? az altest? a' bőr

Digitized by Google

84. §.

Azon történetek, melyek talán valamely előbbeni gyógyszer vételekor jelennek-meg, és a' betegnek olyankori hogyléte, nem teszik a' nyavalyának tiszta képét; azon kórjelek és bajok ellenben, melyeket a' beteg a' gyógyszerekkel élés előtt vagy azoknak többnapi félre tételök után szenvedett, a' betegség eredeti idomának igazi alapfogatját teszik, és ezeket kell az orvosnak leginkább följegyeznie. Lehet ugyan, mikor a' betegség sokáigtartó, a' beteget, ha ez eddig még mindég orvosságot vett be, nehány napokig egészen gyógyszer nélkül is hagyni, vagy neki azon közben valami nem gyógyszerfélét adni, 's addig a' nyavalyának szorosabb megvizsgálását halasztani, hogy az után a' gyógyász a' régi nyavalyának tartós nem elegyes kórjeleit önnön tisztaságokban fölfoghassa, és a' betegség csalhatatlan képét lerajzolhassa.

85. §.

De ha a' betegség gyors lefolyású és annak sürgetős állapotja semmi késedelmet nem szenved, akkor az orvos kénytelen az orvosságoktól megváltoztatott kórállapottal is megelégedni — ha a' gyógyszerrel élés előtt észrevett kórjeleket kinem tapogathatja, — hogy igy legalább a' nyavalyának jelen alakját, az az, hogy az eredeti betegséggel egyesült gyógyszerkórt, mely gyakran a' célerányatlan szerek miatt fontosabb 's veszedelmesebb szokott lenni az eredetinél, 's ezért gyakórta sürgetve kivánja meg a' célerányos segedelmet, egy öszveséges képbe foglalhassa és azt, hogy a' beteg a' vett ártalmos orvosságtól megne haljon, valamély illő hasonszenves gyógyszerrel meggyőzhesse.

---

nedves-e vagy forró, hideg-e vagy száraz ez vagy ama helyen vagy általában a' tapintáskor? hátraszegett fejjel, félig vagy egészen kinyilt szájjal, a' fej fölibe tett karokkal, hanyatt vagy minő helyzetben fekszik? milyen erölködéssel egyenesedik vagy ül-föl, 's a' mi más egyebb szembetünőt az orvos észrevehetett rajta.

Digitized by Google

86. §.

Midőn a' betegséget valamely szembetünő eset rövid idő olta, vagy a' sokáig tartó nyavalyánál több idő óta, okozta, ezt majd a' beteg — vagy legalább a' titokban megkérdezett hozzátartozók — meg fogják vallani, vagy önként és magoktól indittatva, vagy valamely vigyázva — tett tudakozásra 1).

87. §.

Az idült nyavalyák állapotjának kitudakozásakor a' betegnek szokott foglalatosságaihoz, mindennapi szokás-rendjéhez és közéletéhez, házi-állapotjához-képpest való különös viszonyait 's a' t. jól meg kell fontolni és visgálni, mi legyen azokban betegséget gerjesztő vagy föntartó, hogy ennek eltávoztatása által a' gyógyulás előmozdittathassék 2).

---

1) Az oly lehetséges, becstelenitő, alkalombeli okokat, melyeket a' beteg, vagy a' hozzátartozók nem örömest, legalább nem önként vallanak meg, okosan intézett kérdések vagy más alattomos tudakozások által kell a' gyógyásznak kinyomozni igyekeznie. Ide tartoznak: a' méregvétel, vagy elkezdett öngyilkolás, némabün, a' szokott vagy természetlen gyönyörködésbeni kicsapongások, borban, lélnedvekben, puncsban és egyébb hevitő italokban, kávéban-való mértékletlenség — az evésben általában, vagy különösen az ártalmos ételekben tett tobzódás, — a' bujasenyvnek vagy rühnek elragadása, szerencsétlen szerelem, nőféltékenység, házi-békétlenség, boszonkodás, bú valamely családi szerencsétlenség miatt, valamely szenvedett méltatlanság, elfojtott boszú, megsértődött büszkeség, birtokbeli nagy kárvallás, — babonás rettegés — éhség — vagy testi hiba a' szemérem részeken, sérv, iszam, 's a' t.

2) Kivált az aszszonyi nemnek idült nyavalyáinál tekintetbe kell venni a' terhességet, terméketlenséget (meddőséget) nőszvágyódást, a' lebetegedést, időtlen vagy hibás szülést, szoptatást, és a' hónapszámot. Különösen az utólóra-nézve meg kell tudakozni, hamar tér-e viszsza, vagy kelleténél tovább kimarad, hány napig tart, folyvást vagy megállva? micsoda mennyiségben általában, milyen sötét a' szine, fehérfolyással jár-e a' beállása előtt vagy végződése után? de leginkább minő testi és lélki bajok, micsoda érzések és fájdalmak késérik azt beállása előtt, folyásakor és azután? Fehérfolyás lévén nála jelen, milyen ez, mennyi az ő sokasága, és milyen föltételek, és micsoda alkalom által okoztatik?

Digitized by Google

88. §.

A' föntemlített 's minden más kórtündéknek nyomozását tehát az idült nyavalyáknál, a' mint csak lehet, szorgalmosan és környülményesen kell véghöz vinni, és a' legkisebb különségekre is kiterjeszteni, részint mivel azok ezen betegségeknél legmegváltabbak, a' gyorsan múló betegségekéivel legkevesebbé egyezők, és a' gyógyításkor, hogy ez jól ússön ki, nem vétethetnek elég szorosan; részint mivel a' betegek a' hoszas szenvedésekhöz úgy hozzá szoknak, hogy a' kisebb, gyakorta igen sokat jelentő (bélegelő) — a' gyógyszer fölkeresésekor gyakran sokat határozó — mellék-történetekkel keveset vagy éppen semmit nem gondolnak többé, és azokat szinte kénytelen állapotjok egy része helyett, csak nem egésség gyanánt tekintik, melyeknek igaz érzését ők, tizenöt, húsz esztendeig tartó szenveik mellett meglehetősen elfeledték, alig is jut eszökbe, azt hinni, hogy ezen mellék kórjelek, eme többi kisebb vagy nagyobb eltérések az egésséges állapottól az ő főbajokkal öszvefüggésben állhassonak.

89. §.

Azonkivül a' betegek is oly külömböző kedvélyneműek, hogy némelyek, kivált az úgy nevezett rásztkórosak 's más igen érzékeny és tűrhetlen személyek önnön panaszaikat igen meglepő világosságban festikle, és csak hogy a' gyógyászt segedelemre inditsák, bajaikat igen feszes kifejezésekkel adjak elő 1).

---

1) A' rásztkórosok közül, még a' legtürhetlennebbnél is, csupa költött történetekre és bajokra alig akadhatni, — a' mit az ő, külömböző időkben elöpanaszolt, bajaiknak egybehasonlitása is, mig nekik az orvos semmit sem, vagy valami egészen orvosságtalant ad bé, nyilván bizonyit; — csak nagyitásaikból kell valamit elvenni, legalább az ő kifejezéseik erősségét mértékfölötti érzésöknek tulajdonitani; mely tekintetben az ő szenvedéseikről való kifejezéseiknek fönszavúsága is magában már fontos kórjellé válik a' többiek sorában, melyekből a' betegség képe van öszverakva. A' dörjültekkel és hamis nyavalya-tettetökkel másként van a' dolog.

Digitized by Google

90. §.

Más ellenkező természetű személyek pedig részint tőstségből, részint roszul értett szeméremből, részint végre gyöngéded érzésök miatt sok bajokat elhalgatnak, vagy bizonytalan kifejezésekkel jegyeznek meg, vagy többeket, mint nem terheseket, adnak elő.

91. §.

Bár mely bizonyos is tehát, hogy főképp a' beteget kelljen az ő bajai 's érzései felől meghalgatni, és főképpen az ő tulajdon kifejezéseinek, melyekkel szenvedéseit kimagyarázhatja, hitelt adni, — mert a' hozzá tartozók és betegápolók szájában azok elváltozni 's meghamisítatni szoktak, — még is másfelől szintoly bizonyosan megkivántatik minden betegségeknél, leginkább pedig a' sokáigtartóknál, midőn azoknak igaz, tökélyes képök 's ennek különségei nyomoztatnak, a' kiváltképpen való szemesség, megfontolás, emberismérés, vigyázóság a' tudakozáskor és békéstürés, nagy mértékben.

92. §.

Az orvosnak általában könnyebb lesz a' forró, vagy más rövid idő olta származott betegségeknek kitudakozása, mert a' betegnek 's hozzátartozóknak még minden történetek és a' csak nem rég elvesztett egésségtől való eltávozások heveny emlékezetőkben vannak, azok még újak és szembetűnők. Itt is ugyan mindent tudni kell az orvosnak, de sokkal kevesebb nyomozásra van szüksége, többnyire mindent önként megmondanak neki.

93. §.

A' járvány kórok és szórvány betegségek kórjelei öszveségének nyomozásakor fölötte mindegy, akár fordúlt elő valaha ily hasonló nyavalya e vagy ama név alatt a' világon, akár nem. Egy oly járványnak új vagy különös volta nem tesz különbséget annak sem megvizsgálásában sem gyógyitásában, minthogy a' gyógyász úgyis minden most uralkodó nyavalyának tiszta képét újnak és isméretlennek tartozik előre föl-

Digitized by Google

tenni, és azt magában tökélyesen megvizsgálni, ha igazi és derék gyógymüvész akar lenni, kinek az észrevétel helyébe gyanitást tennie, valamely elejébe adódott kóresetet egészen vagy részint ismértnek vennie soha sem szabad, a' nélkül hogy azt minden nyilatkozásai szerint szorgalmosan kikémlelné, 's itt ezt annál inkább, mivel sok tekintetben minden uralkodó járvány tulajdonféle jelenet, és a' szoros megvizsgáláskor a' régi előbbeni, helytelenül nevet kapott, ragálykóroktúl igen külömbözőnek találtatik; — kivévén a' magában egyenlően maradó ragály-gyujtagtól támadó járványokat, az emberhimlőt, a' kanyarót 's a' t.

94. §.

Meglehet ugyan, hogy a' gyógyász az eleibe került első kóresetnél nem veszi mingyárt észre a' járvány ragálykórnak tökélyes képét, mert minden ily bokros betegség csak több eseteknek szorosabb megvigyázása után nyilatkoztatja ki a' maga kórjeleinek és tündéinek öszveségét. Azonban a' figyelmesen nyomozó gyógysáz már az első és második betegnél is az igaz állapothoz oly közel juthat, hogy annak egy béleges képére tegyen szert 's már ekkor egy alkalmos, arra hasonszenvesen illő, gyógyszert is találjon ki.

95. §.

Több e'féle esetek kórjeleinek leirása által a' lerajzolt kórkép mindég tökélyesebbé, nem, nagyobbá és több szavúvá, hanem fontosabb jelentésűvé (bélegzettebbé) ezen gyűkór sajátságát inkább magában foglalóbbá leszen, a' közönséges jelek (p. o. étvágytalanság, álmatlanság 's a' t.) tulajdon és szorosabb meghatározásokat nyernek, 's más felől a' jelesb, különös, legalább így ritkábban egyesült, csak keves nyavalyákkal közös tulajdon kórjelék előtűnnek 's ezen ragálykór béleges voltát képzik 1). Az ekkori járvány-

1) Az orvos előtt, ki már az első esetekben az önhatólag hasonszenveshöz közelitő gyógyszert megtudta választani, a' következendő esetek majd vagy bébizonyitják a' választott orvosságnak helyes voltát, vagy ötet egy még illöbb, a' legillöbb hasonszenves gyógyszerre útasitják.

Digitized by Google

ban megbetegültteknek, mindnyájoknak ugyanazon forrásból eredett 's azért egyenlő betegségök van ugyan; de ily járványos betegségnek egész kiterjedését és kórjeleinek öszveségét (melyeknek ismérete a' tökélyes kórképnek általnézéséhöz tartozik, hogy ezen kórjelöszveségre legillőbb hasonszenves gyógyszert lehessen választani) nem vehetni egy külön betegnél észre, hanem csak több különböző testalkotású betegek szenvedéseikből lehet elvonni és kivenni.

96. §.

Hasonlóképp, mint itt a' járványos, többnyire forró ragálykórokrúl tanitottam, kellett nekem a' mivoltokra nézve egyenlően maradó gerjes, idült sinlegeket is, név szerint és leginkább a' rühöt még szorosabban, mintsem eddig történt, kórjeleiknek egész kiterjedésök szerint kivizsgálnom, minthogy itt is az egyik betegen azoknak csak egy része jelenik meg, míg a' másodikon, harmadikon 's a' t. ismét némely más történetek látszanak, melyek szintúgy csak egy (mintegy elszakasztott) részét teszik az ugyanazon sinleg egész kiterjedéséhöz tartozó kórjelek öszvesegének; úgy hogy csak i g e n s o k e'féle idült egyes betegeken lehetett az ily gerjes idült sinleghöz, különösen a' rühhöz tartozó minden kórjeleknek öszvesegét kieszközölni, melyeknek tökélyes általnézete és öszveséges képe nélkül az egész sinleget hasonszenvesen meggyógyító (név szerint a' rühellenes) orvosságokat, melyek egyszer'smind az e'féle idült bajokban szenvedő egyes betegeknek is igaz gyógyszereik, ki nem lehetett nyomozni.

97. §.

Minekutánna a' kóresetet leginkább meghatározó és kitüntető kórjelek öszvesége, vagy más szókkal, akármiféle betegségnek a' képe szorosan föl vagyon jegyezve, e'vel a' legnehezebb munka is megtörtént. A' gyógymüvész azt azután, leginkább az idült betegségeknél a' gyógyitásnak alapjául vévén, mindég maga előtt tartja, azt minden részeinél fogva megtekintgetheti, és a' béleges tündéket a'ból kiválaszthatja, hogy ezeknek, vagyis magának a' jelenvaló nya-

Digitized by Google

valyának egy hozzá igen hasonló', művészi kórhatalmat tehessen ellenébe a' hasonszenvesen választott gyógyszerben, melyet minden az ő tiszta műveletjeik szerint elötte ismeretes gyógyszereknek kórjelsoraikból választott. És midőn a' gyógyítás alatt a' gyógyszer foganatjáról és a' betegnek megváltozott mintlétéről tudakozódik, neki az új kórállapot föltételében az először följegyzett kórjeleknek eredeti seregéből csak azt kell kitörűlnie, a' mi megjobbúlt; a' mi pedig még abból jelen van, vagy, ha talán valami új baj jelent volna meg, ezt a'hoz ragasztania.

98. §.

A' valódi orvos hivatalának második pontja illeti a' természetes betegségek gyógyitására rendelt eszközöknek nyomozását, a' gyógyszerek betegitő erejének kivisgálását, hogy aztán, ha gyógyítani kell, egyet közülök ki lehessen keresni, melynek kórjeleiből egy művészi betegség tétethessék öszve, a' természetes meggyógyítatandó nyavalya főkórjeleinek öszveségéhöz mennél hasonlóbb.

99. §.

A' betegséget gerjesztő munkásságokat az egyes orvosságoknak egészen kell ismerni, az az, a' mennyire lehet, mind azon kórjeleknek és mintlétváltozásoknak, melyeket egyik egyik különösen támaszthat, meg kell vigyáztatva vagy tapasztaltatva lenniök előbb, mintsem azt reményleni lehessen, hogy azokból valaki a' legtöbb természetes nyavalyákra nézve illő hasonszenves gyógyszereket találhasson, és választhasson ki.

100. §.

Ha valaki, hogy ezt kinyomozza, csak beteg személyeknek ad be gyógyszereket, ámbár azokat csak egyszerűen 's egyenkint rendelné is, mégis tiszta munkálatjaikból keveset vagy semmi bizonyost sem lát, mivel az orvosságoktól várandó, különös hogylétváltozások a' jelenvaló természetes nyavalya kór-

Digitized by Google

jeleivel összevegyűlvén, csak ritkán vétethetnek tisztán észre.

101. §.

Nincs tehát más lehetséges út, melyen a' gyógyszereknek az emberi mintlétre való saját műveleteiket ki lehetne tapasztalni, nincs semmi bátorságosabb, természetesebb alkalmozás erre nézve, mint ha az egyes gyógyszerek kísirtésképp egészséges embereknek adatnak be mértékletes mennyiségben, hogy e' szerint végére lehessen járni, mindenik milyen változásokat, kórjeleket és tündéket hoz elő a' testnek és léleknek hogylétében, az az, micsoda kórelvek gerjesztésére legyen mindenik alkalmos és hajlandó 1), mert a' mint (19—22 §.) meg vagyon mutatva, a' gyógyszereknek minden gyógyerejök egyedül e'ben az emberi hogylétet megváltoztató erőben áll, 's ezen utólsónak észrevételéből világosodik ki.

102. §.

Ezen úton én indulék el legelőször olyan állhatatossággal, milyent csak a' tökélyes meggyőződés ama nagy 's embert boldogító igazságról, hogy a' gyógyszereknek csupán hasonszenvés használtatások által légyen az emberek nyavalyájinak egyedül bi-

---

1) Egyetlen egy orvos sem sürgette, tudtomra, azon harmadfél ezer esztendei előidőben, a' gyógyszereknek emberi mintlétet másitó, tiszta, saját műveletjeiknek ezen oly természetes, oly elkerülhetetlenül szükséges, egyedül valódi megvisgáltatását, hogy kitudódjék, mindenik orvosság milyen kórállapotokat gyógyithat meg, mint ama nagy, halhatatlan Haller Albert. Csupán ő látta be kivülem annak szükséges voltát (lásd Pharmacopoea Helvetica, Basil 1771 fol. 12. l. az előbeszédben) „Nempe primum in corpore sano medela tentanda est, sine peregrina ulla miscela; odoreque et sapore ejus exploratis, exigua illius dosis ingerenda et ad omnes, quae inde contingunt, affectiones, quis pulsus, qui calor, quae respiratio, quaenam excretiones, attendendum. Inde ad ductum phaenomenorum, in sano obviorum, transeas ad experimenta in corpore aegroto etc." De senki, egyetlen egy orvos sem hallgatta meg, vagy követte ezen megbecsülhetetlen intéseit.

Digitized by Google

zonyos megyógyitása lehetséges, szülhetett 's tarthatott vala föl 1).

103. §.

Azon kivül láttam, hogy az előbbi irók által följegyzett betegségbeli ártalmasságaik azon gyógyszeres állományoknak, melyek nagy mennyiségben, elvétve, vagy hogy azokkal magokat vagy másokat megöljönek, vagy egyébb környülmények között, egészséges emberek gyomrába jutottak, a' magamon és más egészséges személyeken ugyanazon állományokkal tett kisirtéskor nyert észrevételeimmel sokban megegyeztenek. Ők ezen eseteket, mint méreg-étetésbeli történetrajzokat 's mint ezen erőszakos dolgok ártalmának bizonyságait, legtöbbnyire csak azért beszélik elő, hogy tőlök másokat óvjanak, részint azért is hogy, ha mikor ezen veszedelmes történetek ellen használt szereikre lassanként ismét meggyógyulás következett, művészségökkel dicsekedjenek, részint pedig még hogy, midőn gyógybánások alatt az igy erőszakosan orvosoltatott személyek meghaltak, magokat ezen, ilykor mérgeknek neveztetett, állományoknak veszedelmességével mentegessék. Ezen természetbuvárok közül senki sem sejté, hogy ezen állományoknak ártalmos és mérges voltok felől általok csupán bizonyságokúl előszámlált kórjelek ezen gyógyszereknek hasonló, természetes nyavalyabeli bajokat meggyógyítható, erejökre mutató bátorságos útasitásokat foglaljanak magokban, hogy ezen betegség-gerjesztéseik ugyan az ő hasonszenves gyógymüveleteiknek tiszta jelentései vagy példázatjai legyenek, és hogy csupán ily tapasztalt hogylétváltozásokon, melyeket az orvosságok az egészséges testekben támasz-

1) Ezen igyekezetem első gyümölcsét, a' milyén érett akkor lehetett, láthatni ily nevü munkámban: Fragmenta de viribus medicamentorum positivis, sive in sano corp. hum. observatis P. I. II. Lipsiae, 8. 1805. ap. J. A. Barth; az érettebbet ebben: Reine Arzneimittellehre I. Th. 1811. (második kiadat 1822) II. Th. zw. Ausg. 1824. III. Th. zw. Ausg. 1825. IV. Th. zw. Ausg. 1825. V. Th. zw. Ausg. 1826. VI. Th. zw. Ausg. 1827. és a' második és harmadik részben: Die chronischen Krankheiten 1828 Dresden b. Arnold.

Digitized by Google

tanak, épüljön az ő gyógyerejöknek egyedül lehetséges kinyomozása, minthogy a' gyógyszereknek tiszta, saját erejiket orvolási haszonra sem az eszeskedő okoskodás által előlegesen, sem a' szaglás, ízlelés és megtekintés által, sem a' vegytudományos elkészités által, sem a' nyavalyák ellen rendek valamely keverékben (rendelményben) együtt lévő több szerekkel való élés által meg nem ismérhetni; senki sem sejté, hogy ezen gyógyszerkórbeli történetrajzok valamikor első kezdetalapjai gyanánt fogjanak szolgálni, az igaz, tiszta gyógyszertanitmánynak, mely eleitől fogva mostanig csak hamis gyanitásokból és költeményekből állott, az az, még nem is volt meg 1).

104. §.

A' tiszta gyógyszermüveletekről szerzett ezen észrevételeimnek ama régiebbekkel — noha nem orvoslásbeli haszonra irottakkal való megegyezésök, és ezen különböző iróktól följegyzett tudósitásoknak is más effélékkel való, összeillésök könnyen meggyőz minket arról, hogy a' gyógyszerek, az egésséges emberi testnek beteges megváltoztatásakor *meghatározott, örök természeti törvények szerint* működnek, 's ezeknél fogva *bizonyos, biztos kórjeleket* gerjeszthetnek, *mindenik, a' maga sajátságához képest, különöseket.*

105. §.

Az ily mértékfölötti adagokban elnyelt orvosságoknak gyakran életveszedelmeztető müveleteikről szóló régibb leirásokban oly állapotokra is akadunk, melyek nem eleinte, hanem az ily szomorú eseteknek vége felé jelentek vala meg, és az előbbiekkel egészen ellenkező természetűek voltanak. Ezek, az *elő-müveletel* (59. §.) vagy az orvosságoknak a' testre való tulajdon behatásokkal ellenkező kórjelek te-

1) A' mit erről mondóttam, láthatni az én Reine Arzneimittellehré-nek harmadik Része előtt álló ily czimü értekezésemben: Beleuchtung der Quellen der gewöhnlichen Materia medica.

Digitized by Google

szik az életmüség erejének ellen- vagy utómüveletét (58—63 §.), de ebből, ha az egésséges testeken való kísirtésre fordított adagok mértékletesek, ritkán vagy szinte soha nem sejdithetni legkevesebbet is, a' kicsiny adagok után pedig semmit sem. Ezek ellen az élő életmüség a' hasonszenves gyógyitásker csak annyi viszszahatást, ellenműveletet tészen, a' mennyi a' mintlétnek ismét természetes, egésséges állapotra való fölsegítésére kivántatik (63. §.)

106. §.

Csupán a' bódító gyógyszerek tesznek e'ben kifogást; minthogy ezek az előmüveletben részint az érzékenységet és érzést, részint az ingerlékenységet veszik el, azért utánok gyakrabban, a' kísirtéskori mértékletes adagok után is, az egésséges testekben megnagyobbúlt érzékenység (és nagyobb ingerlődékenység) szokott megjelenni az utómüveletben.

107. §.

Eme bódony állományokat kivévén, a' mértékletes gyógyszeradagokkal tett kísirtéseknél az egésséges testekben a' bévett szereknek csupán előmüveleteik, az az, azon kórjelek vétetnek észre, melyekkel a' gyógyszer az ember hagylétét megváltoztatja, 's benne és rajta valamely, hoszabb vagy rövidebb ideig tartó beteges állapotot hoz elő.

108. §.

Némely gyógyszereknek ezen kórjeleik között vagynak néhány olyak is, melyek a' többi, részint előbb megjelent, részint utóbb megjelenendő kórjelekkel valamennyire; vagy bizonyos mellékes környülményekre nézve; ellenkeznek; de a' melyeket még sem lehet tulajdonképp az életmüség utómüveleté vagy csupa ellenmunkálatja gyanánt vennünk, hanem, az előműveletbeli külömbözö működési támadásoknak csak váltó állapotjokat ábrázolják; ezek váltómüveletnek neveztetnek.

109. §.

Némely kórjeleket a' gyógyszerek gyakortább, az

Digitized by Google

az, sok testekben, másokat ritkábban, vagy kevesebb emberekben hoznak elő, némelyeket csak igen kevés egésséges testekben.

110. §.

Az utólsókhoz tartoznak az úgynevezett különczségek, vagy is ama tulajdon testminéműségek, melyek, egyebként egésségesek lévén, oly hajlandósággal birnak, hogy bizonyos dolgoktúl, melyek több más emberekben semmi benyomást, semmi változást nem látszanak csinálni, annyira mennyire beteges állapotba tétethetnek 1). De ezen nem mindenkire való benyomás csak egy úgylátszás. Mert mivel ezekre, valamint akármely más beteges mintlétváltozásoknak támasztására, az emberben mind a' kettő, a' beható állományban lévő erő, és a' testnek gerjedékenysége, megkivántatik, azért a' szembetünő megbetegedéseket is az úgynevezett különczségekben nem tulajdonithatni csupán eme különös testminéműségeknek, hanem egyszer'smind ezen támasztó dolgoktól is kell származtatni, melyekben minden emberi testre ugyanazon benyomást tehető erőnek kellett lenni, de csak úgy, hogy keves egésséges testminéműségek legyenek hajlandók magokat tőlök oly szembetünőleg beteges állapotba helyeztetni hagyni. Hogy ezen hatalmak valósággal minden testre ugyanazon benyomást tegyék, abból láthatni, hogy azok minden beteg személyeknél a' hasonló kórjeleket, milyeket magok is (noha látszóképp csak az úgynevezett különcz személyeknél) támaszthatnak, mint gyógyszerek hasonszenvesen meggyógyítják 2).

---

1) Némely keves személyek a' rózsák szagától elajulhatnak, és a' mitil-kagylóknak (Mies-Muschel), rákoknak vagy a' márnahal ikrájának megevesétől, vagy néhány szömörcze fajok lombjának megérintése 's t. e. miatt, más meg más beteges, néha veszedelmes állapotokba eshetnek.

2) Így segítvala Eudoxia Herczegaszszony egy elájúlt személyen (ῥοδόσταγμα)-val, rózsavízzel (lásd Hist. byzant. script.), es Horstius (Oper. III. lap. 59) a' rozsaeczetet igen hasznosnak látá az ájulásoknál.

Digitized by Google

111 §.

Minden gyógyszer különös műveleteket támaszt az emberi testben, milyeket semmi más különböző nemű orvosszer éppen úgy elő nem hozhat. 1)

112. §.

Valamint mindenik növényfaj külső termetére, életének 's növésének tulajdon módjára, ézére és szagára nézve minden más növény-fajtól és nemtől, valamint minden ásvány és minden só a' maga külső és belső természeti és vegytudománybeli tulajdonságaira nézve (melyek egyedűl már akármely elcserélést eltávoztathattak volna) a' másiktól bizonyosan különbözik, úgy azok mindannyin önnön betegitő, — tehát egyszersmind gyógyitó — műveleteikre nézve is magok között bizonyosan különbözők 's egymástól eltávozók 2). Ezen állományoknak mindenike tulajdon, különböző, de meghatározott módon, mely minden elcserélést tilt, változtatja meg az emberek egésségbeli állapotját és hogylétét 3).

---

1) Ezt ama tiszteletre méltó Haller A. is belátá, igy szólván (Hist. Stirp. helv. nevü munkájának előbeszédében) „latet immensa virium diversitas in iis ipsis plantis, quarum facies externas dudum novimus, animas quasi et quodcunque caelestius habent, nondum perspeximus."

2) A' ki minden külön gyógyszeres állománynak minden másikéitól oly igen különböző műveleteit az emberi mintlétre szorosan ismeri, és méltatni tudja, az könnyen belátja azt is, hogy közöttök, orvoslási tekintetben, egyáltalában semmi egyenlő értékü szerek, semmi pótolékok nem lehetnek. Csupán, ki a' különböző orvosságokat tiszta, tevőleges műveleteiknél fogva nem ismeri, lehet oly balgatag, hogy velünk elhitetni akarja, mintha ugyan azon betegségben egyik a' másik helyett szolgálhatna és szintoly jól segithetne, mint a' másik. Igy cserélik föl az értelmetlen gyermekek a' valójában igen különböző dolgokat, mert ezeket alig ismerik külsejökre, 's legkevesebbé az ő becsökre, igaz értékökre és igen különböző belső tulajdonságaikra nézve.

3) Ha ez tiszta igazság, a' mint is az, úgy lehetetlen hogy ezután valamely orvos, ki értelmetlennek tartatni nem akar, 's ki önnön jó lelkiismeretét, a' valódi emberi méltóságnak egyedülös bizonyságát, megsérteni nem akarja, más gyógyszeres állományt fordítson a' betegségek orvoslására, mint a' melyet ő szorosan és tökélyesen igaz bőcse szerint ismer, melynek erőbeli müveletét, az egésséges emberek mint-

Digitized by Google

113. §.

Tehát szorosan, legfigyelmezőbb szorossággal kell a' gyógyszereket, melyektől az emberek élete és halála, betegsége és egéssége függ, egymástól megkülömböztetni, 's ezen okból azoknak erejiket és igaz müveleteiket az egésséges testben szorgalmos, tiszta kísértések által visgálóra venni, hogy velök szorosan megismérkedhessünk, és a' betegségekben való használtatásokkor minden hibás fogást elkerülhessünk, mert csak a' helyesen választott orvosságok hozhatják visza ismét nem sokára és tartósan a' földi javaknak legnagyobbikát, a' testnek és léleknek jóllétét.

114. §.

A' gyógyszereknek az egésséges testre teendő műveleteik kivisgálásakor meg kell gondolni, hogy az erős, úgy nevezett hős állományok már csekély adagban hogylétváltozásokat szoktak az erős személyeknél is gorjeszteni. A' gyöngébb erejű szereket ezen kísértések

---

létére oly szorosan kitapogatta, hogy róla bizonyosan tudja, hogy az egy igen hasonló kórállapotot, minden előtte ismeretes orvosságénál hasonlóbbat, gerjeszthat a'hoz, milyet az általa meggyógyitandó kóreset magában foglal, — mert, miként fölebb megmutattuk, sem az ember, sem a' nagy természet hasonszenves szer nélkül tökélyesen, gyorsan és tartósan nem gyógyíthat. Egy valódi orvos sem hushatja ki magát ezután az ily kísirtések alól, hogy igy az orvosságoknak eme legszükségesebb, 's egyedülös megismerésére, mely az orvoslásra megkivántatik, szert tegyen, erre, a' minden évszázadokbeli orvosoktól eddig elmulasztott, ismeretre. Minden múlt évszázadok — az utóbbi világ alig fogja hinni — eddig elegendőnek tartották, azon magok böcsök szerint ismeretlen orvosságokat, melyeknek igen fontos, igen külömböző, tiszta, eröbeli müveleteik az emberi hogylétre soha megnem visgáltattak, csak vaktában, még pedig több ilyen ismeretlen, fölöttébb külömböző eröket rendelményekbe végyítve, szolgáltatni a' nyavalyák ellen, és a' történetre hagyni, akármint legyen is tőlök a' beteg. Igy rohan be a' dörjült valamely müvész mühelyébe, 's ragadja kezébe az előtte ismeretlen, igen külömböző szerszámokat, hogy velök az ott álló remekmüvekct, mint véli, kidolgozza; hogy ezek az ő esztelen munkája által elrontatnak, és pedig visszaállíthatlanul öszverontatnak, nem szükséges említenem.

Digitized by Google

végett nagyobb adagban kell nyújtani; a' leggyöngébbeket pedig, hogy müveletök észrevétessék, csupán gyöngéd, ingerlékeny, egésséges személyeken kell kísírteni.

115. §.

Tilalmas az e'féle kísírtésekre — mert tőlök függ az egész gyógymüvészség bizonyossága, és minden következő ember-nyomoknak java — tilalmas mondom, az e'féle kísértésekre más gyógyszereket fordítani, mint a' melyek már ismeretesek 's melyeknek tiszta, igázi, és hathatós voltok felől egészen meg vagyunk győződve.

116. §.

Ezen orvosságoknak mindenikét egészen egyszerű, mesterkéletlen képben, a' honni növényeket hevenytében kifacsart nedv-képpen, egy keves borléllel vegyítve, hogy el ne romoljanak, a' külföldi növényeket pedig porképpen, vagy borléllel festvénynyé kiszivatva, aztán pedig nehány résznyi vizzel összevegyítve kell bevenni, a' sókat és mézgákot pedig mindjárt a' bevétel előtt vizben fölolvasztva. Ha a' növényt csak szárazon kaphatni és az természete szerint gyönge erejű, a'kor az ily kísírtésre annak forrázata szolgál, az aprított fűre forró víz öntetvén 's igy kiszívattatván; ezt mindjárt megkészítése után melegen kell inni, mert minden kifacsart növénynedvek, és minden vizes növényforrázatok léles tódalék nélkül hamar megforrnak 's elromlanak, és e'kor orvosságos erejöket is elvesztették.

117. §.

Ezen végre minden gyógyszeranyagot egészen magánosan, egészen tisztán kell fordítani, a' nélkül, hogy ahoz valamely idegenféle állomány keveredjék, vagy az ember valamely már idegen nemű orvosságos holmit vegyen magához azon a' napon, és úgy a' következendőkön is, míg a' gyógyszer müveletjeit akarja megvigyázni. A'ma keves, oly igen fölhigított, borlélt, minthogy a' festvények a' bevételkor sok vizzel vegyítetnek, nem tekinthetni idegen inger gyanánt.

Digitized by Google

118. §.

Eme kísírtgetés ideje alatt a' közéletnek is mértékletesnek kell lenni, a' mennyire lehet minden fűszer nélkül, csupán tápláló, egyszerű neműekből, úgy hogy a' zöld főzelékek 1) és gyökerek 's minden saláták és levesbe való füvek (melyek akármi elkészítés mellett is mindnyájan mindég valamely bolygató orvosságos erőt tartonak meg) eltávoztassonak. Az italok a' mindennapiak, mennél kevesebbé ingerlők legyenek.

119. §.

A' kísírtő személynek a' kísírtéskor a' lélki és testi erőlködésektől, minden kícsapongásoktól és zavaró szenvedélyektől őrizkednie kell; semmi szorgos foglalatosságnak sem szabad őtet a' szükséges magán észreveendő tapasztalástól viszatartani, jó akarattal kell magára szoros figyelmet fordítania, és e' mellett nyugodtan maradnia; a' maga nemében egésséges testű lévén, szükséges értelemmel is kell birnia, hogy az érzéseit világos kifejezésekkel megnevezhesse, és leirhassa.

120. §.

A' kísírtés helyes végbevitelére ügyes, készakaratú, egésséges személy erre nézve reggel éhomra egy oly adagot veszen be a' kipuhatolandó gyógyszerből, milyennel a' mindennapi üzönczségben, rendelményekben szoktak élni a' betegségek ellen, legjobban olvadékban, és mintegy tízszer annyi nem éppen hideg vízzel vegyítve.

121. §.

Ha ezen adag egy pár' óra 2) múlva semmi, vagy csak igen' csekély mintlétváltozást okozna, akor a'

1) A' zsenge zöld borsót, zöld babot, 's talán murkot (sárgarépát) is, mint legkevesebbé orvosságos zöld főzelékeket, megengedhetni.

2) Az újabb időkben czélerányosabbnak találtam, ha az előbbi nap adagja nem elég kérjeleket támasztott vólna, a' kísírtő

Digitized by Google

személy (az orvosságot mind férjfi mind némbereken kell kísérteni) egy nagyobb, a' mostani környülményekhöz képpest kétszeres ádagot veszen be, legjobbán szintúgy tiz résznyi nem hideg vizzel keverve 's össze rázatva.

122. §.

Ha az első adag eleintén igen nagyon látszik művelni, nehány órák múlva pedig művelésében alább hagy, a'kor a' második erősebb adagot csak más nap reggel kell, hasonlóképp éhomra, bevenni, és, ha ez sem felelne meg a' czélnak, a'kor a' harmadik reggel bevett, még erősb, ha úgy találjuk, mintegy négyszeres adag majd ki fogja nyilatkoztatni a' maga műveletjét.

123. §.

Ugyanazon gyógyszer nem minden személyeket érdekel egyenlő hathatósággal, sőt ellenben nagy a' külömbség ezen pontra nézve, úgy hogy az igen hathatósnak ismert gyógyszer mértékletes adagban néha egy gyöngébbnek látszó személyt csak alig izgat föl, holott több más sokkal gyöngébb szerek ugyanazt elég erősen meghatják. És viszontag, vannak igen erős személyek, kik a' gyöngének látszó gyógyszertől fontos kórjeleket éreznek, az erősebbektől pedig csekélyebbeket. Már, minthogy ezt előre nem tudhatni, azért igen tanácsos, minden embernél először csak kisebb orvosságadaggal tenni meg a' kezdetet, meg, a'hol illik és kivántatik, vagy ugyanazon napon egy pár óra múlva, vagy naponként nagyobb 's nagyobb (mindég mintegy kettőztetett) adagot vétetni be.

124. §.

Ha kezdetben mindjárt legelőször elég erős gyógyszeradag nyújtatott, ilykor ennek az a' haszna, hogy

személy által csak minden reggel éhomra a' kivizsgálandó gyógyszerből, ha szükség, nagyobb adagot vétetni; a' legújjabb időkben pedig csak kis de igen föleresztett, igen magosra hatalmitott adagot nyujtok, mivel ekként azoknak ere jök a' legokszerosabban ki van fejlödve.

Digitized by Google

a' kísírtő személy a' kórjeleknek egymás után következését megtudja, és az időt is, melyben mindenik megjelent, szorosan följegyezheti, a' mi az orvosság természetének megismérésére igen tanúságos; mert így az előmüveletek rendje, valamint a' váltómüveleteké is legbizonyosabban szembetünik. Egy igen mérséklett adag is néha már elegendő a' kísírtésre, csak a' kísírtettszemély legyen elég finom érzésű, 's mennél figyelmezőbb a' maga hogylétére. Valamely orvosság müveleteinek tartandósága csak több kísírtések egybehasonlítása után ismértetik meg.

125. §.

Midőn pedig, hogy csak valamit is tapasztalni lehessen, nehány napokig folyvást ugyanazon gyógyszert kell mindég nagyobbitott adagokban, ugyanazon személynek kísírtés végett beadni, a'kor a' külömbféle kórállapotok kitudódnak ugyan, melyeket ezen orvosság általában előhozhat, de azoknak sorban következésök nem sül ki, és a' következő adag gyógyitólag munkálván, gyakran az előbbi adagtól gerjesztett egy vagy más kórjelt eltörli, vagy helyette az ellenkező állapotot hozza elő, — az ily kórjeleket, mint kétségeseket, zárjelbe kell tenni, míg a' következendő, tisztább kísírtések megmutatják, valjon azok az életmüségnek ellen- és utómüveletét, vagy ezen orvosságnak váltómüveletét teszik-e.

126. §.

Mikor pedig valaki, még a' történetek sorbeli következésére, és az orvosság müveleteinek tartandóságára nem nézvén, csupán a' kórjeleket magokban, kivált valamely gyönge erejű gyógyszereit, akarja kinyomozni, itt legjobb a' dolgot úgy intézni, hogy nehány napokig egymás után minden nap nagyobbitott adag nyújtassék, sőtt többször is napjában. Így a' leggyöngébb, még ismeretlen gyógyszernek a' müvelete is, kivált az érzékeny személyeken, napfényre fog jőni.

127. §.

Ez vagy amaz gyógyszeroközta bajnak érzésekor

Digitized by Google

a' korjel szoros meghatározására szolgál, sőtt tartozik, hogy a' személy magát különböző helyzetekbe tegye, és megvigyázza, valjon a' történet a' most szenvedő részhek mozgatása által, a' szobában vagy szabad levegőn járás, az állás, ülés vagy fekvés által nagyobbodik, kisebbül, vagy elenyészik-e, 's netalántán az első helyzetben megújul-e — valjon az evés vagy ivás vagy más föltétel által a' kórjel változik-e, vagy a' beszélés, köhögés, ptrüsszentés által, vagy a' testnek egyebb munkálkodásakor, és arra figyelmezzen, mely nap- vagy éjtájban szokott az leginkább előjőni; e'képp minden kórjelnek saját és bélegzett volta kivilágosodik.

128. §.

Minden külső hatalmak, leginkább pedig a' gyógyszerek azon tulajdonnal birnak, hogy az élő életműség mintlétében egy nekik saját és különösen minémüsitett változást okozzanak; azonban valamely orvosságnak tulajdon kórjelei mégsem jőnek mindnyájan már egy személynél, sem azonnal vagy ugyanazon kísírtéskor, elő, hanem az egyik személynél most ezek, a' második 's harmadik kísírtéskor megint mások, egy másik személynél ez vagy ama kórjelek jelennek meg leginkább, úgy mégis, hogy talán a' negyedik, nyolczadik, tizedik, 's a' t. személynél ismét nehány vagy több oly történetek fordúlnak elő, melyek már talán a' második, hatodik, kilenczedik 's a' t. személynél megvoltak; ugyanazon órákban sem jelennek meg ismét.

129. §.

Ama kórelveknek, melyeket valamely gyógyszer támaszthat, egész öszveségök csak sok arra alkalmos, külömbféle férjfiúi és némberi testeken tett többszöri észrevételek által hozatik közel a' tökélységhöz. Csak a'kor lehet valaki bizonyos, hogy valamely gyógyszernek kórállapotjait, melyeket az gerjeszthet, az az, annak az emberi hogylétet megváltoztató tiszta erejit már kinyomozta légyen, mikor a' következendő kísírtő személyek tőle csak kevés újat vehet-

Digitized by Google

nek észre, 's szinte mindég csak ugyanazon, másoktól már tapasztalt kórjeleket érzik magokon.

130. §.

(Noha, a' mint mondatott, valamely vizsgálat alá vétetett gyógyszer a' maga hogylétváltoztatásait mind elő nem hozhatja is az egésséges állapotban egy személynél, hanem csak több, külömböző, nem egyféle testi és lelki tulajdonságú, embereknél: mégis azon hajlandóság (irányzás), mellyel az mind ezen kórjeleket akármely emberben is támaszthatja, megvagyon benne (110. §.) egy örök, változatlan természeti törvény szerint alapitva, melynél fogva az, a' maga minden, az egésségesekben csak ritkán előhozott műveleteit is akármely emberen gyakorolja; ha azt neki valamely hasonló bajokból álló kórállapotban adják be; a' legkisebb adagban is gerjeszt az akkor, hasonszenvesen választatván, ő benne alattomban egy a' természetes betegséghöz közelitő művészi kórállapotot, mely őtet eredeti bajától gyorsan és tartósan (hasonszenvesen) megmenti, és gyógyitja.

131. §.

Minnél mértéklettebbek, bizonyos mennyiségig, az e'féle kisértésekre rendelt gyógyszereknek adagai, — előre föltévén, hogy kiki a' kifürkészést egy igazság szerető, minden tekintetben mértéklétes, finomérzésű, magára legnagyobb figyelmet fordító, személynek választása által iparkodik könnyebbiteni — annál világosabban jőnek az előműveletek 's majd csupán ezek, mint a' tudásra legméltóbbak, elő, és csaknem semmi utóműveletek vagy test-ellenmunkálatok sem. A' fölöttébbi nagy adagoktól ellenben nem csak több utóműveletek jőnek elő a' kórjelek között, hanem az előműveletek is oly zavart sietséggel, és oly erőszakossággal lépnek föl, hogy semmit se lehessen szorosan kifürkészni; veszedelmességöket nem is említvén, a' mit az, ki az emberiség iránt tisztelettel viseltetik, és a' legalábbvalót is a' nép közül testvérének nézi, nem tarthat csekélységnek.

Digitized by Google

132. §.

A' kísírtőszemély hogylétén észrevett minden bajok, történetek és változások, míg valamely orvosság munkássága tart, (azon esetben, ha a' jó, tiszta kísírtésnek fölebbi föltételeire [117—120 §.] ügyelés vagyon) csupán emez orvosságtól származnak, és azokat úgy is kell tekinteni 's följegyezni, mint ezen orvossághoz sajátképpen tartozókat, mint ezen orvosság kórjeleit, ha bár a' személy magán hasonló történeteket azelőtt régibben önként vett vólna is észre. Azoknak hasonló újra megjelenésök a' gyógyszerkísírtéskor csupán arra mutat, hogy ez az ember különös testi tulajdonánál fogva az e'félékre különösen hajlandó. A' mi esetünkben ezt a' gyógyszer okozta; a' kórjelek most nem támadnak magoktól, míg a' bevett erős gyógyszer annak egész hogylétén uralkodik, hanem ettől.

133. §.

Ha a' gyógyász nem maga vette, hanem más személynek adta be kísírtés végett az orvosságot, akor ez köteles minden volt érzéseit, bajait, történeteit és hogylétváltozásait világosan fölirni azon időpontban, melyben történnek, följegyezvén minden kórjel származásának idejét a' bevétel után, és ha az sokáig tartott, tartosságának idejét is. — Az orvos a' fölirottat a' kísírtőszemély jelenlétében mingyárt a' végbement kísírtés után, vagy ha ez több napokig tart, minden nap átnézegeti, hogy őtet, mert ilykor neki még minden heveny emlekezetében vagyon, mindegyik történet szóros minémüsége felől megkérdezhesse, 's az e'kép kitudakozott közelebbi környülményeket odairhassa, vagy a' személy vallomásához képpest azokat megváltoztathassa.

134. §.

Az irni nem tudó személyt az orvosnak kell mindennap arról kihallgatni, mi 's hogyan történt legyen rajta. De ilykor szükséges, hogy ez legnagyobbára a' kísírtésre fölvétetett személynek csak önkéntes elbeszélése legyen, semmi eltalált, semmi gyanított és,

Digitized by Google

a' mennyire lehet, semmi kikérdeztetett ne járuljon a'hoz, mit valaki mint lelt való állapotot akar leirni, mindent azon előre vigyázással tevén, melyet fölebb (77 — 83 §.) a' természetes nyavalyák voltának és képének kitudakozásárol előadtam.

135. §.

Mindazáltal csak azon vizsgálatok lésznek a' legjelesebbek, melyeket egy egésséges, előitéletlen, finomérzésü Orvos, hogy az egyszerü orvosságoknak, emberi hogylétet megváltoztató, tiszta mnnkálatjaikat, és azon müvészi kórállapotokat és kórjeleket, melyeket azok az egésséges emberekben támaszthatnak, kitudhassa, önnön magán követ el minden itt javasolt előrelátással és vigyázással. Ő tudja legbizonyosabban, mit vett legyen észre maga magán 1).

1) Ezen önkisirtésekből még más kipótolhatatlan hasznok is háromlonak az orvosra. Először azok ama nagy igazságot, hogy minden gyógyszereknek orvosságos volta, melytől gyógyerejök függ, az ön-visgált orvosságoktól szenvedett hogylét-változásokban, és tölök önmagán tapasztalt betegségállapotokban álljon, előtte tagadhatatlan lött dologgá teszik. Továbbá az e'féle magán tett jeles észrevételek által ő részint a' maga tulajdon érzéseit, gondolkozása és elméje módját tanulja-ki (minden igaz bölcsességnek alapvalóságát γνῶθι σεαυτὸν), részint pedig, a' minek egy orvosban sem kell hibázni, természetbuvárrá képzi magát. Minden, másokon tett tapasztalásaink korántsem oly magokhoz-vonzók, mint a' minnen-magunkon szerzettek. A' másokat fürkészőnek mindég félnie kell, hogy a' gyógyszert kisirtö azt, a' mit mond, nem oly nyilván érzette, vagy a' maga érzeményeit nem a' szorosan rájok illő kifejezéssel adta elö. Mindég kétségben marad ő, nem csalatott e meg, legalább valami részben. Az igazság megismerésének ezen akadálya, mely az orvosságoknak másokon támadó müvészi kórjeleik kitudakozásakor soha egészen el nem háritatik, az önkisirtéseknél tellyességgel elmarad. Az önkisirtö maga tudja azt és bizonyosan tudja, a'mit érzett, 's minden e'féle önkisirtés ötet több orvosságok erejinek kinyomozására ösztönözi. És igy mindég többé 's többé gyakorolja magát az orvosra nézve oly fontos észrevevötehetségben, ha maga magát, mint biztosabbat, 's ötet meg nem csalót, megvigyázni folyvást igyekezik, és annál buzgóbban fogja ő ezt cselekedni, minthogy ezen önkisirtések neki a' gyógyitásra megkivántató, eddig igen szüken lévő, eszközöknek, igaz becsök és igaz jelentésök szerint való ismeretét igérik, 'a

Digitized by Google

136. §.

Az pedig, miként lehessen a' betegségekben is, kivált az idűlt, legtöbbnyire egyenlően maradó, nyavalyákban, az eredeti betegség bajai közűl a' gyógyításra fordított egyszerű orvosságnak némely kórjeleit 1) kikeresni, egy föntebb megitélési tehetségnek a' tárgya, és ezt csupán a' kikémlelésben jártasokra kell bízni.

137. §.

Ha már igy az egésséges emberekben meglehetős számú gyógyszerek kísírtettek meg, és mind azon kórelvek 's kórjelek, melyeket azok mint művészi betegitő hatalmak önként gerjeszthetnek, szorgalmosan és híven föl vagynak jegyezve, csak a'kor leszen aztán egy igaz gyógyszertudomány— az egyszerű orvosszerek valódi, tiszta, csalhatatlan müveletmódjaiknak gyűjteménye, készen, egy oly természeti örökkönyv, hol minden igy megvizsgáltatott, hathatós gyógyszernek különös hogylétváltoztatásai és kórjelei, a' mint ezek a' figyelmes természetbuvár előtt megjelentek, jeles számmal följegyezve találtatnak, melyekben több, majdan általok meggyógyítatandó természetes betegségeknek (hasonszenves) kórelveik vannak meg hasonlóságban, melyek, egy szóval, oly művészi kórállapotokat foglalnak magokban, a' minők a' hasonló természetes kórállapotokra nézve egyetlen, igaz, hasonszenves, az az, önhatólagos gyógyító-esz-

---

ötet megsem csalják. Senki se is vélje, hogy az ilyen kis megbetegedések, a' vizsgáltatandó gyógyszerek bevételekor, általában az ö egésségében kárt tegyenek. A' tapasztalás ellenben azt tanitja, hogy a' Fürkészek életmüsége a' hogylétnek többszöri megtámadtatása által csak annál gyakorlottabbá lészen a' külső ellenséges behatásoknak 's minden művészi és természetes betegitő ártalmaknak viszszaüzésére, és annál neki keményültebbé minden kártékony dolgok eránt az orvosságokkal való ily mérséklett önkísírtéseknél fogva. Egéssége változhatlanabbá, önmaga izmosabbá lészen, mint minden tapasztalás bizonyitja.

1) Az egész betegség alatt, csak sokkal az előtt látott, vagy soha észre nem vett, következőleg új, 's most a' gyógyszernek tulajdonitandó kórjeleket.

Digitized by Google

közök gyanánt szolgáljonak, a' bizonyos és tartós gyógyulásra.

138. §.

Egy ily gyógyszertudományból minden Gyanitott, csupán Állitott, Költött egészen kizáratassék, minden csak a' szorgalmosan és öszintéleg megkérdezett természetnek tiszta szólása legyen.

139. §.

Igaz ugyan, hogy eme, tiszta műveletmódjok szerint szorosan ismért, emberi hogylétet megváltoztató, orvosságoknak csak igen nagy gyűjteménye helyeztethet minket oly karba, hogy a' természetben előforduló végtelen sok kórállapotoknak *mindenikére*, *mindenik* sinlegre nézve a' világon egy hasonszenves gyógyszert, egy müvészi kórhatalombeli illő, közeljáró (gyógyító) orvosságot lehessen kitalálni 1); azonban már most is — köszönet ama kórjelek igaz voltának és kórelvek bőségének, milyeket mindenik hathatós orvosság az egészséges testekre való behatásakor mostanáig kinyilatkoztatott — csak keves kóresetek vannak hátra, melyekre nézve a' tiszta műveletök szerint már megvizsgált keves 2) szerek között egy meglehetősen illő hasonszenves gyógyszer nem találtathatnék, mely minden különös alkalmatlanság nélkül, az egésséget szelíden, gyorsan és állandólag visszaállitja — a' még határba szorult választhatás miatt ugyan néha még tökéletlen segédszerek, de melyekkel csak ugyan *végtelenül* többször, *végtele-*

1) Eleintén csak én valék egyedül, ki a' tiszta orvosságerőknek kipuhatolását legfontosb foglalatosságommá tettem. Azóta néhány ifju emberek is, kik magokon kisírtéseket tettenek, 's kiknek fürkészményeikön én vizsgálódva általmenék, ebben segedelemül voltanak. De mennyit lehetne majd akkor cselekedni a' nyavalyák végtelen országának egész kiterjedésében a' gyógyitásra nézve, ha ezen egyedül valódi gyógyszertudománynak gazdagitásában szorgalmas önkisírtések által a' szoros és biztos fürkészek többen tennék magokat érdemesekké! Akkor a' gyógyfoglalatosság, bizonyosságára nézve, a' mathematikai tudományokhoz fog közelíteni.

2) l. fölebb a' 102. §-nál a' jegyzést.

Digitized by Google

nűl bizonyosabban és bátorságosabban gyógyithatni, mint az eddigi különszenves gyógymüvészségnek minden közönséges és különös gyógytanitmányai szerint, annak ismeretlen, vegyitett szereivel.

140. §.

A' valódi gyógyász hivatalának harmadik pontja illeti a' tiszta müveletök szerint, egésséges emberekben, megvizsgált müvészi kórhatalmaknak (orvosságoknak) legczélerányosb alkalmozását a' természetes nyavalyák hasonszenves gyógyitására.

141. §.

Már a' melyiket, ezen emberhogylét-változtatóerejök szerint kivizsgált orvosságok közül, tudvalévő kórjeleire nézve, az előnkbe került természetes betegség kórjeleinek összeségéhöz leghasonlóbbnak leljük, az lesz ennek orvossága, annak kell az erre legillőbb, legbizonyosabb hasonszenves gyógyszernek lenni; abban vagyon ezen kóresetnek önhatólagos gyógyszere föltalálva.

142. §.

Egy e'képp kikeresett orvosság, mely a' gyógyittatandó nyavalyáéihoz mennél hasonlóbb kórjeleket gerjesztő, következőképp hasonló müvészi betegséget támasztó, érővel és hajlandósággal bir, a' beteg emberre lett behatásakor illendő adagban, éppen a' természetes betegség miatt eddig szenvedő részeket és pontokat érdekli az életműségben és bennök a' maga tulajdon müvészes betegségét hozza elő, mely aztán nagy hasonlósága és nagyobb erejűsége miatt az eddig megvolt, természetes betegségbeli változásnak helyét foglalja el kiváltképpen, úgy hogy az életerő ezentúl már nem a' természetes (a' többé már jelen nem lévő betegségben, mely is mint anyagtalan, egyedűl erőbeli hatalom már lenni megszűnt), hanem egyedűl az erősebb, igen hasonló gyógyszerbetegségben szenvedjen; mely aztán ismét, a' szernek kis adaga miatt, mint minden mértékletes gyógyszerbetegség, az életerő tehetségétől meggyőzetvén, nem sokára ma-

Digitized by Google

gától elenyészik, és a' testet minden nyavalyától szabadon az az, egésségesen .és állandólag egésségesen hagyja.

143. §.

Ha igy a' hasonszenvesen választott, illő gyógyszer helyesen használtatik, a'kor a' meghaladandó természetes forró betegség, ha bár még oly gonosz, 's még annyi bajokkal terhelt volt is, elenyészik, ha nem rég támadott, észrevétetlenül néhány órák alatt, a' régibb néhány napok múlva, a' roszúlétnek minden nyomaival együtt, és a' müvészes gyógyszerkórból is majd semmit sem venni többé észre; a' gyors, észrevehetetlen általmenetelek közben nem történik a' viszaállott egésségnél, meggyógyulásnál, egyebb; a' régibb (és főképp a' szöveközött) sinlegek arányként több időt kivánnak a' gyógyulásra.

144. §.

Midőn valaki olyan egy vagy két csekély történetekről panaszkodik, melyek csak kevessel az előtt vétettek észre; a'kor az orvos ezt ne tartsa tökélyes nyavalyának, melyre holmi komoly orvosi segedelem kivántatnék. Egy kis változtatás a' közéletben és életrendben elégséges szokott lenni ezen betegség eltörlésére.

145. §.

Ha pedig az, a' miről a' beteg panaszolkodik, egy pár erőszakos baj volna, ilyenkor a' kémlelő gyógyász azokon kivűl még több, ámbár kisebb történetekre is szokott akadni, melyek egy tökélyes betegségbeli képet tesznek.

146. §.

Mennél gonoszabb a' forró betegség, annál több, annál szembetünőbb kórjelekből szokott az ilyenkor őszvetétetve lenni; de annál bizonyosabban is találhatni föl egy arra illő gyógyszert, ha a' tevőleges müveletök szerint ismért orvosságok elegendő számmal lévén, közöttök választhatni. A' sok ismért gyógyszerek között nem nehéz egy olyra találni, melynek

Digitized by Google

egyes kórelveiből egy, a' természetes nyavalya kórjeleinek öszveségéhez igen hasonló ellenképét lehessen öszverakni a' gyógyító művészi betegségnek, és ez az orvosság a' megkivántatott gyógyszer.

147 §.

A' hasonszenves önhatólagos gyógyszernek ezen keresésekor, az az, midőn a' természetes nyavalya jeleinek öszveségét a' kipuhatolt gyógyszerek kórjeleivel egybe hasonlítjuk, hogy közöttök egy, a' gyógyítatandó nyavalyával hasonlóságára nézve megegyező, művészes kórhatalmat találhassunk, a' kóresetnek szembetünőbb, különös, szokatlan és sajátságos (bélegző) tündéit és kórjeleit kell kiváltképen és csaknem egyedűl szoros tekintetbe venni; mert kiváltképen ezekkel kell a' keresett orvosság kórjelsoraiban lévő igen hasonlóknak megegyezniők, ha ugyan csak ez a' legillőbb a' gyógyításra. A' közönségesebb és határozatlanabb jelek: étvágytalanság, fejfájás, bágyadtság, nyugtalan alvás, kedvetlenség 's a' t. ezen közönségességben és határozatlanságban, 's ha nincsenek szorosabban leírva, keves figyelmet érdemelnek, mivel ily valami közönségeset csaknem minden nyavalyáknál, és csaknem akármely gyógyszertől láthatni.

148. §.

Ha tehát a' legillőbb orvosságnak kórjel-soraiból öszverakott ellenképben a' gyógyítatandó nyavalyának a'ma különös, szokatlan, tulajdonképpen kitünő (bélegző) jelei legnagyobb számmal és a' legnagyobb hasonlóságban megvannak; a'kor ezen orvosság ezen kórállapotra nézve a' legillőbb hasonszenves önhatólagos gyógyszer; legtöbbnyire ennek első adaga a' nem igen sokáig tartott nyavalyát minden fontos alkalmatlanság nélkül elhárítja és kioltja.

149. §.

Mondom: minden fontos alkalmatlanság nélkül. Mert a' legillőbb hasonszenves orvossággal való éléskor csupán a' betegség kórjeleivel egyező gyógyszerokozta kórjelek munkálkodnak, úgy hogy

Digitized by Google

ezen utolsók az elsőknek (gyöngébbeknek) helyét az életműségben elfoglalják, és igy őket felülhaladván semmivé teszik, a' hasonszenves gyógyszernek többi, gyakran igen számos kórjelei pedig, melyek a' jelen kóresetre nem alkalmosak, ilykor egészen hallgatnak. Belőlök az óránként jobbuló betegnek hogylétében szinte semmi sem vétetődik észre, mivel a' hasonszenves gyógyításra csak ily kis mennyiségben szükséges gyógyszeradag sokkal gyöngébb, hogy sem a' maga többi, nem hasonszenves kórjeleit a' testnek nyavalyától ment részeiben kinyilatkoztathatná, és következőleg csak a' hasonszenveseket munkáltathatja az életműségnek hasonló kórokozta kórjelektől már legingereltebb és legfölgerjedtebb részeiben, hogy igy ezeket erősebb gyógyszerbetegségbe ejtvén, az eredeti nyavalyát kioltsa.

150. §.

Azonban a' legillőbben választott hasonszenves orvosság is gerjeszt, kivált kevesbbé megkicsinyitett adagban, egy legalább kicsiny, szokatlan bajt, egy kis új kórjelt, a' maga műveletének tartásakor az igen ingerlékeny és finom érzésű betegeknél, mert csaknem lehetetlen, hogy az orvosság és nyavalya, kórjeleikre nézve, oly szorosan födözzék egymást, mint két egyenlő szegletü 's egyenlő oldalú háromszeg. De ezen (a' jó esetben) csekély különbséget az életműségnek saját munkás erejűsége (viszszaható ereje) eléggé helyre hozza, és a' kevesbbé érzékeny betegek észre sem veszik; a' jobbulás azért mégis közelébb halad a' meggyógyulás czéljához, ha ezt a' betegre ható idegennemű orvosságos befolyások, életrendbeli hibák, vagy a' szenvedelmek meg nem gátolják.

151. §.

De ámbár bizonyos az, hogy a' hasonszenvesen választott gyógyszer, illősége és az adag kicsinysége miatt, a' maga többi, nem hasonszenves kórjeleinek megjelenése nélkül, az az, új fontos bajok nélkül a' hozzá hasonló forró betegséget csendesen elhárítja és semmivé teszi, mégis mindjárt a' bevétel után — az

Digitized by Google

első óra vagy órák alatt — holmi kis roszabbulást okoz (a' nagyobbka adagok pedig több órákig tartót), melynek oly nagy hasonlósága van az eredeti nyavalyához, hogy a' beteg azt önnön betegsége roszabbulásának véli. Valósággal pedig nem egyebb, mint az eredeti bajnál valamivel erősebb, igen hasonló gyógyszerkór.

152. §.

Ez a' kis hasonszenves roszabbulás az első órak alatt — igen jó előjel, hogy a' forró betegségnek többnyire az első adagtól vége lészen — egészen rendszerint-való, mert a' gyógyszerbetegségnek természetesen valamivel erősebbnek kell lennie, mint a' gyógyitatandó nyavalya, hogy amaz ezt meghaladhassa és kiolthassa, valamint akármely hasonló természetes betegség is, csak ha a' másiknál erősebb, úgy hárithatja el és teheti semmivé ezen másikot (38—41. §.)

153. §.

Mennél kisebb a' hasonszenves szernek adaga, annál csekélyebb és rövidebb a' betegségnek ezen úgylátszó nagyobbodása is az első órák alatt.

154. §.

De mivel alig lehet egy hasonszenves gyógyszernek adagját oly kicsinyre készíteni, hogy ez a' hozzá hasonló nyavalyát meg ne jobbíthatná, haladhatná, sőt tökélyesen is megne gyógyithatná, és semmivé ne tehetné (248. §. jegyz.), azért kiki értheti, miért okozzon a' nem mennél kisebb adagban nyújtott illő hasonszenves orvosság is még efféle észrevétethető hasonszenves roszabbulást 1) a' bevétel után való első órában.

---

1) A' gyógyszeres kórjeleknek ezen roszabbulásként látszó nagyobbodásokat a' hozzájok közel járó betegségszülte kórjelek fölött, némely más orvosok is, hol nekik a' történet valamely hasonszenves szert játszott kezökbe, vették észre. Midőn a' rühnyavályás a' kén bevétele után a' rühkütegnek megszaporodásáról panaszkodik, ilykor őtet az orvos, ki

Digitized by Google

155. §.

Ha én az úgynevezett hasonszenves roszabbulást, vagy is a' hasonszenves orvosságnak az eredeti betegség kórjeleit valamennyire nagyobbitni látszó előmüveletét az első órára, vagy órákra teszem, úgy ez igenis a' forróbb, nem rég támadt betegségeknél betellyesedik 1); a'hol pedig a' hosszas működésü orvosságoknak valamely régi és igen régi sinleget kell meg győzniök, 's igy egy adagnak sok napokig egyedül munkálkodnia, ott az első hat, nyolcz, tiz napok alatt koronként látunk nehány e'féle orvosságbeli előmüveleteket, az eredeti nyavalyának nehány ilyen úgy látszó (egy vagy több óráig tartó) kórjel-nagyobbodásait megjelenni, míg a' közép órákban az egésznek jobbulása tünik szembe. Ezen kevés napok elmúlása után pedig a' jobbulás, csak nem minden orvosságbeli előmüveletek nélkül még sok napokig eltart, hogysem előbb valami mást kellene rendelni.

---

ennek okát nem tudja, azzal biztatja, hogy a' rühnek jól ki kell jönie előbb, mint meggyógyulhasson; de nem tudja, hogy az kénküteg legyen, a' mit megszaporodott rühnék tart.

„Azon arczküteg, melyet a' három szinü viola meggyógyitott, az orvoslás kezdetekor ettől roszabbá lett," mint Leroy (Heilk. für Mütter 406 l.) bizonyitja, de nem tudja, hogy azon úgylátszó roszabbulás az itt valamenyire hasonszenves három szinü violának igen nagy adagától származott. Lysons azt mondja (Med. Transact. Vol. II. London 1772): „hogy a' szilfahéj azon bőrkütegeket gyógyitja meg legbizonyosabban, melyeket használtatása kezdetén szaporit." Ha ő az itt hasonszenves héjat nem oly (mint a' különszenves gyógymüvészségben szokták) iszonyu nagy, hanem, mint a' hasonszenves gyógyitáskor szükséges, egészen kicsiny adagokban nyújtotta volna, úgy az ő gyógyitásárá nem vagy alig következett volna ezen úgy látszó kóröregbedés (hasonszenves roszabbulás).

1) Azon gyógyszereknek is, melyek magokban a' leghoszabb müveletbeli tartással birnak, müveletök valamint a' forró betegségekben hamar, a' legforróbbakban pedig leghamarabb elmulik, ugy mégis a' (rühből eredett) idült betegségekben igen hosszan tart, 's innen származik az, hogy a' rühellenes gyógyszerek a'féle hasonszenves roszbulást az első órákban nem okoznak, hanem későbben, még pedig az első 8, 10 nap alatt külömbözö órákban hozzák elö azt.

Digitized by Google

156. §.

Néha a' magok igaz tiszta műveletök szerint ismért gyógyszereknek még keves számok miatt megesik, hogy a' gyógyitatandó nyavalya kórjeleinek csak egy része találtassék föl a' még legjobban illő orvosság kórjelei között is, következőleg ezt a' tökélytelen orvossági kórhatalmat kelljen használni egy más tökélyesebbnek nem létében.

157. §.

Ezen esetben ugyan nem várhatni ezen orvosságtól semmi tökélyes és bajtalan gyógyulást. Mert a' veleéléskor aztán oly nehány történetek is lépnek elő, melyek előbb a' betegségben föl nem találtattak, a' nem tökélyesen illő orvosságnak mellék kórjelei. Ezek ugyan meg nem gátolják, hogy ezen gyógyszer a' betegségnek szembetünő részét (a' gyógyszer kórjeleihöz hasonlót) el ne törűlje, 's ez által a' gyógyulásnak meglehetős kezdete ne származzék, de még sem a'ma mellék bajok nélkül.

158. §.

A' legjobban választott gyógyszer hasonszenves kórjeleinek csekély száma sem hátráltatja a' gyógyulást azon esetben, ha ezen kórjelek nagyobb részint mégis szokatlanok, a' nyavalyát különösen megjegyző nemüek (bélegzők) voltanak; a' gyógyulás mégis végbe megy majd minden különös baj nélkül.

159. §.

De ha a' kóresetnek jeles (béleglő), különös, nem közönséges kórjeleiből egy sincs meg hasonlóság szerint, a' választott gyógyszer kórjelei között, és ez a' nyavalyával csak a' közönséges, szorosabban meg-nem jegyzett, határozatlan állapotokra (émelygésre, bádgyadságra, fejfájásra 's a' t.) nézve egyez meg, és az ismert gyógyszerek között sem akadhatni hasonszenvesebbre, ilykor a' gyógyász semmi közvetetlenül hasznos kimenetelt sem igérhet magának ezen nem hasonszenves gyógyszerrel való éléstől.

Digitized by Google

160. §.

Mindazonáltal ezen eset, az ő tiszta műveleteik szerint ismert gyógyszereknek mostanában még kevés száma mellett is, igen ritka, 's annak ártalmai, ha éppen előfordúlna is, kevesednek, mihelyest egy következő orvosságot illőbb hasonlóságban választhatni.

161. §.

Ha tudnillik ezen először adott, tökélytelenűl hasonszenves gyógyszerrel való éléskor valamivel fontosabb mellékbajok támadnak, ilykor a' forró nyavalyáknál az első adagot nem engedjük egészen kimúködni magát, és a' beteget nem hagyjuk a' szer műveletének tellyes tartandóságát elvárni, hanem a' most már megváltozott kórállapotot újra megvizsgáljuk, és az eredeti kórjelek maradványát az újolag támodtakkal összvekapcsolván, egy új kórképet jegyzünk föl.

162. §.

Most már könnyebb lesz, egy e'höz hasonló 's közel eső szert az ismert orvosságok közűl kitalálni, melynek csak egyszeri beadása is a nyavalyát ha egészen semmivé nem teszi is, de a gyógyuláshoz mégis sokkal közelebb fogja vinni. És e'képpen folytatatik, ha ezen orvosság sem volna az egésség helyreállitására elégséges, a' még hátra lévő kórállapotnak ismételt megvizsgáltatása és egy arra mennél illőbb hasonszenves gyógyszernek választása, míg a beteg egésségének tökélyes birtokába vissza nem helyeztetik.

163. §.

Ha valamely betegségnek első megvizsgálásakor és az első gyógyszer választásakor úgy találtatnék, hogy a' betegség kórjeleinek összveségét, egyetlen egy gyógyszernek kórelvei nem födik eléggé — megint az ismért gyószerek elégtelen száma miatt, — de hogy az alkalmosság elsőbbségéért két gyógyszer vetélkedik, melyeknek egyike a' nyavalya kórjeleinek inkább egyik részére, a' másika inkább azoknak más részére illik hasonszenvesen: ilykor sem az egyik orvosságot

Digitized by Google

a' másik után vaktában adni nem tanácsos, sem mind a' kettőt egyszerre alkalmozni, mert senki sem láthatja előre, szorosan milyen állapotba fogná helyeztetni az először adott gyógyszer a' betegséget, vagy a' második esetben mennyire gátolná és változtatná el az egyik müveletét a' másik (271. 272. §.)

164. §.

Sokkal jobb itten, a' kettő közül jelesebbnek vélt, tökélytelen hasonszenves gyógyszert először adni be egyedül; ez a' betegséget kevesítheti ugyan egyrészint, de ellenben a' hoz újolag tamadt kórjeleket is fog ragasztani.

165. §.

Ezen esetben a' hasonszenv törvényei szerint nem lehet az első gyógyszerből egy második adagot nyújtani; de az előbbi jelentéskor, a' kórjelek második részére illőnek talált gyógyszert sem lehet itt ama' helyett vaktában, és a' mostan jelenlévő kórjeleknek minden további megvizsgálása nélkül, azon állapotban használni, melyet az elsőbb gyógyszer hagyott hátra.

166. §.

Sőtt itt is, mint mindenütt, hol a' kórállapoton változás történt, ki kell újra eszközölni a' kórjeleknek mostanában még hátra lévő maradványát, és (a' kezdetben illőnek látszott második gyógyszerre nem nézvén) az új mostani állapotra legillőbb hasonszenves orvosságot kell újra választani.

167. §.

Nem gyakorta fordul elő, hogy a' kezdetben választott második legillőbb gyógyszer még mostis illjék. De ha az új megvizsgálás után megint úgy találtatnék, hogy az még most is legalább szintúgy, mint akármely más orvosság, kórjeleinek hasonlóságánál fogva (hasonszenvesen) illenék, már e'kor azt annál bizodalmasabban lehetne kiváltképpen haszonra fordítani.

Digitized by Google

168. §.

A' nem bujasenyves, következőleg rühből származott idült betegségekben olykor több egymás után alkalmozandó, rühűző gyógyszerekre van szükségünk; midőn is minden következő gyógyszert, az őtet megelőző orvosság bevégzett műveletétől hátramaradó kórjelek csoportjához képpest kell hasonszenvesen választani. Közülök csak ritka az, mely sikerrel másodszor is ismételtethessék (l. az idült betegségekről szóló könyvemben).

169. §.

Hasonló nehezséget szül a' gyógyitásban a' betegség kórjeleinek igen keves száma is, mely környülmény szorgos figyelemre méltó, mivel annak elmellőzése által csak nem minden nehezségek, melyek ezen, minden lehetséges gyógyitmódoknak legtökélyesebbikében (a' hasonszenvesen ösmert gyógyszerek fogyatkozásán kivűl) még előfordúlhatnak, elhárítatnak.

170. §.

Csupán azok a' betegségek látszanak csak keves kórjelüeknek és azért nehezebben gyógyitathatóknak, melyeket egyoldaluaknak nevezhetünk, mivel csak egy vagy két főkórjeleik tünnek ki, melyek a' többi történeteknek majd egész maradványára homályt vetnek. Ezek legtöbbnyire az idültekhöz tartoznak.

171. §.

Fő kórjelök lehet, vagy valamely belső szenvedés (p. o. sok esztendei fejfájás, több évi hasmenés, régi gyomorfájás 's a' t.), vagy valamely inkább külső szenvedés. Az utólsókat megkülömböztetve helybeli betegségeknek szokták nevezni.

172. §.

Az elsőféle egyoldalú betegségeknél gyakran csupán a' gyógyfürkésznek figyelmetlenségét okozhatni, ha azon történeteket, melyek a' betegség képe rajzo-

Digitized by Google

latának tökélyitésére jelen vannak, nem egészen kutatja ki.

173. §.

Azonban mégis találkoznak némely keves betegségek, melyekben minden kezdetbeli (77—91 §.) vizsgálás után egy két erős, erőszakos történeteken kivül, a' többieket csak homályosan lehet sejditeni.

174. §.

Már hogy ebben a' jóllehet igen ritka esetben is jó kimenetellel gyógyithassunk, legelőször is, ezen keves kórjelektől vezéreltetve, az azokra illő, legjobb hozzá-vetés szerint hasonszenvesen kikeresett gyógyszert választjuk.

175. §.

Megtörténhetik ugyan néha, hogy ez, a' hasonszenves törvény szerint igen vigyázva választott orvosság, benne az illő leghasonlóbb müvészi betegség meglévén, a' jelen természetes nyavalyát semmivé tegye, a' mi annál lehetségesebb, ha ezen keves betegségszülte kórjelek igen szembetünők, határozottak, szokatlanok, és igen jelesek (bélegzők).

176. §.

De gyakrabb esetben az itt először választott gyógyszer csak részint, az az, nem szorosan illhetik a' betegségre, mivel semmi kórjelbeli többszámúság nem segitette a' helyes választást.

177. §.

Ilykor a' lehetőség szerint ugyan jól választott, de az említett ok miatt csak tökélytelenül hasonszenves gyógyszer a' hozzá csak részint közeledő betegség ellen való müvelésekor — szintugy mint a' fölebbi (156. §. 's tovább) esetben, midőn egyedül a' hasonszenves gyógyszereknek szűke miatt, nem lehetett tökélyesen választani — mellékbajokat fog támasztani és a' maga tulajdon kórjelsoraiból több történeteket fog a' beteg hogylétébe vegyíteni, melyek egyszersmind magának a' nyavalyának ed-

Digitized by Google

dig még nem, vagy ritkán érzett bajai; oly történetek fognak előtünni, vagy nagyobb mértékben kifejtődzni, melyeket a' beteg ez előtt éppen nem, vagy nem nyilván vett vala észre.

178. §.

Ne is mondja valaki, hogy ezen betegségnek most megjelent mellékbajai 's új kórjelei az adott gyógyszernek rovására jőjönek. Tőle jőnek ugyan 1); de azok mégis mindég csak oly kórjelek, melyeknek kijelentésökre ezen betegség és ebben ja testben már magától is hajlandó volt, 's melyeket a' használtatott gyógyszer — maga is hasonlókat támaszthatván — csupán előcsalt, és megjelenésökre alkalmat nyújtott. Egy szóval, a' mostan szembetünő kórjeleknek egész öszveségét úgy kell fölvenni, mint a' betegséghöz tartozót, mint a' jelenlévő igaz állapotot, és továbbá e' szerint orvosolni.

179. §.

Így a' gyógyszernek az igen keves számú kórjelek miatt, itt csaknem elkerülhetetlenül tökélytelen választása mégis a' betegségszülte kórjelek öszvesége tökélyitésére szolgál 's, e'képpen a' második, helyesebben illő hasonszenves orvosságnak kitalálását könnyebbíti.

180. §.

Annak okáért az első gyógyszer külön adagjának elvégződött müvelete után (ha az újolag támadt bajoknak erőszakossága sietősb segedelmet nem kiván — de a' mi a' hasonszenves gyógyszeradagoknak kicsinységök miatt, és az igen régi betegségekben csak ritkán történik) a' betegség állapotját, a' mint ez most van, föl kell jegyzeni, és hozzá képpest egy második hasonszenves szert választani, mely éppen a' mai, a' mostani állapotra illjék, melyet annál illób-

1) Hanem ha azokat valamely közéletbeli fontos hiba, erőszakos szenvedély, vagy életmüségbeli hirtelen kifejtődzés p. o. hónapszám megjelenése vagy kimaradása, fogamzás, szülés, 's a' t. okozta volna.

Digitized by Google

ben találhatni ki, mivel a' kórjelek összvesége már számosabbá és tökélyesebbé lett 1).

181. §.

És így tovább, minden gyógyszeradag működésének elvégződése után, a' még hátralévő betegségbeli állapotot a' hátralévő kórjelek szerint mindég újra vesszük föl, és a' talált történetek összveségéhez képpest ismét egy mennél illőbb hasonszenves gyógyszert keresünk ki, 's így folyvást a' meggyógyulásig.

182. §.

Az egyoldalú nyavalyák közt az úgy nevezett helybeli betegségek nevezetes helyet foglalnak el, melyek alatt értetődnek a' test külső részein megjelenő változások és bajok, melyekben, mint eddig tanították, egyedül ezek a' részek betegeskednek, a' nélkül hogy a' többi test belőlök részt venne — ez egy a' legkártékonyabb orvoslásra csábító, képtelen állítás.

183. §.

Azok az úgy nevezett helybeli nyavalyák, melyek nem régolta csupán valamely külső megsértéstől származtak, még legelőbb látszanak megérdemleni a' helybeli betegségek nevét. De a' megsértésnek ilykor igen csekélynek kellene lenni, 's e'kor minden különös fontosság nélkül volna. Mert a' testen, kivülről, okozott akármely szembetünő nyavalyák is már az egész élő életmüséget rokonszenvbe vonzzák; lázt 's a' t. támasztonak. Ezzel a' sebészség igazságosan foglalatoskodik, a' mennyiben a' szenvedő részekre oly munkaműves segedelmet alkalmozhatni, mely az életmüség erejétől egyedül váratandó gyógyításnak az

1.) Mikor a' beteg (mi mégis az idült betegségekben ritkán, de a' forrókban annál többször történik) az ily egészen homályos kórjelek mellett is, igen roszul vagyon, úgy hogy ezt az állapotot inkább tulajdoníthatni az idegek kábult állapotjának, mely a' fájdalmakot és bajokat a' betegnél nem hagyja világosan észrevétetni, a'kor a' mákonya' belső érzéknek kábultságát elháritván, a' nyavalya kórjeleit az utómüveletben ki fogja nyilatkoztatni.

Digitized by Google

akadályait munkamüvesen elháríthatja; milyenek p. o. a' ficzamodott tagok helyreigazítása, a' sebajkakat egyitő pólák, az élő részekbe hatott idegen testeknek kivonatása, valamely testüreg megnyitása az ártalmos állományok kivétele, vagy a' kiömlött vagy meggyült folyadékoknak kiürítése végett, az eltört csontoknak öszvefoglalása, 's a' t. De midőn az e'féle sértéseknél az egész életműség munkás erőbeli segedelmet kíván a' gyógyítás tellyesíthetésére, p. o. midőn a' nagy zuzódások, elszakadt hús, idegek és edények miatt származott erőszakos lázt belső gyógyszerrel szükséges eltávoztatni, vagy midőn az elégett vagy elevődött részeknek külső fájdalmát hasonszenvesen kell elhárítani, ilyenkor az erőbeli orvosra kerül a' sor, és ennek hasonszenves segedelmére.

184. §.

De egészen másként származnak a' külső részeken megjelenő nyavalyák, változások, és bajok, melyeket nem külső megsértések okoztanak, vagy a' melyekre csak kis külső sérelmek adtak utolsó alkalmat; ezeknek kutfeje valamely belső szenvben áll. Ezeket csupán helybeli betegségeknek adni ki, és csupán vagy csaknem csupán helybeli fölrakásokkal mint egy sebészi módon gyógyítani, a' mint az eddigleni gyógytudomány minden évszázadok olta cselekedett, nem csak képtelen, hanem igen káros következésű is volt.

185. §.

Ezen betegségeket csupán helybelieknek tartották, 's azért így is nevezték, mintegy ezen részeken kirekesztőleg lévő betegségeknek, melyekből az életműség keveset vagy éppen nem részesül, vagy ezen látatható, külön részek oly szenvedéseiknek, melyekről ugy szólván a' többi test semmit sem tud.

186. §.

Es mégis már csekély meggondolás után világos, hogy semmi (tetemesebb sértés nélkül kivülről támadt) külső nyavalya belső ok nélkül, az egész (következőleg beteg) életműségnek beavatkozása nélkül, nem származhatik, és egy helyen nem maradhat, se meg

Digitized by Google

nem roszabbúlhat. Az tehát az egész többi hogylétnek beelegyedése, és minden más érző, meg ingerlődékeny részeknek, 's az egész test minden élő életmüveinek részvétele nélkül meg sem jelenhetne, sőtt annak támadását az egész (megbomlott) életnek munkálkodása nélkül nem is gondolhatni; oly szorosan vannak egybekapcsolva az életmüségnek minden részei 's egy oly eloszthatatlan egészet ábrázolnak, az érzeményekben, és a' tehetségben. Semmi ajkküteg, semmi körömméreg sincs, az embernek elöljáró és egyidőkori belső roszulléte nélkül.

187. §.

Valamely, csaknem minden külső sértés nélkül, a' test külső részein támadt nyavalyának orvosoltatását tehát, hogy czélszeres, bátorságos, segedelmes, és alapos lehessen, mindég az egészre, a' közszenv semmivé tételére és meggyógyítására, kell irányozni belső gyógyszereknél fogva.

188. §.

Kétlenül bizonyítja ezt a' tapasztalás, mely minden esetben mutatja, hogy akármely hathatós belső gyógyszer tüstént a' bevétel után, valamint az ily betegnek többi mintlétében, úgy a' szenvedő külső (a' köz gyógymüvészségben megkülönözöttnek látszó) részben is, sőtt a' test legkülsőbb részeinek ugy nevezett helybeli nyavalyájában is fontos változásokat okoz, és pedig a' leghasznosabbakat, az egész embernek meggyógyulását, a' külső betegség elenyészése alatt (minden külső szer nélkül), ha a' belső, az egészre irányzott gyógyszer illőleg hasonszenvesen volt választva.

189. §.

Ez legczélerányosabban úgy történik, ha a' kóreset nyomozásakor, a' helybeli szenv szoros minémüségén kivül, egyszer'smind a' többi hogylétben találkozó, vagy már az előtt észrevett minden változásokat, bajokat és kórjeleket is egy tökélyes kórképnek lerajzolhatása végett egybekapcsoljuk, minekelőtte a'

Digitized by Google

magok saját, betegítő műveleteik szerint ismert gyógyszerek közt egy a' történeteknek ezen öszveségével egyező gyógyszert keresünk, hogy a' hasonszenves választást jól tegyük.

190. §.

Ezen csupán belsőképp adott gyógyszer majd (és ha a' betegség csak nem rég támadott, már az első adag) a' testnek közönséges kórállapotját a' helybeli betegséggel együtt elháritja, és az utolsót az elsővel együtt egyszer'smind meggyőgyitja, a' miből megbizonyodik, hogy a' helybeli nyavalya egyedül csak a' többi testnek valamely betegségétől függött, és hogy azt csak az egésznek elválaszthatatlan része, az egész nyavalya legnagyobb és legszembetünőbb kórjeleinek egyike gyanánt kelljen tekinteni.

191. §.

Sem a' hirtelen támadt forró helybeli szenveknél, sem pedig a' már sok ideig meglévő szinte helybeli bajoknál nem czélerányos, valamely külső szert, ha az talán önhatólagos lenne is, és belől használva hasonszenves szolgálatot tenne is, külsőképp bekenni, vagy akármiként föltenni, még akkor sem, ha az egyszer'smind belsőképp is alkalmoztatnék; mert a' forró helybeli bajok (p. o. egyes részek gyuladásai, az orbáncz, 's a' t.) melyek nem, hozzájok arányos, éppen óly erőszakos külső sérelmekre, hanem erőbeli vagyis belső okbúl származtak, legbíztosabban engednek a' jelen külső és belső észrevehető hogylét állapotjához hasonszenvesen odaillesztett, a' megkísírtett szereknek köz szekrényéből 1) választott belső szereknek, még pedig rendszerint egyedül; és ha ezeknek egészen engedni nem akarnának, és a' czélerányos közélet mellet is a' szenvedő részben, meg az egész hogylétben a' betegségnek valamely nyoma mégis visszamaradna, melyet az életerő ismét a' szabdaszerességre visszahozni képtelen volna, a'kor (mi mem

1) p. o. a' sisakfü, a' gyökszömörcze, a' czepnőnye, a' bigany, 's a' t.

ritka) a' forró helybeli baj az eddig belölleg szunnyadó most föllobbanó rühnek terménye, mely utba van, hogy valamely nyilvános idült betegséggé fejtődzék.

192. §.

Az e'féle, nem ritka esetekben ilykor aztán a' még hátramaradó bajok ellen, az azelötti szokott beteges hogylétállapottal öszvevéve, hozzájok illesztett rühüző gyógybánást szükség irányózni (mint az idült betegségekről szóló könyvemben tanitatik), hogy azzal a' beteg alaposan meggyógyitassék bajából. Az idült helybeli bajoknál, melyek nem kitetszőleg bujasenyvesek, egyebként is egyedül a' rühellenés belső gyógyitás kívántatik.

193. §.

Úgy tetszhetnék ugyan, mintha e'féle betegségek gyógyítása az által előmozdítatnék, hogyha a' kórjelek egész öszvesége ellen hasonszenvesen működőnek ösmert gyógyszer nem csak belöl alkalmoztatnék, hanem kivülről is fölrakatnék, mivel a' helybeli bajra föltett gyógyszernek fogonatja abban gyorsabb változást hozhatna elő.

194. §.

Ezen gyógybánás azonban nem csak a' rühgerjen, hanem a' buja- és fügölysenyvgerjein alapodó helybeli bajoknál is megvetendő, mert a' gyógyszernek belső használása mellett az annak ugyanakkori helybeli alkalmozata azon betegségekben, melyeknek főkórjelök valamely állandó helybeli bajban áll, azon nagy hátramaradást okozza, hogy az e'féle helybeli föltevés által ezen főkórjel (helybeli baj) 1) rendszerint korábban elenyészik, mint a' belső betegség, midőn is bennünket a' tökélyes gyógyulásnak szinével csal meg, vagy legalább annak megítélését nehezzé sőtt olykor lehetetlenné teszi, valjon az egyszer'smindi belső gyógyszer alkalmozata által ezen helybeli kór-

1) Heveny rühküteg; bujasenyves rák, fügöly.

jelnek időelőtti elenyészte után egyszer'smind az egész betegség is meggyógyítatott legyen e?

195. §.

A' belöl gyógyerejű orvosságnak egyedülös helybeli alkalmozata az idült gerjes nyavalyák helybeli kórjelei ellen hasonló okból általában szinte megvetendő; mert ha az idült betegségnek helybeli baja csak helybeliképp és egyoldalilag hárítaték el, úgy az egésség tökélyes helyreállítására elkerülhetetlenül szükséges belső gyógybánás bizonytalan homályban marad; a' főkórjel (a' helybeli baj) elenyészett, és csak még a' más ösmeretlen kórjelek vannak hátra, melyek kevesbé állandók 's maradandók, mint a' helybeli szenvek, és olykor sokkal kevesebb sajátságuk, 's béleglők, mint sem hogy ők a' betegségnek világos és tökélyes ábráját előállíthatnák.

196. §.

Ha még azon időben a' betegségnek tökélyesen megfelelő hasonszenves gyógyszer föl nem találtatott volna 1), midőn már a' helybeli kórjel valamely étető vagy száraztó külszer, vagy metszés által semmivé tétetek, ugy ezen eset az igen határozatlan (éppen nem bélegző) és állhatatlan megjelenésök által a' még hátralévő kórjeleknek még nehezebbé tétetik, mert, mi a' legjobb szernek választását és ennek a' betegség tökélyes kiirtásáig belső alkalmozását legbíztosabban vezérlhette és határozhatta volna meg, t. i. a' külső főkórjel, észrevételünk tárgya többé nem lehet.

197. §.

Ha az a' belső gyógyítás alatt még jelen volna, úgy az egész betegség ellen hasonszenves gyógyszert ki lehetett volna keresni, melyet föltalálván, az ennek bevétele után is állandó jelenléte a' helybeli bajnak megmutatná, hogy a' gyógyulás tökélyesen még meg nem történt; de ha az a' maga helyén be- vagy

1) Mint én előttem a' fügölyseny vnek gyógyszerei (és a' rühellenes orvosságok).

Digitized by Google

meggyógyulna, ez meggyőzőleg mutatná meg azt, hogy a' baj tövestől együtt kiirtaték, és az egész betegségből való kilábbadás egész a' kivánt czélig diszlett. Becsülhetetlen haszon!

198. §.

Az emberi életerő, ha ő valamely idült betegséggel van megterhelve, melyet ön ereje által nem képes meggyőzni, világosan csak azon czélból határozza magát arra, hogy a' testnek valamely külső részén bizonyos helybeli bajt támasszon, hogy ennek az ember életére nem éppen szükséges külső résznek megbetegítése, és beteg állapotban való tartása által az egyebként az életmüveket semmíteni (és az életet elorozni) fenegető belső bajt enyhítse, és, úgy szólván, azt a' képviselő helybeli bajra általvigye, és mintegy odaszolgáltassa. Igy a' helybeli bajnak megjelenése a' belső betegséget elhallgatatja, ámbár a' nélkül, hogy azt e'ként vagy meggyógyíthatná, vagy valójában enyhíthetné 1). Azonban a' helybeli baj mindenkor nem egyebb marad, mint az egész betegségnek egy része, még pedig oly része, mely az életmüves életerőtől egyoldalulag nagyobbíttaték, a' testnek valamely veszedelmetlenebb (külső) részére tétetvén, hogy a' belső szenvet enyhítené. De ezen (mint mondánk) a' belső betegséget elhallgattató helybeli kórjel által az életerő részéről az egész betegség enyhítése vagy meggyógyításának számára oly keves nyerődik, hogy ellenben e' mellett a' belső szenv halkkal mégis mindég nő, és a' természet kéntelen, a' helybeli kórjelt mindétig inkább és inkább öreghíteni és gonoszabbá tenni, hogy ez az öregbedett belső bajra 's ennek enyhítésére elegendő képviselő legyen. A' régi lábszárfekélyek a' gyógyítatlan belső rüh alatt rosszabbodnak, a' bujasenyves rák, ezen betegség gyógyítatlanúl maradván, nagyobbodik azonképpen, valamint az egész belső betegség idővel növekedik.

---

1) A' gyógyász kuticsai valami hasonlót tesznek; ők mint művészes fekélyek a' külső részeken, több belső idült szenveket rövid időre enyhebbé tesznek a' nélkül, hogy azokat meggyógyítanák.

Digitized by Google

199. §.

Ha az eddigleni tanodabeli orvos által azon gondolatból, hogy magát a' betegséget meggyógyítsa, a' helybeli kórjel külső szerekkel helybeliképp semmivé tétetik; úgy azt a' természet az által pótolja ki, hogy a' belső szenvet, és a' helybeli baj mellett már azelőtt megvolt, eddiglen csak szunnyadó egyebb kórjeleket fölébreszti, az az, a' belső betegséget fölmagosztalja, — mely esetben aztán de igazságtalanúl azt szokták mondani, hogy a' helybeli baj külső szerek által a' testbe vagy az idegekre üzeték vissza.

200. §.

Az e'féle helybeli bajoknak a' végre intézett külső orvoslása, hogy azok, a' nélkül hogy a' belső gerjes betegség meggyógyitatott volna, a' test fölületéről elűzessenek, tehát hogy a' rühküteg mindenféle írek által a' bőrről elirtassék, a' bujasenyves rák külsőképp elétessék, és a' fügöly lemetszés, elkötés, vagy izzó vas által a' maga helyén semmivé tétessék, ezen eddig szokott külső veszedelmes orvoslás, mondom, köz kútforrása mind azon számtalan megnevezett vagy névtelen idűlt szenveknek, melyek alatt az egész emberiség nyögve nyomorog; ez egy a' legvétkesebb tettek közül, melyeket az orvosvilág elkövethetett, és mégis ez vala eddiglen a' közönségen divatban lévő orvoslás.

201. §.

Minden huzomos bajok, nyavalygások és sinlődések, melyek nem valamely tartós egésségtelen életmódtól függnek, — a' többiek mindnyájan kivétel nélkül ezen három idűlt gerjeknek kifejlődésétől származnak, a' belső bujasenyvtől, a' belső fügölysenyvtől, leginkább pedig és véghetetlenül nagyobb arányban a' belső rühtől, melyeknek mindenike az életmüséget már azelőtt elfoglalta, azt az ő minden részeiben meghatotta, minekelőtte mindeniknek az ő elsőrendbeli, képviselő, és az ő kitörését meggátló helybeli kórjele (a' rühnél a' rühküteg, a' bujasenyvnél az ezen nemű rák vagy az ölkelevény, a' fügöly-

Digitized by Google

senyvnél pedig a' fügöly) megjelennék, és melyek, ha ez tőlök eloroztatik, kimaradhatatlanúl előbb utóbb a' kifejlődésre és kitörésre rendeltettek a' nagy természettől, 's e'ként mind azon névtelen nyomorúságot, az idült betegségeknek azon nem is reménylett számát széllesztik el, melyek az embernemet századok sött évezredek olta kínozzák, és melyek közül egyik sem kapott volna oly szaporán lábra, ha a' gyógyászok ezen három gerjet, a' nélkül hogy az ö külső kórjeleiket helybeli szerekkel érintenék, belső hasonszenves, mindenik számára különösen választott gyógyszerek által alaposan meggyógyítani, és őket az életműségből kitörülni iparkodtak volna.

202. §.

A' hasonszenves orvos az idült gerjeknek ezen elsőrendbeli kórjelei közül, de az ő kifejlődésekből másodilag származók közül is egyet sem orvosol helybeli (sem külső, erőbeliképp működő 1), sem pedig munkamüves) szerek által, hanem, hol az egy vagy más rendbeliek mutatkoznak, egyedül az ő nekik alapúl szolgáló nagy gerjnek esik, midőn is aztán ennek

1) A' honnét én p. o. az úgy nevezett ajk- vagy arczráknak (tágosan kifejlett rüh gyümölcsének) a' Cosmus férjanyszerével eszközlendö kiirtását nem tanácsolhatom; nem csak azért, hogy az igen fájdalmos, és hogy gyakorta el nem sül, hanem inkább azért, hogy ezen erőbeli szer által, ha ez talán a' meglepte részt a' gonosz fekélytől helybeliképp fölmentette is, de a' gyökbaj, a' rüh mégis csak legkevesbnyire sem enyhült, az életet megtartó erő tehát arra kénszerítetik, hogy a' belső nagy baj számára a' gáczot egy más még nemesebb helyre (mit ö minden átváltozásoknál tenni szokott) tegye által, és aztán e'ként vakságot, süketséget, dörjültséget, fojtó fuladozást, vízdaganatot, gutát 's a' t. támasszon. Hanem a résznek helybeli megmentése a' gonosz fekélytől a' helybeli férjanyszer által csak akkor díszlik, hol a' fekély még nem nagy, az életerő pedig még elég visszaható erővel bir, hanem a' környülményeknek éppen ezen helyzetében lehet még az egész gyökbaj belső tökélyes gyógyítását is eszközölni.

Az arcz- vagy csecsráknak egyedül metszéssel tellyesített levétele, úgy a' tömlödagok kikerekítése hasonló következésü, mert gonoszabb valami követi azt, vagy legalább a' halál siettetik általa.

Digitized by Google

mind első mind másodrendbeli kórjelei magoktúl elenyésznek; ő nekie mégis leginkább, mivel az e'féle orvoslás előtte meg nem történt, és ő már az e'digleni orvosoktúl az elsőrendbeli kórjelpket 1) eltörülve találja, többnyire a' másodrendbeliekkel, ezen bennlakó gerjek kitöréseiktől és kifejlődésöktől származó bajokkal, leginkább pedig a' belső rühből fejlekedő idült betegségekkel van dolga, melyeknek belső gyógyítását, a' mennyire azt egy egyes orvos több évi gondolkozása, észrevétele és tapasztalása után világosságra hozhatta, én az idült betegségekről szóló könyvemben előadni iparkodtam, hová is igazítom olvasóimat.

203. §.

Valamelly idült baj orvoslásának elkezdését a' legszorgalmosabb kikérdezés 2) előzze meg, valjon a' beteget bujasenyves, (vagy fügöly-tagáros) fertezés bántotta e? Mert e'kor ezekre kell a' gyógyításnak intéztetnie, még pedig magánosan, ha egyedül a' bujasenyvnek (vagy, a' ritka fügölysenyvnek) tündéi vannak jelen, a' milyek mégis az újabb időkben magányosan csak ritkán jőnek elő. Ha talán e'féle fertezés előrejárt volna, rájok még azon esetben is figyelnünk kell, ha rühöt szükség gyógyítnunk, mivel e'kor ezen utólsó az elsővel szöveközik, mint mindenkor, midőn amannak tündéi nem tiszták; mert az or-

1) A' rühküteg, bujasenyves rák, (ölkelevény), a' fügölyök.

2) Az e'fajta kikérdezéseknél a' betegek és a' hozzájok tartozóknak gyakor vallomásaik által az orvos ne hagyja magát elbolondítatni, kik is huzomos, sött legnagyobb és leghuzomosabb betegségeik okaúl vagy már a' több évek előtt történt meghülést (átázást, felhevülés után hideg italt), vagy a' hajdan kiallott ijedséget, a' nagy emelést, a' boszonkodást (sött rontást) 's a' t. adják. Ezen okok sokkal kisebbek, hogysem az ép emberben egy huzomos betegséget szülhetnének, azt több évekig ápolhatnák, és évről évre öregbíthetnék, mint ezt a' kifejlődött rühszülte idült betegségek természete hozza magával. Hasonlíthatatlanúl fontosabb okoknak kell azoknak lenni, mintsem az említett ártalmak, melyek valamely nagyobb, konokabb, régi baj kezdetének és továbbhaladtának alapját megvetik; azon vélt okok az idült gerjnek csak kicsalogató mozzanatai lehetnek.

Digitized by Google

vosnak mindenkor vagy csaknem mindenkor, midőn régi bujasenyves betegséget gondol lenni maga előtt, egy leginkább rühvel társalkodó (szöveközött) nyavalyával van dolga, a' mennyiben a' belső rühsinleg (a' rüh) sokkal szaporább (legbizonyosabb) alapoka az idült betegségeknek, mely is vagy egyszersmind a' bujasenyvel(vagy fügölysenyvvel is)öszvekötve (szöveközve) van, ha megvallólag ezen utolsó fertezések valáha megtörténtek, vagy, mint véghetetlenül gyakrabban megesik, a' rüh az egyedülös alapoka minden egyebb idült szenveknek, bár miként neveztessenek is azok.

204. §.

Ha a' fölebbiek már ki vannak jelentve, a' hasonszenves orvosnak még azon kitudakozásra van szüksége: mily különszenves gyógyításokat állott legyen ki e'diglen az idült beteg, mily merész gyógyszereket kapott légyen leginkább és leggyakortabban, mily ásványfördőkkel élt, és ezeket mily fogonattal használta; hogy e'ként a' beteg eredeti állapotja elfajzásának okát valamiképp kitanúlhassa és, hol lehetséges, ezen müvészi rontalmakot részint ismét helyre hozhassa.

205. §.

Ezek mellett még a' beteg életidejére, életmódjára, közéletére, foglalatosságaira, házi környülményeire 's a' t. kell figyelni, valjon ezen dolgok az ő baját öregbitették-e, vagy azok a' gyógyítást előmozdíthatják, vagy hátraltathatják-e. Úgy a' beteg kedvély- és gondolkozásbeli módjárol sem kell elfeledkeznünk, valjon az a' gyógyítást hátraltatja-e; vagy lelkiképp vézereltethetik-e? valjon azt előmozdítani, vagy változtatni kellessék-e?

206. §.

E'kor igyekszik a' gyógyász több izrombeli beszélgetések közt a' szenvedőnek kórképét oly tökélyesen, mint csak lehet, föltenni, a' fölebbi utmutatás szerint, hogy e'ként a' legkitündöklőbb és legkülönösebb (bélegző) kórjeleket följegyezhesse, melyek

Digitized by Google

szerint ő a' gyógyítás kezdetének számára az első rühellenes, 's a' t. a' tündék hasonlatosságához képpest a' lehetségig legjobb gyógyszert kiválaszthassa.

207. §.

A' rühhöz tartozik majd mind az, a' mit én ezelőtt egyoldalú betegségeknek neveztem, melyek ezen egyoldaluság miatt, midőn az egyes, nagy, kitünő kórjel előtt minden egyebb kórtündék mintegy elenyésznek, bajosabban látszonak gyógyítathatóknak lenni. E'féle betegségek az úgy nevezett kedvély- és lélekbeli nyavalyák. Ők azonban az egyebb kórseregektől élesen megvált betegségeket még sem tesznek, a' mennyiben minden egyebb testbelieknek nevezett nyavalyákban is mindenkor még van változva a' kedvély és lélek állapotja 1), és minden gyógyítatandó kóresetben a' betegnek kedvélybeli állapotját a' kórjelek összesége közé, mint legnevezetesebb kórjelt, föl kell venni, ha az orvos a' betegségnek hű arczát akarja fölrajzolni, hogy e szerint aztán a' betegséget hasonszenvesen, 's fogonattal gyógyíthassa meg.

208. §.

Ez oly messzire terjed, hogy a' gyógyszer hasonszenves választásakor a' betegnek kedvélybeli álla-

1) Hányszor nem találunk p. o. a' legfájdalmosabb több évi betegségeknél is szelid, kegyes kedvélyt, úgy hogy a' gyógyművész magában a' beteg iránt könyörüséget és tiszteletet kényteien érezni. De ha egyszer a' betegséget meggyőzi, és a' beteget ismét helyre állítja, — mint ez a' hasonszenves uton nem ritkán lehetséges — akkor álmélkodik és ijed el sokszor a' kedvélynek borzasztó elváltozásán. A'kor ő gyakorta háladatlanságot, kemény szívüséget, kikeresett gonoszságot és az emberiséget legyalázó 's fölboszontó szeszélyeket lát a' betegből kitörni, melyek annak hajdani ép napjaiban éppen tulajdonai valának.

Az ép léttökkor nyugalmosakot gyakorta a' betegségek alatt haragos, heves, szeles, sött kállhatatlan, nyakas, türhetetlen, vagy kétségbe esetteknek, az egyebbként tiszta életü és szemérmeseket most bujáknak és szemteleneknek találjuk. A' világos fejet nem ritkán tompának, a' rendszerint gyönge eszüt ellenben mintegy okosabbnak, elmésebbnek, és a' lassu eszmélésüt olykor egészen éles eszünek, és hirtelen határozónak leljük, 's a' t.

Digitized by Google

potja gyakran a' legnagyobb fényt nyújtja, mely is, mint határzott tulajdonságú tünde, a' mindent szorosan kikémlelő orvos előtt minden egyebek közt legkevesbé maradhat elrejtve.

209. §.

Ezen minden betegségek fő vegyrészére t. i. az ember megváltozott kedvély- és lélekbeli állapotjára a' gyógyhatalmak Teremtője különösen figyelt, a' mennyiben a' világon egy csak valamivel nagyobb erejű gyógyanyag sincs, mely a' vele kísértett ép emberben a' kedvély- és lélekbeli állapotot világosan meg nem változtatná, még pedig mindenik másként.

210. §.

Azért is a' természettel megegyezőleg, az az, hasonszenvesen soha sem fogunk gyógyítani, hacsak minden, még magoknál a' forró kóreseteknél is egyszersmind a' kedvély- és lélekbeli megváltozás kórjelére nem figyelünk, és a' gyógyításra a' gyógyszerek közül oly kórhatalmat ki nem keresünk, mely az ő egyebb kórjeleinek hasonlóságán kivül, egyszersmind maga magában is a' betegségével megegyező kedvély- és lélekbeli állapotot képes okozni 1).

211. §.

A' mit tehát a' lélek- és kedvélybeli betegségek gyógyításáról szólanom kell, kevesre fog határozódni, mivel őket a'ként kell orvosolni, mint minden egyebb betegségeket, az az oly gyógyszerrel, mely a' kóresethöz a' lehetségig hasonló beteges tündéket képes az ép ember testén és lelkén gerjeszteni, mert másképp a' gyógyulás nem is lehetséges.

212. §.

Az úgy nevezett lélek- és kedvélybeli betegségek majd mindnyájan nem egyebek, mint testi be-

1) Ugy a' katika (erdölgy) sisakfü a' csendes, egyenlően engedelmes kedvélynél sem hirtelen sem állandó gyógyulást nem fog okozni, vagy legalább igen ritkán, valamint az ebvészszemek a' szelid, lomha mérsékményü, a' kökörcsin pedig a' vidam, derült, és konok, vagy az Ignáczbab a' változhatatlan, sem ijedni sem boszonkodni nem hajlandó kedvélybeli állapotnál szinte nem fognak segiteni.

Digitized by Google

tegségek, melyeknél a' mindeniknek saját lélek és-kedvélybeli elváltozási kórjel a' testi kórjelek megkisbedése alatt (hirtelenebb vagy lassabban) nagyra nő — végre a' legkitündöklőbb egyoldaluságig, csak nem mint valamely helybeli baj.

213. §.

Azon esetek nem ritkák, melyekben egy halállal fenegető, úgy nevezett testi betegség — tüdő-genyedés vagy valamely más nemes belrésznek romlása, vagy némely másféle forró betegség, p. o. a' gyermekágyban, 's a' t. az e'diglení kedvélybeli kórjelnek hirtelen emelkedése által, dörjűltséggé, a' mélaságnak bizonyos nemévé, vagy dühödéssé válik, 's e'ként a' testi kórjeleknek minden halálveszedelmét elenyészteti, azalatt ezen utólsók csaknem egész az egésségig jobbulnak, vagy inkább egész azon hágcsóig kisebbednek, hogy az ő homályban folyvást tartó jelenlétök csak az állandóan és élesen figyelő gyógyásztól ösmertethetik még meg. Ők tehát e'ként egyoldalu betegséggé, mintegy helybeli nyavalyává fajzonak, melyben a' hajdan csak enyhe kórjele a' kedvély elváltozásának fő kórjellé növekedik, mely aztán nagyobb részt az egyebb (testi) kórjeleket elnyomja, és az ő nehezségöket palástolólag megkisebbíti, ugy hogy, egy szóval, a' durvább testi életmüvek bajai a' csaknem lelki, semmi bonczkés által föl nem födözött és fölfödözhetetlen lelki és kedvélyi életmüvekre vitetnek által, és ezekre tétetnek le.

214 §.

Nálok a' tündéknek egész foglalatját szorgalmosan ki kell puhatolni, mind a' testi kórjelekre, mind pedig és leginkább a' különös, mindenkor főképpen kitündöklő lélek- és kedvélybeli állapot főkórjele meghatározott sajátságának (bélegének) szoros fölvételére nézve; hogy e'ként az ő tiszta müveleteikre nézve ösmert gyógyszerek közül az egész betegség kiirtására alkalmos hasonszenves gyógyszerkórbeli hatalmat találhassunk föl, az az oly szert, melynek kórjelbeli öszvesége nem csak az ezen kóresetben jelen testi betegségszülte kórjeleket, hanem és leginkább

Digitized by Google

ezen lélek- és kedvélybeli állapotot a' lehetségig tökélyes hasonlóságban előadja.

215. §.

Ezen kórjelek öszveségéhez először is a' hajdani, úgy nevezett testi betegség mindannyi tüneményeinek szoros leírása tartozik, t. i. minekelőtte az a' lélekbeli kórjelnek egyoldalu emelkedésévé, lélek- és kedvélybeli betegséggé fajult. Ez a' beteghöz tartozók előadásából fog kitündökleni.

216. §.

Ezen hajdani testi betegségbeli kórjelek öszvehasonlítása az azok közül még fölmaradott, bátor láthatatlanabbakká lött nyomokkal (melyek néha még most is ki-kitünnek, ha világos időszak, és a' lelki betegségnek mulólagos kisbedése köszönt be) azoknak folyvást tartó de elfödött jelenlétöket fogja bebizonyítani.

217. §.

Ha a' beteghöz tartozók- és az orvostól magától szorosan tapasztalt lélek- és kedvélybeli állapotot amazokhoz tudjuk, úgy a' tökélyes kórkép öszve van téve, melynek számára aztán egy igen hasonló kórjeleket, főképp pedig hasonló lélekzavarodást okozni képes gyógyszert választhatunk a' rühellenes gyógyszerek közül a' bajnak hasonszenves megorvoslására, ha már a' lélekkór nagyobb idő óta folyton tarta.

218. §.

Ha azonban a' közönséges nyugalmos állapotból egyszerre hirtelenül most legelőször dőrjültség, vagy dühödés (ijedség, boszonkodás, léles italokra, 's a' t.), mint forró betegség tört volna ki, akkor ez, bátor föllobbanó lánghoz hasonlóan csaknem kivétel nélkül belső rühből erede, ezen forró kezdeténél nem orvosoltathatik mindjárt rühüzőkkel, hanem először is a' megvizsgált gyógyszereknek egyebb seregéhez tartozó más itten följegyzett orvosságokkal (p. o. sisakfüvel, szepnőnyével, maszlaggal, beléndekkel, higannyal

Digitized by Google

's a' t.) magosra hatalmított, fínom, hasonszenves adagokban kell hogy orvosoltassék, 's e'ként annyira elhárítassék, hogy a' rüh előbbeni lappongó állapotjába visszatérvén, a' beteg bajától megmenekedni látszassék.

219. §.

Az ily forró lélek- vagy kedvélybeli betegségből az említett nemrühellenes szerekkel orvoslott föllábbadót nem tarthatjuk mégis tökélyesen meggyógyultnak; ellenben az időt nem kell halasztgatni, hogy őtet a' most ugyan ismét lappongó, de mostantól fogva a' kitörésre egészen kész rühnek idült gerjétől, folyvást alkalmozandó rühellenes orvoslás által, egészen megmentsük, mivel aztán az e'féle támadástól többé tartanunk nem lehet, ha a' beteg a' józan közélet rendszabásaihoz hű marad.

220. §.

De ha a' rühellenes orvoslást abban hagyjuk, úgy kisebb okra is, mint a' dőrjültség első kitörésekor, csaknem bizonyosan félhetünk az új még pedig tartósabb és nagyobb támadástól, mely alatt a' rüh egészen ki szokott fejlődni, és vagy időkörönként visszatérő vagy állandó lelki bódulássá változik, mely aztán rühüzőleg bajosabban gyógyíthathatik meg.

221. §.

A' lélekbeli betegség nem lévén még egészen kifejlődve, és ha azon még kétkedni lehet, valjon az valóban testi szenvből eredett e, vagy inkább nevelésbeli hibából, rosz szokásból, romlott erkölcsből, a' lélek gyakorlásának elhagyásából, babonaságból, vagy tudatlanságból származott légyen? akkor azon jegyjel fog bennünket vezetni, hogy értelmesítő, jóakaró megszólítás, vigasztaló okok, vagy komoly előadás és észbeli alapok által a' dőrjültek könnyebűlnek, javúlnak; a' valódi, testi betegségen alapodó kedvély- és lélekbeli betegség pedig a' mondott mód által hamar megroszabbúl, a' mélaság még lealázottabb, kesergőbb, vigasztalatlanabbá, és elrejtekezőb-

Digitized by Google

bé, a' gonosz dőrjültség még haragosabbá, és a' buta csacsogás még észtelenebbé lesz nyilván 1).

222. §.

Ellenben, mint mondánk, vannak valóban néhány keves kedvélybeli betegségek, melyek nem csupán testi betegségekből fajúltak azokká, hanem megfordított uton, csekély betegeskedés mellett, külömbféle kedvélybeli változásokból, mint tartós szomorúságból, bánatból, boszonkodásból, megsértésekből, és a' félelem meg ijedés nagy és szapora okaiból veszik eredetőket és öregbednek. E'féle kedvélybeli betegségek megrontják aztán idővel a' test egésségbeli állapotját is, még pedig olykor ugyancsak nagyon.

223. §.

Egyedűl ezek a' lélektől megkezdett és ápolt kedvélybeli betegségek hagyják magokat, a' míg újak, és a' testnek állapotját nem igen nagyon rontották meg, lelki gyógyszerek, u. m. bizodalom, nyájas beszélgetés, észbeli okok, olykor jól elfödött megcsalás által, csak hamar a' lélek ép hogylétébe (és czélerányos közélet mellett szemlátomást a' test ép mintlétébe is) átváltoztatni.

224. §.

De ezek is rühgerjen alapodnak, mely tökélyes kifejlődéséhez még oly közel nem vala, és a' bátorság azt kivánja, nehogy a' föllábbadott ismét, a' mi igen könnyű, hasonló lélekbeli betegségbe viszszaessék, hogy ő alapos rühellenes orvoslásnak vetessék alája.

225. §.

A' testi betegségből származott lélek- és kedvélybeli betegségeknél, melyek a' czélszeres közélet mel-

1.) Úgy látszik, hogy a' lélek itt ezen okos előadásoknak igazságát érzi, és a' testre a'ként hat, mintha az elveszett összehangzást vissza akarná állítani, de a' test a' maga betegségénél fogva vissza működik a' lélek, és kedvély életmüveire, és ezeket szenveinek rájok való újított áttétele által annál nagyobb lázzadásba hozza.

Digitized by Google

lett egyedül rühüzőleg hasonszenves gyógyszerek által gyógyíttathatnak meg, egyszersmind, mint mellék-segédes lélekbeli közélet, a' beteghöz tartozók, és az orvos részéről czélerányos lelki gyógybánás is kell hogy megtartassék. A' dühödő dörjültségnek bátor szívűséget, hideg 's elszánt akaratot, — a' kinzólag panaszkodó jajgatásnak arcz- és testmozgásainkkal kijelentett néma szánakozást, az esztelen csacsogásnak nem egészen figyelmetlen hallgatást, a' beteg undorító ocsmány magaviseletének, és hasonló beszédének tökélyes rá-sem-figyelést teszünk ellenébe. A' betegtől netalán végbeviendő küldolgok elpusztítását, és rontását akadályozzuk meg, a' **nélkül hogy ezt neki szemére hányjuk**, és mindent a'-ként intézzünk el, hogy minden testi fenyítések és kínzások 1) elmaradjonak. Ez a'nál könyebben megtörténhetik, mint hogy a' gyógyszer-bevételkor — azon egy esetben, hol még a' kéntetést égyedül türni lehetne — a' beteg a' hasonszenves gyógymód szerint segedelmes orvosság kis adagjának ézét **soha** sem érzi, azért azt nekie tudtán kivül itala közt könnyen beadhatni, midőn aztán semmi erőltetésre nincsen szükségünk.]

226. §.

Más részről az ellenmondás, szorgalmos észrehozások, a' heves útba-igazítások, és mocskolódások,

1) Az orvosoknak kemény szívüségén és meggondolatlanságán nem csak Angoly- hanem Németországnak is több e'féle kórintézeteiben álmélkodhatunk, kik a' nélkül, hogy ezen betegségeknek az egyedül üdvözséges, hasonszenves **gyógyszer-beli** (rühüző) úton eszközlendő valódi gyógyítását keresnék, megelégednek a'val, hogy minden emberek közt ezen szánakozásra legméltóbbakat a' legerősebb verések és más jajos kinzások által sanyargassák. Ők ezen lelkiösmeretlen, és borzasztó bánások által alábbvalókká teszik magokat a' fenyítékházbeli szolgáknál, mert ezek fenyítéseiket kötelességök és hivataloknál fogva a' bünösökön tellyesítik; azok ellenben boszszujokat a' lélek- és kedvélybeli betegségek tetszőleges gyógyíthatatlansága ellen magokon a' szánakozásra méltó, ártatlan szenvedőkön látszatnak keménységök által kitölteni, a' segédelemre tudatlanok, valamely czélszerez gyógybánásnak fölvételére pedig tányák lévén.

Digitized by Google

valamint gyönge félékeny egedékenység ezen betegeknél egészen helytelenek, és mind lelkökre mind kedvélyökre nézve ártalmos bünások. Ők azonban mégis leginkább a' gúnyra, csalatásra, és az észrevett csalódásra leginkább fölharagusznak, és e'ként betegségök is roszabbúl. Mind az orvosnak mind az őrnek úgy kell magokat tetszetni, mintha nekiök észt tulajdonítanának.

Ellenben érzékeik és kedvélyök mindenféle fölháborodásait, melyek kivülről eredhetnek, mind el kell hárítani; ködös lelköket semmi mulatság föl nem vidíthatja, a' beteg test lánczai alatt nyögő vagy bőszült lelkök számára semmi jótékony vídámító időtöltés, semmi oktatások, semmi szavak, könyvek, vagy más tárgyak által eszközlendő lecsöndesitések nincsenek, nincs enyhülés rájok nézve semmiben, csak a' gyógyulásban; csak a' jobbra változott testi hogylétből sugárzik nyugalom és jólérzés beteg lelkökre vissza.

227. §.

Ha a' mindenkori lélek- és kedvélybeli betegségeknek (— melyek hitelthaladólag külömbözők —) különös esetére választott rühellenes gyógyszerek a' kórállapotnak hűven rajzolt képéhez egészen a' hasonszenv szerint kerestettek ki, a' mi, csak az ő tiszta müveleteik szerint ösmert gyógyszerek között e'félék a' kiválasztásra elegeh legyenek, a'nál is inkább könnyebb, minthogy az e'féle betegnek lelki és kedvélyi állapotja mint főkórjel oly anyira kitündöklik —, úgy gyakorta a' lehetségig kicsiny adagok elegendők a'ra, hogy nem éppen nagy idő alatt a' legföltünőbb javulást előhozzák, a' mit minden egyebb nem czélszeres (különszenves) gyógyszerek nagy és gyakor adagaikkal el nem lehetett érni, ha bár azok egész a' halálig adattak is. Igenis, én sok tapasztalásomból állíthatom, hogy a' hasonszenves gyógymüvészségnek minden egyebb gyógyutmódok fölött való előkelősége oly ragyogó fényben sehol sem mutatkozik, mint a' régi kedvély- és lélekbeli betegségekben, melyek eredetileg testi szenvekből, vagy ezekkel egy időben támadtak.

Digitized by Google

228. §.

Különös figyelmet érdemelnek még a' **megmegtérő betegségek**, mind azok, melyek bizonyos időben jőnek meg, — mint a' hideglelésneknek nagy száma, és a' hideglelésféleként megmegtérő, láztalannak tetsző bajok, — mind pedig azok, melyekben bizonyos kórállapotok másféle kórállapotokkal bizonytalan időben váltogatódznak.

229. §.

Ezen utolsó, **váltogató betegségek** szinte igen sokfélék 1), de mindanyain az idült betegségek száma közé tartoznak, többnyire egyedül a' ki fejlődött rühnek lévén terményei, és csak olykor, még pedig ritkán szöveközvén a' bujasenyves gerjjel; honnét is az első esetben rühüző, az utolsóban pedig váltogátólag rühüző és bujasenyvellenes gyógyszerekkel or-

1) Két és háromrendbeli állapotok is váltogatódzhatnak egymással. p. o. a' kétszeres megmegtérő állapotnál a' lábakban bizonyos fájdalmak 's a' t. szakadatlanul jelenhetnek meg, mihelyt a' szemlobnak bizonyos faja elcsillapodik, mely ismét fölüti fejét, mihelyt a' tagfájdalom elenyészék, — rángások és görcsök a' testnek, vagy részei közül egyiknek valamely más szenvével közvetetlenül váltogatódzhatnak — hanem a' hármszoros megmegtérő állapotoknál a' mindennapos betegeskedés alatt a' kitetszőleg emelkedett egésségnek, és a' lelki meg testi erők feszült öregbedésének időkörönként való gyors változásai (kicsapongó jókedvüség, a' testnek igen indulékony élevensége, a' jó mintlétnek kicsapongó érzése, 'mértéket haladó étvágy, 's a' t.) állhatnak be, mire aztán, éppen oly várátlánul, komor, sötét szédelgés, a' kedvélynek szenvédhetetlen, több élétbeli működéseknek az emésztésben, alvásban 's a' t. zavaródásaikkal járó rásztkiros elváltozása jelenik meg, mely aztán ismét éppen oly hirtelen helyet ad a' közönséges időbeli mérséklett rosz hogylétnek, és így több és többféle megmegtérő állapotok változnak egymás közt. Gyakorta az előbbeni állapotnak nyoma sincs többé, midőn az új beköszönt. Más esetekben az előrejáró megmegtérő állapotnak csak kevés nyomai vannak még hátra, midőn az új megjelenik, t. i. a' második állapotnak támadtával és folytával az elsőnek kórjelei közül csak kéves marad vissza. Olykor a' beteges megmegtérő állapotok természetöknél fogva ellenkeznek egymással, p. o. az időkörönként váltogatódzó melaság a' víg dörjültséggel.

Digitized by Google

vosoltatnak, mint ezt az idült betegségekről szóló könyvemben tanítom.

230. §.

A' nyomdás megmegtérő betegségek olyak, hol a' tetszőleges ép hogylét alatt egy magához képpest mindég az maradó betegség eléggé bizonyos időben jövöget meg, és ismét bizonyos időben tűnik el; ezt mind a' tetszőleg lázatlan, de nyomdásan (bizonyos időkben) visszatérő, és ismét elmuló beteges állapotokban, mind pedig a' lázzal járókban, — a' külömbféle hideglelésekben lehet tapasztalni.

231. §.

Az említett, egyes betegnél bizonyos időben visszatérő, láztalannak tetsző kórállapotok (szórvány- vagy járványként nem szoktak előjöni) mindenkor az idült, leginkább a' tiszta rühös, a' bujasenyvvel csak ritkán szövetkező betegségekhöz tartoznak, azért is velök az e'féle gyógybánás fogonattal eszközöltetik; olykor mégis közben közben a' kínahéj olvadékának hatalmított igen kis adaga szükséges, hogy e'vel az ő hideglelésféle nyomdájok egészen eltörültessék.

232. §.

Mi a' szórvány-, vagy járványosan uralkodó (nem a' vizenyős tájakon honnilag lakozó) hideglelése-ket 1) illeti, bennök gyakorta minden támadást (pa-

1) Az e'digleni kórtudomány csak egyetlen egy megmegtérő vagy váltogatódzó hideglelést ösmer, melyet hideg láznak nevez, és semmi más külömbséget nem vesz föl, mint az időre nézve, melyben a' támadások vissza-visszatérnek, a' minden- a' harmad- a' negyed- 's a' t' napost. De a' hideglelések megtérésöknek idején kivül, még azoknak más nevezetesebb külömbségeik is vannak; ezen lázok közül számtalanok, hideg lelésnek nem is nevezthetnek, mivel támadásaik merő melegségből állnak; mások ismét merőleg hidegek 's izzadsággal, vagy az nélkül járnak, ismét mások hideg hátán hideggel bántják a' beteget, ki egyszersmind hévséget is erez, vagy a' kint érezhető meleg mellett hideget szenved; ismét mások, hol az egyik támadás merő nézhidegből vagy csupa hidegből áll, és aztán a' beteg jól érzi magát, a' másik pedig merő melegből áll, az e're következő

Digitized by Google

roxysmus) hasonlóképp két egymásnak ellentett állapotbúl (hideg, meleg — meleg, hideg) de olykor hárombúl is (hideg, meleg, izzadság) tapasztaluuk összetéve lenni. E' végett szükség ezeknek számára a' kikémlelt (nem rühellenes) gyógyszerek köz seregéből oly orvosságokat választani, melyek vagy (a' mi leghíztosabb) hasonlóképp mind a' két, (vagy mind a' három) megmegjövő hasonló állapotot képesek az ép emberben támasztani, vagy legalább a' legerősebb, legkitündöklőbb, és legkülönösebb megmegtérő állapotnak (vagy a' hideg állapotjának mellékkórjeleivel egyetemben, vagy a' melegének hasonlólag mellék kórjeleivel együtt, vagy az izzadságénak szinte a' hozzá kapcsolt mellékbajokkal egyetemben 'a' mennyire t. i. a' megmegtérő állapotoknak egyike vagy másika a' legerősebb és legkülönösebb) kórjeleik hasonlóságára nézve hasonszenvesen a' lehetségig tökélyesen megfelelnek —; ilykor aztán ha a' gyógyszer a'

---

izzadsággal vagy ez nélkül; ismét mások, hol először a' meleg köszönt be, és aztán jö meg a' hideg; ismét mások, melyekben a' hideg és meleg után szabad idő jelenik meg, és aztán mint második támadás gyakorta több órák múlva, egyedül izzadság következik; ismét mások, hol éppen semmi izzadság nem jelenik meg; és ismét mások, hol az egész támadás minden hideg és meleg nélkül egyedül izzadságból áll, vagy hol az izzadság csak a' meleg alatt van jelen; és így hithaladólag sok más változások is vannak ezeken kivül, tőképp a' mellékkórjelekre nézve, a' különös fejfájás, rosz éz, émelygés, hányás, hasmenés, a' hibázó vagy heves szomj, a' különös fajta derék, vagy végtagok fájdalmára, az álom, a' félrebeszéd, a' kedvély elváltozásaira, a' görcsökre, 's a' többire nézve, a' hideg előtt, alatt vagy után, a' meleg előtt, alatt vagy után, az izzadás előtt, alatt vagy után; és így még számtalan változások történhetnek. Mind ezek világosan különböző tulajdonságú hideglelések, melyek közül mindenik természetesen a' maga saját (hasonszenves) gyógybánását kivánja. Elnyomni, meg kell vallanunk, csaknem mindnyájokat lehet, (mint ez gyakorta történik) a' kina-héjnak temérdek adagaival, az az, ujlókörönkénti visszatérésök (nyomdájok) eltörültetik ugyan, de a' betegek, kik nem a' kina-héjjal gyógyítatandó hideglelésben szenvedének, az ekként kioltott nyomda után nem lesznek egészségesek; nem! ők ezután másképp lesznek betegek, még betegebbek, sőtt sokkal betegebbek, mint az előtt. Hát ezt fogjuk e nevezni gyógyításnak?

Digitized by Google

második (gyöngébb) állapotra csak különszenvesen (palástolólag) illik is, a' láz mégis egésségbe megy által, még pedig rend szerint, ha ő nem régi, mindjárt az első adag után. Itt sem szabad a' gyógyszert müvelete tartásának lefolyása előtt, és meddig csak javulás tapasztaltatik tőle, második adagban nyujtani; de ha már kimüködte magát, a'kor a'ra kell vigyázni, valjon a' láz maradéka, ha talán még valamely jelen volna, nem a'képp megváltozva jelenik e meg (mint rendszerint történni szokott), hogy az első gyógyszert többé adni nem lehessen, hanem a' most megváltozott állapotra (kórjelek öszveségére) valamely hasonszenvesen illőbb orvoságot kellessék választani, mely aztán többnyire a' meggyógyítást véghöz is viszi.

233. §.

A' gyógyszeradag ezen esetben legczéleránosabb és legsegedelmesebben nyujtatik mingyárt vagy legalább nem sokára a' támadásnak vége után; e'kor ideje van neki az életmüség változásait, a' mint csak kitelik tőle, egésségre fordítani minden baj, és erőszakos megtámadás nélkül; míg az azonnal a' támadás előtt adott, még oly önhatólagosan oda illesztett gyógyszer müvelete is a' természetes betegség megújulásával öszveütközvén az életmüségben oly ellenmüveletet, oly heves ellentusát okoz, hogy az e'féle támadás legalább sok erőt elveszteget, sőtt olykor az életet is veszedelembe hozza 1). De ha a' gyógyszer azonnal a' támadás végződésével az az, azon időben adatik, midőn a' láztól legmentebb időköz lépett be, és minekelőtte a' következő támadás még csak meszsziről is készülőben volna, akkor az életmüség, mint csak tőle kitelik, oly jó elrendelésében van, hogy magát a' gyógyszertől csöndesen megváltoztatni, és így az egésség állapotjába áttenni engedje.

234. §.

De ha a' láztól üres idő igen rövid, mint nehány igen gonosz hideglelésekben, vagy ha az elöbbeni tá-

1) Ezt látjuk a' nem éppen ritka halálos esetekben, hol a' láz hidegében nyujtott mákonynak mérséklett adaga az életet hirtelen eloltotta.

Digitized by Google

madás utóbajaival mocskoltatik be, a'kor a' hasonszenves gyógyszeradag már azon időben nyujtassék, midőn az izzadás kevesbedni, vagy a' végződendő támadás más utótüneményei enyhülni kezdenek.

235. §.

Csak midőn a' jólválasztott gyógyszer, egyszeri adagával, több támadásokat kiirtott, és valóságos egésség köszöntött be, de aztán időjártával az új támadásnak nyomdoki mutatkoznának, csak ilykor, mondom, lehet is de kell is, ha egyebként a' kórjelek összesége ugyanaz, melly előbb volt, ugyanazon gyógyszert ismételni. Hanem ugyanazon láznak az ép időköz után való visszatérése csak a'kor lehetséges, ha az ártalom, mely a' hideglelést először gerjeszté, a' fellábbadóra még mindég működött, (mint a' mocsáros tájakon), mely esetben állandó fölépülést gyakorta csak ezen gerjesztő oknak elhárítása (mint, ha mocsár-hideglelés van jelen, a' hegyes tartományba való huzódás) hozhat elő.

236 §.

Mivel csaknem minden gyógyszer az ő tiszta müveletében tulajdon és különös lázt, sött a' hideglelésnek bizonyos faját megmegtérő állapotjaival együtt gerjeszteni képes, mely mind azon lázoktúl, melyek más gyógyszerek által okoztatnak, eltér: azért a' számos természetes hideglelések számára az orvosságoknak nagy országában találunk hasonszenves gyógyszereket, még pedig csak az e'dig az ép testeken megkísírtett nem nagy számú gyógyszerek közül is sok oly lázok ellen van már segedelmünk.

237. §.

Ha pedig talán az a'korában uralkodó hideglelés járványában az ez ellen föltalált hasonszenves 's önhatólagos gyógyszer egy vagy a' másik betegnél tökélyes gyógyítást nem eszközölhetne, ottan, ha a' gyógyulást nem a' mocsáros vidék gátolja, mindenkor rühös gerj lappong, midőn is rühellenes gyógyszereket szükség egész a' tökélyes segedelemig nyújtani.

Digitized by Google

238. §.

Azon gyakorta igen gonoszféle hidegleléseknél, melyek a' vizenyős tájékokon kivül, egyes személyeket lepnek meg, eleintén ugyan hasonlóképp, mint a' forró betegségeknél általánosan, melyekhöz ők rühös eredetöknél fogva hasonlódnak, először is az egyebb kikémlelt (nem rühüző) orvosságok közül ezen különös eset számára hasonszenvesen választott gyógyszert a' lehetségig tökélyes segedelemig nehány napig kell alkalmoznunk; de ha e' mellett is késkedik a' lábbodás, a'kor tudnunk kell, hogy kifejlődéséhöz közel járó rühvel legyen dolgunk, és hogy itt egyedül rühüző gyógyszer eszközölhet alapos segedelmet.

239. §.

A' mocsáros és azon vidékeken, melyek gyakor áradásoknak vannak kitéve, honnilag uralkodó hideglelések, az e'digleni gyógyászvilágnak sok munkát adnak, pedig az ép ember fiatalabb esztendeiben hozzá szokhatik a' mocsáros vidékhöz is és egésséges maradhat, ha hibátlan közéletet követ, és ha ő a' szükségtől, zaklatásoktul, meg az epesztő indulatoktul nem veretik le. Az itten honni hideglelések őtet legfölebb mint jövényt, fogják meglepni; de a magosra hatalmított Kinaolvadéknak egy vagy két legkisebb adagai, az említett rendes közélet mellett, nem sokára meg fogják a' bajtól szabadítani. Hanem azon személyeknél, kik az illőleges testi mozgások, és ép testi 's lelki közélet mellet a' mocsárhideglelestől egy pár e'féle kis Kínaadag által meg nem menekedhetnek, — ezeknél mindég a' kifejlődése felé sietö rüh lappong, és hideglelésök a' mocsáros vidéken rühellenes gyógybánás nélkül meg nem orvosoltathatik 1). Olykor az ily betegeknél, ha hala-

1) Nagyobb, gyakorta ismételt Kínaadagok, meg a' tömény Kínaszerek is, mint a' kénsavas kinadék, a' mocsárhideglelésnek nyomdás támadásaitól megmenthetik ugyan az embert, de az e'ként megcsalatottak másként sinlődnek el, a' rühellenes segedelem nélkül.

Digitized by Google

dék nélkül a' vizenyős helyet száraz és hegyessel cserélik föl, kitetszőleg jobbulás jelenik meg (a' hideg nem töri őket), ha nincsenek még mélyen a' betegségbe süllyedve, az az, ha a' rüh még nálok nem vala tökélyesen kifejlődve, következőleg lappongó állapotjába ismét visszatérhetett; de egésségesek rühelenes segedelem nélkül még sem fognak soha is lenni.

240. §.

Minekutánna azt láttuk volna, mily tekinteteket kellessék vetni a' betegségeknek főkülömbségeire, és az ezekkel járó különös környülményekre, most a'ra menünk által, a' mit a' gyógyszerekről és ezeknek alkalmozásmódjáról, valamint az azok mellett tartandó életrendről kell mondanunk. Minden gyorsmenetelű (forró) vagy huzomos (idült) betegség alatt történő, észrevehetőleg előreléptető, és mindetig, ha kevessé is, öregbedő javulás oly állapotot tesz, mely, a' meddig csak tart, valamely gyógyszer beadásának minden további ismételését általánosan kizárja, mivel mind azon jó, melyet a' bevett gyógyszer folyvást eszközöl, még nincsen bevégezve. Mindenik új adaga akármely gyógyszernek, magának a' legutólszor adottnak is, mely e'dig segedelmesnek mutatta magát, a' jobbulás munkáját meg fogná zavarni.

241. §.

Ezen emlékeztetés a'nál fontosabb és szükségesebb, mivel mi egy gyógyszernek sem határozhatjuk meg bizonnyal az ő müvelete tartásának határát, ha bár az nagy adagban vétetődött is, nem, még magoknál az ép embereknél sem; a' hasonszenves haszonra fordított, oly piczíny adagokét pedig, oly különböző nyavalyákban 1) és a' betegeknek oly igen

1) A' legforróbbaktul kezdve egész a' legidültebbekig — a' mennyiben, mint már fölebb említénk, a' hasonszenves gyógyszeradag müveletének tartása, a' mindenkori betegség müveletének tartásához szabja magát; azért is a' legforróbbakban néhány órák alatt kimüködi magát, midőn ugyanaz'nak több hetekre van szüksége, hogy munkálatját a' leghúzomosabb betegségekben eszközölhesse.

Digitized by Google

különböző testidomaiknál meghatározni éppen lehetetlen.

242. §.

A' meddig tehát az utószor adott gyógyszeradagra a' folytonlépdecselő jobbulás tart, ugyan a'dig föl is kell vennünk, hogy legalább ezen esetben, a' segítő gyógyszer müveletének tartása még mindég folytatódik, azért is minden gyógyszeradagnak ismétlését megtiltja.

243. §.

E'höz járul az, hogy, ha a' szer illendőleg hasonszenvesen működött, úgy a' javult állapot még a' müvelet idejének lefolyása után is észrevehetőleg tart. A' jó fogonat nem mingyárt szakad félbe, ha bár több órák — sőtt az idült betegségeknél több napok múltak is el, hogy az előbbeni gyógyszer müveletének tartása után, második gyógyszeradag nem nyujtatik. A' betegségnek leromlott része a' közben nem újulhat ismét meg, és a' javulás új gyógyszeradag nélkül is még elég hosszú ideig fogna kitündöklőleg látszatósan tovább is tartani.

244. §.

Ha a' hasonszenvesen odaszabott gyógyszernek első adagára a' folyvást tartó javulás nem akarna egésséggel végződni (mi mégis oly gyakór a' forró bajoknál), a' javulás megállapodásának egy időpontja — rendszerint egyszersmind az azelőtt nyujtott gyógyszeradag müvelete tartásának határ ideje — mégis be fog következni, melynek megjelenése előtt nem csak elláthatatlan siker és minden észbeli ok nélkül nyujtatnék a' gyógyszernek másodszori adaga, hanem ez még czéleránytalan és ártalmos is lenne.

245. §.

Sőtt az a'diglan magát oly segedelmesnek mutató gyógyszernek adaga is, ha ez hamarább ismételtetik, mint sem a' javulás minden ponton elkezdődnék megállapodni, — mint rosz időben tett megtámadás — a' beteg állapotját csak ro-

Digitized by Google

szabbá tehetné; mert már a' legjobban választott gyógyszernek első adaga is, a' betegség sajátságához szabott müvelete tartásának lefolyása után, már mind azon jót, már mind azon várt változásokat véghöz vihette, a' melyeket csak ezen gyógyszer mostanság tellyesíthetett — az egésségnek mostan általa elérendő fokára nézve —, és ugyanannak ismét nyujtott adaga ezen jó állapotot változtatni fogja, tehát az ő egyebb hasonszenvetlen kórjeleinek előhozása által csak roszbítani kell azt nekie, az az, egy hasonszenvtelen gyógyszerszülte betegséget okoznia, mely a' betegség kórjeleinek maradékával vegyülvén öszve, bizonyos szöveközött és öregbedett betegséget terjeszt elő. Szóval, az első adag által okozott, és a' még tőle várandó javulás öszvezavarodik, ha az eredetileg még oly jól választott gyógyszernek másodszori adaga, még az elöbbeni müvelete idejének lefolyása elött nyujtatik, és e'ként legalább a' fellábbodás késik el 1).

246. §.

Ha az e'dig ugyan előre lépdecselő, de egész a' gyógyulásig nem diszlett javulás mostan megállapodik, úgy a' jelen ideig javult betegség maradékának szorgos megvigyázásakor oly, bátor kicsiny, mégis a'ként megváltozott kórjelek csoportjára ötlik az orvos, melyhöz az e'dig jótévőleg működött gyógyszernek új adaga, mostan hasonszenvesen éppen nem illik oda, hnnem mindenkor egy más, ezen kórjelek maradékához illesztett, gyógyszer kivántatik.

247. §.

Ha tehát a' lehetségig jól választott gyógyszernek első adaga, müvelete tartásának ideje alatt, az egésségnek tökélyes visszaállítását nem eszközölhette, — a' mit pedig közönségesen a' gyorsan támadt új bajoknál megszokott tenni —, úgy a' még hátramaradó, ámbár már sokkal megjavított kórállapotra nézve semmit sem tehetni jobbat, mint egy más, a' kórjelek

1) Ezen hamarkodás hibájának elkerülésére nem figyelmezhetünk eléggé.

Digitized by Google

mostani maradékára a' lehetségig hasonszenvesen illesztett, gyógyszernek adagát nyujtani.

248. §.

Csak midőn valamely gyógyszeradag müveletartásának lefolyta előtt valamely sürgetős betegségnek állapotja egészen véve még csak egy cseppet sem javúlt meg, sőtt inkább — habár csak egy kevessé is — új kórjelek által roszabbodott, következőleg a' gyógyszer tulajdon müveletéhöz képpest a' jelen eset számára nem hasonszenvesen választott volt; ilykor szükség, még az utószor adott gyógyszer müveletartásának lefolyta előtt is, a' betegség mostani állapotjához ügyesebben odaillesztett más orvosságnak adagát nyujtani 1).

249. §.

Annál inkább, ha az éles látásu, a' kóresetet szorosan kémlelő gyógymüvésznek a' sürgetős esetekben már 6, 8, 12. óra multával az nyilatkozódott ki, hogy ő az utószor adott gyógyszert seteül választotta, a' mennyiben a' beteg állapotja új kórjelek és bajok támadása által óráról órára, bátor csak halkkal, roszabbodnék, nem csak meg lesz nekie engedve, hanem kötelessége is, hogy elkövetett hibáját egy, nem csak meglehetősen illő, hanem a' jelen kóresetnek állapotjához a' lehetségig jól odaszabott hasonszenves

1) Mivel a' tapasztalás úgy tanítja, hogy az önhatólag odaillesztett hasonszenves gyógyszernek oly adagát csaknem lehetetlen készíteni, mely a' neki megfelelő betegségben a' világos javulás előhozására kicsiny volna (155. 267. §.), tehát czélellenkezőleg, és ártalmosan tennénk, ha, mint az e'digleni gyógymüvészség által történik, a' nemjavulás, vagy valamely, ámbár csak kis roszbulásnál ugyanazon orvosságot, azon kába gondolatból, hogy az az ő igen csekély mennyisége (az ő igen kis adaga) miatt nem segíthete, ismételni vagy éppen az ő adagát öregbíteni akarnók. Minden új kórjelek által történő roszabbulás, ha a' lelki és testi közéletben semmi hiba sem esett, mindenkor az előbbeni gyógyszernek roszul tett választását mutatja a' jelen kóresetben; de az adag csekélységét soha sem jelenti.

Digitized by Google

gyógyszernek választása és adása által ismét jóvá tegye. (161. §.)

250. §.

Még az idült betegségekben is ritka, vagy talán soha sem történik azon eset, hogy főképp eleintén, semmi jobbat nem lehetne tenni, mint ugyanazon gyógyszert kétszer egymás után — ámbár csak az előbb nyujtott adag müvelet-tartásának lefolyása után — rendelni, mivel még azon esetben is, midőn az hasznos fogonatu volt, a' tőle származott javulás bizonyos ideig tartván, rend szerint ugyanazon gyógyszernek ismételésére nincs jelentésünk, mivel, a' mi az első adag által nem tétethetett jóvá, az a' második, ámbár szinte nagy sött még nagyobb által szinte nem gyógyíthatatik meg. 1)

251. §.

A' figyelmes kórbuvár a' következő gyógyszer adagának számára határzott időpontot a' volt betegség egyik vagy másik eredeti kórjele némely nyomidokinak lassú előállásábul fogja észre venni.

252. §.

De ha azt találnók, hogy az idült (rühös) betegségben a' legjobb hasonszenvesen választott (rühellenes) gyógyszer, illő (a' legkisebb) adagban nyujtva, a' jobbulást nem mozdítja elő; a'kor ez bizonyos tünde, hogy a' betegséget ápoló ok folyton tart, és hogy a' beteg közéletében meg az ő környékében oly környülmény találtatik, melyet el szükség háritani, ha az állandó gyógyulást elérni akarjuk.

253. §.

Azon tünděk közt, melyek minden, leginkább pedig a' gyorsan támadt (forró) betegségekben a' job-

1) Csak azon keves gyógyszerek vétetnek ki, melyeknek az ép ember mintlétét megváltoztató erejök nagyobb részt váltogató müveletekből áll (mint az Ignáczbabok, úgy a' gönye, és tö-szömörcze, meg részint a' szepnönye is); ezek némely esetekben (l. az előszót az Ignáczbab előtt a' reine Arzneimittellehre-mben. II. második kiadat.) azonnal második adagban nyujtathatnak.

Digitized by Google

bulás, vagy roszbodásnak csak csekély, nem mindentől látható kezdetét tanítják, a' beteg kedvélyének és az ő egész magaviseletének állapotja a' legkitündöklőbb, és legbíztosabb. A' javulás bár mely csekély kezdetének esetében is: a' nagyobb jóllétérzés, a' léleknek öregbedő engedékenysége, szabadsága, nagyobbodott bátorság — a' visszatérő természetességnek bizonyos faja. Ellenben a' roszbulás bár mely csekély kezdetének esetében is az ellenkező rész azokhoz képpest; a' kedvélynek, a' léleknek, a' beteg magatartásának, állásának, helyzetének, és működéseinek elfogott, gyámoltalan, magára inkább szánást vonó állapotja, melyet szoros figyelem által láthatni vagy mutathatni inkább, mintsem hogy szóval leírni lehetne 1).

254. §.

Az egyebb részint új, részint öreghedett tünemények, vagy ellenben kisbedése az eredeti kórjeleknek, némely újaknak odatoldódások nélkül, az élesen kémlelő és fürkésző gyógymüvésznek a' roszabbódás vagy jobbulásról nem sokára semmi kétséget sem fognak hátra hagyni; bátor a' betegek közt legyenek oly személyek, kik részint a' jobbulást, részint a' roszabbulást általában vagy magogtúl kifejezni képtelenek, vagy azokat megvallani idegenek.

---

1) De a' javulásbeli tündéket a' kedvélyen és lelken csak a'kor várhatni a' gyógyszer bevétele után nem sokára, ha az adag eléggé (az az, a' lehetségig) kicsiny volt; magának a' hasonszenvesen legczélszeresebb gyógyszernek is szükségtelenül nagyobb adaga igen erösen működik, és a' kedvélyt meg lelket eleintén igen nagyon, és igen tartósan megabajgatja, mintsem hogy a' jobbulást rajtok jókor észrevenni lehetne. Azt jegyzem itt meg, hogy ezen oly szükséges rendszabás ellen, leginkább az öreg tanodából a' hasonszenves gyógymüvészségre átlépő gyógyászok vétkeznek. Ezek elöité letből a' gyógyszerek legpiczinyebb adagaiknak legmélyebb fölhigításaiktól e'féle esetekben rettégnek, azért is azon ezer meg ezer tapasztalások által bebizonyodott legyógyítékonyabb orvoslásnak nagy elökelőségei és áldásai nélkül szükölködniök kell; azt nem vihetik véghöz, mit a' valódi hasonszenvtanitmány eszközölhet, azért jusok sincs magokat ezen tanoda tanítványainak kiadni.

Digitized by Google

255. §.

De ezeknél is meg fogunk azokról győződni, ha minden a' kórképben följegyzett kórjelt velök egyenként általfutunk, és ők ezeken kivül semmi más, új, az előtt szokatlan bajokrúl nem panaszkodhatnak, és a' régi tüneményék sem éppen igen roszabbodtakmeg. A'kor, a' kedvélynek és léleknek már tapasztalt javulásánál, a' gyógyszernek is a' betegség mivoltos kisebbülését kellett okoznia, a'vagy ha az idő most még a'hoz igen rövid lett volna, azt nem sokára elő kell hoznia. Ha mostan, a' jól odaillesztett gyógyszer esetében, a' látszatos javúlás mégis sokáig halasztódnék, úgy e'nek azon igen sokáig tartó hasonszenves roszabbodás az oka (151. §.), melyet a' gyógyszer gerjesztett, következőleg az, hogy az adag nem eléggé volt kicsiny.

256. §.

Más oldalrúl, ha a' beteg ez vagy amaz nagyobb értékű, újonnan támadt tüneményeket és kórjeleket számlálja elő, — mint a' választott, nem hasonszenvesen illő, gyógyszernek jeleit — úgy, bár mely jókedvüleg állítsa is azt, hogy ő a' javulásnak utján legyen, ezen bizonyításának hitelt még sem adhatunk, sőtt inkább állapotját roszabbúlni hisszük, mit csakugyan szemlátomást nem sokára tapasztalni is fogunk.

257. §.

A' valódi gyógymüvész el fogja azt kerülni tudni, hogy némely gyógyszerekhöz, mint szer fölött szeretettekhöz, ne szokjék, melyeknek alkalmozását talán ő történetből gyakrabban czélerányosnak tapasztalta, és melyeket jó fogonattal adni alkalma vala. E'ként a' ritkábban alkalmozottak, melyek talán hasonszenvesen illőbbek, következőleg segedelmesebbek volnának, sokszor elmellőztetnek.

258 §.

Éppen oly kevessé fogja a' valódi gyógymüvész az iránytalan választás miatt (tehát ön gondatlanságánál fogva) itt ott kárral adott orvosságokat, gyógy-

Digitized by Google

foglalatosságában bizodalmatlan gyöngeségből elmellőzni, a'vagy más (nem valódi) okokból, mintha azok a' jelen kóresetre nem lennének hasonszenvesek, kikerülni, azon igazságra emlékezvén, hogy a' gyógyszeres kórhatalmak közül mindenkor csak az érdemelje meg a' becsét és elsőséget, mely a' mindenkori kóresetben a' béleglő kórjelek összeségének, a' hasonlóságra nézve, legillendőbben megfelel, és hogy ezen komoly választásba minden csekély indulatnak magát vegyitnie szabad nem legyen.

259. §.

A' hasonszenves gyógybánásban gyakorlott oly szükséges mint czélerányos kicsinségénél az adagnak azt könnyen megfoghatjuk, hogy gyógyítás közben a' közéletből és mindennapi rendből minden egyebb eltávoztassék, mi csak valamiképpen gyógyszeresen működhetnék, hogy a' finom adag ezen idegen gyógyszeres inger által el ne árnyaltassék, és törültessék, vagy legalább meg ne zavartassék 1).

260. §.

Az idült betegekre nézve tehát a' gyógyítás e'féle akadályainak szorgalmos fölkeresése a'nál inkább szükséges, mivel betegségeik rend szerint e'féle ártalmak, és más a' közéletben ejtett betegítőleg működő, sokszor észre sem vett hibák által szokták megroszabbulni 2).

---

1) A' leggyöngédebb harántsiphangok, melyek a' távolból csöndes éjfélkor a' lágy szívet földfölötti érzelmekre gerjesztik, és hitvallásbeli elragadtatásba olvasztják, más idegennemü ordítás, és zörgés közt hallatlanokká, és hasztalanokká lesznek.

2) Kávé; finom chinai és más füvekből készült thé; a' beteg állapotjához nem illő növényállományokkal készített serek; az úgy nevezett finom, gyógyszeres illekkel készített lélnedek; illes csokoládok; szagosvizek és külömbféle illatok; gyógyszerekből készített fogporok, foglélek, szagpárnák kicsapongólag illelt vagy füszerezett eledelek és levek; illelt sütemény és fagylalt; nyers gyógyszeres füvek, a' levesekben; gyógyerővel biró vastagételek; öreg sajt és oly állati eledelek, melyek poshadtak, vagy (mint sörtés- rézce-, és ludhús és zsír, vagy igen fiatal borjúhús, és savanyú étkek)

Digitized by Google

261. §.

Az idült betegségeknél való gyógyszerhasználáskor a' legczélerányosabb közéleti rend a' gyógyulás e'féle akadályainak elhárításán, és az itt ott ezeknek ellenébe tett szükséges dolgok alkalmozásán alapodik; olyanyok: a' léleknek fölvidámítása, a' szabad légben tett tevőleges mozgás, (sétálás, a' karokkal való kisebb rendű dolgozás) czélszeres, tápláló, gyógyszeretlen ételek és italok, 's a' t.

262. §.

A' forró betegségekben ellenkezőleg — az elmeháborodásokon kivül — a' finom, csalhatatlan belső érzése az itt fölébredt élet-megtartó-vágynak oly világosan és meghatározólag jelenti ki a' dolgot, hogy az orvosnak egyedül csak a'ra kell inteni a' betegőröket, és a' beteghöz tartozókat, hogy a' természet ezen szozatjának, azon dolgok megtagadása által, melyeket a' beteg szer fölött óhajt éldelni, vagy ártalmos ajánlások és rábeszélések által gátat ne vessenek.

263. §.

A' forró betegnek az ételben és italban való kivánsága ugyan nagyobb részt palástoló 's enyhítő szerekre üt ki; hanem azok nem gyógyszernemüek, és csak bizonyos szükségére szolgálnak. Azon csekély akadályok, melyeket ezen mérséklett korlátok közé szorított kielégítések a' betegség

gyógyszeres mellékmüveletüek, az e'féle betegektől szintazonképp elhárítassonak, mint az éldelésbeli kicsapongások, még a' csukorral és konyhasóval, a' léles italokkal viszaélések is; a' szobahévség, ülő életmód bezárt légben, vagy gyakor tagadólagos mozgások (lovaglás, kocsizás, hintázás által), a' csecsemszoptatás, hosszú déli álom fekve (nyoszolyában), éjezés, mocskosság, természetlen testi gyönyörködés, parázna könyvek olvasásai, a' haragnak, évelődés és boszonkodásnak tárgyai, az indúlatos játék, a' léleknek és testnek megeröltetése, mocsáros laktáj, dohos szoba, a' silány szükölködés, 's a' t. Mind ezen dolgokat, a' mint csak lehet, szükség elkerülni, vagy eltávoztatni, ha a' gyógyitást hátráltatni, vagy lehetetlenné tenni nem akarjuk.

Digitized by Google

alapos elhárításának talán útjába tehetnének, a' hasonszenvesen illő gyógyszer ereje és az e'től kifejlődtetett életerő, valamint a' megáhított dolgok kitöltésére következő fölvídámodás által gazdagon kipótoltatnak, sött uzsorásan jóvá tétetnek. A' forró betegségekben a' szoba mérsékletét és az ágyneműek melegségét vagy hüvösségét hasonlóképp egészen a' beteg kivánsága szerint szükség alkalmozni. Minden lelki erőlködések, valamint minden kedvélybeli megrázattatások tőle távol tartássonak.

264. §.

A' valódi gyógymüvésznek a' leg erőteltebb, legvalódibb gyógyszerek legyenek kezeinél, ha ő azoknak gyógyerejökre akar bizakodni, azokat magának szükség valódiságoknál fogva ösmerni.

265. §.

Lelkiösmeretbeli dolog az rája nézve, a'ról minden esetben csalhatatlanúl meggyőződve lenni, hogy a' beteg mindenkor a' valóban arányos gyógyszert veszi be.

266. §.

Az állat- és növényországbeli állományok az ő nyers állapotokban a' leggyógyszeresebbek 1).

---

1) Minden nyers állat- és növényállományok birnak többé vagy kevesbbé gyógyerökkel, és mindenik a' maga módja szerint képes az ember hogylétét megváltoztatni. Azon növényeknek és állatoknak, melyeket a' legmüveltebb nemzetek eledelül használnak, a' többiek előtt azon előkelőségök van, hogy több táprészekkel birnak, és a'nyiban is külömböznek a' többiektől, hogy nyers állapotbeli gyógyerejik részint magokra nézve nem igen erősek, részint pedig a' konyhában, és gazdaságban az elkészítés által, u. m. az ártalmos nedvnek kifacsarása által (mint a' Cassave-gyökér Dél-Amerikában), forrás által (a' rozslisztnek a' kovászban a' kenyérsütésre, — a' savanyú káposzta, savanyu ugorka) füstölés és a' hévnek, erőszaka által (a' főzésnél, rántásnál, pirításnál, sütésnél) némüképp erőtlenebbé tétetnek; mely készítések által némely e'féle állományok gyógyrészei öszverontatnak, elröpitetnek. A' sónak (a' besózásnál) az eczetnek (a' mártalék, és salátáknál) közbejárása által az állat- és növényállományok vesztenek ugyan gyógyszeres ártalmukból, hanem ezen toldományoktul új káros voltokat nyernek.

Digitized by Google

267. §.

A' hünni, és hevenyében kapható növények erejit legtökélyesebben és biztosabban magunkévá tesszük, ha hevenyében kifacsart levöket azonnal egyenlő résznyi taplógyujtó borléllel jól öszve-vegyitjük. A' bedugott üvegekben nap és éj multával leülepedő rost- és fehérnyeféle anyagról e'kor a' tisztája leöntetik, és orvosi használásra el tétetik 1). A' bele vegyített borlél által a' növénynedvnek minden buzgása azonnal meggátoltatik, sött jövendőre nézve is lehetetlenné tétetik; 's e'ként a' növenylének egész

---

De még a' leggyógyszér- erejübb növények is elvesztik részint vagy egészen is gyógyerejöket e'féle bánás által. Tökélyes kiszárítás által minden nösziromfélék, a' torma, a' kontyvirágfélék, és a' bazsál-féléknek gyökerei minden gyógyerejiktől megfosztatnak. A' legerősebb növények nedve, a' vonatkészítésnek melegében, gyakorta egészen erötlen, szurokféle gyurmává változtatik. A' már magokban is legöldöklöbb növényeknek kifacsart nedve, csak a' hosszú állás által is egészen erötlenné lesz; ez ilykor magától az enyhe légmelegen is gyorsan borbuzgásba (midön már is sok gyógyerőt vesztett el), és e're közvetetlenül ecztes és rohadó forrásba megy által, és e'ként fosztatik meg minden tulajdon gyógyerejétől; e'kor a' fenekre szállott salakliszt egészen ártalmatlan; mint akármely keményitőliszt. Még a' sok egymás fölött rakáson fekvő zöldfüvek izzadása 's megereszkedése által is gyógyerejiknek nagyobb része füstbe mén.

1) Buchholz (Taschenb.f. Scheidek. u. Apoth. a. d. J. 1815. Weimar, Abth. I. VI.) azt akarja elhitetni olvasóival (és Recensens-e a' Leipziger Literaturzeitung-ban 1816. N. 82. nem mond ellene), hogy ezen különös gyógyszerkészitést az Orosz országi táborozásnak kellessék köszönni, a' honnan az (1812) Német országba jött légyen által. Hogy ezen találmány és ezen útmutatás, melyet ő az „Organon d. rat. Heilkunde-nek 230. §-ából, és e'nek Anmerk.-jából saját szovaimmal ad élő, tőlem származzék, és hogy én azt ezen könyvben az orosz táborozás előtt két évvel (1810-ben jelent meg az Organon) Hegelőször közlöttem légyen a' világgal, azt ő a' Németek nemes szokása szerint, földieik érdemei iránt igazságtalannak lenni, elhallgatja. Inkább Azsiának sivatagaiból hazudják a' föltalálásnak eredetét ide, melyért a' becsület Németet illet. Mily idők! Milyen szokások!

Igaz, hogy ezelőtt is vegyitettek olykor borlélt a' növénynedvekhöz, p. o. hogy vonatkészítésre azokat bizonyos ideig tarthassák, de, hogy ezen képben adnák be, azon czélból soha sem.

Digitized by Google

gyógyereje (tökélyesen és romolhatatlanul) jól bedugott üvegekben a' napvilágtól 1) elrejtve **mindétig** megmarad.

268. §.

Az egyebb nem hevenyében nyerendő külföldi növényeket, héjak, magvak, és gyökereket az okos gyógymüvész porképben bizodalmas hiszemre soha sem fogja elfogadni, hanem azoknak valódiságokrúl nyers, és egész állapotjokban fog meggyőződni előbb, minekelőtte azokat orvosi haszonra alkalmozná 2).

---

1) Ámbár hasonló résznyi borlél és hevenyében facsart lé rendszerint a' legczélszeresebb arány legyen, hogy e'ként a' rostés fehérnyének leülepedése eszközöltessék, azon növenyek számára mégis, melyek sok nyúlós nyálkát (p. o. a' nadálytőgyökér, háromszinü viola, vagyis császárszakáll 's a' t.), vagy fehérnyét kicsapongólag foglalnak magokban (p. o. a' mérges adáz vagy adáz bürök, fekete csucsor 's a' t.), ezen czélra a' borlélből kétszeres arány kívántatik. Az igen nedvetlen növények, mint a' Torokrojt, télizöld puszpáng, tiszafa, mocsári rozsdabura vagy vízi rozmarin, a' nehezszagú boróka, 's a' t. először is magok magokban nedves finom péppé töressenek, e'kor pedig kétannyi borléllel kevertessenek öszve, hogy e'ként e'vel a' nedv együlvén, 's általa kihuzatatván, átfacsartathassék.

2) Hogy ezeket, mint porokat, eltehessük, különös vigyázásra van szükségünk, melyet e'dig a' gyógyszertárokban nem ösmertek, azért még a' jól megszáradt állat- és növény-állományok porait sem tudták jól beđugott üvegekben romlatlanul eltartani. A' tökélyesen száraz, egész, nyers növényállományok is mégis csak mindég foglalnak magokban, mint képeletöknek öszvefüggésére elkerülhetetlenül szükséges föltételt, a' nedvességből bizonyos részt, mely ugyan az egész, porrá nem tört szert oly száraz állapotban maradni, milyen az ö romlékonytalanságára kívántatik, nem gátolja, hanem a' finom por állapotjának számára kicsapongólag sok. Az egész állapotjában tökélyesen száraz állati, és növényi állomány tehát, midőn porrá töretik, némüképp nedves porrá válik, mely a' nélkül hogy hamarjában megromlanék és penyészednék, dugott üvegekben nem tartathatik el, ha csak ezen mértékhaladta nedvtöl már az előtt meg nem mentetett. Ez úgy történik legjobban, hogy a' por egy magos szélü, lapos pléhcsészén, mely forró vízzel tellyes üstben (az az, a' vizfördöben) úszik, terítetik ki, és kavargatás által a'nyira szárítatik meg, hogy minden apró részei (többé nem függönek öszve göröngyösen, hanem) mint száraz saja homok egymástól könnyen elválnak, elporlanak. A' finom porok ily

Digitized by Google

269. §.

Mivel olvadékban minden orvosság legmeghatározottabban, és legöszvehasonlíthatóbban működik, azért is az értelmes gyógymüvész mind azon gyógyszereket olvadékban 1) alkalmozza, melyeknek természete nem

---

száraz állapotban jól bedugott és lepecsételt üvegekben örökre romolhatatlanul az ő eredeti tökélyes gyógyerejökben, a' nélkül hogy valaha megdohosodnának vagy penyészednének, engedik magokat tartani, legjobban, ha az üvegek a' napvilágtól (fedeles szelenczékben, szekrényekben, doboszokban) őriztetnek. A' légjárólag zárt és a' nap-meg nappali világnak hatásától nem védett üvegekben idővel minden állat- és növényállományok még egész állapotjokban is többet és többet elvesztenek gyógyerejikből, még inkább pedig ha porrá vannak törve.

1) A' sok vízzel készült érczsó-olvadékok fölbomolván, csak hamar megromlonak; azokat tehát hasonszenves haszonra vízzel fölereszteni (a' mi általánosan a' csöppögetésre is ügyetlen) nem tanácsos. Mivel hát több érczsók közvetetlenül borlélben nem olvadnak szét, hanem minekutánna 100. rész vízben fölolvasztattak, a' nélkül hogy a' fenékre hullanának, aztán borlélben magokat fölhigítani engedik egész addig, meddig csak szüksége van a' hasonszenves gyógyásznak azoknak fölereszlésére, e' szerint mindnyájokkal úgy bánhatunk, mint tiszta gyógyszertudományomnak második részében a' férjany kórjeleihöz tartozó elöszómban leírtam. Csak az eczetsavas ólom bomlik szét, ha bár még annyira fölhigított vizes olvadékából még oly keves csöppögtetik is a' borlélbe, és lassanként mint szénsavas ólom (mint ólomfehér) ülepedik le.

Mind ezen bajokon következőképp segítünk:

Az idült betegségekről szóló könyvemnek második részében a' rühellenes gyógyszereknek legtökélyesebb készítéseket adtam elő, még a' száraz állományokbul lévőkét is, hogy öket mindeniket folyó képben minden gyógyerejiknek megtartásával együtt hasonszenves haszonra decilliom-szoros fölhigításban, hatalmításban a' legegyszerübb és legegyenlőbb módon előállítani lehessen. A' nem rühellenes gyógyszerek is legügyesebben készítetnek-el e'képpen. E'kor gyógyszerül nem lesz többé szükségünk érczsókra —, mert savaik az érczek sajátságait és erejit mégis megváltoztatják. E'ként az érczek anyi állapotjokban borléles fölolvadásra hozathatnak, szintugy a' kénelt érczek is, és minden égékeny állományok, a' köolaj, a' villó, kén, a' növényi, állati, és ásványi szén, (vas-szén), minden gyánták, és mézgagyanták, úgy minden növenyporok, lisztnemek, s a' t. s. e. val, minden gyógyszerállomány, minden legkisebb, az ő gyógyerejöket kisbitő, vagy változtató toldalék nélkül. Mit

Digitized by Google

éppenségesen kívánja, hogy azok porképben 1) nyujtassanak. Minden egyebb képek, melyekbe őket e' diglen takargatni szokták (labdacsok, nyeletek, 's a' t.) megvetést érdemlenek, mivel a' gyógyszerek behatása az élő rostra a'ként bizonytalan, és meghatározatlanná lesz 2).

270. §.

A' gyógyításnak még csak egy esetében sem szükség egyetlenegy, magános, egyszerű gyógyszer állománynál többet egyszerre alkalmozni.

271. §.

Meg nem foghatni, mint lehessen az csak a' legcsekélyebb kétségnek is alávetve, valjon természettel megegyezőbb és bölcsebb legyen e, egy magányos jól ösmert gyógyanyagot valamely betegségben egyszerre rendelni, vagy pedig többeknek vegyítékét.

272. §.

Mivel a' valódi gyógymüvész az éppen egyszerű, magányos és vegyítetlenül alkalmozott gyógyszerekben föltalálja már azt, a' mit ő csak kivánhat (művészi kórhatalmakot, melyek a' természetes betegségeket hasonszenves erejöknél fogva tökélyesen föllülmúlni, eltörülni, és állandólag meggyógyítni képesek), azért is a' bölcsességnek ezen mondása után „hogy, mit egyszerű dologgal eszközölhetni, azt többszerűvel véghöz vinni akarni igazságtalanság legyen“

csak a' chemia utján nyerhetünk, azt mind vagy az orvosnak magának, vagy az ő jelenlétében szükség készíteni.

1) Mint talán a' mészféle kénmáj (mészanykénet).

2) Az újabb időkben sok bajos vegytudományos munkák által némely növenygyógyszerekből kihuzott és elválasztott részint savas, részint alapos létrészek is (szunnyaszték, szoríték, kínadék, morphin, strychnin, chinin 's a' t.) jelen vannak az egyszerü borléles festvényekben, a' nélkül hogy a' betegek számára őket annyi sok mesterkéléssel szükség lenne előállítani, ha csak azokat nem oly tömény képben kivánjuk készítni, hogy velek embereket és állatokat hirtelen meg lehessen ölni — oly czél, mely a' jámbor és örizkedő orvosnak gyógyhivatalával egyenesen ellenkezik.

Digitized by Google

a'ra soha sem fog vetemedni, más valamit gyógyszerűl adni, mint egyszerű, magányos gyógyanyagokat, már csak azért sem, hogy, azt föltévén is, hogy az egyszerű orvosságok az ő tiszta saját műveleteiknél fogva az embernek meg nem zavart ép állapotjában tökélyesen ki vannak kémlelve, a'nak még is egészen ösmeretlennek kell maradni, miként két vagy több öszvetett anyagok az emberi testre tett műveletikben egymást hátrálni, és változtatni képesek, holott ellenben az egyszerű gyógyszer azon betegségek alatt való használtatásakor, melyeknek kórjeleik öszvesége tökélyesen ösmeretes, tökélyesen és egyedüleg segít, ha hasonszenvesen volt választva, és még a' legroszabb esetben is, ha az a' kórjelek hasonlóságára nézve nem éppen jól odaillesztve választathatott volna, tehát nem segítene, az által mégis használ, hogy a' gyógyszerösmérést elősegíti, a' mennyiben az e'féle esetben tőle támasztott új bajok által azon kórjelek bizonyodnak be, melyeket ezen gyógyanyag már az ép emberi testen tett kikémlelésekor mutatott; oly haszon, mely minden öszvetett gyógyszerek használtatásánál elesik 1)

273. §.

Valamely kóreset számára szolgáló gyógyszernek czélerányossága nem csak az ő jól odaillesztett hasonszenves választásán alapodik, hanem éppen azonképp az ő megkívántatott arányos nagyságán, vagy inkább az ő adagának kicsinységén. Ha a' jelen kóreset számára szolgáló, bátor egészen hasonszenvesen választott gyógyszerből is igen nagy adagot nyújtunk, úgy e'nek, nem nézvén magában az ő természetének jótékonyságát, egyedül az ő nagysága és az itt szükségtelen fölötte erős behatása által ártania kell, mely ártalmat leginkább a' legérzékenyebb és a' ter-

1) A' jól megfontolt kóreset számára választott hasonszenvesen illő és belől adott gyógyszer mellett még ezen kivül más gyógyanyagokból álló thét inni, más egyebb füvekből álló 's velők töltött párnákot vagy borongatásokat fölrakni, vagy valamely másféle allövetet befecskendeni, és ez vagy amaz irt hedörgölni hagyni, a' józan gyógyász a' megrögzött oktalan kontárnak fogja általengedni.

Digitized by Google

mészetes betegségtől az életműségnek legmeglepettebb részeiben az ő hasonszenves hasonlóságbeli műveleténél fogva fogja éreztetni.

274. §.

Ezen okbul minden gyógyszer, ha ő a' kóresethöz jól oda volt is hasonszenvesen illesztve, minden igen nagy adagban ártalmos, még pedig a'nál inkább, mennél nagyobb volt adaga, és adagának nagysága miatt a'nál inkább, mennél hasonszenvesebben volt választva, még pedig sokkal inkább, mint akármely más hasonszenvetlen, a' kóresethöz semmi viszonyban nem álló (különszenves) gyógyszernek éppen oly nagy adaga; mert e'kor emelkedik az úgy nevezett hasonszenves nehezedés (151 — 154. §.), az az a' legszenvedőbb és az eredeti betegség által leginkább fölingerlett részeiben az életműségnek művészileg támasztott, oly hasonló gyógyszerkór — mely illendő fokban a' gyógyítást enyhén eszközölhette volna — bizonyos ártalmos magosságra hág föl; a' beteg ugyan nem szenved többé az eredeti betegségben, mert ez már hasonszenvesen irtaték ki, hanem inkább a' szerfölötti gyógyszerkórban, és az aztán következő utóműveletben, vagyis az életműség életétől ellentett állapotban, és a' hasztalanúl okozott elgyöngülésben.

275. §.

Hasonló okbul, 's mivel az orvosság a' maga adagának előre föltett illő kicsinysége mellett a'nál gyógyítóbb és szinte csudálatosan segítő, mennél hasonszenvesebben volt kiválasztva, a' gyógyszernek is, melynek választása illőleg hasonszenvesen volt eltalálva, a'nál üdvhozóbbnak kell lennie, mennél alább szállítatott a'nak adaga a' szelid segedelemmel legegyezőbb kicsiny mértékig.

276. §.

Itt most már az a' kérdés támad, melyik legyen eme részint bizonyos, részint szelid segedelemmel legegyezőbb kicsiny mérték, 's így mekkorának kell lenni a' kóresetre hasonszenvesen választott akármely egyes orvosságból való adagnak a' legjobb gyógyítha-

Digitized by Google

tásra? Ezt a' föladást megfejteni, és mindenik gyógyszerre nézve meghatározni, mily adag legyen belőle elegendő a' hasonszenves gyógyítás czéljára, de mégis oly kicsiny, hogy általa a' legszelidebb és leggyorsabb gyógyulást lehessen elérni — ezt a' föladást megfejteni, a' mint kiki könnyen átláthatja, nem észképi gyanításoknak dolga; nem a' töprenkedő értelemtől, nem a' szőrszálhasogató okoskodástol várhatni ezen föladás megfejtését. Egyedül csak tiszta kísírtések, szorgalmos észrevétel, és helyes tapasztalás határozhatja meg ezt, és balgatagság lenne, a' köz üzönczségi illetlen (különszenves) orvosságnak nagy adagait, melyek az életműség beteg felét hasonszenvesen nem érdeklik, hanem csak a' kórnembántotta részeket támadják meg, hozni föl az ellen, a' mit a' tiszta tapasztalás a' hasonszenves gyógyításra szolgáló adagoknak szükséges kicsinysége felöl bizonyít.

277. §.

Ezen tiszta tapasztalás *egy átaláhan* azt mutatja, hogy, ha a' betegség nem világosan valamely fontos belrésznek tetemes romlagától függ, (ha az idült és szöveközött betegségek közé tartoznék is) és az orvosláskor a' betegektől minden más idegennemű gyógyszeres behatások eltávoztattak, — a' hasonszenvesen választott gyógyszernek adaga soha sem készítethetik oly kicsinyen, hogy az a' természetes betegségnél mégis erősebb nem volna, 's ezt meghaladni, kioltani, és tartosan megyógyítani nem tudná, valamíg még a' hozzá hasonló betegségnél valamivel, ámbár kevéssel nagyobb kórjeleket (csekély hasonszenves elnehezedést 151. — 154. §.) okozhat mindjárt a' bevétel után.

278. §.

Ezen eldönthetetlen tapasztaláson épült állítás az a' zsinórmérték, mely szerint a' hasonszenves gyógyszernek adagait kifogás nélkül mind addig kell kisebbíteni, hogy a' bevétel után csak alig érezhető hason-

Digitized by Google

szenves elnehezedést okozzanak 1), akármint alászálljon is a' kicsinyítés, és bár melly hihetetlennek láttassék is az a' mindennapi orvosok durva anyagos fogatjaik előtt 2); az ő fecsegésöknek a' csalhatatlan tapasztalás szavára ugyis el kell némúlnia.

---

1) E'ben már én fáradozásaim által a' hasonszenves gyógyászoknak útat törtem, és ezer önkísírtésektől kíméltem meg őket, tudtokra adván néhány gyógyszereknek szükséges föleresztését a' hasonszenves használatra, a' „reine Arzneimittelehre-mben előforduló gyógyszerek előtt álló vezérszókban; ámbár sok gyógyszerek hígításával azolta újabb tapasztalások által még alább is kéntelenítettem szállani, hogy a' tökélyességhöz e'ben a' hasonlíthatatlan gyógymüvészségben a'nál inkább és a' lehetőségig közelítsek, mint ezt az idült betegségekről szóló könyvem második részének elein találhatni.

2) Magyaráztassák ők meg magoknak a' Számtudósok által, hogyan lehessen igaz, hogy akármennyi részekre osztassék is valamely állomány, mégis a'nak legkisebb gondoltatható részeiben is kelljen még mindég lenni valaminek ezen állományból, és a' gondoltatható legkisebb rész sem szünik meg valami lenni ezen állományból, tehát semmivé lennie is lehetetlen; — tanúlják meg, ha még tanítathatók, a' Természettudósoktól, hogy temérdek hatalmak vannak, melyeknek semmi súlyok sincs, mint p. o. a' hévanyag, a' világosság, 's a' t. tehát még mindég végtelenül könnyebbek a hasonszenv legkisebb adagában meglevő orvosságnál; — mérjék meg, ha tudják, az epelázt támasztó sértő szóknak súlyát, vagy mennyit nyomjon az anyát megölő gyászhír egyetlen egy szülöttjéről; — érintsenek egy mázsát biró magnest csak egy negyed óráig, és tapúlják meg az érzett fájdalmakbul, hogy a' súlytalan befolyások is a' leg erőszakosabb gyógyszermüveleteket gerjeszthetik; — és a' gyöngélkedők közülök engedjék szívgödreiket csak gyöngéden egy erős akaratu mezmerezőnek hüvelyk hegyével érintetni néhány időperczekig, és a' legkellemtelenebb érzések közt, melyeket ilykor szenvednek, bánják meg, hogy a' végtelen természetnek az ő müködésében határt akartak szabni; a' gyávák!

Ha egy a' hasonszenves gyógymódot kémlelő különszenvencz nem bátorkodnék ily kicsiny és igen megh:gított adagokat nyujtani, ugyan kérdezze meg csak magától, mit veszthet ezen tette által? sőt ha a' csupán a' méretékenyt valami lévőnek, minden méretékenytelent pedig semminek tartó hitetlenségnek igaza volna is, mégsem történhetnék az előtte oly semminek tetsző adag után valami roszabb, mint, hogy semmi művelet nem származnék — tehát mindég valami sokkal ártatlanabb, mint a' minek a' különszenves orvosságnak fölöttébbi adagaira kell következni. Mért akarja a' maga, előítéletekkel elegy tapasztalatlanságát helyesebbnek

Digitized by Google

279. §.

Akármely beteget is, kivált betegségének pontjában a' müvelet-hasonlóság által illő gyógyszeres erejű hatalmak hitetlenül megváltoztathatnak, és nincsen is oly, bár mely izmos, jóllehet csak valamely idült, vagy úgy nevezett helybeli betegséggel küzködő ember, ki szenvedő részében nem sokára a' legóhajtottabb változást meg nem érezné, ha a' segedelmes, hasonszenvesen odailleszlett orvosságot a' gondoltatható legkisebb adagban vette be, ki egy szóval, önhön hogyléttében inkább meg ne változnék általa, mint az egy napot élt, de egésséges csecsemő ugyanattól. Mely semmire való, és nevetséges tehat a' csupán észképi hitetlenség eme soha sem hibázó csalhatatlan tapasztalásbeli bizonyságok iránt.

280. §.

Ilykor a' hasonszenves gyógyszernek lehető legkisebb, már csak legcsekélyebb hasonszenves elnehezedést gerjeszthető, adaga is, mivel az eredeti betegséghöz mennél hasonlóbb (de még ezen kicsinység mellett is erősebb) kórjeleket támaszthat, kiváltképpen és csaknem egyedül csupán a' már szenvedő, igen fölizgatott, 's ily hasonló inger iránt rend kivül érzékennyé lett részeket támadja meg az életműségben, hogy azokra egy valamivel nagyobb, igen hasonló, müvészi (a' természeteset kioltó) betegséget tolván, az eredetinek helyét elfoglalja, úgy hogy ezentúl az életműség egyedül csak a' müvészes gyógyszerkórban szenvedjen, mely a' maga természete szerint, és az adag kicsinységénél fogva az ön szabdaszerességére törekedő életerő által nem sokára eltörültetik, és (ha

---

tartani, mint a' löttdolgok által megbizonyodó sokévi tapasztalást? És hiszen ezek mellett még a' hasonszenves gyógyszer minden dörgölés, és rázás által eszközlött, fölosztás, és aprításnál mintegy hatalmitatik — a' mi a' gyógyszerállományokban benlakozó erőknek előttem nem sejdített oly hatalmas kifejlödése, hogy utolsó esztendőkben meggyőző tapasztalás által kénszerittettem a'ra, hogy a' hajdan rendelt tiz rázütéseket minden fölhigítás után csak kettőre kellett szoritanom.

Digitized by Google

a' betegség forró volt) a' testet minden szenvektől mennél mentebben, az az, épen hagyja.

281. §.

Egészen természet szerint akarván cselekedni, a' valódi gyógyász a' maga jól választott hasonszenves orvosságát mindég csak oly kis adagban fogja rendelni, milyen a' jelen betegségnek meghaladására és semmivé tételére éppen elegendő — oly kicsiny adagban, mely, ha ő emberi gyarlóságból valamikor egy illetlenebb gyógyszert talált volna is adni, a' betegségben éppen az ő piczinysége miatt soha sem okoz olyan tetemesb kárt, melyet a' természetnek, és életnek tulajdon ereje, és egy most a' müvelethasonlóság szerint ügyesebben választott és sietve beadott gyógyszeré, szinte a' legkisebb adagban, ismét hamar el nem enyészthetne, és jóvá nem tehetne.

282. §.

Valamely adagnak müvelete (ereje) sem kisebbedik egyenlő előhaladásban a' hasonszenves orvoslásra megkivántató hígításokban lévő gyógyszernek anyagos mennyiségével. Nyolcz cseppnyi gyógyszerfestvény, egyszerre vétetvén be, nem működik négyszer annyit az emberi testben, mint két csepp, hanem csak mintegy kétszer annyit, mint két egyszerre bevett csepp. Szintugy ha egy csepp festvény és tíz csepp orvosságtalan folyadék vegyítetik öszve 's ezen vegyítékből egy csepp vétetik be, ez nem hoz elő tizszerte nagyobb müveletet, mint szintúgy egy csepp a' még tizszerte hígabb vegyítékből, hanem csak mintegy (alig) kétszerte erősebb müveletet, 's így tovább lefelé, ugyanazon törvény szerint — ugy hogy egy a' legalsóbb higításbeli cseppnek is még mindég igen tetemes müveletet kell tenni, és valóban teszen is 1).

---

1) Föltévén, hogy valamely vegyítékbeli cseppnek, melyben $\frac{1}{10}$ szemer gyógyszer van, a' müvelete legyen $= a$; a'kor a' higítottabb vegyítékbeli cseppnek, melyben $\frac{1}{100}$ szemer orvosság találtatik, a' müvelete lesz csak mintegy $= \frac{a}{2}$; ha a'ban

Digitized by Google

283. §.

A' hasonszenves orvoslásra szükséges adagkisbítés az adag tériméjének megkevesítése által is eszközöltethetik, úgy hogy, ha valamely higított orvosság cseppje helyett valaki ezen cseppnek csak egy igen kis részét 1) veszi egy adagra, a' müveletnek még további kevesítése ez által igen czélerányosan tellyesítethetik; azon könnyen érthető okbul, mivel a' kisebb tériméjű adag az élő életműségnek is csak keves idegeit érdekelheti, a' mi által ugyan szintúgy közöltetik az egész életműséggel a' gyógyszer ereje, de kisebb ereje.

284. §.

Ugyanazon okbul a'nál inkább növekedik valamely hasonszenves gyógyszeradagnak müvelete, mennél több folyadékban fölosztva adatik be a' beteg-

---

$\frac{1}{10000}$ szemer gyógyszer van, a' müvelete lesz mintegy $= \frac{a}{4}$; ha benne $\frac{1}{100000000}$ szemer orvosság van, a' müvelete leszen $= \frac{a}{8}$; és így folyvást, az adagok egyenlö tériméje mellett az orvosság mennyiségének akármely (talán több mint) négyszeges kicsínyítése által is az emberi testre háromló müvelet még is csak mindannyiszor mintegy felényire kevesedik. Egy cseppnyi decilliomig higított ebvészfestvénytől én igen gyakran majd éppen fél annyi müveletet tapasztaltam, mint egy a'fele quintilliomig higított csepptöl, ugyanazon környülmények közt 's ugyan azon személyeknél.

1) E're legczélerányosabban lehet használni a' finom, egy mákszemnyi nagyságú, nádméz-hintteketseket; egy ily tekets a' gyógyszerrel megnedvesítetvén, és a' vivőszerbe vegyítetvén, mintegy háromszázad részét fogja tenni egy cseppnek, mert csakugyan háromszáz ily kis teketset egy csepp borlél eléggé megnedvesít. Az e'féle hinttekets egyedül tétetvén a' nyelvre, a' nélkül hogy valami más ivódtatnék utánna, az adagot szer fölött kicsínyíti. De ha okunk van az igen finom érzésü betegnél lehetségig legkisebb adagot alkalmozni, és a' leggyorsabb fogonatot előhozni; a'kor az egyedülös egyszeri beszagolás egy kis üvegbe szolgál, melyben egy repcze mag nagyságú, a' magosra hatalmitott és fölhigított gyógyszerfolyadékkal megáztatott, hinttekets van; a' szaglás után az üveg bedugatik és, hol szükség, többszöri e'féle használásra gyógyerejinek minden észrevétethető kevesbedése nélkül esztendő számra tartathatik.

Digitized by Google

nek, jóllehet a' gyógyszernek igaz belső mennyisége ugyanaz maradott is. Mert ilykor a' bevett adag a' gyógyszer müveletét fölvevő ösztönfogékony idegeknek több részét érdekli. Ambár az észképenczek ugy vélekedjenek is, hogy a' nagyobb mennyiségű folyadékkal fölhigított gyógyszeradag a' bevételkor gyöngébb erejű lenne, mindazáltal a' tapasztalás legalább a' hasonszenves orvoslásnál éppen ellenkezőt bizonyit 1).

285. §.

De még, midőn igy (a' bevétel előtt) a' gyógyszeradag több folyadékkal vegyítetvén, a' müvelet nagyobbitatik, jól meg kell különböztetni, valjon a' gyógyszeradag bizonyos mennyiségű folyadékkal csak imigy amúgy tökélytelenül, vagy oly egyképp, oly belsőleg 2) van e összevegyítve, hogy a' gyógy-

1) Csupán a' legegyszerübb ingerlő szereknek, a' bornak és borlélnek hevitő és részegitö ereje kisebbedik a' sok vizzel való fölseresztés által.

2) Ezen szóval belsöleg csak annyit akarok mondani, hogy, ha p. o. egy cseppnyi gyógyszeres folyadékot 100. csepp borlélllel egyszer összeráztunk, az az, a' mondott cseppeket magában foglaló üvegcsét kezünkben tartván, karunknak egyszeri erös tszintásával fölülről lefelé gyorsan meglódítottuk, a' két folyadék igy is már szorosan összevegyült ugyan, de két, három, tiz, és több ily taszítások által ezen vegyítés még sokkal belsöbb, vagy hathatósabb leszen, az az, sokkal jobban hatalmitatik a' gyógyszer ereje, 's igy szólván, az orvosság lelke mindég még jobban kifejtödik, kiszabadul, és müvelete az idegekre sokkal behatóbbá tétetik. Ha tehát valaki a' mély fölseresztések által az adagok megkicsinyitésének oly igen szükséges czélját, erejiknek az életmüséghöz való mérsékeltetésére nézve elakarja érni, nem jól cselekednék, ha azon 20. 30. 's a' t. higitó üvegcséket, egyenként, kétszernél többször rázintaná meg, hogy e'ként a' gyógyerő csak mértékletesen fejlödjék ki. Azt is jól fogja akárki is tenni, ha a' gyógyszerek meghigitásakor száraz porképben a' gyógyszernek porczellán dörzsölö-csészékben való dörgölésekor mértéket tart, és p. o. egy szemernyi nyers egész, gyógyszeres állományt az első 100. szemer tejczukorral csak egy óráig fog erösen dörgölni; továbbá ezen vegyitékből egy szemert más 100. szemer tejczukorral (hogy a' higitás legyen $\frac{1}{10000}$) ismét csak egy óráig; a' harmadik higitásra ($\frac{1}{1000000}$) pedig legfölebb szinte csak egy órát szán, midön az elöbbi vegyitékből egy szemert újra 100 szemer tejczukorral kever

Digitized by Google

szer a' higító folyadéknak akármely legkisebb részében is hozzáképpest egyarányt foglaltassék, mert akkor az utolsó vegyület a' higításbeli vegyítés által sokkal orvosságosabb erejüvé lett, mint az első. Önként megértheti e'ből kiki, hogyan kelljen a' hasonszenves gyógyszeradagok készítésit elintézni, ha azoknak orvosságos erejöket lehetőképp megakarja kicsinyíteni az igen érzékeny betegek számára.

286. §.

A' folyó képben beadott gyógyszerek müvelete az élő emberi testre oly behatólag történik, és az idegekkel biró érzékeny rostoknak azon pontjától, melyet az orvosság legelőször érintett, olly megfoghatatlan gyorsassággal és közönségesképpen terjed el az élő testnek minden részeire, hogy az orvosságnak ezen müveletét szinte lelkinek (erőbeli, erényesnek) kelljen nevezni.

287. §.

Testünknek akármely része is, ha az tapintás érzékével bir, elégséges a' gyógyszerek behatását elfogadni, és erejöket a' többi minden részekre tovább terjeszteni.

288. §.

A gyomron kivül a' nyelv és száj fogadhatja el leginkább a' gyógyszeres behatásokat; mindazáltal az orr belseje, a' végbél, a' tenyészrészek, valamint testünknek minden érzékenyebb részei is, csaknem egyarányt alkalmosak a' gyógyszer müveletének elfogadására, e'nél fogva a' bőrtelen, sebesült vagy fekélyes helyeken is majd szintoly fogonatosan hathat be a' gyógyszerek ereje az életmüségre, mintha az orvosság a' szájon vétetett volna be.

öszve, hogy az erő-kifejlődés mérséklett maradjon. Az e'beli bánásnak szorosabb módját az idült betegségekről szóló könyvem második részének kezdetén találhatni, valamint azt is, miként kellessék aztán bánnunk a' porok fölolvasztásával, és ezen olvadéknak föleresztésével.

Digitized by Google

289. §.

Sött azon részek is, melyek saját érző tehetségöket elvesztették, p. o. az ézléstől megfosztatott nyelv és íny, vagy szaglását elvesztette orr, nem kisebb tökélységgel közlik a' csupán reájok legközelebben ható orvosságos erőt az egész test minden többi életmüveinek öszveségével.

290. §.

A' testnek bőrrel és földbőrrel bevont külseje sem alkalmatlan a' (kivált folyó) gyógyszerek erejinek elfogadására, de a' legérzekenyebbek mégis a' legfogékonyabbak 1).

291. §.

Itt még szükségesnek találom, ama minden többi gyógyszerek természetétől eltávozó, ugy nevezett állati mágnességet, vagy inkább (háladatosabban *Mesmer*-ről első alapítójáról nevezendő) Mesmerizéget is megemlíteni. Ezen gyakorta balgatagul tagadott gyógyerő, mely egy jólgondolkozó, jóakaró embernek hathatós akaratja által a' betegbe e'nek megilletésekor foly be, részint hasonszenvesen, t. i. a' meggyógyítatandó beteges állapotéihoz hasonló kórjelek gerjesztése által működik, midőn a' mesmerező kezeit kinyujtván, tenyereit kevesbé erős akarattal a' fejtetőtől fogva lefelé a' lábhegyekig nem igen lassan egyszer a' testen végig huzza 2), p. o.

1) A' bedörzsölés csak az által látszik a' gyógyszerek müveletét előmozdítani, a' mennyiben ő a' bört érzékenyebbé, 's így az élő rostokat fogékonyabbakká teszi, hogy a' gyógyszer erejét mintegy megérezhessék, és ezen hogylétet megmásító érzeményt az egész életmüséggel közölhessék. A' czombok belső fölületének előre bocsátott dörzsöltetése az utóbb csupán oda föltétetett higanyírt szintolyan gyógyszeres erejüvé teszi, mintha az ír ezen a' részen szétdörzsöltetett volna, a' mit bedörzsölésnek hívnak, mert még igen kétséges, valjon az ércz maga önnön állományában az ugy nevezett bedörzsölésnek eme munkájánál fogva beférkezhetik e a' test belsejébe, vagy a' szívó edényekbe vétetik föl, vagy egyik sem történik.

2) A' legkisebb hasonszenves adag.

Digitized by Google

mohvéráradáskor, még a' halálhoz közelítő végső állapotban is; részint a'ra is szolgál, hogy az itt ott rendkivül meggyült, a' többi részekben pedig megfogyatkozott életerőt az egész életműségben egyenlően szétoszlassa, p. o. a' vérnek a' fejfelé rohanásakor 's álomtalan, szorongató nyugtalanságban az elgyöngült személyeknél 's a' t. egy hasonló, egyszeri, de valamivel erősebb kézhuzás által; részint pedig az életerőnek közlésére és kipótolására valamely egyes meggyöngült részben vagy az egész életműségben — egy oly czél, melyet semmi más hatalom által oly bizonyosan, bízvást, és a' többi orvoslás munkájának megbántása nélkül úgy el nem érhetni, mint a' Mesmeriség által. Ezen utolsó valamely egyes részben úgy történik, ha a' kezek vagy ujhegyek a' legerősebb és hathatósabb jó akarattal azon régolta elgyöngült részekre tétetnek, melyekre a' belső idült sínleg a' maga terhes helybeli kórjelét általvitte p. o. a' régi fekélyeknél, a' fekete hályogban, valamely tag bénulásában, 's a' t. 1). Némely gyors de csak színlegorvoslásaik a' nagy természeti erővel biró Mesmerezőknek minden időkorban ide tartoznak. De legfényesebben kitündöklött a' közlött emberi erőnek az egész életműségre való müvelete az oly személyeknél, kik jó darab ideig színhalálban fekvén, valamely ép életerejű virágzó férjfiunak 2) leghathatósabb, legszívesebb akaratja által ismét föléledtek, mily halott-

1) Jóllehet ezen időről időre meg újítatandó helybeli életerőpótlás ott semmi állandó gyógyulást nem szerezhet, hol, mint fölebb tanítottuk, a' régi nyavalya, mint mindenkor, valamely közönséges belső sinlegtől függ: mindazáltal ezen tevőleges erősítés és közvetetlen táplálatás az életerővel (mely valamint az evés és ivás, az éh, és szomjkor, nem a' lepelszerek sorába tartozik) nem keveset mozdítja elő az egész sinlegnek hasonszenves szerrel való igazi orvosoltatását.

2) Főképp olynak, kihöz hasonló keves van az emberek közt, kit tökélyes testi ereje mellet, nőszvágy nem éppen háborgat, melyet ő keves bajjal elnyomni képes, kinél tehát minden, egyebként az ondó készítésére költendő finom életlél nagy mennyiségben kész, elszánt erőbeli illetés által más emberekkel közöltetni. E'féle nehány mesmerezők, kiket én ösmertem, birtak ezen különös sajátsággal.

Digitized by Google

támasztásokról a' történetirás többekről, tagadhatatlanokrúl emlékezik.

292. §.

A' mesmeriségnek minden említett gyakorlásbeli nemei az életerőnek a' szenvedőre több vagy kevesebb befolyásán alapodnak, azért is tevőleges mesmeriségnek neveztetnek 1). Azon gyakorlás pedig, mely éppen ellenkezőt művel, tagadólagos mesmeriség nevezetet érdemel. Ide tartoznak azon huzogatások, melyekkel az éjjel-bolygók ébresztetnek föl, valamint minden kézzel tett munkálatok, melyeket enyhesztésnek és szellőzésnek (legyintésnek) szokás nevezni. Az el nem gyöngült személyeknél valamely egyes részben mértékfölött öszvegyült életerőnek ezen kiüritése legbiztosabb 's legegyszerűbb módon úgy történik meg a' tagadólagos mesmeriség által, ha valaki jobb kezét kinyujtván, tenyerét a' testtől mintegy hüvelyknyire párhúzomosan és gyorsan a' fejtetőtől fogva a' lábhegyig viszi 2). Mennél gyorsabban történik ezen kézhuzás, a'nál nagyobb kiüritést okoz. Így ürítetik ki p. o. egy az előtt egésséges 3) most színleghalálban fekvő némberben, kinél a' folyásához közelítő hónapszám hirtelenül valamely erőszakos fölindulás miatt megrekedett, az itt hihetőleg a' szív környékébe gyűlt életerő, egy ily tagadólagos gyors huzás által, 's tétetik egyarányúságba az egész életműségben, ugy hogy legtöbbnyire a' fölélledés azon-

---

1) Készakarva nem említem én itt, midőn a' tevőleges mesmeriségnek bizonyos és kétségtelen gyógyerejéről kivántam szólani, azon kicsapongó szokást, mely szerint gyakran fél, sőtt egész órákig egyszerre gyakorlott, sőtt naponként újra folytatott a'félé huzogatások által a' gyenge idegű betegeknek egész emberi voltok azon iszonyú változásba esik, mely álombolygásnak mondatik, melyben az ember az érzéki világtól elvonattatva, inkább a' lelki világhoz látszatik tartozni — fölöttébb természetlen és veszedelmes állapot, mely által mégis néha idült betegségeket mertek gyógyítani.

2) Hogy a' tevőleg, vagy tagadólag mesmerezetendő személyeken semmi selyemruhának nem szabad lenni, azt kiki tudja.

3) Az idült gyöngeségü, bágyadt személyeknek tehát a' tagadólagos huzogatás, kivált ha igen gyorsan történik, fölöttébb ártalmos.

Digitized by Google

nal következik 1). Így enyhíti meg egy gyönge, kevesbbé gyors tagadólagos huzás a' nagyon erősen történt tevőleges huzástól származó, néha igen szembetünő nyugtalanságot, és szorongató álmatlanságot a' fölötte ingerlékeny személyeknél, 's a' t.

---

1) Egy tízesztendős, erős falusi fiút, holmi csekély betegség miatt, reggel egy úgy nevezett kenő asszony két küvelyke hegyével a' szívgödörtül kezdve a' bordák alatt több ízben erősen meghuzogatott, ki is tüstént elhalaványúlva oly magán kivül 's mozdulatlanná lett, hogy ötet sehogy föl nem élesztheték, és szinte holtnak tartották. E'kor en legöregebb testvérével egy mennél gyorsabb tagadólagos huzást tétettem rajta, a' fejtetötöl fogvá, a' lábakon végig, 's egy pillantat alatt ismét eszére tért, vidám és ép lett.

Digitized by Google

Az e' munkában előforduló mű- és ritkább szavak Jegyzéke.

Si quid novisti rectius istis, candidus imperti; si non, — his utere mecum.

Ábra, Umriß.
Ábrándozás, Phantaſie.
Adag, Gabe (Doſis).
Ádáz-eb, toller Hund.
Ádáz-bürök, Hundsdill-Gleiß.
Agylob, Gehirn-Entzündung.
Ajkküteg, Lippen-Ausſchlag.
Alapfogat, Grundbegriff.
Alaposság, Gegründetheit.
Alapsínleg, Grundflechthum.
Alapszer, Hauptmittel (Baſis).
Alaptétel, Satz, Grundſatz.
Alapvalóság, Grundweſen.
Alkalmozat, Anwendung.
Állomány, Subſtanz.
Állövet, Klyſtier.
Álombódulás, Schlafbetäubung.
Álombolygás, Somnambulism.
Álomkór, Schlafſucht.
Alszénsavas hellyett jobb; tiszta hamag, kauſtiſchkali.
Anyag, Stoff (Materia).
Anyagos, Materiell.
Anyagtalan, Immateriell.
Anyiércz, Gediegenes Metall.
Arányos, Verhältnißmäßig.
Arczküteg, Geſichts-Ausſchlag.
Arczmozgás, Miene.
Arczrák, Geſichtskrebs.
Arczsáppadás, Geſichtsbläße.
Aszláz, hectiſches Fieber.
Átváltozás, Metaſchematism.
Bántálom, Affection.
Bazsal, Paronia.
Béavatkozás, Eingreifen.
Béleg, Character.
Bélegelő, Bélegles, Bélegzett, Belegző } Characteriſtiſch.
Belélndek, Bilſenkraut.
Bélhuzam, Darmkanal.
Belinger, Inſtinkt.
Bélizgató, Darmerregend.
Bélokádás, Ileus, Miſerere.
Belrészlob, Eingeweide-Entzündung.
Bélsár, Darm-Unrath.
Belsőleg, Innig.
Béltartalom, Darminhalt.
Bercse, Brennwaldrebe.
Berzéczes, Electriſch.
Berzéczesség, Electricität.
Bíbor, Scharlach.
Biborláz, Scharlachfieber.
Birálás, Birálmány, } Criſe.
Bitorló, Uſurpator.
Bódító, Bódony } Narcotiſch.
Bokros betegség, Collectiv-Krankheit.
Bonczkés, Zergliederungs-Meſſer.
Bontztudomány, Anatomie.
Borlél, Weingeiſt.

Digitized by Google

Borostyánkő, Bernstein.
Boroszlányhéj, Seidelbastrinde.
Botránkozalom, Skandal.
Börtön, Kerker.
Börtöndzött, Eingeklemmt, incarcerirt.
Börzuzmó, Flechte.
Bőszült, Erbittert.
Bővérűség, Blutübermenge, Plethora.
Bujasenyv, Lustseuche, venerische Krankheit.
Bujasenyvesrák, Schanker.
Butaság, Blödsinn.
Bünhödő Anyag, Materia peccans.
Család, Familie.
Csalékony, Trüglich.
Csalódás, Täuschung.
Csilla, Squille.
Csípfáj, Hüftweh.
Csipősség, Schärfe.
Csonkítás, Amputation.
Csontfene, Knochenfäule, Necrose.
Csontkocsonya, Knochengallerte.
Csontsebzés, Knochenverwundung.
Csontszú, Beinfraß.
Csúcsor (fekete) Schwarz-Nachtschatten.
Czéliránytalan, Zweckwidrig.
Czélszeres, Zweckmäßig.
Cziczkóró, Schafgarbe.
Czikázó-tér,) Spielraum.
Czikatér,)
Dag, Geschwulst.
Dagály, Schwulst.
Dárdatsos borkősavas hamag, (hánytató borkő) weinsteinsaures Spießglanz.
Dermenet, Tetanus, Starrkrampf.
Diszleni, Getingen, Gedeihen.
Ditsnév, Ehren-Name.
Ditsvágyólag, Ruhmsüchtig.
Dobosz, Schachtel.
Dögkelevény, Pestbeule.
Dögkór, Pest.
Dühödés, Raserey.
Dugulás, Infarctus.
Durvaérzékileg, Grobsinnlich.
Duzzadozó, Turgescirend.
Ebaga, Rhachitis.
Ebvész, Krähenauge, (Nux Vomica).
Égékeny, Brennbar.
Égényes, Ätherisch.
Égi, Meteorisch.
Éjezés, Nachtleben.
Éjhurutlás, Nachthusten.
Egyedülös, Einzig.
Egyenesen ellenkezőszenvű, Enantiopathisch.
Egyítni, Vereinigen.
Egymi, Individuum.
Egymisítés, Individualisirung.
Egyoldalú, Einseitig.
Egyoldalúság, Einseitigkeit.
Együttség, Gesammtheit.
Egyvelék, Gemisch.
Éhorvoslás, Hungerkur.
Elcsucsúlni, übertäuben.
Éldelés, Éldelet, Genuß.
Élesztés, Belebung.
Életrend, Lebensordnung.
Életelv, Lebens-Princip.
Életmentő-erő, Lebenserhaltungs-Kraft.
Életműség, Organism.
Élettudomány, Physiologie.
Elevődött, Geätzt.
Elgenyedés, Vereiterung.
Ellenesség, Gegensatz.
Ellenkép, Gegenbild.
Ellenmivelőleg, Antagonistisch.
Ellenmunkálat, Gegenwirkung.
Ellenmunkálódó, Antagonistisch.
Ellenmüvelet, Gegenwirkung.
Ellenszenves, Antipathisch, Enantiopathisch.
Ellentétel, Gegensatz.
Ellentusa, Widerstreit.
Előhaladás, Progression.
Előleges, Apriorisch.
Előjel, Vorbedeutung.
Előkelőleges, Überwiegend.
Előkép, Vorbild.
Előmüvelet, Primär- o. Erstwirkung.
Elszolgáltatas, Ableitung.
Eltérés, Abweichung.
Elv, Princip.
Elválasztás, Abscheidung.
Elváltozás, Verstimmung.
Elvont, Abstrakt.
Embernyom, (ivadék) Menschen-Generation.
Enyhedelem, Erleichterung.

Digitized by Google

Enyhénnyitó, Gelinderöffnend.
Enyhesztés, Calmiren.
Enyhödés, Erleichterung.
Epeláz, Gallenfieber.
Epésláz, gallichtes Fieber.
Éptelenség, Ungesundheit.
Érczsavítag, Metall-Oxyd.
Eredmény, Resultat.
Erénynemű, Virtuell.
Erkölcsi, Moralisch.
Érmetszés, Aderöffnung.
Erőbeli, Dynamisch.
Erőműként, Automatisch.
Értelem, Verstand.
Érv, Ferment.
Érzegócz, Sensorium.
Érzék, Sinn.
Érzékenység, Sensibilität.
Érzékfölötti, Übersinnlich.
Érzékikép, Sinnlich.
Érzelem } Gefühl.
Érzemény }
Érzés, Gesinnung.
Észbejutás, Einfall.
Észkép, Theorie.
Észképi, Theoretisch.
Észképencz, Theorist.
Észméletlenség, Unbesinnlichkeit.
Észrevétel, Wahrnehmung. (kunst.)
Észrevevötehetség, Beobachtungsg.
Étető, (jobb: égető) Caustisch.
Étvágy, Appetit.
Étvágyhijány, Appetitlosigkeit.
Ev, Jauche.
Evelödés, Gram.
Eves, Jauchend.
Éz, Ézű, Geschmack, schmeckend.
Ezerjó, Diptam.
Ézetlen, Geschmacklos.
Fázékonyság, Frostigkeit.
Fehérfoly, Weißfluß
Fehérnye, Eyweißstoff.
Fehérturhaság, Leucophlegmasie.
Fejfáj, Kopfschmerz.
Fejkosz, Kopfgrind (Tinea.).
Fejkütteg, Kopfausschlag.
Fekély-ev, Geschwür-Jauche.
Fekete hályog, schwarzer Staar.
Felhigított, Verdünnt.
Felolvasztó, Auflösend.
Félrebeszéd, delirium.
Félreút, Umweg.
Fene, Brand.
Fénymázoló, Lackirer.
Féregkór, Wurmkrankheit.
Férjany, Arsenik.
Férjfiodni, Ermannen.
Férj-Páfrány-Gyök-festvény, Tinctur der männlichen Farrenkraut-Wurzel.
Fertezés, Ansteckung.
Fertező, Ansteckend.
Ferteződékenység (jobb Fertődzékenység), Ansteckbarkeit.
Fogamzás, Empfängniß.
Fogat, Begriff.
Foglél, Zahnspiritus.
Foganat, Erfolg.
Fojtó, Stickstoff.
Fojtósav, Salpeterfäure.
Fojtósavas hamag, Salpeter.
Fok, Grad.
Folyadék, Ausfluß, Flüssigkeit.
Folyamat, Lauf, Vorgang.
Folyamat, Prozeß.
Fonákság, Verkehrtheit.
Forrázat, Aufguß.
Forró gerj, Acutes Miasm.
Forró láz, Acutes Fieber.
Fő-béleg, Haupt-Character.
Főjelentet, Haupt-Indicat.
Főkórjel, Haupt-Symptom.
Fölerestett, Verdünnt.
Földi, Tellurisch.
Föliugatás, Aufregung.
Fölocsódás, Aufwachen.
Föloldódzás, Auflösung.
Fölöslegség, Übermaß.
Fölszivó, Absorbirend.
Föltaláló, Erfinder.
Föltartani, Verzögern.
Föltétel, Bedingung.
Föltételes, Bedingt.
Fölület, Oberfläche.
Fóműveletü, Vorwirkend.
Fönnszavúság, Hochstimmung.
Föcskendék, Klystier.
Fügöly, Feigwarze.
Fügölykór, Sykosis.
Fügölysenyv, Feigwarzenkrankheit.
Fügölysenyves Tagar, Feigwarzen-Tripper.
Fültömirigy-daganat, Bauerwetzel Mumps. (Angina parotidea)

Digitized by Google

Fürkész, prüfender, Beobachter.
Fürkészmény, Beobachtung.
Fűszer, Thee, Gewürz.
Galvánosság, Galvanism.
Gelisztaképű, Wurmförmig.
Gerj, Miasm.
Gerjedékenység, Erregbarkeit.
Genyszalag, Eitervand.
Gonoszféleség, Bösartigkeit.
Gótz, Herd.
Gőgsíp, Luftröhre.
Gőnye, (Bryonia) Zaunrebe.
Görvély, Skrofel.
Gőzkörnyéki lég, atmosphärische Luft.
Gutaütés, Schlagfluß.
Gyámolszer, Hülfsmittel (Adjuvans).
Gyanitás, Muthmaßung.
Gyanitmány, Hypothese.
Gyanitmányos, hypothetisch.
Gyanítólag, muthmaßlich.
Gyanítólagos, hypothetisch.
Gyárató, Factor.
Gyermek-Csécs, Kindblatter.
Gyógy-Állomány, Arznei-Substanz.
Gyógy-Anyag, Arzneistoff.
Gyógyász, Arzt.
Gyógybánás, Kurverfahren, Heilverfahren.
Gyógyczél, Heiltendenz.
Gyógyerő, Heilkraft.
Gyógyerőlködés, Heilbestrebung.
Gyógyfogonat, Heilwirkung.
Gyógyfoglalatosság, Heilgeschäft.
Gyógyfürkész, Ärztlicher Beobachter.
Gyógyitékony, Heilsam.
Gyógyjelentés, Heilindication.
Gyógymivolt, Heilendwesen.
Gyógymüvelet, Heilwirkung.
Gyógymüvész, Heilkünstler.
Gyógymüvészileg, Heilkünstlerisch.
Gyógymüvészség, Arzneikunst.
Gyógyrendelmény, Recept.
Gyógyszer, Arznei.
Gyógyszer-bántalom, Arznei-Affection.
Gyógyszeres, medizinisch, arzneilich.
Gyógyszer-hatalom, Arzneipotenz.
Gyógyszer-inger, Arznei-Reiz.
Gyógyszerkór, Arznei-Krankheit.
Gyógyszertár, Apotheke.
Gyógyszer-tanitmány, Materia Medica.
Gyógytanoda, Arznei-Schule.
Gyógytárgy, Heilgegenstand.
Gyógytörténet, Kurgeschichte.
Gyógytörvény, Heilgesetz.
Gyógytudomány, Heilkunde, Medizin.
Gyógyszer-vegyiték, Arzneigemisch.
Gyógy-út, Heilweg.
Gyógy-utmód, Kurmethode.
Gyomorromlag, Magenverderbniß.
Gyomorsav, Magensäure.
Gyomortáj, Epigastrium.
Gyök, Wurzel.
Gyökönke, Baldrian.
Gyöngéd, Zart.
Gyújtag, Zunder.
Gyűkór, Collectivkrankheit.
Gyúladás, Entzündung.
Gyúló, Wasserstoff.
Gyurma, Masse.
Hadínség, Kriegsnoth.
Hadoncz, Krieger.
Hágcsó, Grad.
Hagymáz, Typhus.
Hajszáleresség, Capillarität.
Halálálmos, Comatös.
Halálszender, Lethargie.
Hámtató-szer, Exutorium.
Hánygatnéjlás, Cholera.
Hánygyökér, Brechwurzel.
Hányinger, Brechreiz.
Harántsíp, Flöte.
Háromszinű viola, viola tricolor.
Hasdugító, Leibverstopfend.
Hasfáj, Leibweh.
Hasonlatlan, unähnlich, dissimilär.
Hasonlóság, Ähnlichkeit.
Hasonneműleg, Homogen.
Hasonszenv, Homöopathie.
Hasonszenvbeliképp, homöopathisch.
Hasonszenvencz, Homöopathiker.
Hasonszenves, homöopathisch.
Hasonszenvség, Homöopathism.
Hatalmitás Potenzirung.
Hatalmítni, Potenziren.
Hatalmított, Potenzirt.
Hátgörbedés, Scoliosis.

Digitized by Google

Hátpúposság, Kyphosis.
Háziszeres ügyönczség, Hausmittelpraxis.
Hegedékeny, Coagulabilis
Helybeli, örtlich, local.
Heredaganat, Hodengeschwulst.
Hetvenködni, Angreifender werden.
Hévanyag, Wärmestoff.
Heveny, Frisch (Recens).
Hideglelés, Wechselfieber, kaltes Fieber.
Higacs, Queckſilber-Oxydul.
Higag, Queckſilber-Oxyd.
Higanyír, Merkurial-Salbe.
Higanykénet, Zinnober.
Higany-ketted-zöldlet, (rágó só, savas higag) Sublimat.
Higanypára, Queckſilberdampf.
Higanytapasz, Merkurialpflaſter.
Higanysinleg, Queckſilberſiechthum.
Hintgömböcs) Streukügelchen.
Hinttekecs)
Hitelt-haladó, Ungſaublich.
Hivőleges, Wahrſcheinlich.
Hogylét, Befinden.
Hólyagtapasz, Canthariden-Pflaſter.
Horgag, Zink-Oxyd.
Horgany, Zink.
Hökhurut, Keuchhuſten.
Hökkenés, Zuſammenfahren.
Hős állomány, heroiſche Subſtanz.
Hudcsölob, Entzündung der Harnröhre.
Hudhólyag, Harnblaſe.
Hudnikéntetés, Nöthigen zum uriniren.
Húgyerőltetés, Harnzwang.
Hurkolódzott, Eingeklemmt.
Huzomos, Immerwährend.
Hülläz, Erkältungs-Fieber.
Hütő, Kältend.
Idegenszenves, Heteropathiſch.
Idegerő, Nervenkraft.
Idegláz, Nervenfieber.
Időkör, Periode.
Időköz, Zwiſchenzeit.
Időpercz, Minute.
Időszak, Zeitraum, Zwiſchenraum.
Idűlt, Chroniſch.
Ignáczbab, Ignatzbohne.
Ill, Gewürz.
Illany, Gewürz.
Imám (közömb), Neutrale.
Imámítás (közömbítés), Neutraliſation.
Imamítni, (közömbítni) Indifferenziren.
Imámodni, (közömbűlni) ſich neutraliſiren.
Imelygés, Übelkeit.
Indító, Erregend.
Ingékonyság, Erregbarkeit.
Ingerlékenység) Reizbarkeit.
Ingerlődékenység)
Ingerszer, Reizmittel.
Intelem,) Wink.
Intemény,)
Intézmény, Veranſtaltung.
Inyvitorla, Gaumenvorhang.
Ipar, Beſtreben.
Ir, Salbe.
Irány, Richtung.
Irányos, Gerade.
Irányzás, Tendenz.
Ismétlés, Wiederholen.
Iszam, Vorfall.
Izgékonyság, Reizbarkeit (Irritabilität).
Izzadságüző, Schweißtreibend.
Izzgyógybanás, Schwitz-Kur.
Izzüző, Schweißtreibend.
Jalap, Jalappe.
Járvany, Epidemie.
Járványkór, Seuche.
Járványos, Epidemiſch.
Javítószer, Verbeſſerungsmittel. (Corrigens.)
Jegyjel, Merkmal.
Jókedűleg, Freimüthig.
Jósló, Orakel.
Jótékonytalan, Unwohlthätig.
Jövény, Ankömmling.
Kába, Stupid.
Kabaság, Wahn.
Káforos-szappankenet, Opodeldok.
Kalandos, Abentheuerlich.
Kanyaró, Maſern.
Kahda, Leiſten.
Kappanőr, Wohlverleih (Arnica).
Karczoló-eszköz, ritzendes Werkzeug.
Kasa, Brey.

Digitized by Google

Kása-bibor,) Purpurfrieſel.
Kásás-bibor,)
Kásaféle, Frieſelartig.
Katika (erdölgy) sisakfű, Napell Sturmhut.
Kedvély, Gemüth.
Kedvély-állapot, Gemüthsſtimmung.
Kedvencz-ipar, Lieblingsbeſtreben.
Kegyes, Sanft.
Kékkórság, Blauſucht.
Kén, Schwefel.
Kénsav, Schwefelſäure.
Kénégényes Lél, liquor anodynus.
Kénküteg, Schwefelausſchlag.
Kénpor, Schwefelpulver.
Kénsavas kinadék, Chininum Sulfuricum.
Kéntartalmú, Schwefelhältig.
Kényelem, Bequemlichkeit.
Kénytelen, Willenlos.
Kép, Form.
Képelet, Gebilde.
Képelni, Bilden.
Képremek, Ideal.
Képzelet, Idee.
Képzeleti, Eingebildet.
Keserédes (Csúcsor), Bitterſüß, Nachtſchatten.
Késkedni, Zögern.
Készakaratú, Bereitwillig.
Kétkedni, Zweifeln.
Kétlen, Unzweideutig.
Kezdetalap, Anfangsgrund.
Kézművesi, Handwerksmäßig.
Kigyógyök, Schlangenwurz (Serpentaria).
Kikémlelt, Erſpähet.
Kiműködni, Auswirken.
Kinahéj, Chinarinde.
Kinövet, Auswuchs.
Kipuhatolás, Prüfung.
Kísértet, Verſuch.
Kísértés, (kilérés), Probiren.
Kiszivatni, Ausziehen.
Kitörés, Anfall.
Kitsapongás, Übermaß.
Kiűrités, Entladung.
Kiűritő Művészség, Ausleerungskunſt.
Kivetödés, Auswurf.
Kivonni, Ausziehen.
Konok, Hartnäckig.
Kontárság, Empyrie.
Kontyvirág, Arum.
Kórállapot, Krankheitszuſtand.
Kóranyag, Krankheitsſtoff.
Kórápoló, Krankheits-Unterhaltend.
Kórátváltozás, Metaſchematism.
Kórbántalom, Krankheits-Affection.
Kórboncztudomány, pathologiſche Anatomie.
Kórbuvár, Krankheitsunterſucher.
Korcséletmüzettség, After-Organiſation.
Kórelv, Krankheits-Element.
Kórertanitmány, Pathogenie.
Kóreset, Krankheitsfall.
Kórgerjesztő, Krankheitserregend.
Kórhatalom, Krankheits-Potenz.
Kóringer, Krankheitsreiz.
Kórisme, Krankheits-Erkenntniß.
Kórjel, Symptom.
Kórjelsor, Symptomenreihe.
Kórkép, Krankheitsbild.
Kórmi, Krankheitsſtoff.
Kórnemző, Krankheitserzeuger.
Kórnév, Krankheitsname.
Környilatkozas, Krankheitsäußerung.
Kórok, Krankheitsurſache.
Kórtudomány, Pathologie.
Kórtudós, Noſologe.
Kórtünde, Krankheitszeichen.
Kórszövemény, Krankheits-Complication.
Kórtündés - Ggyógymód, ſymptomatiſche Kurart.
Kődcsömör, Kolik.
Kőkemes, (botkos) Skirrhös.
Kökörcsín, Pulsatille.
Könnyfuvora, Thränenfiſtel.
Könnyülködés, Bequemlichkeit.
Könyörűség, Mitleid.
Kőolaj, Bergöhl.
Körlet, Umfang.
Körömméreg, Nagelgeſchwür.
Körösbogár, ſpaniſche Fliege.
Körösfestvény, Canthariden-Tinktur.
Köszvény, Gicht.
Közélet, Lebensweiſe. (Diät.)
Közéletbeli, diätetiſch.

Digitized by Google

Közelítni, Nahehalten.
Közgyógyász, gemeiner Arzt.
Közönségesség, Allgemeinheit.
Közszekrény, allgemeiner Vorrath.
Közszenv, Gesammtleiden.
Kukojcza, Bärentraube.
Kuruzsoló, Kurirer, Pfuscher.
Kuticsa, Fontanelle.
Küldolog, Aussending.
Különczség, Idiosynerasie.
Különség, Einzelnheit.
Különszenv, Allopathie.
Különszenvencz, Allopathiker.
Külszer, äußeres Mittel.
Küteganyag, Ausschlagsstoff.
Küteges kór, Ausschlags-Krankheit.
Küteges virág, Ausschlags-blüthe.
Külvilági, physisch.
Lábbadás, Genesung.
Labdacs, Pille.
Lágyéksérv, Leistenbruch.
Lápgkúp, Moxa.
Lángvörös, Feuerroth.
Lappangó, Latent.
Lassankintes, Allmälig.
Látomány, Schauspiel.
Latra vetni, Untersuchen.
Láz, Fieber.
Láztalan, fieberlos.
Lázzadásbeli, revolutionär.
Lefolyás, Verlauf.
Légcsövek, Bronchien.
Légjárólag, Nichtluftdicht.
Légvétel, Athemholen.
Légygalócza, Fliegenschwamm.
Legyintés, Ventiliren.
Lehámlás, Abschuppung.
Lélekkór, Geisteskrankheit.
Lélesnedv, geistige Flüssigkeit.
Lélnedv, Lélned., Liqueur.
Leölteni, Unterbinden.
Lepárolt-lél, abgezogener Geist.
Leplező, Palliativ.
Léptápfoly, Bauchfluß (Lienteria).
Lettdolog, Thatsache.
Lobinger, Entzündungsreiz.
Lobláz, Entzündungsfieber.
Lohüző, Antiphlogistisch.
Mákony, Mohnsaft, (Opium).
Marczona tekintet, Stierer-Blick.
Márna-hal, Barbefisch.
Mártalék, Sauce.
Martalékként, Sclavisch.
Maszlagos redőszirom, Stechapfel (Datura stramonium).
Meddőség, Unfruchtbarkeit.
Megabajgatni, stören.
Megdermedt, Starr.
Megelégelni, Genug haben.
Megenyhődött, Erleichtert.
Megkábúlni, Betäubt werden.
Megkülönözött, Isolirt.
Megmegtérő betegség, Wechselkrankheit.
Megvigyázás, Beobachtung.
Megvigyázni, Beobachten.
Megvigyáztatva, Beobachtet.
Méhfolyrekedés, Amenorrhöe.
Méhvéráradás, Bährmutterblutfluß
Mélaság, Melancholie.
Mellék-gerj, Neben-Miasm.
Mellék-jelentés, Neben-Indiczion.
Mellék-művelet, Neben-Wirkung.
Mellék-segédes, Beihülflich.
Mellgyík, Brust-Bräune.
Méretékeny, Wägbar.
Méreg-szömörcze, Giftsumach.
Mérsékmény, Temperament.
Mészféle kénmáj, kalkartige Schwefelleber.
Mézdaganat, Honiggeschwulst.
Mézga, Gummi.
Mintlét, Befinden.
Mitil-kagyló, Mies-Muschel.
Mocsári rozsdabura, Porst, Ledum palustre.
Mozgékonytalanság, Bewegungslosigkeit.
Mozzanat, Moment.
Munkálat, Wirkung.
Munkamű, Autom, Maschine.
Munkaműves, Munkaművesen) Mechanisch.
Munkásság, Thätigkeit.
Műkór, Kunstkrankheit.
Működés, Wirkung.
Működni, Wirken.
Működő, Wirkend.
Művelet, Wirkung.
Művelködni, Handeln.
Művencz, Agens.
Művészes, Művészileg,) Künstlich.
Művintés, Operation.

Digitized by Google

Nadály, Blutegel.
Nadálytő. Symphitum.
Naptár, Journal.
Nedveskedő, Feuchtend.
Nedvromlag, Säfteverderbniß.
Némabűn, Onanie.
Némber, Weibsperſon.
Nemsebészi, Unchirurgiſch.
Négyszeges, Quadratiſch.
Nehézkés, Beſchwerlich.
Nehéznyavalya, Epilepſie.
Nehézszagú Boróka, Sadebaum. (Juniperus Sabina.)
Nőféltékeny, Eiferſüchtig.
Nőszirom, Iris.
Nősztehetetlenség, Impotenz.
Nősztehetség, Begattungs-Vermögen.
Nőszvágyódás, Begattungstrieb.
Növelés, Erziehung.
Növény-sav, vegetabiliſche oder Gewächsſäure.
Nyáladadás,)
Nyálfolyam,) Speichelfluß.
Nyalszívár,)
Nyelet, Latwerge.
Nyirok (Nyirk), Lymphe.
Nyomda, Typus.
Nyomozni, Erörtern.
Odaillesztett, Angemeſſen.
Okbeli, Causal.
Okbeli-jelentés, Causal-Indication.
Okhárító orvoslás, Causal-Kur.
Okjelentés, Causal-Indication.
Okoskodásbeli, Rationell.
Okoskodmány, Rationalität.
Okoskodmányos, Rationell.
Oktétel, Lehrſatz.
Oktondi, Ungelehrt.
Oldalom (Oszlás), Lysis.
Ólmag, Blei-Oxyd.
Ólom, Blei
Ólomfehér, Bleiweiß.
Ólomlahdats, Bleierne-Pille.
Olvadék, Auflöſung.
Ón, Zinn.
Ondözön, Samen-Ergießung.
Orbántz, Rathlauf.
Orrvéráradás, Naſenbluten.
Orvosság, Arznei.
Ólkelevény, Schoosbeule.
Öncsalódás, Selbſttäuſchung.
Öneszmélés, Beſinnung.
Önhatólagos, Specifiſch.
Önmozgony, Automat.
Önmozgonyi, Automatiſch.
Önműveleť, freie Wirkung.
Öntevöleg, Eigenthätig.
Ördöngösség, Dämonie.
Örökkönyv, Codex.
Öszhangzás, Harmonie.
Őszi-kökörcsin, Herbſt-Zeitlose.
Őszintéleg (őszinte), Redlich.
Őszkép, Geſammtbild.
Őszkori, Uralt.
Ősznév, Collectiv-Name.
Ösztönfogékony, Reizempfänglich.
Ösztönfogékonyság, Receptivität.
Öszvekoczczanás, Zuſammentreffen.
Öszveség, Indegriff.
Palástoló, Palliativ.
Paraditsommag, Cardamom.
Parányi, Höchſtklein.
Pipinella, Pimpinelle.
Pokolvar, Carbunkel.
Póla, Binde.
Porcsa, Stäubchen.
Pórnép, gemeines Volk.
Pornó, Schnupftabak.
Pos-ellenes, Antiſeptiſch.
Pótolék, Surrogat.
Pőfeteg, Polyp.
Pőrzs-szivats, Röſt-Schwamm.
Pőszáradás, Harnfluß.
Pőségetés, Harnbrennen.
Pőseletmű, Harnwerkzeug.
Pőseröltetés, Harndrang.
Pősfölakadás, Harnverhaltung.
Pőssalak, Urinſatz.
Pősztző, Harntreibend.
Prüszszer, Nieſemittel.
Ragálygyujtag, Anſteckungszunder.
Ragálykór, Anſteckungskrankheit Seuche.
Ragályos, Contagiös.
Rajoskodás, Schwärmerei.
Rajz, Geſchichte, Verzeichniß.
Rák (fekély), Krebs (Geſchwür).
Rángás, Zuckung.
Rásztkór, Hypochondrie.
Rásztkóros, Hypochondriſt.
Rásztos fulladozas, hypochondriſches Aſthma.

Digitized by Google

Rászttáj, Hypochonder.
Razhideg, Schüttelfrost.
Rázütés, Schüttelschlag.
Remekmüves, Musterhaft.
Rendelmény, Recept
Repczetészta, Senfteig.
Rézag, Kupfer-Oxyd.
Rezkedés, Zittern.
Rézkészitmény, Kupferbereitung.
Rézszalamia (kénsavas rézhugyag), Kupfersalmiak. (pathie.)
Rokonszenv, Mitleidenheit, Sym-
Romlag, Befährdung, Verderbniß.
Rontalom, Verderbniß.
Rontás, Beherung.
Rost, Faser.
Rózsaszirom, Rosenblatt.
Rögzöttség, Schlendrian.
Röpir, flüchtige Salbe.
Rugtoll, Triebfeder.
Rüh, Krätze, Psora.
Rühellenes, Antipsorisch.
Rühgerj, Psora-Miasme.
Rühgyógyitó, Krätzeheilend.
Rühküteg, Krätzausschlag.
Rühös, Psorisch.
Rühsinleg, Psoraslechthum.
Saja, Fein.
Sajátbánás, Eigenbehandlung.
Sajátfajú, Eigenartig.
Sajátság, Eigenthümlichkeit.
Sajátságos, Eigenheitlich.
Sanyargató, Tyrann.
Sárgaláz, gelbes Fieber.
Sárgakórság, Gelbsucht.
Savitó, Sauerstoff.
Sebajk, Wundlippe.
Sebész, Wundarzt.
Sebészség, Chirurgie.
Segéddüzsség, Hülfsreichthum.
Segédhozó, Heilsam. (tung.)
Segédintézmény, Hülfsveranstal-
Segédtanitmány, Hülfswissenschaft.
Segédszer, Hülfsmittel, Verstärkungsmittel (adjuvans).
Seggvérözön, Afterblutfluß.
Segitékeny, Hülfreich.
Sejtésféle, Ahnungartig.
Semmivélétel, Vernichtung.
Sérv, Bruch.
Sete következtetés, Inconsequenz.
Setéül, Fälschlich, Irreführend.
Setéül magyarázni, Mißverstehen.
Sinleg, Siechthum.
Sisaktűnedv, Aconit-Saft.
Sorrajz, Schema.
Sorvadás, Schwindsucht.
Sósavas hugyag (Szalamia), Salmiak.
Sömör, Flechte.
Sulyegyen, Gleichgewicht.
Süly, Scharbock.
Szabda, Norm.
Szabdaellenes, Innormal.
Szabdaszeres, Normal.
Szabdaszertelen, Normwidrig (Innormal). (chen.)
Szagparna, Parfümerie. Riechkiß-
Szalagféreg, Bandwurm.
Szálkatsék, Euphrasie.
Szállékony, fliegend, flüchtig.
Szalonnadaganat, Speckgeschwulst.
Szalonnapille, Speckhaut.
Számtudós, Mathematiker.
Származódék, Geleitetes.
Szarvhártya, Hornhaut.
Székkéntelem, Stuhlzwang.
Székletétel, Abführung.
Székrekedés, Leibverstopfung.
Szekrény, Kasten.
Széksiettető, Purganz.
Széküresedés, Stuhlgang.
Székürülés, Stuhlentleerung.
Szelencze, Büchse.
Szélhüdés, Lähmung.
Szellőzés, Ventiliren.
Szemer, Gran.
Szemérmajak, Schamlippe.
Szenderkóros, Schlummersüchtig.
Szenna-levelek, Sennsblätter.
Szénő, Kohlenstoff.
Szenv, Leiden.
Szenvedelem,) Leidenschaft.
Szenvedély,)
Szenves,) Pathisch.
Szenvféle,)
Szenvhijány, Apathie.
Szerzőok, veranlassende Ursache.
Szeszély, Laune.
Szilfahéj, Ulmenrinde.
Szivárgó, feuchtend.
Szinhalál, Scheintod.
Szinlegorvoslás, Scheinkur.
Szórvány, Sporadisch.

Digitized by Google

Szórványos, Sporadisch.
Szömény, Tert.
Szömörcze, Sumach (rhus).
Szörny, } Ungeheuer.
Szörnyeteg, }
Szörp, Sirup.
Szörtyögő, Brausend.
Szöveközni, Compliciren.
Szöveközött, Complicirt.
Szunnyállapot, Schlummerzustand.
Szuvas, Knochenfräßig.
Szúk, Mängel.
Szükmellűség, Engbrüstigkeit.
Szürke-hályog, grauer Staar.
Tagadólagos, negativ.
Tagár, Tripper.
Tályog, Abscess.
Támadás, paroxysmus.
Tanátskérdés, Consultation.
Tanítmány, Lehre.
Tanoda, Schule.
Tanodaszeres, Schulgerecht.
Tapasz, Pflaster.
Táprész, Nahrungstheil.
Tartalom, Inhalt.
Tehénhimlő, Kuhpocke.
Tenger-gyik, Meer-Stinz.
Tenkre-tenni, Vernichten.
Tenyészrész, Zeugungstheil.
Teremtmény, Geschöpf.
Termény, Product.
Természet-buvár, Beobachter.
Természet-rajzolás, Naturgeschichte
Terpetinolaj, Terpentinöhl.
Testmozgás, Gebährde.
Testhév, Körperwärme.
Testidom, Körperanlage.
Tételes, Thätlich.
Tetszemény, Anschein.
Tetszhalál, Scheintod.
Tetszőleges, Scheinend.
Tevőleges, Positiv.
Timsósavó, Alaunmolken.
Tiszafa, Taxus baccata.
Toldomány, Zugabe.
Torlódás, Congestion.
Torokrojt, Nerium oleander.
Tökélyes, Vollkommen.
Tökélység, Vollkommenheit, Vollständigkeit.
Tökélytelen, Unvollkommen.
Tömlő-daganat, Balggeschwulst.
Történetrajz, Geschichte.
Törvég, Bruchende.
Tő-szömörcze, Wurzelsumach.
Tö-szurgatás, Acupunktur.
Tsontfene, Knochenfäule.
Tsontpuhúlás, Knochenerweichung.
Tulajdontalan, Unreigentlich.
Tüdőkórság, Lungensucht.
Tünde, Zeichen.
Tüzesítő, Erhitzend.
Úgyltetszés, Schein.
Újratermődés, Reproduction.
Undor-gyógybánás, Ecket-Kur.
Utánozni, Nachahmen.
Utánzat, Copie.
Utóbaj, Nachwehe.
Utófájdalom, Nachwehe.
Utómüvelet, Nachwirkung.
Üdvhozó, Heilbringend, heilsam.
Üdvös, Heilsam.
Ürügylő, } palliativ.
Ürügylőleg, }
Ürügyszer, Palliativmittel.
Üterdag, Pulsader-Geschwulst.
Üteresség, Arteriellität.
Üzöncz, Praktiker.
Üzöncz-gyógyász, praktischer Arzt.
Üzönczi, praktisch.
Üzönczség, Praxis.
Vallomás, Geständniß, Behauptung.
Váltó-művelet, Wechselwirkung.
Váltogató, Alternirend.
Változás, Stimmung.
Vasszén, Graphit.
Védhimlő, Schutzpocke.
Végbélfuvora, Mastdarmfistel.
Vegytudomány, Chemie.
Véleményes, Vermeintlich.
Vérbőség, Blutübermenge (plethora).
Vérbuzgás, Blutwallung.
Vérérdag, Aderkropf.
Véreresség, Venosität.
Vérhas, Ruhr.
Vérfolyás, Blutfluß.
Véresköpöly, blutiger Schröpfkopf.
Veritékláz, Schweißfieber.
Verőfény, Sonnenschein.
Vérpezsgés, Blutaufwallung.
Vérpösölés, Blutharnen.
Vérszívár, Blutfluß.

Digitized by Google

Vértapló, Blutschwamm.
Vesekő, Nierenstein.
Vész, Untergang.
Vidtántz, Veitstanz.
Viszketeg, Jücken.
Viszony, Bezug, Verhältniß.
Viszszahajtó, Repellens.
Viszszahatás, Reaction, Rückwirkung.
Viszszás, Umgekehrt.
Viszszaverő, Repercutiens.
Viszszaűző, Repellens.
Viszszhatalom, Energie.
Viziszony, Wasserscheue.
Vizkór, Wassersucht.
Vonaglás, Todeskampf.
Vöreg. Scharlach.
Vörhönyhimló,) Purpurfriesel.
Vörnyeghimló,)
Vörös higag, rothes Queckfilber-Oxyd.
Zaklatás, Strapatze.
Zárjel, Parenthese.
Zászpa gyökér, Weißnieswurzel. (veratrum.)
Zsebre, Schwämmchen, (aphtae.)
Zsenge, Jung.
Zsongöregbitó, Tonisch.
Zúzkór, Quetschungskrankheit.

Pesten 1830,
Füskúti Landerer Lajos Betüvel

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
+Z162792203

Digitized by Google

Digitized by Google